

261868

15.

856 E

A
KULTURA
REGÉNYTÁRA

XXIX

HUYSMANS
OTT LENN

6

J. K. HUYSMANS
OTT LENN
(LÀ BAS)

REGÉNY

FORDITOTTA
KÁLLAY MIKLÓS

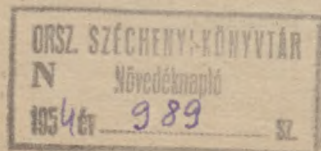
HARMADIK, ÁTDOLGOZOTT
ÉS JAVITOTT KIADÁS

BUDAPEST, 1922
A KULTURA KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. KIADÁSA
VI. Teréz-körut 5

261368

I.

— Te pedig annyira hiszel ezekben az eszmékben kedvesem, hogy hátat fordítottál házasságtörésnek, szerelemnek, becsvágynak, a mai regény minden megszokott tárgyának azért, hogy megírd Gilles de Rais történetét — és rövid hallgatás után így folytatta:

— Nem rovom föl a naturalizmusnak sem kaszárnya-stilusát, sem illemhely és ispotályszagu szótárát, mert ez igazságtalan és képtelen dolog volna, aztán meg vannak tárgyak, amelyekhez illik is ez s végre a kifejezéseknek ezzel a habarcsával s a szavaknak ezzel a lélőttével is lehet nagyszerű és hatalmas dolgokat kihozni, például Zola l'Assomoirja; nem, a kérdés egészen más, még durva stilusa otromba vakolását s eszméi alantasságát sem hanyom föl a naturalizmusnak; amit azonban meg nem bocsátok neki, az, hogy megteremtette az irodalmi materializmust és a művészet demokratizálását dicsőítette.

Bizony, mondhatnád, amit akarsz, azért csak silány koponyákban termett elmélet s nyavalyás, kezdetleges elmélet marad az egész. Hisz oda akarja magát láncolni a testiség szennyéhez, meg akarja tagadni az álmokat, elveti a természetfölöttit s azt sem akarja belátni, hogy a művészet érdekessége ott kezdődik, ahol az érzékek fölmondják a szolgálatot.

A vállad vonogatom, de hát nézd csak, mit látott

meg a te naturalizmusod azokból a döbbenetes titkokból, amelyek bennünket körülvesznek? Semmit. — Ha arról van szó, hogy megmagyarázzon valamely szenvedélyt, vagy ha a mélyére kell hatolnia valamely fájdalomnak vagy csak a legenyhébb lelki elváltozás kérdését kell tisztáznia, azonnal az izlés vagy az ösztönök rovására ír mindent. Nemi gerjedelem vagy örülési roham; nem ismer más beteges hajlamot. Szóval csak a lágyékok körül szeret piszkálni s az elcsépelet kétértelműségek között turkál; annál jobb, minél közelebb esik valami a nemi szervekhez; az érzelmek sérvkötője, a lélek felcsere és ezzel vége.

Aztán nézd csak Durtal, nemcsak tájékozatlan és ostoba, hanem még undorító is, mert a prófétája volt ennek az iszonyatos modern életnek, dicsőítője az erkölcsök amerikai stíljának s eljutott egész a durva erő magasztalásáig s a páncélszekrények apoteozisáig. A lealacsonyodás igazi művészetével tömjénezett a tömeg élmelygős izlésének s ugyanezen az uton oldalba rugta a stílust, eldobott magától minden emelkedett gondolatot, minden lendületet a természetfölötti és tulvilági felé. Oly tökéletesen s oly hiven képviseli a nyárspolgári eszméket, hogy szavamra az az érzésem, mintha csak Lizának, a *Páris gyomra* husos asszonyának és Homais urnak szerelmi viszonyából származott volna.

— A mennydörgős ménköbe, ugyancsak neki rontasz — válaszolt Durtal sértődött hangon. Ujra rágyújtott kialudt cigarettájára, azután így folytatta: maga a materializmus épp oly visszatetsző nekem, mint neked, nem volna azonban helyes lekicsinyelni azokat a felejtethetlen szolgálatokat, amelyeket a naturalisták a művészetnek tettek, mert végre is ők szabadítottak meg bennünket a romantika minden emberi formából kivetkőzött madárijesztőitől, ők rántották ki az irodalmat a tökéletlenség eszményieskedésből s az ekzaltált, vénkisasszonyos elposványosodásból. — Szóval,

Balzac óta mégis csak látható, kézzelfogható lényeknek adtak életet, akik már beilleszkednek valahogy környezetükbe; elősegítették a romanticizmus által kezdeményezett nyelvfejlesztést, tudtak már igazán nevetni és urai voltak a könnyeknek is s nem hajtotta őket mindig az alantasnak az a fanatizmusa sem, amelyről az imént beszéltél.

— De igen, mert szerették századukat s ez eléggé elítéli őket.

— Eredj a pokolba, sem Flaubert, sem a Goncourtok nem szerették a maguk századát.

— Ebben igazad van; ők azonban a kiválasztottak, a lázadók, a kivételes művészek, akiket egészen más szempontokból nézek. Sőt még azt is beismerem kérés nélkül, hogy Zola nagy tájfestő, kitűnően bánik a tömegekkel s avatott tolmácsa a népnek. Aztán meg, hálaistennek, nem is vitte keresztül regényeiben azokat az elméleteket, amelyekkel cikkeiben a pozitivizmusnak a művészetbe való becsempészése körül kacérkodik. De már legjelesebb tanítványánál, Rosnynál, az egyetlen tehetséges regényírónál, akit mestere eszméi hatottak át, a laikus készség műhelyszagu tudományfitogtató összezsufolásává vált ez az irány valami orvosságszagu zsargonban. Nem, szó sincs róla, az egész naturalista irány, így döglőfélben, magán viseli a förtelmes kor alacsony ösztöneinek bélyegét. Olyan alantjáró és lapos művészetbe süllyedtünk le vele, hogy bátran ponyvának is nevezhetem. Nos hát olvasd csak a legutóbbi könyveiket, mit találsz bennük? egyszerű adomákat, olcsó vásári stílusban az ujságok vegyes rovataiból kivágva, semmit, csak vérszegény meséket, bágyadt történeteket, de sehol egy felemelő gondolatot életről, lélekről. Mire végigolvastam ezeket a köteteket, annyira voltam, hogy nem emlékeztem már összefüggéstelen leírásaikra s izléstelen fecsegéseikre, amelyektől hemzsegték s nem maradt meg más számomra, mint az ámulás azon, hogy is írhat össze

valaki három-négyszáz oldalt, amelyen nem tud nekünk semmi újat mondani.

— Nézd, Des-Hermies, beszéljünk másról kérlek, mert igazán soha se érthetjük meg egymást a naturalizmus kérdésében, amelynek már pusztá neve is dühbe hoz téged. Mondd csak, mi is van azzal a Mattei-féle gyógyszerrel, gyógyítottak-e meg már legalább csak egyetlen embert is villamos üvegcséid és piruláid.

— Na, hát jobb hatásuk van, mint a hivatalos gyűjtemény receptjeinek, ami persze nem jelenti még azt, hogy hatásuk tartós és biztos, most azonban már hagyjunk abba mindent, mert üti a tiz órát s a házmestered már jön is a lépcsőn, hogy eloltsa a gázt. Isten veled, a mielőbbi vizontlátásra.

Mikor az ajtó bezárult, Durtal még néhány darab kokszot vetett a rostra és álmodozni kezdett.

Ez a barátjával folytatott vita annál jobban izgatta, mert néhány hónapja már meghasonlásban élt önmagával is s azok az elméletek, amelyeket megdönthetetleneknek hitt, kezdtek összeomlani, lassan, lassan összezsugorodtak s roncsaikkal megülték a lelkét.

Des-Hermies kegyetlen kijelentései megzavarták.

Valóban a naturalizmus, arra a sivár törekvésre kárhoztatva, hogy mindig a középuton maradjon, 'állandó ingadozásban a szalon és falu végtelen részletezése között, a legegzenesebb uton sodorta a tisztességes és világos fejű író a teljes meddőség felé, ellenkező esetben pedig a legkeservesebb ismétlések s a legfárasztóbb fecsegések mezejére. De Durtal mégsem látott a naturalizmuson kívül egyetlen lehetőséget sem a regény számára, hacsak vissza nem akart térni a romantikusok értéktelen hóbortjaihoz, a Cherbuliez-k és Feuillet-k bágyatag műveihez, vagy a Theuriet-k és Sandok rikató történetkéihez.

De hát mit tegyen? És Durtal támasztékokat próbált

keresni ezekkel a zürzavaros elméletekkel s bizonytalan követelményekkel szemben, amelyeket nehéz volt elképzelni, keserves szabatosan körülírni s teljes lehetetlenség megvilágítani. Magának sem tudott számot adni érzéséről, mindjárt valami zsákutcába keveredett, ahol attól kellett félnie, hogy eltéved.

Meg kell tartani — mondotta magában — a realizmus oknyomozó hitelességét, részletekbe menő pontosságát, nyelvének anyagszerűségét és ideges érzékenységét, de tudni kell lelket is alkotni és nem lehet az a cél, hogy minden titokzatost az érzékek betegségével magyarázzunk. 'A regénynek, ha ez lehetséges volna, magától kellene két részre válnia, amelyek ezért úgy egymásba olvadnának, vagy helyesebben össze volnának forrva, mint a test és a lélek az életben, foglalkozni kellene ennek az egyesülésnek hatásaival, összeütközéseivel, vagy összhangjával. Egyszóval, követni azt az irányt, amelyet Zola oly hatalmas erővel jelölt ki, de szükség volna arra is, hogy fölötte szinte a levegőben másik párhuzamos utat is tűzkéljünk ki; egyszóval meg kellene teremteni a szellemi naturalizmust, ez valami újszerűen pompás, újszerűen tökéletes, újszerűen hatalmas volna.

S ezt a maga teljességében senki sem csinálja ma. Talán Dosztojevszkirol lehetne beszélni, aki valamennyire megközelíti ezt az elgondolást, de az a kitűnő orosz is sokkal inkább krisztusi szocialista, mint emelkedett realista. — Franciaországban jelenleg. — a mai Franciaországban, abban a nagy hitelvesztettségben, amelybe az öncéllá vált naturalizmus süllyedt, két irodalmi csoport lézeng, a szabad-elvűek csoportja, amely szalonképessé tette a naturalizmust azzal, hogy kiírtott belőle minden merész tárgyat és minden nyelvi újítást és a dekadensek csoportja, ez pedig teljesen elvontan elrugta magától az egész környező valóságot, sőt magát a testet is s lelki ügyecskék cégére alatt a táv-

iratok értelmetlen rejtvénystylusába keveredik. Valójában csak arra törekszik ez az irány, hogy eszméi véghetetlen szegénységét valamely mesterséges stílus meglepő formái alá rejtse. Ami pedig az igazság vitézeit illeti... Durtal nem állhatta meg, hogy le ne mosolyogja ezeknek az ugynevezett lélekbuvároknak szegényes és téveteg locsogását, akik soha ki nem kutatták még a szellemnek egyetlen ismeretlen táját sem, akik fel nem lebbentették még soha a fátylat valamely különös szenvedély titkáról. Minden törekvésük abban merült ki, hogy Feuillet limonádéjába Stendhal száraz savát szórták; ilyenféle, félig sós, félig cukros habarcsot gyártott a Vichy-féle irodalom.

Alapjában bölcsészeti leckéiket és egyetemi előadásikat tálalták fel újra regényeikben, mintha bizony Balzacnak egyetlen válasza, például az, amelyet a *Betti néni*-ben ad az öreg Hulot szájába, nem jobban levilágítana a lélek mélyére, mint ezek a nagy gonddal kiverejtékezett leckék. Igazán nem várhatott tőlük semmi szárnyalást, semmi lendületet a dolgok lényege felé. A század igazi lélekbuvára — állapította meg Durtal magában — nem is az ő Stendhaljuk, hanem az a bámulatos Hello, akinek gyógyíthatatlan balsikere valóban csodával határos.

S már kezdte hinni, hogy Des-Hermiesnek igaza van. Valóban, az irodalomnak ebben a zürzavarában már semmi sem állott meg a talpán s talán csak egy volt bizonyos, valami természetfölöttinek szüksége, amire magasabb eszmék hiányában ott hibáztak rá, ahol tudtak, hol a spiritizmusban, hol az okkultizmusban.

Igy küzdött tulajdon gondolataival és oda lyukadt ki, hogy közeledik régi eszményéhez, a festészethez, amelyre mindig hajlamot érzett, amelyhez vonzódott s végül egészen erre a másik művészetre akarta magát adni. Itt, a Primitívek művészetében egész megtestesítve látta ezt az eszményt.

Ezek Itáliában, Németországban s főként Flandriában hangos szóval hirdették a megszentelt lelkek hófehér ragyogását. Hiteles diszükben, a béketűrés dicsfényétől övezve, a pózoknak oly megszólaló elevenségével rajzolód-nak itt élénk lények, hogy valóságuk szinte lenyűgözött s bár gyakran egész köznapi volt a fejük s az arcvonásaik még hozzá visszataszítók, azonban úgy voltak beillesztve a kép együttesébe, hogy szinte sugározták magukból a mennyei gyönyöröket, vagy az égető fájdalmat, a szellem nyugalmát, vagy a lélek vad viharait. Mintha valamiképen a megkötött, a tehetetlen anyag átlényegült volna ezeken a képeken s kitört volna az érzékek korlátai közül végtelen messzeségek felé.

Ezt a naturalizmust Durtal a múlt évben fedezte fel. Akkor éppen úgy, mint ma, teljesen kimerítette ennek a modern életnek utálatos látványa. Németországban történt, Grunewald Mátyásnak egy Keresztrefeszítése előtt.

Didergett karosszékeben és szinte fájdalmasan hunyta be szemét. A kép újra rendkívül élesen rémlett fel előtte most, hogy visszaidézte emlékezetébe s lelkében szinte újra fölharsant a bámulatnak az az önkéntelen felkiáltása, amelyben akkor is kitört, midőn a kasseli muzeum kis termébe először belépett.

Itt magaslott fel most előtte szobájában félelmesen keresztfáján az a Krisztus, amelynek oszlopát karok módjára, rosszul hántolt fagaly keresztezte s ivként hajolt meg a test sulya alatt.

Olyan volt, mintha ez az ág ki akarna egyenesedni s a gyalázatnak és bűnöknek e földjétől távol, irgalomból ledobni magáról azt a szegény testet, amelyet a föld felé hoztak a lábába vert, óriási szögek.

A Krisztus karjai kifícámitva, a vállból csaknem kitépve, mintha csak véges-végig össze lettek volna kötözve az izmok rájuk tekergőző szíjjaival.

A tágranyílt kézen remegtek az ösztövér ujjak s ez a kéz mégis, mintha egyre áldott volna, furcsa, zavart mozdulatával, amelyben kérés és szemrehányás keveredett össze; a mellkas zihált és nyirkos volt a veritéktől; a törzset a bordák abroncsai úgy szoritották, mint valami kalitka; a test felpuffadt, veritékezett és elkékült, az ütések zöld foltokkal hintették be s a vesszők össze-vissza csipdesték, mint a tüsurások, egy-egy vesszőhegy betört a bőrbe s úgy állott ki itt-ott rajta, mintha tüskékkel tüzdelték volna meg.

Már a gennyesedés is beállott, az erjedő lágyékseb egyre sűrűbb váladékot bocsátott s olyan vérrrel öntötte el a csipőt, mint a fekete eperlé, rózsás vérsavók, gennyek s a szürke moseli borhoz hasonló vizenyők szivárogtak a mellből, áztatták a hasat, amely alatt buggyosan csavarodott körbe egy vászonlepel; az erőlködéstől megfeszült térdeken egymásba préselődtek a térdkalácsok és a meggyötört láb-szárak egész a lábfejig össze voltak törve, az egymásra szegezett lábfejek megnyultak, egymást taposták teljes rothadásukban s zölden fakultak a patakozó vérben. Ezek a szivacsos, aludt vértől szennyes lábak iszonyatosak voltak, a bőr felpattogzott rajtuk, rátüremlett a szögfejekre és az összegémberedett lábujjak, ellentétben a kezek könyörgő mozdulatával, szinte átkot szórtak s csaknem megkékült körömházukig belecsikartak az agyagos, vasas talajba, mely vörhenyes volt, mint a thüringiai föld.

S e fölött a szinte kicsattanó holttest fölött hatalmasan és zordonan tünt fel a fej; kusza töviskorona övezte; erőtlenül csüggedt le, csak kinnal nyitotta már ki félig is halvány szemét, amelyben még ott remegett a fájdalmas és döbrent tekintet; az arc élesen ugrott elő, a homlok besüppedt, a szem alja beszakadt s az arc minden torzult vonása sirt, míg a felhasadt száj nevetett a kegyetlen görcsös roham által összeszorított fogsorokkal.

Ez a szenvedés iszonyu volt s a haláltusa borzadályal töltötte el a menekülő hóhérokat.

Most a sötétkék ég alatt úgy tűnt föl, mintha a keresztnagyon mélyen, csaknem a föld szintjéig lesülyedt volna. Mellette két alak virrasztott, a Krisztus két oldalán állva; — az egyik a Szüz, fején alvadt vérszínű kendővel, amely hullámosan omlott alá a bágyadt, kékszinű, hosszú redőjű ruhára; a komor és sápadt Szüz, könnyektől puffadtan, amint meredt szemmel zokogott és a körmeit a tulajdon ujjába vájta, — a másik Szent János, aféle csavargó külsejű ember, napbarnított paraszt, magas termetű, apró fürtökben göndörödő szakállal, széles szövetdarabokból álló öltözékkel, mintha fakéregből hasították volna, ruhája skarlátszínű volt, palástja sárga, mint a zergebőr s bélése az ujjak hajtókájánál zölden viritott elő, mint az éretlen citrom. Könnyekben ázva, de Máriánál szilárdabb tartással, még álltában is megtörve és összeroskadva, hevülettel kulcsolta össze kezét s mégis, szinte felmagasodott a holttest felé, amelyre vérvörös, párás szemekkel tapadt s fulladozva és hangtalanul kiáltozott néma torkának vad lázában.

Oh, ettől a vértől izmos, könnyekben ázó kálváriától nagyon messze voltak azok a szelid Golgothák, amelyeket a renaissance óta az egyház elfogadott. Ez a görcsökben vergődő Krisztus nem volt a gazdagok Krisztusa, a galileai Adonis, a mesterkélt, jól formált szépség, a vörnyeges fürtű ficsur, kettéválasztott szakállal, lovagi és unott vonásokkal, akit jó négyszáz éve imádnak a hívők. Ez itt Szent Jusztin, Szent Vazul, Szent Cyrill és Tertullian Krisztusa volt, az egyház első századainak Krisztusa, a köznapi Krisztus, aki szent volt, mert magára vette az összes bűnök terhét s csupa alázatosságból a legmegvetettebb külsőt öltötte magára.

Ez a szegények Krisztusa volt, aki a legnyomorul-

tabbakhoz tette magát hasonlóvá, azokhoz, akiket megváltott, a kivetettekhez, a koldusokhoz és mindazokhoz, akiket csak üldöz rutságuk és tehetetlenségük miatt az emberi gyávaság; de ez volt a legemberibb Krisztus is, a szomoru és esendő testü Krisztus, akit elhagyott az Atya s közbe nem lépett, míg minden elképzelhető fájdalmat végig nem szenvedett, az a Krisztus, akinek nem maradt már más segítsége, mint édesanyja, akit mint minden megkínzott embernek, gyermeki siránkozással kellett szólítania, csak Anyja, aki maga is tehetetlen és gyámoltalan volt már akkor.

Valamely végső, nagy megalázkodással kétségkívül magára vette azt is, hogy a Kinszenvedés ne haladja meg az érzékek által elviselhető mértéket; és megfoghatatlan rendelésnek engedelmeskedve, alávetette magát annak, hogy istensége a megvesszőzés, a meggyaláztatás, megköpökdötetés s szenvedés minden gonosz módjának percétől kezdve végtelen haláltusájának borzalmas kinjaiig megszakadjon. Így sokkal inkább szenvedhetett, hörgöghetett, úgy pusztulhatott, mint gonosztevő, mint kutya, hitványul, becstelenül, lesüllyedve e szörnyű gyalázat legalsó fokáig, a rothadás utálatáig, egész a gennyesedés végső förtelméig.

Bizonyos, hogy a naturalizmus, még soha sem mélyedt el hasonló tárgyakban, soha festő még így nem turkált isteni halottaskamrában s nem mártotta ecsetjét ily kegyetlenül az életnedvek olajába s a sebek véres tégelyébe. Szertelen volt ez, iszonyatos volt ez. Grunewald a legvadabb realista volt, de jól megszemlélve ezt a züllött Megváltót, ezt a hullaházi Istent, egyszerre megváltozott a kép. Erről az összeroncsolt fejről fény szüremlett, tulvilági kifejezés ragyogta át a hus lázas izzását s az arcvonások görcsös fintorát. Ez a megfeszített hulla Istené volt és dicsfény és sugárzás nélkül, dult hajzatának egyetlen diszében a vércseppek vörös foltjaival meghintve, teljes

égi fönségében tűnt fel itt Jézus, a dermedt, könnyektől mámoros Szűz és Szent János között, akinek megüvegesedett szeme már könnyet sem tudott ontani.

Ezek a különben közönséges arcok is sugároztak s egészen átformálták őket a lélek hallatlan izgalmai. Nem áll itt már sem utszéli mihaszna, sem szegény nyomorult asszony, sem bárdolatlan paraszt, csak két földöntuli lény egy Isten mellett.

Grunewald a legszertelenebb idealista volt. Soha festő még magasztosabban fel nem magasztalta a magasságot s nem lendült föl biztosabban a lélek csucsairól döbbenetes égi zónákba. Két végletnak vágott neki s egy diadalmas állatban a szeretet legfinomabb mentáit s a könnyek legkeserűbb esszenciáit vont ki. Ezen a vásznon az ellentétek művészetének igazi mesterműve bontakozott ki, mely együtt akarta kifejezésre juttatni a nem érzékelhető és a kézzelfoghatót, kiemelni a test minden siralmas szennyét s élesen megkülönböztetni a lélek végtelen gyötrelmeit.

Nem, ezzel egyenlő értékű mű nem született semmiféle nyelven. Az irodalomban talán Emmerich Annának a Kinszenvedésről írt pár sora közelítette meg, de ebből is hiányzott a természetfölötti realizmusának s az eleven és lüktető életnek ez az eszménye. Talán Ruysbroeck némely tuláradása tapogatódzott feléje, hőszinű és sötét lobbanásainak jékerfényével emlékeztetve némely részletében Grunewald isteni esetttségére. De mégsem; — ez páratlan volt a maga nemében, mert egyben tul is volt minden elérhető távolságon és mégis szorosan a föld szintjéhez tapadt.

De hát akkor — mondotta Durtal felriadva álmodozásából, — ha következetes maradok, a középkori katolicizmusnál kell megállapodnom, a misztikus naturalizmusnál, de nem... nézzük csak... talán mégis.

Most ott állott a zsákutca előtt, amelytől futnia kellett, mihelyt meggondolta, mit jelentene, ha belépne oda. Számot vetett magával s nem érzett magában semmiféle felemelő hitet. Határozottan nem érzett magában isteni hivatást s hiányzott belőle az elengedhetetlen akaraterő, mely képessé tesz a sötét és merev dogmákban való elmerülésre és kitartásra.

Olykor, bizonyos olvasmányok után, mikor kiélesedett benne a környező élet utálata, vágyódott méla órák után valamely kolostor mélyén, a tömjénfüstben duruzsoló imák álmos zsongására, a zsoltárok zengésére, melynek árján ájulatba hunynak a tévetegen hullámzó gondolatok. De hogy valaki a magánosság üdítő erejét élvezhesse, egyszerű szívének kell lennie, amely minden terhet kidobott kosarából, mezitelen lelkének, az övét pedig iszap nyaldosta s a régi szennynek egymásra rakódott rétegei nyomták. Bevallhatta; ez a pillanatnyi vágy: hinni, elmenekülni túl időn és koron, gyakran buzgott fel benne meddő gondolatok gőzéből, mikor belefáradt az egyre ismétlődő aprólékos gondokba, vagy ha lelki csüggedés fogta el, ha szóváltása támadt a mosónővel, vagy szakácsnőjével, ha pénzszükségbe jutott s lejáratai keserítették. Egy kicsit úgy gondolt arra, hogy kolostorba menekül, mint a cédák, akik bordélyházba menekülnek, hogy megszabaduljanak a vendégvadászat fardalmaitól, a táplálkozás, lakás és fehérnemű gondjától.

Mint vagyontalan agglegény, aki már nem sokat gondolt a testi gyönyörökkel, gyakran szidta az életet, amelyet magának teremtet. Főképp olyan órákon, mikor a helyes kifejezésekért való küzdelemtől fáradtan dobta el a tollat s maga elé bámult, de nem látott semmit a jövőben, csak újabb gyötrelmeket és zaklatást; vigasztalást, enyhülést keresett hát s ilyenkor végül is csak elmondotta, hogy a vallás az egyetlen, amely a legbársonyosabb kenetekkel tudja hűsíteni a legégetőbb szenvedéseket is; de annyira megköveteli a

teljes szakítást a köznapi gondolkodással s az erős elhatározást: nem ámulni többé semmin, hogy annál inkább távolodott tőle, minél inkább a sarkában volt ez a gondolat.

És valójában egyre e körül kalandoztak a gondolatai, mert ha nem is nyugodott a hite komoly alapokon, de legalább olyan virágpompát sarjasztott, hogy soha lélek lán-
golóbb kocsanon nem ringott, föl nem szárnyalt, hogy aztán gyönyörűséggel vesszen el tul messzeségeken és tul felhőtáborokon, soha nem álmodott magasságokban; azon-
kívül elragadó és bensőséges művészetével is hatott Dur-
talra s legendáinak ragyogásával és szentjei életének su-
gárzó egyszerűségével is.

Tételes vallásban nem hitt, de elismerte, hogy van-
nak természetfölötti dolgok, hisz még itt a földön sem
lehet letagadni a titokzatost, amely otthon, mellettünk, az
utcán és mindenfelé szemünkbe ötlük, csak gondoljunk
rá. Igazán nagyon könnyű dolog volt elvetni minden lát-
hatatlan és emberi lényükön kívül álló vonatkozást s egy-
szerűen az önmagában is megfeythetetlen véletlen rovására
írni minden előre nem látható eseményt, szerencsétlenséget és
szerencsét. Nem határozta-e meg gyakran az események bi-
zonyos találkozása egy ember egész életét? Mi volt a
szerelem, mik voltak azok a megfeythetetlen s mégis létező
befolyások? — S nem volt-e a legkétségbeejtőbb talány
maga a pénz kérdése is.

Mert végre is ezen a téren az ember ősi törvénnyel
találta magát szemben, egy alapjában kérlelhetetlen tör-
vénnyel, amelyet meghoztak és alkalmaznak, mióta a világ
fennáll.

S e törvény rendelkezései állandóak és mindig ért-
hetők. A pénz önmagát vonzza, ugyanazokon a helyeken sze-
ret fölhalmozódni, a gonosztevőknek és a középszerűeknek
nyújt előnyöket, és ha kifürkészhetetlen kivételkép olyan

gazdag embernél halmozódik is föl, akinek lelkülete nem kegyetlen és közönséges, úgy meddő marad, még arra is képtelen lesz, hogy valamely célszerű földi jóvá alakuljon 'át s még jótékony kezekben is alkalmatlan minden magasabbrendű cél elérésére. Azt lehetne mondani, hogy megbosszulja magát elhibázott rendeltetéséért s önként megbénul, ha nem az utolsó szerencselovag vagy a leg-hitványabb tökfilkó kezébe kerül.

De legfurcsább az eset, ha szokása ellenére egy szegény házába csöppen be; ilyenkor tüstént beszennyezi magát, ha tiszta volt; paráznává teszi a legtisztábbat s a legmértékletesebbet, egyformán bénítólag hat testre és lélekre, alacsony önzést sugalmaz birtokosának és nemtelen gögőt, arra ösztökéli, hogy pénzét csak a saját személyére költse, a legszerényebb embert pöffeszkedő lakájja változtatja s a legbökezübbet zsugorivá.

Egy perc alatt megváltoztat minden szokást, halomra dönt minden eszmét és átalakítja egy szempillantás alatt a legmakacsabb szenvedélyeket.

Legéltetőbb tápláléka a legjelentényebb bűnöknek s amellet bizonyos tekintetben a legpontosabb könyvelő. Ha el is nézi olykor egy zsugorinak, hogy önmagáról megfeledkezve, alamizsnát adjon s egy szegényt lekötöztetjévé tegyen, tüstént hálátlanságot szít a szegényben jótevője ellen s hálátlansággal helyettesíti a fösvénytiséget s így helyreállítja az egyensúlyt, úgy, hogy a mérleg rendben van s a könyvelő legalább is nem hibázott.

De valóban szörnyűvé lesz akkor, midőn igazi nevét egy szó sötét fátyla alá rejtve, »tőke« elnevezés alatt jelenik meg. Akkor már nem korlátozódnak üzelmei az egyéni ösztönökre, rablásra, hanem behálózzák az egész emberiséget. Egyszóval a tőke dönt az egyedáruságok kérdésében, építi a bankokat, kormányozza az életet s ha akarja, képes milliókat éhhalálra kárhoztatni.

S ő maga ez alatt az idő alatt jól él, dagad, önmagát termékenyíti meg egy vasszekrényben és a Két-Világ térdenállva hódol neki, vágyban vergődik előtte, mint egy Isten előtt.

Nos, tehát vagy ördögi erejű a pénz, amely ennyire ura a lelkeknek, vagy megfejthetetlen ez a rejtély. És hány ilyen mozdulatlan rejtély van még, mint ez, hány olyan véletlen, amelynek meg kell remegtetnie a gondolkodó embert.

De — mondta Durtal — ha már az ember egyszer belemászott a »titokzatos« hinárába, miért ne hihetne ettől a perctől kezdve mindjárt a Szentháromságban is, miért vetné el Krisztus istenségét? Nagyon könnyű a Szent Ágoston álláspontjára helyezkedni: a »Credo, quia absurdumra«, s elmondhatjuk Tertulliánnal is, hogy ha a természetfölötti nem volna érthetetlen, nem is volna természetfölötti s hogy éppen azért isteni valami, mert tulhaladja az emberi lehetőségeket.

— Igen és ezzel vége, mindent összegezve, a legheylesebb minderre nem is gondolni. És nem egyszer této-vázott így, midőn a lelke már eljutott az értelem legszélére, hogy megtegye-e az ugrást a sötétbe.

Alapjában messze elkalandozott kiindulási pontjától, ettől a Des-Hermiestől annyira lepocskondiázott naturalizmustól. Most féluton visszatért egész Grunewaldig s megállapította magában, hogy ez a festmény a művészet keserű mintaképe. Hiszen szükségtelen is volt ily messzire mennie s a tulvilági köpenyege alatt a legizzóbb katolicizmusban megfeneklenie. Talán elég lett volna, ha spiritualistává lesz, hogy a természetfölötti képét magában megalkothassa s ez a mód lett volna az egyedül neki való.

Felkelt és körülsétált kis szobájában. Az asztalán felhalmozot kéziratok, De-Rais marsallról, a Kék-Szakállról készített jegyzetei felderítették.

Ugy van bizony — mondotta csaknem élvezettel, — a boldogságot csak önmagában s az időn kívül találja fel az ember. Istenem, elmerülni a múltban s új életre ébredni a távol ölén, nem olvasni még ujságot sem, nem tudni róla, hogy színházak is vannak, milyen álom ez. — Csak természetes, hogy a Kék-Szakáll jobban érdekel, mint a sarki boltos és mint minden színpadi bábja ennek a korszaknak, amelyet legjobban jelképez a kávéházi pincér, aki, hogy törvényes házasság útján megvagyonosodhasson, erőszakot követ el a főnöke lányán, a libán, amint ő nevezi.

Ez és az ágy — tette mosolyogva hozzá, mert észrevette, hogy a kandurja, ez az idő állása tekintetében tökéletesen tájékozott állat, nyugtalanul nézegetett rá, emlékeztetve őt kölcsönös megállapodásukra s szemrehányón, amiért még nem vetette meg az ágyat. Felrázta hát a vánkosokat s felhajtotta az ágytakarót s a macska felugrott rá az ágy lábán keresztül, de farkát lába közé kunkorítva ülve maradt mindaddig, míg gazdája végig nem nyújtózott az ágyban, hogy azután vacot taposson magának s összegömbölyödjék a mélyedésben.

II.

Durtal körülbelül két éve megszakította az érintkezést az irodalmi körökkel; kezdetben a könyvek, majd az ujságok fecsegései, a visszaemlékezés egyikre s a másiknak visszajáró emlékei próbálták ezt a kört, mint az értelmiség ígéretföldjét, mint valami legfelsőbb szellemi nemességet kijátsszani; ha hitelt adhatott volna nekik az ember, úgy sziporkázott ott a szellem, mint valami tüzijáték és a legbiztatóbb dicséret-csillagok sutorogtak alá ezekre a társaságokra. Durtal alig tudta megérteni ezeknek a kölcsönös dicséreteknek tartósságát, mert tapasztalatból arra a megál-

lapításra jutott, hogy az irodalmárok ez idő szerint két csoportra oszlottak, az első csoport éhes nyárspolgárokból állott, a másik utálatos tökfilkókból.

Az első csoportba tartozók valójában a közönség által kényeztetett, már teljesen elrontott, de beérkezett emberek voltak, feltűnési viselkedésgből majmolták a nagyiparosokat, diszebédeken mutatták magukat, estélyeket rendeztek kötelező fekete ruhával, nem beszéltek másról, csak a szerzők és kiadók jogairól, szindarabokról vitatkoztak és csörgették a pénzüket.

A másik rész csoportokba verődve a sötétben bujkált, a füstös korcsmák tölteléke volt s a csapszékek söpredéke. Miközben mindent lesajnált, örökösen a saját műveikről lármázott, a saját szellemi nagyságát hirdette, a korcsmapadokon hempergett és sörtől megzabálva öntötte ki epéjét.

Más irodalmi kör nem volt. Meghitt kör igazán alig akadt egy-két művésznél, ahol menten a korcsmák és szalonok különös habarékától, áruló és kétszinű hátsógondolatok nélkül s a nőktől is védve, kedve szerint kicseveghebbe volna magát az ember s tisztán a művészettel foglalkozhatott volna.

Ebben az irodalmi világban alapszában nyoma se volt lelki előkelőségnek, nem akadt egy nézőpont, amely meglepő, szellemi hajlandóság, amely magával ragadó vagy talányos lett volna. A Sentier- és a Cujas-utca megszokott társalgása volt ez.

Miután ugyancsak tapasztalásból tudta, hogy örökösen prédára leső ragadozó madarakkal barátság lehetetlen, megszakította velük az összeköttetést, amely arra kényszerítette volna, hogy vagy csirkefogó legyen maga is, vagy hagyja magát az orránál fogva vezettetni.

Végül pedig, őszintén szölvá, nem volt már semmi, ami társaihoz fűzte volna; régente, mikor még behódolt

a naturalizmus hiányosságainak, légmentesen elzárt regényeivel s ajtótlan és ablaktalan elbeszéléseivel, még tudott velük esztétikai kérdésekben vitázni, de most!

Alapjában — ez volt Des-Hermies véleménye — közted és a többi naturalisták között mindig olyan különbség volt eszmék tekintetében, hogy a teljes egyetértés tartós soha nem lehetett, 'te megveted a saját korodat, ők pedig imádják, ez mindent megmagyaráz. Egy napon végszetszerűen menekülnöd kell a művészetnek erről az amerikai stílű területéről s távol innét, valami levegősebb és kevésbé egyhangu tájat keresned.

Minden könyvedben következetesen beleestél ennek a századvégnek fojtogató karjaiba, de igazában örökre elfárad az ember, ha állandóan ingoványon tapos, mely hol süpped, hol emelkedik: lélekzethez kell jutnod, áthelyezkedned egy más korba s lesned, nem lelsz-e ott olyan feldolgozásra alkalmas tárgyat, amely tetszik neked. Ez nagyon könnyen megmagyarázza hónapok óta tartó lelki fejtelenségedet s azt is, hogy az életkedved olyan egyszerre visszatért, amikor beleharaptál Gilles de Raisbe.

S ez igaz is volt. Des-Hermies eltalálta. Azon a napon, amelyen Durtal elmélyedt a Középkornak rémséges és mégis oly gyönyörű alkonyában, úgy érezte, mintha ujjászületett volna. Kezdett úgy élni, hogy megvetette környezetét s ez helyreállította nyugalját, az irodalom zivajjától távol rendezte be az életét, kereken kimondva, valósággal kolostorba zárta magát szellemileg a tiffaugesi kastélyában a Kék-Szakáll mellé s teljes egyetértésben, majdhogy nem kacér viszonyban élt ezzel a szörnyeteggel.

A történelem foglalta el nála a regény helyét, amelynek fejezetekre szabdalt s durván összegombolyított vénesszonyerkölcse, kényszerült émelgyőssége és megalkuvása, bántotta.

De igazában, a történelem sem látszott előtte egyéb-

nek szükséges rossznál, mert nem hitt ennek a tudománynak realitásában, az események — mondogatta — csak a gondolatok és a stíl ugródeszkájaként szolgálhatnak egy tehetséges embernél, mert csaknem kivétel nélkül eljelentéktelenednek vagy megnőnek az indító okok szükségszerűsége, vagy annak az írónak vérmérséklete szerint, aki feldolgozza őket.

Ami az eseményeket támogató okmányokat illeti, itt még rosszabbul áll a dolog, mert nincs közöttük egy sem, mely értékben leszállítható, vagy átértékelhető ne volna. Lehet, hogy nem is hamisítványok, később azonban nem kevésbé hitelérdemlők kerülnek napfényre, amelyek mindaddig koholt színben tüntetik fel amazokat, míg nem kevésbé hiteles levéltárakból kiásott újabb okmányok emezek hitelét is le nem rontják.

Ma a régi iratcsomóknak önkényes értelmezése mellett, csak arra jó a történelem, hogy csillapítsa a zugtudósok irodalmi szomjuságát, akik azokat az irodalmi hidegfelvágottakat gyártják, amelyek között az Akadémia díszérmeit és nagydíjait csámcsogón kiosztják.

Durtal szemében bizony a legünnepélyesebb hazugság s a leggyerekesebb kedvtelés volt a történelem. A régi Cliót szerinte méltóképp csak olyan sphinx ábrázolhatta volna, amelynek halvány színű oldalszakála van s egy kis gyermek-kalap fűdi a fejét. Az igazság ez — mondotta magában — hogy történelmi hűség lehetetlen, hogy is lehetne a Középkor eseményeinek mélyére hatolni, mikor senki nem képes még olyan közelmúlt események részleteit sem megvilágítani, mint a Forradalom előzményei, vagy például a Commune alapjai.

Igy nincs más hátra, minthogy valaki előre megalkossa magának az eseménynek képét, kiformalja magában egy letűnt kor alakjait, testesüljön meg bennük, öltse fel, ha lehetséges, hagyományainak látszatát, végre kovácsolja az

egészet ügyesen összeszedett részletekkel megtévesztő egészszé. Tulajdonképen ezt csinálta Michelet is s bár ez a roncsolt idegzetű fecsegő vénasszony főként a tárgyra nem tartozó dolgok közt csatangolt, fennakadva minden csekélységen s szeliden őrlöngve apró anekdóták körül, amelyeket felfujt és mérhetetlen fontosságuknak tüntetett fel s bár érzelmi rohamai és hazafias föllángolásai helyes meg-látásának lehetőségeit zürzavarosakká tették s megérzéseinek egészségességét megrontották, mégis csak ő volt az egyetlen Franciaországban, aki a századok fölött lebegett s a magasból ereszkedett le a rég történt dolgok sötét síká-toraiba.

S ha ideges és fecsegő, arcátlan s negédes volt is Franciaországnak általa megírt története, egyes helyeken mégis jó szél szárnyain lendült föl, az alakjai éltek s azokból a pokolpitvarokból léptek ki, ahol testvéreik hamvát eltemették. Az nem sokat jelent, hogy Michelet volt a történetírók között a legkevésbé igazmondó, mert a leg-egyenibb volt és a legművészbib. Ami a többieket illeti, régi papirosokkal piszmogtak s arra szorítottak, hogy a leg-különbözőbb adatokat szurkálják egymásmellé. Taine min-tájára szép sorjában egymásmellé ragasztották széljegyzeteiket, de természetesen csak azokat tartották meg, amelyek elképzelt meséiket támogatták. Tartózkodtak minden meglevevenitéstől, minden lelkesedéstől, arra törekedtek, hogy invenciójukat semmivé zsugorítsák s csak a száraz igaz-ságot adják, de azért az okmányok kiválasztásával nem ke-vésbé elkendőzték a történelem képét. És milyen egy-szerű volt a módszerük. Ha megállapíthatták, hogy Fran-ciaország valamelyik községében egy esemény adta elő magát, ebből tüstént azt a következtetést vonták le, hogy valamennyi osztály így gondolkodott és ilyenformán élt ebben az évben, ezen a napon és ugyanebben az órá-ban.

Nem voltak kevésbé merész hamisítók, mint Michelet, de nem értek sem az ő mértékéig és nem rendelkeztek az ő meglátásával sem; a történelem kis szatócsai, házalói voltak ezek, akik, ahelyett, hogy egészet adtak volna, aprólékos részletekbe tévedtek, akárcsak a mai festők, akik zsufoltan, egymásmellé szögezik a színeket és a dekadensek, 'akik a szóvagdaltakat főzik. Hát még ha életrajzról van szó — mondta magában Durtal. — Ezek aztán az igazi szór-szálhasogatások. Mert voltak, akik könyvet irtak annak bebizonyítására, hogy *Theodora* ártatlan volt és hogy Steen Jan sohasem ivott. Egy másik Villont bolháztá ki s azt akarta mindenáron bebizonyítani, hogy a ballada kövér Margotja nem élő asszony, hanem korcsmacégér volt s egy kissé úgy tüntette fel a költőt, mint rátartós, mértéktelen, igazságos, derék embert. Az volt a felfogás s ezek a történetírók is attól féltek, ha monografiákat irtak, hogy önmagukat becstelenítik meg, ha olyan írókat vagy festőket választanak ki, akiknek élete különböző hányatások között döcögött ide-oda. Kétségtelenül azt szerették volna, ha ezek épp oly nyárspolgárok, mint ők.

A rehabilitálásnak ez a mai, egész hatalmas iskolája elkeserítette Durtalt. Abban is bizonyos volt, hogy Gilles de Raisról szóló könyvével nem fog beleesni ezeknek a tisztességhajhászoknak, a becsület örültjeinek rögeszméjébe. A történelemről táplált nézetei mellett nem bizhatott benne, hogy hü képet tud festeni a Kék-Szakállról, aminthogy mások sem tudnának, de affelől bizonyos volt, hogy nem fogja érdekessé tenni s a szavak langyos fürdőjében megpuhítani és nem fogja a jó és a rossz között azt az aranyközéputat választani, mely a tömegnek tetszik. Hogy lendületet vehessen, ugródeszkául a következő okmányokat használta: a Gilles de Rais örököseinek a királyhoz intézett emlékiratáról vett másolatot, a nantesi-büntetőpör irataiból készült jegyzeteit, Vallette de Viriville VII. Károlyról

írott történetének egy kivonatát, Gerant Armand jegyzeteit és egy Bossard abbé által írt életrajzot. S ez elég volt neki ahhoz, hogy megjelenítse ennek a félelmes szatanistának alakját, aki a XV. század legművészibb és legrosszabb hírű embere volt.

Könyvének tervét illetően csak az egyetlen Des-Hermiest tájékoztatta, akivel most csaknem mindennap találkozott.

A legkülönösebb háznál ismerkedett meg vele, Chantelouvenál, egy katolikus történetírónál, aki eldicsekedhetett vele, hogy asztalánál az egész világ találkozik.

S valóban, a tél folyamán netenként egyszer a legfurcsább és egészen össze-vissza társaság fordult meg Bagneux-utcai szalonjában; sekrestyék ujoncai, korcsmai költők, ujságírók és színészek, a Naundorf-ügy résztvevői és kétes tudományok vásári mesterei.

Egészen véve ez a ház szinte a klerikális világ határ-mesgyéjén állott, amely úgy járt oda, mint valami rosszhírű helyre; így egész érdekes társaságban s amellet finoman lehetett ott étkezni. Chantelouve szives volt, kissé rest felfogású s viharos jókedvű. A lélekelemzőket nyugtalanította néha züllött tekintetével, amely olykor pápaszemének homályos üvege mögül elővillant, de csaknem papos jólelkűsége lefegyverezte az előítéleteket. Nem éppen csinos, de érdekes feleségét nagyon körülrajongták: ez azonban állandóan hallgatag maradt s nem nagyon bátorította a látogatók folytonos fecsegését, de éppen úgy, mint férje, ment volt minden mesterkéeltségtől; érzéketlenül, csaknem büszkén, egyetlen észrevétel nélkül hallgatta a legszörnyűbb paradoxonokat s szórakozott arckifejezéssel és távolba révedező szemmel mosolygott.

Egyik ilyen esti összejövetelen, miközben egy cigarettát szitt el, míg a nemrégiben megtért Rousseil Krisztusról harsogott strófákat, igen meglepte Durtalt Des-Hermies

megjelenése és magatartása, amely élesen kivált a kiugrott reverendák és a költők közül, akik csak úgy hemzsegetek Chantelouvék szalonjában és könyvtárában.

Ezek között az alattomos, vagy kivasalt arcok közt rendkívül előkelő, de bizalmatlan és keményfejű embernek látszott. Magas volt, sovány és igen sápadt. Sötétkék és száraz-fényű szemét, amely igen közel feküdt szimatoló és tömpe orrához; összehuzta. A haja szőke volt, szakállá, amelyet oldalt borotvált, az állán pedig hegyesre vágatott, a parafa színéhez hasonlított. Volt benne valami a beteges norvégből és a durva angolból. Ruhája valódi londoni szövetből készült s ő maga igen vékonynak tűnt fel tökéletes szabásu, sötét kabátjában, amely derekán karcsuvá préselte össze s igen magasra szabott gallérjával nyakát és nyakkendőjét csaknem eltakarta. Igen gondos megjelenése mellett mániája volt lehuzni a keztyűjét s szinte észrevétlenül csattogni vele összehajtás közben, aztán leült, egymásra rakta lábát s jobboldalt egészen előre hajolva, szinte testéhez tapadt balzsebéből egy lapos, virágdiszes japán tárcát vett elő, amelyben a cigarettapapírja és a dohánya volt.

Szinte tervszerűen, mindig résen állott, ismeretlenekkel szemben hideg volt, mint egy vödörkötél; fölényes és így erőszakolt tartása jól illett unott, szaggatott nevetéséhez; első tekintetre határozott ellenszenvet keltett s mérgezett szavaival, lekicsinylő hallgatásával és éles, gunyos nevetésével még fokozni tudta ezt a hatást. Chantelouvéknál tekintélye volt, sőt féltek tőle, de aki jobban megismerkedett vele, meggyőződött róla, hogy ez alatt a fagyos arc alatt igazi jószág s kevésbé közlékeny, de mindenesetre bizonyos hősiességre is képes barátság szunnyadt.

Hogy folyt az élete? Gazdag volt vagy csak jómódu? Senkisem tudta; ő pedig, amilyen tartózkodó volt másokkal szemben, soha sem beszélt a saját dolgairól; a párisi egyetem orvostudora volt, mert Durtal véletlenül látta

oklevelét, de végtelen lenézéssel beszélt az orvostudományról s beismerte, hogy a terapeutika hiábavalósága iránt érzett undorból a homeopathiára vetette magát, amelyet ismét otthagytott, egy általa is igen lesajnált bolognai gyógyszer miatt.

Voltak pillanatok, mikor Durtal nem kételkedhetett benne, hogy Des-Hermies irodalommal is foglalkozott, mert szakmabeli ember biztonságával ítélte meg az irodalmat, otthon volt minden műhelytitkában, a leghomályosabb stilust olyan hozzáértő ügyességével fejtette meg, mint aki ennek a mesterségnek legszövevényesebb fogásait is ismeri. Durtalnak, aki egyszer tréfásan szemrehányást tett neki, hogy eldugja a műveit, némi melankóliával így válaszolt: Annakidején kioperáltam a lelkemből egy alantas ösztönt, az irodalmi tolvajlásét. Éppen úgy élösködhettem volna Flauberten, mint egész sereg irodalmi kofa, de minek. Előbbre valónak tartottam, hogy titokzatos gyógyszereket készitsek ritka adagolásban; talán ez sem nélkülözhetetlen, de mindenesetre kevésbé csunya foglalkozás.

Készültsége meglepő volt, néha bámulatosan feltárta önmagát, mindent tudott, tájékozva volt a legrégibb könyvek felől, évszázados szokásokról és a legujabb felfedezésekről. Miután Páris legkülönbözőbb rétegeivel érintkezett, a legellentétesebb tudományokban szerzett alapos tájékozottságot, mert őt, aki oly kifogástalan és oly hideg volt, csak csillagászok, kabbalisták, demonografusok, alchimisták, teológusok és feltalálók társaságában lehetett látni.

Durtalt, aki megcsömörlött már a könnyen megközelíthető és kétes szívóságu művészekről, egész elragadta ez a férfi, akivel nehéz volt beszélgetésbe elegyedni, aki érintkezés közben szigorú és kemény maradt. Az, hogy eddig fölösszámmal kötött felszínes barátságokat, csak megerősítette ezt a vonzalmat, annál megmagyarázhatatlanabb volt azonban, hogy az excentrikus összeköttetéseket

kedvelő Des-Hermies éppen annak a Durtalnak szeretetébe férközött be ennyire, aki alapjában véve szerény lélek, higgadt s nem szélsőséges kedély volt; de kétségtelenül szükségét érezte annak, hogy bizonyos pillanatokban ritkább és kevésbé tulfutott légkörben frissüljön fel; itt nem nyílt lehetőség azokra az irodalmi szóvitákra, amelyeket különben kedvelt, ezekkel az izgatott emberekkel, akik fáradhatatlanul tanakodtak, nem gondolva csak a saját szellemi nagyságukra, nem érdeklődve csak a saját felfedezéseik és tudományuk iránt.

Éppugy, mint Durtal, aki végre elszigetelte magát pályatársaitól, Des-Hermies sem várhatott semmit az orvosoktól, akiket megvetett, sem attól a sok specialistától, akikkel érintkezést tartott fenn.

Két olyan lény találkozott itt tulajdonképen össze, akiknek helyzete teljesen egyezett és összeköttetésük, amely kezdetben jó ideig korlátolt és tartózkodó volt, de végül mind szorosabbra fűződött és megerősödött, főként Durtalra járt haszonnal. Durtal hozzátartozói tudniillik már rég elhaltak, ifjúkori barátai megnősültek vagy másfelé vetődtek; mióta az irodalmi világgal szakított, csaknem teljes magányra volt kárhozzatva. Des-Hermies felrázta létét, amely önmagába sülyedt és csaknem megkövesedett az elszigeteltségben. Felfrissítette élményeit, képessé tette rá, hogy új barátságot kössön és elvitte őt egyik barátjához is, akit valójában Durtalnak is meg kellett szeretnie.

Des-Hermies, aki sokat beszélt erről a barátjáról, egy nap így végezte: mégis meg foglak vele ismertetni. Szereti a könyveidet, melyeket kölcsön adtam neki s vár téged; te, aki gyakran a szememre veted, hogy csak nevetséges vagy komor emberekhez vonzódok, Carhaixban csaknem páratlan férfit ismersz meg. Ez az értelmes, minden vallásos butaságtól ment katolikus, a szegény ember, aki előtt irigység és gyűlölködés ismeretlen fogalmak.

III.

Durtal ösztözött sok agglegény közös sorsában, akinek háztartását takarító tartja rendben. Csak ezek tudhatják, mint nyelnek el kis tartályu lámpák egész kanna olajokat s mint lesz egy üveg cognac egyre halaványabb és gyöngébb anélkül, hogy fogyna. Azt is tudják, hogy válik mind barátságtalanabbá a kezdetben hívogató ágy, mert a takarító tartózkodó tisztelettel viseltetik minden ráncocskája iránt, megtanulják azt is, hogy mindig önmaguknak kell a poharat kimosniok, ha szomjasak s a tüzet felpiszkálniok, ha fáznak.

Durtal takarítója egy nagybajuszu öreg legény volt, akinek leheletén messziről érzett a pálinkaszag, hanyag és tunya ember, akinek Durtal hasztalan prédikálta, hogy a takarítással reggel pontosan, ugyanabban az órában készen kell lennie, minden nógatásnak rendületlen lustasággal szegült ellene.

A fenyegetés, a borra való levonása, a szidás, könyörgés nem használt semmit. Rateau apó levette sipkáját, megvakarta fületövét s megindult hangon fogadta meg, hogy megjavul s másnap még később jött.

Micsoda állat! — sóhajtott Durtal ezen a napon. Órájára nézett, mikor a kulcs fordult a zárban s mint már annyiszor, megállapította, hogy a takarítója délután három órakor jött. Az várt tehát rá megint, hogy elszenvedje ennek az embernek zörgését, aki álmos és nyugalmas topogásával kezében seprűjével már valóságos rémmé vált szemében. Egyszerre hősies mozdulatok és harcias ösztönök ütköztek ki ilyenkor ebből az álomszuszék butorporolóból, aki hajnal-tól kezdve, a konyha hagymás, lágy gőzében főtt. Zord népfölkelővé változott most át, aki rohamot intézett az ágy ellen, felforgatta a székeket, a képekkel tornászott, az asztalokat szétszórta, a vizesüveget és a korsót összetörte s

ugy vonszolta, mint legyőzötteket, hajuknál fogva, Durtal félcipőit fülükön megmarkolva, elfoglalta a lakást, mint valami barrikádost s a törő-rongyot úgy tűzte ki a porfelhőben, mint zászlót, a halott butorok fölé.

Durtal ilyenkor azokba a szobákba vonult vissza, amelyeket nem ostromolt; most is el kellett hagynia dolgozószobáját, amelyben Rateau éppen megkezdte a küzdelmet s a hálószobájába menekült. Innen kipislantva a nyitott ajtón át még láthatta ellensége hátát, aki egy tollpárnácskával a fején, mint valami fejdisszel ékesített mohikán, megkezdte a skalptáncot egy asztal körül.

Csak legalább az idejét tudnám, mikor jön föl ez a bamba, hogy aszerint rendezném be a dolgom és elmennék hazulról — mondotta magában fogát csikorgatva, mert Rateau most kezdte előszedni fényesítő szerszámain, kefélt a padlót, sántikálva ugrált köröskörül és nekihevílvé korcsolyázott egy kefén.

Győzedelmesen, veritékezve jelent meg az ajtóban, hogy előretörjön s hatalmába kerítse azt a szobát is, amelyben Durtal tartózkodott. Most vissza kellett térnie a már lefegyverzett lakosztályba macskájával, amely a zajtól való féltében összehúzódva lépésről-lépésre követte gazdáját, oldalával egész hosszában lábához dörgölözve.

Közben Des-Hermies csöngetett. — Csak cipőt húzok és megyek — szólt neki Durtal. Megállj csak! — végigsimította a kezével az asztalt s mikor felemelte, legész szürke keztyű volt rajta — nézd, ez a vadállat feldul itt mindent, hadakozik az ördög tudja ki ellen s ez az eredménye. Mikor elmegy, még több por van, mint azelőtt volt!

— Bah — mondotta Des-Hermies — de hisz a por pompás valami, amellet, hogy olyan ize van, mint a nagyon régi kétszersültnek, hervatag szaga pedig nagyon vén könyvekére emlékeztet, valóságos folyékony bársonya a tár-

gyaknak, finom, de száraz eső, amely megbágyasztja a ritkító mázolókat és az otromba színeket. S ez az elhagyatottság burka s a feledés fátyla is. Ki gyűlölné, hacsak nem azok a szerencsétlenek, akikre többször kellene gondolnod.

Képzeld el magadnak azoknak az életét, akik Párisban egy átjáró házban laknak. Nézd, gondold egy tüdővészre, aki vért köp s megfulik egy elsőemeleti szobában a számár háttára emlékeztető üvegtető alatt valahol, mondjuk a Panoramapassageban. Az ablak nyitva van és kihűlt szivarfüsttel s langyos veritékbüzőkkel telt por száll föl. A boldogtalan majd megfullad, levegőért könyörög; az ablakhoz rohannak és bezárják, mert hogy lehetne másképp a lélegzést elősegíteni, mint hogy megmentik őt s s elszigetelik az utca porától.

Hát ez a por, amely a tüdővészesekeket köhögésre ingerli, kevésbé jótékony, mint az, amelyről előbb beszélünk. De látom, készen vagy, menjünk le.

— És melyik utcán megyünk — kérdezte Durtal.

Des-Hermies nem válaszolt semmit. Elhagyták a Regard-utcát, amelyben Durtal lakott, végigmentek a Cherche-Midi-utcán egész a Croix Rouge-ig.

— Menjünk egész a Saint-Sulpice-térig — mondta Des-Hermies s rövid hallgatás után így kezdte.

— Ami pedig azt a port illeti, amelyet egykor a kezdet hírének és a vég emlékeztető-jelének tekintettek, tudod-e, hogy halálunk után a hulláinkat más-más férgek emésztik fel, aszerint, hogy kövér vagy sovány volt-e a test. A kövér emberek hullájában a rhizophagok álcái találhatók fel, míg a soványak holttestében csak phorák fordulnak elő. Ezek kétségkívül a főrangúak a siri férgek közt, az aszkéta pondrók, akik megvetik a gazdag lakomákat s nem sokra becsülik a duzzadó keblek husáradatát s a kövér hasak becsináltját. Szóval még abban sincs teljes egyen-

lőség, hogy készítik el a siri férgek mindnyájunk halóporát.

Különben itt meg kell állnunk kedvesem. — A Feron-utca és a tér szögletén voltak. Durtal fölütötte a fejét s a Saint-Sulpice-templom oldalának egyik nyitott előcsarnokában ezt a figyelmeztetést olvasta: A toronyba szabad a fölmenetel.

— Menjünk fel — szólt Des-Hermies.

— Minek mennénk. Ebben az időben.

És Durtal az ujjával a fekete felhőkre mutatott, amelyek úgy gomolyogtak, mint gyárak füstje a nyirkos és annyira alacsony égboltozaton, hogy a kémények fehér bádognyitói a felhőkbe furódtak s egészen olyan volt, mintha kirojtozták volna őket a tetők fölött.

— Nekem egy csöpp kedvem sincs felmászni egy csomó hepehupas lépcsőfokon, mit akarsz most odafönn látni? Az idő borult, mindjárt éjszaka lesz.

— Nem mindegy neked, akármerre sétálunk? Jöjj csak, biztosítalak, hogy olyan dolgokat fogsz látni, amelyekről nem sok sejtélmed van.

— Hát van valami célod?

— Igen.

— Akkor hát beszélj. — És Des-Hermies kíséretében betoppant az előcsarnokba... kis szögre akasztott bor-szeszlámpa egy ajtót világított meg a boltozat mélyén... ez volt a toronyba vezető ajtó.

Sokáig kapaszkodtak egy csigalépcsőn fölfelé a sötétben. Talán nincs is itthon a toronyőr — kérdezte magában Durtal, midőn a fal kanyarulatánál vörös fény csilant fel s mikor megfordultak, egy függőmécsbe ütköztek, amely egy ajtó előtt lógott.

Des-Hermies megrántotta a csengő zsinórját. Az ajtó megnyílt. S maguk fölött a lépcsőfokon, a fejükkal körül-

belül egy színvonalban lábak megvilágított körvonalait pilantották meg, míg maga az alak homályba veszett.

— Aá... ön az Des-Hermies ur — s félkört írva le a levegőben, egy éltesebb asszony hajolt le a fénybe. — Oh, mennyire fog örülni Lajos, hogy láthatja.

— Itthon van? — kérdezte Des-Hermies s közben megrázta az asszony kezét.

— Fönn van a toronyban. De nem pihenné ki egy kissé magát nálam?

— Nem, majd lefeléjövét, ha úgy tetszik.

— Akkor hát csak menjenek fölfelé, míg csak egy ajtóra nem bukkannak, amelyen kilátó lyuk van. De milyen ostoba is vagyok, hiszen ön jobban tudja, mint én.

— Hát persze, persze, a viszontlátásra. De hadd mutatom be csak úgy futólag Durtal barátomat.

Durtal meglepődötten hajolt meg a homályban.

— Oh uram, mennyire fog Lajos örülni, hogy ismeretséget köthet önnel, milyen pompás dolog ez.

— Hová vezet ez engem? — kérdezte magától Durtal, aki ott tapisgált ismét barátja mögött a sötétségben, miközben a keskeny szelelőlyukakon beszűrődő fénysávokat követte, majd újra éjszakába sülyedt s ismét rábukkant a napvilágra, mikor már csaknem teljesen elnyelte a sötét.

Ez a fölfelévaló kapaszkodás csak nem akart véget érni. Végre egy rácsajtóhoz értek, amely be volt téve. Beléptek rajta s egy fapárkányzaton találták magukat a mélység fölött egy kettős kut peremén, melyek közül az egyik lábuk alatt tátongott s a másik a fejük fölött nyult a magasba.

Des-Hermies, aki otthonosnak látszott itt, egy mozdulattal a két üregre mutatott.

Durtal odapillantott.

Egy torony közepén állott, amelyet véges-végig óriási gerendákból X formájúra összerótt bakok töltöttek meg,

ezeket keresztfák kötötték egymáshoz, egymásba eresztett csapok erősítették meg s ökölnagyságu csavarok tartották össze. Durtal nem látott senkit. Megfordult a gyámkövön a fal mentén a világosság irányába, amely a toronyablakok rézsutos redőin át hatolt be.

A mélység fölé hajolva, lába alatt hatalmas harangokat fedezett most föl, amelyek vassal kiveret tölgyfaharanglábakon lógtak, sötét, ércpalástos harangokat, zsiros, olajos ércből készült harangokat, amelyek elnyelték a napvilágot és nem verték vissza.

És a feje fölött, a felső üregben, újabb harangütegeket pillantott meg, miközben hátralépett. Ezekre öntés közben püspökök domborművü képét préselték s amint ott függtek mozdulatlanul, belsejük, ott, ahol a nyelv kikoptatta, arany fénnel csillant meg.

Semmi sem mozdult, de a szél befütyült az ablak-redőnyök lehajtott lemezein, a fakalitkában légörvény keletkezett, végigbömbölt a lépcső csigakürtjében s berontott a harangok fölfordított kelyhébe. Most egy kis légáramlat, enyhe, kevésbé éles szellőcske csapódott az arcába. Felpillantott. Az északkeleti szél egy harangon tört meg s a harang remegni kezdett. Egyszerre megcsendült, lengésbe jött és nyelve, mint valami gigászi mozsártörő, rémületes hangokat vert a bronz mozsárban. A torony reszelt, a párkányzat, amelyen állott, ingadozott, mint a vonat padlója s folytonos, szörnyűséges morgás dübörgött megszaggatva az ütések fülhasogató zajától.

Jól megvizsgálta a torony mennyezetét, nem vett észre senkit. Végre mégis sikerült egy a mélység fölé nyuló lábat észrevennie, mely az összes harangok alsó részéhez erősített fapedálok egyikét taposta s mikor csaknem ráfeküdt egy tölgyfa-gerendára, végre megpillantotta a harangozót, aki két kezével két vaskapocsba kapaszkodva a levegőben lógott az égre vetett szemekkel.

Durtal meg volt döbbenve, mert soha sem látott még ily sápadtságot s ilyen iszonygerjesztő arcot. Nem viasz-sárga volt ennek az embernek az arca, mint a lábbadozóké, sem olyan bágyadt színű, mint az illatszeráros nőké, akiknek bőrét az illatok megsápasztották, még csak poros sem volt, szürkébe hajló bőre, mint a burnóttöröké; a középkori rabok vértelen, földsárga arca volt ez, egy holt napjáig valami csepegős patkánylukba, éjsötét vártömlőbe zárt ember ma már ismeretlen arca.

A szeme kék volt és kidülledt, a misztikusok könnyű szeme, de különös ellentétben állott egy hatalmas, száraz-füre emlékeztető bajusszal; ez az ember beteges és katonás külsejű volt egyszerre s csaknem leirhatatlan.

Egy utolsó lábnyomást adott a harang pedáljának s keresztcsontjának egy rándításával egyensúlyba zökkent. Megtörülte a homlokát és rámosolygott Des-Hermiesre.

— Oh, kérem — mondotta — hát ön itt volt?

Lement hozzájuk és mikor Durtal nevét megtudta, az arca kiderült; megragadta Durtal kezét.

— No, uram, ön elmondhatja, hogy vártak önre. Barátunk már régóta rejtegeti önt, közben pedig szüntelen önről beszél.

— Jöjjenek — folytatta örvendező hangon — hadd mutassam be az én kis birodalmamat, olvastam az ön könyveit; lehetetlenség, hogy ön is ne szeresse a harangokat, de kissé magasabbról kell őket látnia.

Nekivágott egy lépcsőnek, miközben Des-Hermiest és Durtalt maga előtt tolva bezárta a menetet.

Mig ismét fölfelé kapaszkodtak a csigalépcsőn, Durtal megkérdezte:

— De hát miért nem mondtad, hogy Carhaix barátod, mert kétségtelenül ő ez itt, — harangozó?

Des-Hermies nem válaszolhatott, mert éppen a pilanatban a faragott kövekből rótt toronybolt alá értek s

Carhaix a sötétbe visszahúzódva előrebocsátotta őket. Nagy köralaku helyiségben voltak, amelynek közepén hatalmas lyuk tátongott a lábuknál. A nyílás körül a rozsdá narancsszínű porától kitarkázott vaskorlát húzódott.

A korláthoz közelébb lépve, egészen leláthattak a mélység fenekére. Valóságos kutperem volt ez; természetekkel kirakva s mintha ez a kut javítás alatt állott volna. Egész olyan volt, mintha a harangokat tartó nagy keresztgerendákból épült állványt a kürtő egész hosszában a falak támogatására alkalmazták volna.

— Jöjjön közelébb, ne féljen — szólt Carhaix — és mondja uram, nem gyönyörű csöppségek ezek!

De Durtal alig hallotta. Nem érezte magát jól e retentő ür előtt, szinte szívta magához ez a tátongó nyílás, amelyből föl-fölhangzott a harang elhaló csengése, amint egyre tovább bugott még, mielőtt teljes mozdulatlanságával tökéletes nyugalma visszatért.

Visszahúzódott.

— Nincs kedvük a tornyok tetejét megnézni? — kérdezte Carhaix, miközben egy csaknem a falba mélyesztett vaslépcsőre mutatott.

— Nem, ezt inkább más napra hagyjuk.

Ismét lefelé mentek s Carhaix, aki most hallgataggá vált, másik ajtót nyitott ki. Egy óriási színbe léptek be, amelyben szenteknek roppant méretű és töredezett szobrai állottak, nyütt és poklos apostolok, lemetszett lábu és tört karu Szent Mátvás, Szent Lukács egy fél ökör kíséretében, Szent Márk, akinek meggömbült a lába s szakállából hiányzott egy darab és Szent Péter, aki csonkán emelte kulcsoktól megfosztott jobbját.

Valamikor egy hinta volt itt s csak úgy nyüzsgött itt a sok utcai lotyó, ezzel is visszaéltek, mint mindennel s a homály leple alatt pár souért olyan dolgok folytak itt...

A plébános végre is eltávolította a hintát és bezáratta a helyiséget.

— És ez? — szólalt meg Durtal, aki az egyik sarokban ivelt ércnek hatalmas tört darabját pillantotta meg, mely olyan volt, mint valami óriási félsipka. A por bársonyossá tette s lenge pókhálók rostélyozták be, amelyek, mint ólomsúlyokkal felszerelt halászhálók, összehúzódott fekete pókokkal voltak behintve.

— Ah, uram! — és Carhaix téveteget tekintete megélénkült ismét és fellángolt. — Ez egy nagyon régi harangnak a feje, amely olyan hangokat adott, amilyeneket ma már nem lehet hallani... ez uram! mintha csak az égből csengett volna.

És most egyszerre kifakadt:

— Látja, Des-Hermies is mondta már ezt önnek bizonyára, a harangoknak sajnos befellegzett vagy helyesebben, harangozók nincsenek már. Ma szenesgyerekek, ácslegények, kőművesek, kiszolgált tűzoltók bánnak a harangokkal, úgy szedik össze őket a piacon frankjával, csak meg kell őket nézni. De még sokkal rosszabb, amit most mondok el önnek. Vannak lelkészek, akik nem restelik azt mondani: »Fogjatok az utcán tíz soujával katonákat, elvégzik azok is ezt a munkát«. El bizony, még pedig olyan kitűnően, hogy legutóbb, ha jól emlékszem a Notre-Dameban az egyik nem kapta vissza a lábát idejében s a teljes leundületben levő harang visszavágódott rá és olyan tökéletesen lemeiszerte, mint valami borotva.

És ezek az emberek képesek harmincezer frankot kifizetni baldachinokért, tönkreteszik magukat a zenéért, gáz kell a templomukba és mindenféle csinnadratta és még mit tudom én mi. Ha harangokról van szó, vállat vonnak. Tudja ön Durtal ur, hogy ma az egész Párisban csak két igazi harangozó van, én és Michel apó, aki nőtlen ember és szabados erkölcei miatt nem igen lehet állandóan egy

templomnál sem alkalmazni. Olyan kitűnő harangozó ez az ember, hogy nem akad párja, de ő sem szereti már a mesterségét; iszik s hol ittas, hol józan állapotban végzi a dolgát, aztán iszik megint és alszik.

A régi szép időknek vége. Például ma reggel öméltósága főpásztori processzióját végezte lenn. Nyolc órákor az érkezése alkalmával be kellett harangozni, az a hat harang, amelyet ez előbb látott, mind szólt. Tizenhatan feszültünk neki a munkának. Na hát, az volt a kinlódás, micsoda gingallózást művelnek ezek a semmirekellők, össze-vissza rángatják a harangokat, úgy harangoznak, mint az ítélet.

Lefelé mentek és Carhaix most hallgatott.

— A harang — kezdte aztán újból megfordulva és merőn Durtalra szögezve szemét, amelyeknek kék vize most zavarossá vált — a harang, uram, az igazi egyházi zene.

Most egy pitvaron át bejutottak a nagy fődött csarnokba, amelyen a tornyok állottak. Carhaix mosolyogva mutatott itt egy teljes harangjátékra, csupa apró harangokból, amelyek két oszlop között egy deszkára voltak felaggatva. Megrándította a zsinórokat s finom csengés-bongást varázsolt elő az ércből. A szeme majd kiugrott, a bajusza felborzolódtott remegő szájszélén, úgy hallgatta boldog önkívületben a lágyan gyöngyöző hangokat, amelyeket felitt a köd.

Hirtelen ellökte a zsinórokat. — Ez volt valaha a vesszőparipám — mondotta — tanítványokat akartam ki képezni, de senkinek sincs ma már kedve a fejét olyan mesterségre adni, amely egyre kevesebbet és kevesebbet hoz a konyhára, mert ma bizony már esküvőre sem harangoztatnak és a tornyokat sem látogatják.

— Alapjában — folytatta leszállás közben — én nem panaszkodhatom. Engem untat lenn az utca s egész megzavar, ha ki kell tennem a lábam, nem is hagyom itt

a tornyot soha, csak reggel, hogy a tér végéről egy vödör vizet hozzak, de a feleségem nem érzi magát jól a magasan; aztán olykor szörnyű is itt, a hó minden résen befúj, garmadába gyűl s az ember szinte körülzárva tesped, míg kinn bömböl a szél.

Megérkeztek Carhaix lakása elé.

— Sétáljanak be, uraim — mondotta az asszony, aki az ajtó küszöbén várta őket. — Bizony rászolgáltak egy kis szíverősítőre — és rámutatott a négy pohárra, melyeket már az asztalra készített.

A harangozó kis fapipára gyújtott, míg Des-Hermies és Durtal cigarettát sodortak.

— Kellemes lakása van itt — szólt Durtal, csak-hogy beszéljen. Óriási, hatalmas faragott kövekből épített, boltíves teremben voltak, amelyet a mennyezeten levő, félkör formájú ablak világított meg. A szoba padlója kőezett volt, falait nyomoruságos tapéta fődte, butorzata is igen egyszerű, mindössze egy kerek ebédlőasztalból, régi palakék utrechti bársonnyal behuzott karosszékekből és egy kis pohárszékből állott, amelyre breton porcellánok, korsók és tálak voltak kirakva. A mázolt diófa pohárszékkel szemben kis, fekete könyvszekrény foglalt helyet, amelyben össze-vissza ötven kötet lehetett.

— Ezeket az ócska könyveket nézi? — kérdezte Carhaix, aki követte Durtal tekintetét. — Oh, uram, elnézőnek kell lennie, csak olyan dolgaim vannak, amelyek a mesterségembe vágnak.

Durtal közelebb lépett; ezt a könyvtárt nyilván kizárólag csak a harangokról szóló művekből állították össze; olvasni kezdte a könyvek címét.

Egy nagyon régi s pergamentbe kötött vékonyka könyvön rozsdaszín kézírással ez a cím állott: *De Tintinabulis*, Magius Jeromostól (1664), tovább ezután egy: *Érdekes és épületes gyűjtemény az Eggház harangjairól*,

don Carré Remigtől, majd egy másik, névtelen szerzőtől származó: *Épületes gyűjtemény*. Továbbá egy: *Értekezés a harangokról*, Tiers Keresztelő Jánostól, Champrond és Vibraye plébánosától. Ott volt egy Blavignac nevű építésznek testes kötete s egy vékonyabb könyv ezzel a címmel: *Kísérletek a harangok jelképes értelméről*. Majd Barraud abbé jegyzetei s még néhány szürkepapirba foglalt füzetke fődél és cím nélkül.

— Nem sokat ér az egész — szolt Carhaix sóhajtván — a legjobbak hiányzanak: így Angelo Roccanak »De Campanis Commentarius«-a és Percichelliusnak: »De Tintinnabulo« című műve, de sajnos, ezek oly ritkák és olyan drágák, ha rájuk bukkanna is esetleg az ember.

Durtal egy pillantással végigfutotta a többi könyveket, nagyobbbrészt vallásos művek voltak: latin és francia szentírások, Krisztus követése, Görres Mystique című műve öt kötetben, a vallásos szimbolika története és elmélete Aubert abbétól, az Eretnekségek lexikona Pluguetől és a Szentek Élete.

— Bizony uram, az irodalom nincs itt képviselve, de Des-Hermies kölcsönzi nekem azokat a műveket, amelyek érdekelnek.

— Te fecsegő — mondotta neki a felesége — hagyd már leülni az urakat. — S azzal egy telt poharat nyujtott át Durtalnak, aki megízlelte a gyöngyöző, illatos almabort.

Válaszul az ital jóságát dicsérő bókokra, elmondotta az asszony, hogy ezt az almabort Bretagneból kapták, ott készítették Landevennechen, az ő szülőföldjén a rokonai.

Egész el volt ragadtatva, mikor Durtal biztosította, hogy valamikor egy napot töltött ebben a faluban.

— Istenem, hisz akkor igazán régi ismerősök vagyunk — mondotta végül és megszorította Durtal kezét.

Elbágyasztva a kályha melegétől, amelynek csöve kanyargósan szelte át a levegőt s az egyik ablakszem helyébe

alkalmazott bádoglemezen át vitt a szabadba, ellustítva valamiképp ettől a langyos légkörtől, amely Carhaixt és erélytelen, de nyílt arcu s megkapóan szabad tekintetű derék feleségét körülvette, Durtal szabadjára engedte gondolatait, hagyta, hogy elkalandozzanak a várostól messze. Ahogy ezt a meghitt szobát s ezeket a derék embereket szemlélte, így szólt magához: milyen balzsamos és lágy otthont, milyen meleg fészket biztosíthatna magának az ember itt Páris fölött, ha megfelelően rendezi be ezt a lakást. Hogy élhetné akkor itt egyedül, a felhők között a magánosság bensőséges életét és tökéletesíthetné éveken át a könyvét. És milyen mesébevaló boldogság volna az, így élni az Időn kívül s miközben az emberi balgaság szennyes áradata megtörik a torony lábain, régi foliánsban lapozgatni egy égő lámpa lehulló sugaránál.

Elmosolyodott ábrándja együgyűségén.

— Mindegy, egészbe véve mégis igen csinosan laknak itt — mondotta mintegy a gondolatai befejezéseképen.

— Bizony nem is olyan kellemesen — szólt az asszony. A lakás elég tágas, mert még két olyan nagy hálósobánk van, mint ez a helyiség és még több kis zeg-zug, de nagyon kényelmetlen és igen hideg. És konyhánk sincs — folytatta rámutatva egy alacsony padkán a tűzhelyre, melyet magán a lépcsőn volt kénytelen elhelyezni. — Aztán meg öregszen s már rosszat tesz nekem, ha ennyi lépcsőt kell másznom, midőn bevásárolni megyek.

— De meg arra sincs mód, hogy egy szöveget beverjünk ebbe a pincébe — szólalt meg most a férj. — A faragott kőben elgömbül a szög és kihull. Én valahogy csak bele-találok magam ebbe a lakásba, de a feleségem arról ábrándozik, hogy Landevennechen élje le utolsó napjait!

Des-Hermies felállott. Kezet szorítottak és Carhaix, a házigazda megfogadtatta Durtallal, hogy ismét meglátogatja.

— Milyen kitűnő emberek — tört ki Durtal, midőn ismét a téren voltak.

— És amellet igen hasznos dolog Carhaix-val beszélgetni, mert egyes dolgokban nagyon járatos.

— De végre is, nézd csak, egy ilyen ember, aki tanult, nem ágról szakadt, hogy az ördögbe folytathat ilyen mesterséget, amely egész 'durva foglalkozás, alapján véve napszámos munka...

— Ha hallaná... De barátom, a középkori harangozók nem voltak olyan szegény ördögök; az bizonyos, hogy a maiak nagyon lejárták magukat. Arra nem tudnék neked felelni, miért van úgy eltelve Carhaix a harangokkal. Mindössze annyit tudok, hogy Bretagneben szemináriumi tanulmányokat folytatott, de lelkiismereti tépelődések fogták el, nem tartotta magát méltónak a papi pályára és Párisba jött, ahol egy kiváló értelmű és irodalmi műveltségű mesterharangozó tanítványa volt, Gilbert apóé, aki a Notre-Dameban levő cellájában, a régi Páris annyira érdekes terveit őrizte. A Notre-Dameból Carhaix a Saint-Sulpiceba jött át, ahol már tizenöt éve van alkalmazva.

— És te hogy ismerkedtél meg vele?

— Mint orvos, később barátja lettem, úgy tíz éve már.

— Érdekes, hogy nincsen az a felszeg viselkedése, amely a szemináriumok volt növendékeit jellemzi.

— Carhaixnak még néhány éve van hátra — mondotta, mintegy csak úgy önmagának Des-Hermies — aztán itt lesz az ideje, hogy meghaljon. Az Egyház, amely már bevezettette a gázt a templomokba, nemsokára villamoscsengőkkel fogja helyettesíteni a harangokat. Igazán elragadó lesz: ezeket a mechanizmusokat villamos-huzalok kötik majd össze; igazi protestáns harangozás lesz ez, rövid felszólítások, kemény parancsok.

— Nos, ez Carhaixné malmára hajtja a vizet, hazatérhetnek majd Finistèrebe.

— Nem tehetnék, mert igen szegények és Carhaix elpusztulna, ha elveszítené a harangokat. Egészen véve rendkívül érdekes egy embernek ez a nagy vonzalma ahhoz a tárgyhöz, amely elteti; ez a műszerész szerelme gépéhez, az ember odajut, hogy mint valami élőlényt, úgy szereti azt a tárgyat, amely engedelmeskedik neki, amellyel bánik. Az is bizonyos, hogy a harang egész kivételes szerszám. Megkeresztelik, mint valami embert, felkenik az üdv balzsamával, amely megáldja és megszenteli s azonkívül a szertartások előírása szerint, kelyhének belsőrészét is felszenteli egy püspök, két helyen, keresztalakban megkenve a betegek olajával; így kell küldenie a haldoklóhoz vigasztaló hangjait, amelyek őket végső tusájukban megerősítik.

Aztán meg a harang az Egyház heroldja, a hangja kifelé a világba, mint ahogy a pap a belső hangja; nem olyan közönséges bronzdarab ez, nem aféle fordított mozgás, amelyet döngetnek. Ne felejtse el, hogy a harangok is megnevesednek, ha öregszenek, akárcsak a régi borok; ércesebb lesz a zengésük és hajlékonyabb; elveszti ríktó ízét, zöld hangját. Így érthető, mennyi szeretettel lehet rajtuk csüggni.

— Az ördögbe, te ugyancsak értesz a harangokhoz.

— Én — mondotta Des-Hermies nevetve — de hisz én nem tudok semmit; csak azt ismétlem, amit Carhaixtól hallottam. Egyébként, ha érdekel ez a tárgy, kérhetsz tőle felvilágosításokat, megismertet a harangok titkos értelmével, páratlanul kimeríthetetlen ezekben a kérdésekben.

— Annyi bizonyos — jegyezte meg Durtal álmodozva — hogy én, aki a kolostorok negyedében élek s olyan utcában lakom, melyben hajnaltól kezdve harangjátékok hullámai fodrozzák a levegőt, egyszer, hogy beteg voltam, éjjelente valóságos megváltásként vártam a harangszót. Ugy éreztem, hogy már pirkadatkor valami lágy ringatás zsongit el,

vagy valami távoli és titokzatos simogatás becéz, olyan volt, mintha valami nedves, hűs borogatást raktak volna rám. Az a megnyugtató érzésem volt, hogy az emberek már felkeltek s imádkoznak egymásért, következésképp értem is; és nem voltam annyira egyedül. Igaz is, mintha alapján főként az álmatlanság által gyötört betegek részére találtak volna ki ezeket a hangokat.

Nemcsak a betegek részére jó csillapítószer a harangszó, a küzködő lelkeknek is. Az egyiknek felirata: »*paco cruentos*«, megbékitem az 'elkeseredetteket, a lehető legjämörabb jelszó, ha meggondoljuk.

Ez a beszélgetés nyugtalanította Durtalt s este, mikor egyedül volt otthon, álmodozni kezdett ágyában. A harangozónak az a mondása, hogy a harangszó volt a valódi egyházi zene, egyre ott motozott benne, mint valami kísértet és rég letűnt századokba visszaszárnyaló álmai egyszerre középkori barátok méltóságos menetét, térdreborult gyónók seregét idézték, amint felelgetnek az Angelusz hívó szavára és mint megszentelt bor balzsamát szürcsölik hótiszta hangjainak zengő cseppjeit.

Minden részlet, amelyet valaha a százados szertartásokból ismert, csak úgy lódult most emlékezetébe. A hajnali misére hívó harangszó, a harangjátékok, melyek dallamos gyöngyökből font rózsafüzérként perégtek a girbegurba szűk utcácskák mélyére, a szarvalaku tornyocskákra, a fűszeres-ládikókhoz hasonló tetőkre s a csatornadisztes, csipkés falakra; harangjátékok, amelyek a késői órákat zengték, a primákat, a terciákat, a sextákat és a nónákat, vecsernyére és az esti zsolozsmára szólítottak, az apró harangocskák, amelyek gyöngéd kacagásukkal egy város vídamságát ünnepelték és az öreg harangok, amelyek gyötrelmét sirták el fájdalmas zugásuk tömör könnyeivel.

Azok voltak a mesterharangozók, az igazi összhang-

ismerők, akik egy város ielki hangulatát rezdítették meg a zengő levegő örömében, vagy fájdalmában. És a harangok, melyeket mint alázatos fiúk, hű diakonusok szolgáltak, igazán a legnépszerűbb és a legszerényebb jelképévé váltak az Egyháznak. Voltak pillanatok, amikor levetették jámbor hangjukat, mint a pap a miseruhát. Vásárok, bucsuk alkalmával elcsevegtek az igénytelen emberekkel, esős napokon becsalogatták őket, hogy a templom hajójában intézék el ügyes-bajos dolgukat, ahol a hely szentsége a nehéz üzletek kikerülhetetlen ellentéteit olyan becsületességgel egyenlítette ki, amilyenről különben szó sem lehetett volna.

Ma már a harangok holt nyelven beszélnek, üres, értelmüket vesztett hangokon dadognak. Carhaix nem csatlódott. Ez az ember, aki szintén az emberiségen kívül élt valami légi sirban és hitt művészetében, valóban nem lehelte már semmi értelmét létének. Roskadozva, kelletlenül tengődött a mai társadalomban, amelyet a hangversenyek heje-hujája érdekelt. Törékeny, csenevész lénynek tetszett, a korszakok árjának partjára kivetett gazdátlan jószágnak s legfőként semmibe sem vett, szabad zsákmánya volt azoknak a nyomoruságos csuhásoknak, akik, hogy tömegesen csalogassák a cifrálkodó urinépet templomaik szalójába, nem riadtak vissza attól, hogy kavatinákat és kerिंगőket szóaltassanak meg az orgonán s akik utolsó szentségtörésképp a profán zene mesterembereivel, balletszállítókkal és vigoperagyártókkal adták össze magukat.

Szegény Carhaix — mondotta magában, miközben elfujta gyertyáját. Még egy ember, aki éppugy szereti a maga korát, mint Des-Hermies vagy én. De végre is öröködik a harangjai fölött és bizonyára meg van gyámoltjai között a kedvence; szóval ő sem teljesen sajnálatra méltó, mert neki is megvan az a kis szenvedélye, amely mint nekünk, neki is bizonyára elviselhetővé teszi az életet.

IV.

— Halad a dolog, Durtal?

— Igen, befejeztem Gilles de Rais élettörténetének első részét, a lehető legrövidebben soroltam föl vitézi tetteit és jeles tulajdonait.

— Ami egyáltalában nem érdekes — tette hozzá Des-Hermies.

— Természetesen, miután Gilles neve négy évszázad óta csak azokról a rémségekről és gonosztettekről híres, amelyeknek valóságos megtestesülése; most majd rátérek a bűneire. A nagy nehézség, látod, abban van; megmagyarázni, hogy ez a jeles hadvezér és jó keresztény hogy vált egyszerre szentségtörővé, szadistává, kegyetlenné és gyávává.

Tény az, hogy tudomásom szerint nem akad még egy ilyen hirtelen lelki átalakulás.

Bizonyára azért csodálkoznak életirői annyira ezen a megdöbbentő lélektani boszorkányságon, ezen a szinte szinpad-i varázsvesszővel előidézett átváltozáson; kétségtelen, hogy voltak jelentékeny vétkek, amelyeknek nyoma elmosódott, titkos és a krónikások előtt ismeretlen bűnök merültek el a századok homályába. Összefoglalva mindazt, ami ránk maradt, körülbelül ezeket állapíthatjuk meg:

Gilles de Rais, akinek ifjukoráról semmit sem tudunk, 1404-ben született Bretagne és Anjou határán a Macheoul-kastélyban. Atyja 1415 októberének végén halt meg; anyja csaknem azután mindjárt újra férjhezment valami Estouville urhoz s magára hagyta őt, testvérével, René de Rais-vel együtt: ekkor nagyatyjának, Jean de Craonnak, Champtocé és La-Suze urának gyámsága alá került, aki a régi szövegek szerint, »elaggott«, vénhedt, igen magas koru ember volt. Ez a szelid lelkületű, szórakozott aggastyán nem sokat törődött vele, hanem szabadjára hagyta

s hamarosan lerázta magáról aként, hogy 1420 november 30-án összeházasította Chatherine de Thouars-ral.

Megállapítható, hogy ötven év múlva a Dauphin udvarához tartozik; kortársai úgy tüntetik fel, mint rendkívül élénk, tagbaszakadt, lebilincselő szépségű s kivételesen előkelő megjelenésű férfit. Az arra vonatkozó adatok, hogy milyen szerepet játszott ennél az udvarnál, hézagosak, de nagyon könnyen kiegészíthetők, csak el kell képzelni, mit jelentett Gillesnek, Franciaország leggazdagabb bárójának fellépése egy szegény király udvarában.

Ebben az időben VII. Károly tényleg nagyon sanyaru helyzetben volt; nem volt pénze, nevének régi varázsa és tekintélye köddé foszlott, csak épp hogy a Loirementi városok vetették alá még magukat neki.

Az örökös vérengzés következtében elerőtlenedett s a pár évvel ezelőtt már dőghalál által is pusztított Franciaország helyzete rettenetes. Anglia utolsó csöpp vérének s csontjaiból a velőt is kiszipolyozta; mint a mesebeli Kraken-szörny bukkant fel a tengerből s polip-karjait kinyújtotta a tengerszoros, Bretagne, Normandia, Picardiának egy része, a L'Île de France s az egész északi vidék fölé, melynek Orleans volt a középpontja s ha felemelte ezeket a csápokat, csak kiszipolyozott városok s halott mezők maradtak köpölyei alatt.

Károly felszólításai, amelyekben pénzsegélyeket követel s egyre újabb zsarolási módokat fedez fel, vagy az adókat sürgeti, eredménytelenek. A kifosztott városok, az elnéptelenedett, farkasokkal nyüzsgő falvak nem segíthetik a királyt, akinek még uralkodói jogcime is kétséges. Vigasztalhatatlan és eredménytelenül koldul szerteszét pár souért. Kis udvarát Chinonban egész behálózzák a cselszövények, amelyek nem egyszer gyilkosságra vezetnek. Fáradtan, szinte életutálattal, a Loire mögött is alig találva védelmet, vad dorbézolásokban keresnek végre vigaszt Károly.

és pártfelei a közeledő balvégzet elől; ebben a napról-napra élő királyságban, ahol a fosztogatások és kölcsönök biztosítják a zsiros lakmározást s a tartós mámort, mégis csak feledni lehet valahogy a folytonos résenállást s az örökös felriadásokat, lekicsinylő daccal nézhetnek szemébe a holnapnak kelyhek üritése és lányok ölelései közt.

Mit lehetne különben várni egy álomszuszék, fonnyadt királytól, akinek anyja becstelen, atyja pedig tébolyult volt.

— Oh, bármit mondanál is VII. Károlyról, nem beszélne olyan ékesszólón, mint Foucquet által festett képe a Louvrebán. Hányszor megállított ez az aljas pofa, amelyen disznóormány mellett egy vidéki uzsorás szemét fődöztem fel s a szomoru és álszenteskedő ajkak körül egy kántor vonásait. Olyan, mintha Foucquet valami romlott és kiélt papot akart volna festeni, aki bor mellett is szomoru. Előre sejti az ember, hogy ez az aszott, kiégett típus, kevésbé undorító, de ravaszabbul kegyetlen, makacsabb és alattomosabb utódnak ad majd életet, fiában, XI. Lajos királyban. Különben ő volt az, aki megölette félelemnélküli Jánost és cserbenhagyta Jeanne d'Arcot; ez eléggé jellemző rá.

Gilles de Raist hát, aki a saját költségén toborzott csapatokat, tárt karokkal fogadták ennél az udvarnál. Kétségtelen, hogy állandóan tornajátékokat és lakomákat rendezett, hogy a király udvaroncai szorgalmasan zsarolták és hogy hihetetlen összegeket kölcsönzött a királynak. De elért sikerei, úgy látszik, nem sülyesztették le, mint VII. Károlyt, az udvar kapzsi önzésébe és érzékiségébe; csakhamar ott látjuk Anjouban és Maineban, melyeket az angolok ellen védelmez. »Derék és bátor kapitány« volt ott, erősítik a krónikák, amiből mit sem von le az, hogy a tulerő nyomása alatt kénytelen futni onnét. Az angol haderők ismét egye-

sülnek, elárasztják az országot, mindjobban és jobban kiterjeszkednek s az ország belsejébe nyomulnak. A király kénytelen délre menekülni és Franciaországot sorsára hagyni, ez volt az a pillanat, amikor Jeanne d'Arc megjelent.

Gilles ekkorára már visszatért Károly udvarába, aki a Szűz oltalmát és védelmét bizta rá. Gilles követi is a Szűzet mindenfelé, részt vesz csatáiban, ott jár még Páris falai alatt is, együtt van vele Reimsben, a koronázás napján, amikor a király, »bátorságáért«, mint Monstrelet mondja, huszonöt éves korában Franciaország marsalljává nevezi ki.

— Az ördögbe — szolt Des-Hermies — gyorsan ment az ebben az időben, de éppen ezért talán nem is voltak olyan tompultak és merevek ezek a marsallok, mint a mi elnehezedett, elnyomorodott obszitosaink.

Nem szabad összetéveszteni: a »Franciaország marsallja« cím nem volt még akkor az, ami később I. Ferenc uralkodása alatt, vagy amivé általában Napoleon császár óta lett.

Hogy viselkedett Gilles de Rais Jeanne d'Arc-kal szemben? a feljegyzések ellentétesek: Vallet de Virville árulással vádolja minden bizonyíték híján, Bossard abbé pedig ellenkezőleg abban a föltevésben van, hogy hűséges volt hozzá és becsülettel örködött fölötte és feltevését meggyőző érvekkel támogatja.

Kétségtelen, hogy olyan ember volt, akinek lelkét teljesen áthatották a misztikus eszmék, egész története ezt bizonyítja. És ott él e rendkívüli leány mellett, akinek egész története azt látszik bizonyítani, hogy az isteni beavatkozás érvényesülhet a földi dolgokban.

Szinről-szinre látja a csodát, hogy egy parasztleány megfékez egy pálinkaszivacsokból és haramiákból álló udvart, lelket önt egy gyáva királyba, aki csak futásra gondol. A szeme előtt játszódik le az a hihetetlen epizód,

hogy egy szüz a La-Hireket, a Xantrailleket, a Beaumanoirokat, a Chabanneseket, a Dunois-kat és Goncourtokat, ezeket a vén farkasokat, puszta szavával kezés bárányokká változtatja, mintha engedelmes bűnbánók volnának. Kétségtelenül ő maga is velük rágódik a prédikációk sovány kosztján, áldozik a csaták reggelén és olyan tisztelettel veszi körül Jeannet, mint egy szentet.

S végül látja, hogy a Szüz beváltja ígéreteit. Felmenti Orleanst az ostrom alól, felkeni Reimsben a királyt és ekkor maga kijelenti, hogy küldetése véget ért s ikéri, bocsássák kegyelemben haza.

Egész természetesnek látszik, hogy Gilles de Rais miszticizmusa ilyen környezetben teljesen átszellemült; leke, ez a félig lovagi, félig szerzetesi lélek, másképp...

— Bocsánat, hogy félbeszakítalak, de én nem vagyok annyira bizonyos benne mint te, hogy Jeanne d'Arc felépése üdvös volt Franciaországra.

— Mit?

— Igen. Figyelj csak kissé ide. Nagyon jól tudod, hogy VII. Károly védelmezői nagyobbára déli pribékek voltak, azaz kapzsi és kegyetlen fosztogatók, akiket a pokol fenekére kívánt az a lakosság is, amelyeket védelmezni jöttek. Ez a százéves háború alapiában az Észak és Dél háborúja. Anglia tulajdonképen normann királyság volt s a hódító Normandiának úgy vérségét, mint szokásait és nyelvét is megőrizte. Feltéve, hogy Jeanne d'Arc otthon maradt anyja mellett házi munkát végezni, VII. Károlyt megfosztották volna a tróntól és a háború véget ért. A Plantageneták uralkodtak volna Anglia és Franciaország felett, amely két ország a történelem előtti időben, míg a La-Manche csatorna nem volt meg, ugyanis egy összefüggő darab földet alkotott s a népei egyetlen törzset képeztek. Így egyetlen hatalmas északi királyság alakult volna ki, amely egész a languedoc-i tartományokig nyúlt volna, egybeolvasztva

mindazokat a népeket, amelyeknek izlése, hajlamai és szokásai egyformák voltak.

Ezzel szemben a Valoisnak Reimsben történt megkoronázása egy összefüggéstelen, lehetetlen Franciaországot eredményezett. Szétszórta a hasonló elemeket s egymáshoz láncolta a leghúzóbb nemzetiségeket s a legellentéesebb fajokat. Ez ajándékozta nekünk és pedig sajnos hosszú időre ezeket a dióbarna bőrű és ragyogó szemű fajtaikat, ezeket a csokoládétolvajokat, ezeket a fokhagymaárusokat, akik egyáltalában nem franciák, hanem inkább spanyolok vagy olaszok. Egyszóval Jeanne d'Arc nélkül Franciaország nem lett volna e kérkedő, lármás, széllelbélelt és csalfa népség utódaié, ezé az átkozott latin fajé, amelyet csak az ördögnek kéne elvinni.

Durtal vállat vont.

— No, nézd csak — szólt nevetve — te olyan eszmékből indulsz ki, amelyek azt bizonyítják nekem, hogy hazád iránt is érdeklődöl, ezt nem is gondoltam volna.

— Kétségkívül — válaszolt Des-Hermies, rágyujtva cigarettájára. — A régi költővel tartok: Ott a hazám, ahol jól érzem magam, már pedig én csak az északiakkal érzem jól magamat. De látod, félbeszakítottalak. Térjünk csak vissza tárgyunkra, hol is hagytuk el?...

— Már nem is tudom. De igen, azt mondtam, hogy a Szűz beváltotta ígérését. Most az a kérdés merül fel, mi történt Gilles-lel, mikor a Szűz fogságba esett és kivégezték?

— Nem tudja senki. Mindössze arra utalnak, hogy Rouen környékén járt azután, hogy a pör köztudomásra jutott, de ebből azt következtetni, mint egyes életírói teszik, hogy meg akarta kísérelni Jeanne d'Arc megszabadítását, kissé merész dolog volna.

Mindenesetre akkor bukkanunk ismét rá, miután egy időre nyomát vesztettük, mikor huszonhatéves korában elzárkózott tiffaugesi kastélyában.

A régi páncélos vitéznek, a jeles verekedőnek, aki eddig benne rejtőzködött, teljesen nyoma vész. És éppen abban az időben bontakozik ki Gillesben a művész és tudós, mikor gonosz hajlamai is jelentkezni kezdenek, sőt ezek lassankint felülkerekednek s valami fonák miszticizmus hatása alatt a legkörmönfontabb kegyetlenségekre s a legválogatottabb bűnökre izgatják.

Mert ez a raisi báró csaknem páratlanul áll a maga korában. Mig a hozzá hasonlók közönséges fenevadak, ő a legszelsőségebb művészi finomságokra vágyik, meg-rázó és sejtelmes irodalomról álmodik, maga is ír egy traktátust a gonosz lelkek idézéséről, rajongója az egyházi zenének és csupa sehol fel nem lelhető tárgyakkal és ritka dolgokkal szeretné magát körülvenni.

Magas latin műveltségű, szellemes társalgó, bőkezű és megbízható barát volt. Korához képest, melynek összes olvasmányai a theológiára és a szentek életére zsugorodtak össze, rendkívüli könyvtárral rendelkezett. Birtokunkban van pár kéziratának leírása: Suetonius, Valerius Maximus és egy Ovidus pergamenre írva, piros bőrbe kötve, aranyozott, ezüst veretekkel és kapcsokkal.

Valósággal bolondja volt ezeknek a könyveknek, utazásai közben mindenüvé magával hurcolta őket, lekötöleztet-jévé tett egy Thomas nevű festőt, aki diszes iniciálékkal és miniatűrökkel ékesítette a könyveket, míg ő maga zománcokat festett, amelyeket egy nagy fáradtsággal felhaj-szolt mester a kötések arannyal ötvözött tábláiba foglalt. Butoraiban ünnepélyes és bizarr izlés nyilvánult meg, templomi kelmék, kéjes selymek s régi brokátok sötét aranya láttára, szinte magánkívül volt. Szerette a tudós gonddal fűszerezett lakomákat, a lángoló és fűszerektől nehéz bort, különös csecsebecskékről, ijesztő ércekről, té-bolyt sugárzó kövekről álmodozott. A XX. század Des-Esseintje volt.

Mindez sokba került, de talán mégsem annyiba, mint azt a ragyogó udvar, amely Tiffaugesban körülvette s amely páratlan helyé vázsolta ezt a várat.

Több mint kétszáz főből álló őrsége volt, lovagok, kapitányok, istállómesterek, apródok hemzsegték a várban és mindezek még pompásan felszerelt szolgálát tartottak a Gilles de Rais költségén. A házi kápolnájában és káptalani templomában hivalkodó fényűzés határozottan az örültséggel volt határos. Tiffaugesban egész érsekmege papsága székel; dékánok, vikáriusok, kincstartók, kanonokok, szerpapok és diakonusok, akoliták és minisztráns gyerekek. A karingek, stólák, a kanonoki palástok, a különböző prémekekkel bélelt papi süvegek költségeiről készített számadás ránk maradt. És a papi ornátusok folyton szaporodnak: akadnak itt vörös posztóból készült oltárterítők, smaragd-zöld selyemkárpitok, karmazsinvörös bársonypalástok rojtos aranypaszomántokkal, akad hajnalszín damasztszövetből való is, vannak atlaszdalmatikák a diakonusok részére, gazdagon himzett, ciprusi arannyal rakott baldachinok, ereklyetartók kikalapált ércből, csiszolatlan drágakövekkel kirakva s köztük szent Honorius ezüst koponyatartója; egész garmadája csillogó ötvösműveknek, amelyeket a kastélyban alkalmazott művész a maga ízlése szerint vésetett.

És minden megnyerő volt itt; háza nyitva állott minden vendég előtt; Franciaország minden zugából karavánokon vándoroltak ebbe a kastélyba, ahol a költők és tudósok fejedelmi ellátásra találtak, egy tuláradó, gyermeki jószágú férfirra letek s ajándékokat kaptak, mikor megérkeztek s távozásuk alkalmával busás bőkezűséggel látták el őket.

Már a háború okozta sulyos érvágások következtében is megrendült a Gilles de Rais vagyoni helyzete, azután az uzsora rémséges hálójába került, a legszennyesebb emberektől szedett kölcsönöket, elzálogosította kastélyait, el-

idegenítette földjeit, sőt olykor-olykor egyházi ékeire, csebecséire és könyveire is kénytelen volt előleget szedni.

— Örömmel látom, hogy az anyagi tönkrement útja a Középkorban sem igen volt más, mint a mi korunkban — szólt Des-Hermies. — Csak épp hogy számunkra itt van még Monaco, nem beszélve az ügyvédekéről és a börtönről.

— De még ezeknél is különb a bűbájosság és az alchimia. Az az emlékirat, amelyet Gilles de Rais örökösai terjesztettek a király elé, tanuskodik arról, hogy ez a roppant vagyon nem egészen nyolc év alatt teljesen elolvadt.

Egy napon a confolensi, a cabanesi, chateaurant és lomberti uradalmakat engedi át olcsó pénzért egy darabontkapitánynak, más alkalommal az angersi érsek vásárolja meg a fontaine-miloni hűbért és a grattecuisei földeket, a Saint Etienne de Mer-Morte-i erődöt Leberoson szerzi meg, egy tál lencséért, megtörténik, hogy a blaisoni kastélyt valami Guillaume de la Jumelière kapja meg egyességleg, de nem fizet. És nézd csak, egész hosszú sora van itt a kastélyoknak — szólt Durtal, miközben egy hosszú papírlapot terített ki, amelyen darabról-darabra feljegyzett minden adásvételt.

A marsall családja megdöbben a bolondságok láttára s kérte a királyt, hogy lépjen közbe és valóban 1436-ban a király »meggyőződve de Rais ur rossz gazdálkodásáról«, Amboiseban nagy tanácsából kelt írásban tiltja meg neki, hogy egyetlen erdőséget, kastélyt, vagy földbirtokot eladjon.

Ez a tilalom egész egyszerűen csak siettetni az összeomlást. A nagy zsugori, e korszak főúrsorása, V. János bretagnei herceg, vonakodik a rendeletet államaiban kihirdetni, kéz alatt azonban mégis eljuttatja azokhoz az alattvalóihoz, akik Gilles-lel összeköttetésben vannak. Miután most már senki sem merte megvenni a marsall birtokait,

mert félt, hogy egyrészt a herceg gyűlöletét vonja magára, másrészt a király haragját hívja ki, V. János maradt az egyetlen vásárló s ő szabta meg az árakat. Elképzelheted, hogy Gilles de Rais javait potom áron lehetett megszerezni.

Ez magyarázza meg Gilles de Rais dühét családjá ellen, mely a királyi pátenst kierőszakolta, ezért nem tördött egész életében sem a feleségével, sem a leányával, akiket Ponzagesba, egyik félreeső kastélyába száműzött.

Most pedig, hogy rátérjünk arra a kérdésre, amelyet csak az imént vetettem fel, hogy hogyan és miért hagyta el Gilles de Rais az udvart, úgy vélem, hogy részben már maguk ezek a tények is megvilágítják ezt a dolgot.

Bizonyos azonban, hogy VII. Károly már jóval azelőtt, hogy a marsallt a vagyonával való rendelkezésben megköttötte, elárasztották Gilles felesége és más rokonai panaszokkal, azonkívül az udvaroncok is gyűlölték ezt a fiatal urat rendkívüli gazdagsága és fényűzése miatt, maga a király is, aki Jeanne d'Arcot oly könnyedén kiszolgáltatta, mikor megszűnt ránézve hasznosnak lenni, talált alkalmat, hogy megbosszulja magát Gilles-en teljesített szolgálataiért. Mikor pénzre volt szüksége, hogy tivornyákon tombolhasson, vagy csapatokat toborozhasson, egyáltalán nem jutott eszébe, hogy a marsall nagyon tékozló. Most, mikor látta, hogy félig-meddig már tönkrement, felhányta neki ajándékait, mellőzésben részesítette s nem fukarkodott vele szemben a gáncsoskodásokkal és fenyegetésekkel.

Érthető, hogy Gilles a legkisebb fájdalom nélkül vált meg ettől az udvartól; de más is tekintetbe jó még itt. Kétségkívül belefáradt a vándoréletbe s elfogta a harcterek csömöre, bizonyára minél gyorsabban békésebb légkörbe akart jutni, könyvei közé. S főként az alchimia szenvedélye kerítette teljesen hatalmába úgy, hogy ezért mindennek búcsút mondott. Mert figyelembe kell venni, hogy már

dusgazdag korában is szerette ezt a tudományt, amely később, mikor azt remélte, hogy fölfedezi az aranycsinálás titkát s így menekül meg a fenyegető nyomorúságtól, a demonománia karjaiba kergette. S tényleg első ízben 1426-ban olyan időben tett kísérletet nagy tervével, mikor még élével állt a pénz ládáiban.

A tiffaugesi kastélyben is görebei fölé hajolva látjuk viszont. Ennél a pontnál vagyok és itt kezdődik a bűbájosság s gyilkos szadizmus büneinek sorozata s most ezt a részt fogom megírni.

— De mindez nem magyarázza meg — szolt Des-Hermies — hogy vált egy jámbor emberből egyszerre sátánimádó, nagyműveltségű szelid tudósból gyermekek meggyalázója, ifjak és lányok gyilkosa?

— Mondtam már neked, hogy hiányzanak az okmányok, amelyek kapcsolatot teremthetnének ez életsors egymástól oly különös módon elütő két része között, de abból, amit eddig elmondtam neked, sok szálát kibogozhatsz már. Állapítsuk meg csak pontosan a tényeket. Ez az ember, ezt csak az imént hangsúlyoztam, igazi misztikus lélek volt. Szeme előtt játszódtak le a legrendkívülibb események, amelyeket a történelem valaha fölvetett. A Jeanne d'Arc-kal való érintkezés kétségtelenül nagyobb lendületet adott az ég felé való szárnyalásának. Nos, a tulhajtott miszticizmus és a kétségbeesett sátánimádás között nincs már csak egy lépés. A tulvilági dolgokban a végletek találkoznak. Az imádság dühös láza az ellentétes végletbe csapott át benne. Azonkívül rávitte a bűnre, belehajszolta a szentségtörő-papok, aranycsinálók és ördögidézők egész csapata, amely Tiffaugesban körülvette.

— Eszerint tehát az orleansi Szüz lett volna végzetes indítóoka Gilles büneinek.

— Igen, bizonyos mértékben, ha meggondoljuk, hogy egy szertelen, mindenre: tobzódó szentségre s a legvégle-

tesebb gonoszságra egykép készséges lelket ihletett meg.

És aztán nem is volt semmi átmenet; mihelyt Jeanne meghalt, a boszorkánymesterek kezébe került, akik a legválogatottabb gonosztevők s a legélesebb elméjű tudósok lehettek. Az a népség, amely Tiffaugesba hozzájárt, a latin irodalomban jártas, pompás társalgó, elfelejtett csodaszerek birtokosa, régi titkok letéteményese volt. Gilles nyilván sokkal inkább termelt arra, hogy ezek között töltse életét, mint a Dunois-k és a La-Hir-ek között. Ezek a bűbajosok, akiket az összes életrajzírók, véleményem szerint, hibásan úgy akarnak feltüntetni, mint közönséges elősdiéket s hitvány gazfickókat, valójában a XV. század szellemi előkelőségét jelentették. Miután nem tudtak elhelyezkedni az Egyházban, ahol csak pápai vagy bibornoki rang lett volna megfelelő számukra, a tudatlanság s a zavaros állapotok e korában csak olyan nagy urnál lelhetek menedéket, mint Gilles, mert egyedül ő birt ebben az időben kellő értelemmel és elég műveltséggel arra, hogy megértse őket.

Röviden, egyrészt a természetes vonzalom a titokszerű iránt s amellet a mindennapos érintkezés a sátánhit által megszállott tudósokkal, a látóhatáron a nyomor növekvő árnya, melyet a Sátán szolgálai talán elűzhetnek, lángoló, tébolyult kíváncsiság a tiltott tudományok iránt, mindez megmagyarázza, hogy amilyen mértékben összeköttetései az alchimisták és boszorkánymesterek világával szorosabbra fűződnek, úgy veti magát mind inkább és inkább a titokzatosra s ezáltal a leghetetlenebb bűnökbe sodródik.

Ami pedig a gyermekgyilkosságokat illeti, azok egész más lapra tartoznak, mert Gilles nem ölte és nem becstelentette meg a fiucskákat, csak abban az időben, mikor már az alchimia hiábavalónak bizonyult s ebben nem különbözött kora többi báróitól.

Mindössze csak fölülmulta őket kicsapongásai szertelen-

ségével s áldozatai nagy számával, ennyi az egész. És ez igaz, olvasd el Michelet-et. Látni fogod, hogy ebben a korban a hercegek mind borzasztó véreskezűek voltak. Ott van például de Giac ur, aki megmérgezi a feleségét, ülve rákötöttei lovára, azután megeresztett kantárral vonszolatja öt órán keresztül, míg csak meg nem hal. Egy másik, akinek nevét elfelejtettem, nekimegy az apjának, mezitlen lábakkal huzza, vonja a hóban, aztán egész nyugalommal földalatti börtönben tartja, míg ott pusztul. És még hány más akad. Hasztalan kutattam utána, vajjon a harcok és fosztogatások alatt követett-e el a marsall számbavehető gonoszítottakat. Nem találtam semmit, kivéve bizonyos előszeretetet az akasztások iránt, mert szerette felköttetni mindazokat a visszaeső franciákat, akiket az angolok soraiban vagy a királyhoz kevésbé hű városokban megcsipett.

Ezt az izlését, úgy tudom, megőrizte később tiffaugesi kastélyában is.

Végül, hogy befejezzem, mindezekhez az okokhoz hozzájárult még mérhetetlen gögje. Ez a gög mondatta vele a bünköre alatt: Olyan csillagzat alatt születtem, hogy soha senki a világon még meg nem tette és nem is fogja megtenni, amit én tettem.

S egész bizonyos, hogy marquis de Sade hozzá képest félnék nyárspolgár s nyomoruságos képzelődő.

— Amilyen nagyon nehéz szentnek lenni — mondotta Des-Hermies — éppen olyan nehéz sátánimádóvá válni, szóval bármelyikre a két véglet közül. A tehetetlenség undora, a középszerű gyűlölete, ezek talán a legenyhébb megnyilvánulásai az ördöghitnek.

— Talán? Elvégre abban is büszkeségét lelheti valaki, hogy olyan tökéletes legyen a bünökben, mint a szentek az erények terén. És ilyen Gilles de Rais.

— Akárhogy is van, nagyon nehéz erről a kérdéstről vitázni.

— Kétségtelen... a Sátán rémséges a Középkorban, de szerencsére okmányok bőven vannak erről.

— És a modern korban? — tette hozzá Des-Hermies fölállva.

— Hogyan, a mai korban?

— Igen, a mai korban, mikor éppugy dühöng a szatanizmus s bizonyos számai a Középkorig nyulnak vissza.

— No nézd csak, hát azt hiszed, hogy ma is idézik még az ördögöt s mutatnak be fekete misét?

— Igen.

— Bizonyos vagy benne?

— Tökéletesen.

— Elképesztesz... de, az ördög vigye el, tudod, hogy rendkívül nagy segítségemre volna a munkámban, ha eféle dolgokat látnék. Tréfán kívül, te komolyan hiszed, hogy a sátánhit tovább élt és ma is él még? Vannak bizonyítékaid?

— Igen, erről azonban később beszélünk, mert most... Várj csak, holnap este Carhaixnál eszünk, hisz tudod. Eljövök érted... A vizontlátásra, közben gondolkozz azon, amit az imént mondtál a boszorkánymesterek-ről, hogy ha beléptek volna az egyházi rendbe, csak bibornokok vagy pápák lehettek volna s gondold el, mennyivel rettenetesebb a papság napjainkban.

A modern sátánimádás magyarázata ebben van; mert szentségtörő pap nélkül nem érhet tökéletessé a sátánimádás.

— De hát mit akarnak ezek a papok?

— Mindent — felelte Des-Hermies.

— Mint Gilles de Rais egykor, aki a saját vérével irt instancián az emberiség által örökkön sóvárgott: »Tudásért, Hatalomért és Gazdagságért« könyörgött az ördöghöz.

V.

— Sétáljanak be gyorsan és melegedjenek kissé, uram, a végén még megharagszunk egymásra — szólt Carhaixné, mikor látta, hogy Durtal becsomagolt palackokat húz ki a zsebéből, Des-Hermies pedig átkötött kis csomagot tesz az asztalra — igazán nem való, sok kiadásba verik magukat.

— De ha ez örömet szerez nekünk, kedves Carhaixné! És a férje?

— Ott van fönn, ma reggel óta fáradhatatlan.

— Pedig ma rettenetes a hideg — jegyezte meg Durtal. — Nem lehet valami kellemes ilyen időben a torony.

— Oh, maga miatt sose zugolódik, csak a harangjait félti. De tegyék magukat kényelembe.

Levetették a köpenyüket és közelebb léptek a kályhához.

— Itt nincs nagyon meleg — szólt az asszony — de lássák, hogy ezt a lakást egy kicsit felmelegítsük, éjjel-nappal szakadatlanul kéne itt a tűznek égnie.

— Vegyenek egy vaskályhát.

— Ugyan, hisz akkor meg kellene itt fulni.

— Nem, az nem volna semmiesetre kényelmes — jegyezte meg Des-Hermies, — mert itt nincs kémény. Igaz, hogy kitoldott csövekkel, amelyeket akár csak a mostani tüzhely kivezető csövét, az ablakig lehetne meghosszabbítani... de ami ezt a berendezést illeti, jutott már eszébe, Durtal, mennyire ezt a mi, kizárólag a hasznosat hajhászó korunkat tükrözik ezek az utálatos vasbádog kolbászok?

— Nem gondolod, hogy a mérnök, akit minden sért, ha csak nincs valami szerencsétlen vagy közönséges formája, tökéletesen megnyilatkozik ebben a találmányban.

Meleget akartok? — szól a mérnök. — Meglesz a meleg, de azzal vége, semmi szükség rá, hogy egy kissé a szemnek is kellemes legyen a dolog. Nincs többé sistergő, duruzsoló fa, vége a könnyed és jótékonyan áradó melegnek. Ez a hasznos meleg, a száraz hasábfák izzó fényében felpattanó lángliliomok fényüzése nélkül, amelyek a pattogón égő száraz hasábfák paraszából lobognak fel.

— Hát nincsenek olyan kályhák, amelyekben lehet a tüzet látni? — kérdezte Carhaixné.

— Igen, de ez még rosszabb. Tűz egy rostélyajtó mögött, a bebörtönzött láng, ez még szomorubb. Oh Istenem, falun a drága rőzsenyalábok s a venyigék, amelyek illattal és arannyal hintik meg a szobát. A modern élet napirendre tért fölöttük. Párisban a legszegényebb paraszt fényüzése lehetetlenség olyannak, akinek nincs busás évi jövedelme.

A harangozó belépett csapzott bajuszával, melynek minden szála hegyén egy-egy apró jég szem csüngött, hegy-mászó trikójában, báránybőrbekecsében, nagy prémes keztyűivel és botosával, olyan volt, mint valami szamojéd, aki most jött az északi sarkról.

— Nem fogunk kezét — szólta — mert csupa zsir és olaj vagyok. Micsoda idő! Képzeljék, reggel óta kenem a harangokat s még mindig félek egy kissé.

— És mitől?

— Mitől? Hát nem tudják, hogy a hideg az ércet összehuzza és azután repeszt, vagy töri. Voltak nagy telek, amikor sok harang pusztult így el, mert a harang éppen úgy megszínyle az ilyen időt, mint mi.

— Van meleg vized a másik szobában, kedvesem, hogy a kezem megmossam?

— Akarja, hogy segítsünk a terítésnél? — ajánlkozott Des-Hermies.

De Carhaixné visszautasította.

— Nem, nem, csak üljenek le. Az estebéd kész van.

— S milyen jó szaga van — szólalt meg Durtal, egy sístergő fazék illatát szimatolva, amelyet egy lehelletnyi zeller fűszerezett s még más zöldségek szaga is vegyült hozzá.

— Asztalhoz — rendelkezett Carhaix, aki kimosakodva, házi zubbonyában már visszatért.

Leültek, a felpiskált tűz pattogott és Durtal érezte, mint enged fel fagyos, csaknem eszméletlen lelke, mint valami langyos fürdő vizében; itt Carhaixéknél oly távol érezte magát Páristól és oly távol a saját századától.

Elég szegényes volt ez a lakás, de olyan meghitt, olyan kellemes, olyan gyöngéd; egész a falusias edényekig, a sajátságos poharakig, a csillogó tányérokig, melyeken sózott vaj sárgállott és az almaboros korsóig, amelyek oly meghitté tették ezt az asztalt, míg a kissé megviselt lámpa halvány ezüst fényt hintett a nagy abroszra.

— Na, ha legközelebb eljövök, kellennem egy üveggel valamelyik angol áruházban abból a kellemesen savanykás narancslekvárból — mondotta magában Durtal — mert megegyeztek Des-Hermies-vel, hogy csak úgy ebédelnek a harangozóéknál, ha ők viszik a fogások egy részét.

Carhaixné levest húst főzött s hozzá egyszerű salátát készített s almabort töltött a poharakba. Hogy ne verjék nagy kiadásba, ők hozták a bort, a kávé, a likört és a dessertet s úgy intézték, hogy bevásárlásuk költségei körülbelül egyenlők legyenek a leves és a hús árával, amely bizonyára több napra való lett volna, ha Carhaixék maguk étkeznek.

— Már kész is van — szólt az asszony, miközben felszolgáltatta az aranysárga huslevest, amelynek felületén

barnásvörös rajzok kavarogtak és topázsin szemekben csillant a zsír.

Illatos volt ez a leves és zsíros, erős és mégis finom és fűszerez, mert tyukaprólék főtt benne.

Mindnyájan hallgattak most a tányér fölé hajolva, az illatos leves gőzétől kipirult arccal.

— Éppen kellő pillanatban ismételhetnénk most a Flaubert kedves közhelyét: Vendéglőben nem lehet így étkezni — jegyezte meg Durtal.

— Ne ócsároljuk a vendéglőket — szólt Des-Hermies. — Egész különös gyönyörűségeket rejtegetnek azok részére, akik jó megfigyelők. Két nappal ezelőtt történt, beteglátogatásról hazamenet betértem egyikébe azoknak az étkezőhelyiségeknek, ahol három frankért joga van mindenkinek egy levest s választék szerint még két fogást, egy salátát és desszertet fogyasztani.

Ennek a vendéglőnek, ahová én havonta legfeljebb egyszer megyek el, megvannak a törzsvendégei, jól nevelt, békés emberek, tiszték, nyárspolgárok, képviselők, hivatalnokok.

Miközben a mártást törültem ki zsemlyeszeletekkel egy szörnyű tálból, a körülöttem ülő törzsvendégeket szemléltem s úgy találtam, hogy legutóbbi ittlétem óta igen megváltoztak. Részint összeestek, részint fölfuvódtak, a szemük alatt lila karikák támadtak s a vörhenyes könnyzacskók üresen és fonnyadtan lógtak le, a kövér emberek sárgák lettek s a soványak megzöldültek...

A régi olasz udvarok elfelejtett összetételű mérgeinél biztosabban tették tönkre e háznak rémületes készítményei a vendégeket.

Gondolhatod, hogy érdekel a dolog; magamon is tanulmányoztam a toxicológiát, étkezés közben végzett tanulmányaim révén rettenetes alkatrészeket fedeztem fel, amelyekkel izletes külsejűvé bolondították el és holttetemek

módjára szén- és csersavkeverékkel felporozva fertőtlenítték az állott halat, ecetleöntésekkel vagy csatornaszínű mártásokkal izesítették a husokat és fukszinokkal festették meg, olajokkal illatosították, szörpökkel és gipsszel tették sűrűvé a borokat.

Megfogadtam: eljövök ide minden hónapban, hogy figyelemmel kísérem ezeknek az embereknek sorvadását.

— Oh Istenem — sóhajtott Carhaixné.

— Mondd csak, nem vagy te is sátánimádó? — kérdezte Durtal.

— Nézze csak, Carhaix, ez itt mindjárt a végén kezdi, mégcsak lélekezethez sem hagy jutni bennünket s már a szatanizmusról akar tárgyalni. — Igaz, megígértem neki, hogy erről fogunk ma este önnél beszélgetni. — Igen — folytatta, mintegy válaszul a harangozó megdöbbent pillantására — tegnap Durtal, aki, mint tudja, Gilles de Rais történetével foglalkozik, kijelentette, hogy a középkori szatanizmusról teljesen tájékozva van. Megkérdeztem tőle, tud-e valamit napjaink szatanizmusáról is. Megdöbbent és kétségbe vonta, hogy ilyen üzelmek a mai napig fennmaradhattak.

— Pedig nagyon is igaz — szólt Carhaix elkomorodva.

— Mielőtt ezt a dolgot tisztáznók, egy kérdést szeretnék intézni Des-Hermieshez — mondotta Durtal — nos, mered-e állítani, minden tréfán kívül, ugy, hogy mosoly sem ül a szájad szögletére; hiszel a katolicizmusban — igen vagy nem?

— Oh — kiáltott fel a harangozó — hisz rosszabb, mint egy hitetlen, mert eretnek.

— A tényállás az, hogy ha egy dolog felől bizonyos volnék, készséggel hajolnék a manicheizmus felé — szólt Des-Hermies — ez a legrégibb és legegyszerűbb vallások

egyike s mindenestre az, amely legjobban megmagyarázza a mai kor utálatos elposványosodását.

— Az ős Jó és az ős Gonosz, a Világosság Istene és a Sötétség Istene, két vetélytárs, osztozik lelkünkön, ennyi legalább bizonyos. A jelen pillanatban — ez elég kézzelfogható — a Jó Isten van alul és a Gonosz uralkodik a világ fölött. Nos, hát ez az, amiben az én szegény Carhaix-m nem tud velem egy nézetre jutni, én a Legyőzött pártján vagyok, ez, úgy gondolom, nemes gondolat és önálló felfogás.

— De a manicheizmus lehetetlenség — erősködött a harangozó. — Két végtelen nem létezhet együtt.

— De ha az ember az értelemre bizza a dolgot, tulajdonképen semmi sem állhat meg; amely pillanatban feszegetni kezdik a katolikus dogmát, az ördög vigyen el, ha nem omlik tüstént össze. Arra nézve, hogy két végtelen megállhat egymás mellett, a bizonyíték az, hogy ez a gondolat meghaladja az értelmet és abba a kategóriába tartozik, amelyről azt mondja Jézus Sirák fiának könyve: Ne kutass olyan dolgok után, amelyek magasabbak nálad, mert több dologról bebizonyosodott, hogy tulmennek az ember értelmén.

A manicheizmusban, lássák, kétségtelenül volt valami jó, mert vérbe fojtották, a XII. század végén ezrével égették meg az albigiakat, akik ezt a tant vallották. Azt azonban már nem merném állítani, hogy a manicheusok nem éltek vissza azzal a kultusszal, amellyel főként az ördögnek hódoltak.

— Itt már elválnak az utaink — folytatta halkán, rövid csönd után, megvárva, míg Carhaixné, aki felállott, hogy a tányérokot elszedje, kimegy a marhahúserért.

— Mialatt magunk vagyunk — kezdte, mikor látta, hogy az asszony eltűnik a lépcsőn — elmondhatom, mit műveltek. Egy kiváló ember, valami Psellus, kimutatta

De operatione Daemonum című könyvében, hogy szertartásaik kezdetén a kétféle ürülékot kóstolgatták és ostyájukba emberi magot keverték.

— Micsoda borzalom! — kiáltott Carhaix.

— És még borzasztóbb módon végezték a két szín alatti áldozást — folytatta Des-Hermies. — Kis gyermekeket öltek meg, vérüket hamuval keverték össze s ez a pép volt itallá higitva az áldozati boruk.

— Ime, a teljes szatanizmus — jegyezte meg Durtal.

— Hát igen, amint látod, barátom, lassanként ráterek arra is.

— Biztos vagyok benne, hogy Des-Hermies ur rémséges históriákat talált föl — szólt halkán Carhaixné, aki főzélékekkel körített marhahusdarabot hozott egy tálon.

— Dehogy is, asszonyom — tiltakozott Des-Hermies.

Nevetni kezdtek és Carhaix fölszeletelte a húst, mi alatt a felesége almabort töltött, Durtal pedig a szardellásdobozt bontotta föl.

— Félek, hogy nem nagyon főtt meg — szólt az asszony, akit sokkal inkább érdekelt a marhahus, mint a tulvilági históriák s idézte ezt az ingyencek által vallott sarkigazságot:

— Ha a leves jó, nehezen szeletelődik a marhahus.

A férfiak tiltakoztak és erősítették, hogy nincs szét-esve s hogy épp a legjobb.

— Tessék, Durtal ur, egy kis szardellát és vaját a hushoz.

— Várj csak, adj lelkem abból a vörös káposztából, amelyet savanyítottál — kérte feleségét Carhaix, aki nek sápadt arca kipirult s hűsleges szeme megnedvesedett. Láthatólag örült és boldog volt, hogy egy asztalnál ülhet barátaival fönny a toronyban, a jó melegen.

— De ürítsék már ki a poharaikat, hisz alig isznak — mondotta s fölemelte korsóját.

— Des-Hermies, te azt állítottad tegnap, hogy a sátánimádás megszakítás nélkül él a Középkor óta — kezdte Durtal, aki újra szeretne volna a társalgást erre a tárgyra terelni, amely izgatta.

— Igen és a bizonyítékaim csálhatatlanok s amikor akarod, módot is adhatok rá, hogy meggyőződj erről.

— A XV. század végén, szóval a Gilles de Rais korában, hogy ne menjünk messzebb vissza, már tudod, milyen arányokat öltött a sátánimádás. A XVI. században pedig talán még szörnyűbbé vált. Azt hiszem fölösleges, hogy Medici Katalinnak és a Valois-knak az ördöggel kötött szerződéseire emlékeztesselek, vagy egy Jean de Vault nevű barát pörére s két tudós inkvizitornak, Sprengernek és Lancrenak vizsgálati irataira, akik ezrével égettették el máglyán a bűbájosokat és boszorkányokat. Mindezek köztudomású, rég ismert dolgok. Legfeljebb, mint kevésbé közkeletű esetet, Benedek pap históriáját említem, akinek egy Armellina nevű démon volt az ágyasa s aki fejjel lefelé tartva konszekrálta az ostyákat. Ezek azok a szálak, amelyek ezt a századot a mi korunkkal összekötik. A XVII. században, amelyben a boszorkánypörök tovább folytatódnak s amelyben a loudoni megszállottak feltűnnek, szintén tombolt még a fekete misék dühe, de már sokkal rejtettebb és titokzatosabb módon. Idézhetek a kedvedért egy példát a sok közül, ha úgy tetszik.

Bizonyos Guibourg abbé egész sajátos módját hozta divatba ennek az ocsmányságnak: egy oltárul szolgáló asztalon meztelen, vagy állig felhajtott ruhájú nő feküdt s két kinyújtott karjában égő gyertyákat tartott az egész szertartás alatt.

Igy mutatott be Guibourg miséket Montespan, Argenson és Saint-Pol asszony hasán; egyébként a napkirály

alatt nagyon gyakoriak voltak ezek a misék, nagy számban tódultak oda a nők, mint ahogy a mi korunkban számtalan asszony jár jósnőkhöz jövődőt mondatni magának.

Ezeknek a szertartásoknak rituáléja meglehetősen kegyetlen volt, rendesen elraboltak egy gyermeket, akit falun egy kemencében megégettek, azután a hamvából, amelyet megőriztek s egy másik meggyilkolt gyermek véréből pépet készítettek, hasonlót a manicheusokéhoz, amelyről már beszéltem. Guibourg abbé misét mondott, átváltoztatta az ostyát, apró darabokra törte és belekeverte a hamutól sűrű vérbe, ez volt a szentség anyaga.

— Micsoda rémséges pap — szörnyűködött Carhaixné méltatlankodva.

— Celebrált ez az abbé még másfajta misét is, névszerint... az ördögbe is, a nevét kissé bajos megmondani.

— Csak mondja Des-Hermies ur, ha valaki annyira utálja ezeket a dolgokat, mint mi, bátran meghallgathatja, nem fog zavarni az esti imádságunkban bennünket sem.

— Engem sem — tette hozzá a férje.

— Hát jó, azt az áldozást a Sperma Miséjének hívták.

— Oh.

— Guibourg abbé karinget, stólat és karkötőket öltve, kizárólag gyalázatos ostyák előállítására céljából mutatta be ezt a misét.

A Bastille levéltárából ismerjük az adatokat, hogy egy ízben egy Des-Oeillette nevű hölgy kérelmére járt így el.

Ez a nő, lakinek éppen megjött a baja, a vérét adta; a kíséretében levő férfi a szoba benyilójába vonult vissza, amelyben a jelenet lejátszódott és Guibourg a magjából csepegtetett a kehelybe; azután liszttel vegyest belé keverte

a megalvadtt vér porát s a szentségtörő szertartás után Des-Oeillette asszony magához vette a pépet és eltávozott.

— Édes Istenem, milyen tömege a gyalázatosságoknak — sóhajtott fel a harangozó felesége.

— De a Középkorban — szólt közbe Durtal — más-kép mutatták be a fekete miséket, akkor az asszony meztelen háta volt az oltár, a XVII. században a hasa és most...

— Ma nem igen szolgál asszony oltárul! De tart-sunk sorrendet!

A XVIII. században is akadnak, még pedig szép számmal abbék, akik árulóivá lesznek a szent dolgoknak.

Közülök egy, valami Duret kanonok, különösen a fekete mágiát folytatta. Bűbájos mesterséget üzött, ördögöt idézett, végül, mint boszorkányt kivégezték, az Üdv 1718-ik esztendejében.

Egy másik, aki a Szentlélek megtestesülésében, Paraclet korában hitt és aki Lombardiába, amelyet irgalmatlanul felizgatott, tizenkét apostolnót küldött szét, hogy az ő vallását hirdessék, bizonyos Beccarelli abbé, mint a többi hozzá hasonló pap mind, egyformán paráználkodott mindkét nemmel s úgy mutatta be a misét, hogy meg sem győnta bujálkodásait. Lassan-lassan, természetellenes bűnökkel fűszerezte a miséket, ahol a jelenlévők között bűbájos pasztillákat osztott ki, amelyeknek az a sajátságuk volt, hogy ha lenyelték őket, a férfiak nőknek, a nők pedig férfiaknak képzeltek magukat.

— E hermafroditák piluláinak receptje elkallódott — folytatta Des-Hermies, csaknem szomorú mosollyal. — Hogy rövid legyek, Beccarelli abbé elég nyomorult véget ért. Szentségtörései miatt üldözöbe vették és 1708-ban hét évi gályarabságra ítélték.

— És ezek miatt az ocsmány történetek miatt nem

is esznek — szólt Carhaixné — tessék csak Des-Hermies ur, még egy kis salátát.

— Nem, köszönöm, hanem úgy hiszem, itt az ideje, miután már a sajnál tartunk, hogy felbontsuk a bort — s azzal kihuzta a dugót az egyik palackból, amelyet Durtal hozott.

— Pompás! — kiáltott fel a harangozó és cset-tintett a nyelvével.

— Valami chinoni borocska, nem éppen gyöngé, egy borozóban fedeztem fel, a Quai mellett — szólt Durtal.

— Ugy látom — folytatta később, rövid hallgatás után — hogy Gilles de Rais óta a hagyományok hallatlan rémtettek emlékét őrizték meg. Látom, hogy minden százdban akadtak züllött papok, akiknek volt bátorságuk galárd árulásokra az isteni szentségek ellen; de jelenleg ez fölöttébb valószínűtlennek látszik; annál inkább, mert ma csak nem gyilkolnak gyermekeket, mint a Kék-Szakáll és Guibourg abbé idejében.

— Azaz, helyesebben, az igazságszolgáltatás nem jön rá, vagy még pontosabban, tényleg nem gyilkolnak, hanem olyan eszközökkel teszik el láb alól a kiszemelt áldozatokat, amelyeket a hivatalos tudomány nem ismer. Oh, ha a gyóntató atyák beszélhetnének! — kiáltott föl a harangozó.

— De, hát mely körökhöz tartoznak azok az emberek, akik manapság az ördögnek adták el magukat?

— A legmagasabb küldetésekkel megbízottak közé; egyházi testületek gyóntatói, prelátusok és apátnók ezek; s Rómában, amely középpontja a mai bűbájosságnak, a legmagasabb méltóságok viselői — válaszolt Des-Hermies. — A világiak pedig a gazdag osztályokból kerülnek ki; ebből megértheted, mi uton-módon simítják el a botrányokat, ha a rendőrség mégis rájön valamire.

Aztán meg tegyük fel, hogy a sátánmisékkal kap-

csolatban nem történnek most kimondott gyilkosságok; kétségtelenül beérik azzal is, hogy elhajtsák a tiltott szerelmek gyümölcsseit, melyeket akkor vetélnek, ha már egészen érettek. De ez már csak aféle önkényes izgató szer, sajátos fűszerszám, a lényeges kérdés mindig az ostya konszekrációja s valamely gyalázatos célra való felhasználása. Ez a legfontosabb, csak a részletek változnak; jelenleg nincs szigorúan előírt szertartása a fekete miséknek.

— Ennélfogva elkerülhetetlenül papra van szükség az ilyen misék bemutatásához.

— Természetesen. Hisz egyedül csak papnak van hatalma az átlényegülés, a transsubstantiatio titkával bánni. Tudom ugyan, hogy egyes okkultisták abban a hitben vannak, hogy, mint Szent Pált, maga az Ur szentelte fel őket s bebeszéli maguknak, hogy így hatalmuk van valószínű miséket bemutatni, akár csak az igazi papoknak. De ez csakugyan egész nevetséges dolog!

— Csakhogy valószínű misék és elvetemült papok hiányában is találnak rá módot a szentségtörés tébolyától megszállottak, hogy a szentség áhitott maggyalázását végrehajtsák. — Hallgasd meg csak ezt:

Volt Párisban 1885-ben egy nagyobbára nőkől alakult egyesület, ezek a nők naponként több ízben áldoztak s a szájukban tartották az égi kenyeret, aztán kiköpték, hogy szétszaggassák, vagy undorító érintésekkel bemocskolják.

— Bizonyos vagy ebben?

— Tökéletesen, ezeket a tényeket egy vallásos lap, a »Les Annales de la Sainteté«, leplezte le s maga a párisi érsek sem cáfolhatta meg. Hozzáteszem, hogy 1874-ben szintén béreltek fel asszonyokat, e galád üzemek folytatására; darabszám szerint fizették őket, ez magyarázza meg, miért járultak naponta többször különböző templomokban az Ur asztalához.

— De ez még semmi. Várjanak csak — mondotta

most Carhaix felemelkedve s egy kis kék füzetkét véve elő könyvszekrényéből. Itt van egy 1843-ból való szemle: a *La Voix de la Septaine*. Ez közli, hogy Agenben egy szatanista társaság 25 éven át szakadatlanul mutatott be fekete miséket és 3320 szent ostyát gyalázott meg. Az ageni érsek öméltósága, aki jó és buzgó főpap volt, soha nem merte tagadni az egyházmegyéjében történő rémségeket.

— Igen, magunk közt elmondhatjuk, szólt Des-Hermies, hogy a XIX. század hemzseg a tisztátalan papoktól. Sajnos azonban, hogy ha föltétlenül vannak is erre tanubizonyságok, mégis nehéz itt bizonyítani, mert egyetlen egyházi férfiú sem dicsekszik az eféle gonoszítottakkal s akik ilyen istenkáromló miséket mutatnak be, titkolóznak s Krisztus hiveinek vallják magukat; sőt látszatra Krisztus ügyéért küzdve, igyekeznek ördögűzésekkel erőt venni a megszállottakon.

És éppen ebben van a szemfényvesztés; ezeket a megszállottakat ők maguk készítik ki, vagy fedezik fel; így aztán, főleg a kolostorokban cinkosokra tesznek szert. És eképen minden vérengző és szadisztikus rémtettüket az ördögűzés régi és jámbor köpönyegével takargatják.

— Legyünk igazságosak: nem volnának tökéletesek, ha nem volnának ilyen utálatos képmutatók.

— Hozzátehetjük, hogy a képmutatás és fennhéjzás legrémítőbb bűnei a rossz papoknak — erősítgette Durtal.

— Végre azonban — kezdte ismét Des-Hermies — idővel a legravaszabb elővigyázati rendszabályok mellett is napfényre kerül minden. De eddig csak helyi szatanista szövetségekről beszéltem.

Vannak másfajta is, kiterjedtebbek, amelyek a föld két féltekéjét behálózzák, mert, és éppen ez a dologban a modern vonás, a szatanizmus intézményessé, hogy ugymond-

jam központosítottá vált. Mostanában választmányaik, albizottságaik vannak, sőt van legfőbb szentszékük is, amely Európát és Amerikát kormányozza, akárcsak a pápai szék.

Ezek között az egyesületek közt legkiterjedtebb a Theurgisták egyesülete, melynek alapítása 1855-re vezethető vissza. Ez a társulat látszólagos egység külszine alatt két táborra szakad; az egyik tábor romba akarja dönteni a világegyetemet, hogy uralkodhasson a romok fölött, a másik csak arról álmodozik, hogy elfogadtassa a sátánhitet, amelynek aztán főpapjává lenne. Ez a társaság Amerikában székel, ahol valaha Longfellow volt a vezetője, aki magát az Új Teremtő Mágia Főpapjának nevezte, de hosszú idő óta mellékhatásai is vannak Franciaországban, Olaszországban, a Németbirodalomban, Ausztriában, sőt még Törökországban is.

Ez a társaság jelenleg vagy feloszlóban van, vagy talán már meg is semmisült, de egy másik van alakulóban; ennek célja: ellenpápát választani, aki maga lesz az öldöklő Antikrisztus. Itt nem említek, csak két társaságot, de még hány más van, többé-kevésbé kiterjedt, többé-kevésbé titkos, amelyek mind, kivétel nélkül közös megegyezéssel, fekete miséket mutatnak be az oltáriszentség ünnepén reggel tíz órakor Párisban, Rómában, Brüggeben, Konstantinápolyban, Nantesban, Lyonban és Skóciában, ahol ilyenkor hemzsegnek a boszorkánymesterek.

Azután ezeken az egyetemes társaságokon, vagy helyi egyesületeken kívül fölös számmal vannak egyes elszigetelt esetek, amelyekre csak nagynehezen esik olykor valami egészen bizonytalanul csillámló fény. Pár évvel ezelőtt halt meg távol innen bűnbánatában bizonyos Lantsec gróf, aki jámbor szobrokat adományozott a templomoknak s ezeket megbabonázta, hogy a hívőket a sátántiszteletre csábítsák; Brüggeben egy pap, akit magam is ismertem, bemocskolta az áldoztató kelyheket s szemfényvesztő és bü-

bájos szerek készítésére használta őket. Végül idézhetjük a megszállottságnak igen érdekes esetét; ez a Cantianille-eset, amely 1865-ben nemcsak magát Auxerrest hozta fölfordulásba, hanem az egész Sens, vidéki egyházmegyét.

Ezt a Cantianillet, akit egy mont-saint-sulpicei kolostorba adtak be, alig töltötte be tizenöt éves korát, megbecstele-nítette egy pap, aki őt a Sátánnak ajánlotta fel. Ezt a papot már gyermekkorában megrontotta egy lelkész, aki a megszállottaknak egyik társaságához tartozott, ezt a társaságot éppen XVI. Lajos kivégzése napján alapították.

Ami ebben a kolostorban történt, ahol számos apáca vett részt, nyilván hisztériától hajtva, a Cantianille érzéki tombolásaiban és istengyalázó tébolyában, az egész a megszólalásig hasonlít a régi búbajosok pöreihez, Gaufredy és Madeleine Palud, Urbain Grandier és Madeleine Bavent, Girard jezsuita páter és La Cadière történeteihöz, amelyekről úgy a hisztérikus epilepszia, mint a démonhit szempontjából lehetne egyetnást mondani. Annyi bizonyos, hogy Cantianillet kitették a kolostorból s az egyházmegye egyik papja, Thorey abbé próbálta ördög-üzéssel gyógyítani. De az abbé agya, úgy látszik nem tudott elég ellenállást tanusítani ezekkel a praktikákkal szemben. Csakhamar azután olyan botrányos jelenetek fordultak elő Auxerresben s olyan diabolikus válságok, hogy a püspöknek kellett közbelépnie. Cantianillet fegyelmileg megfenyítették és az ügy Rómába került.

Érdekes, hogy a püspököt is annyira elborzasztotta az, amit látott, hogy lemondott állásáról és Fontainebleaubavonult vissza, ahol még mindig a megrázkódtatás hatása alatt, két év múlva meghalt.

— Barátaim — szólt most Carhaix, megnézve óráját, — háromnegyed nyolc, fel kell mennem a toronyba, hogy urangyalára harangozzak, ne várjanak, igyák meg a kávé, tíz perc múlva újra itt leszek.

Felvette grönlandi gunyáját, lámpát gyújtott és kinyitotta az ajtót. Jeges szélroham csapott be, fehér pihék kavargtak a levegőben.

— A szél behordja a szelelőlyukakon át a havat a lépcsőre — mondotta az asszony — mindig félek, hogy Lajos tüdőgyulladást kap ebben az időben. Nos, Des-Hermies ur, tessék a kávé, a felszolgálást most önre bízom, a lábam már nem bírja tovább, meg kell kissé pihentetnem.

— Bizony — szólt Des-Hermies, miután jó éjszakát kivántak egymásnak — bizony Carhaix mama csinosan vénül, hiába próbáltam erősítőkkal kissé helyrehozni, eddig egy mákszemnyi eredményt sem értem el. A dolog úgy áll, hogy egészen el van nyüve, szegény asszony kissé tulsok lépcsőt mászott életében.

— Mondhatom, rendkívül érdekes dolog, amit az előbb beszéltél el nekem — szólt Durtal — szóval manapság a fekete mise játssza a főszerepet a szatanizmusban.

— Igen, továbbá a viaszképekkel való rontás és az inkubatusz meg szukkubatusz, amelyekről majd később beszélék neked, vagy inkább valaki olyannal beszéltetek, aki sokkal járatosabb ebben az anyagban, mint én. — Szentségtörőmise, rontás és bujkálódó kísértés, szukkubatusz, ez a lényege a szatanizmusnak.

— És mire használják az istenkáromló miséken átvátoztatott ostyákat, ha nem tépik szét őket?

— De hisz már mondtam neked, ocsmány üzemekre használják fel. Hallgasd csak... És Des-Hermies elővette a harangozó könyvszekrényéből a *Görres Mystique*-jének V. kötetét és lapozni kezdett benne. Ime egy kis bokréta:

»Ezek a papok annyira vetemednek gonoszágukban, hogy nagy ostyákkal mondanak misét, amelye-

ket középen kívágnak, azután hasonlókép kilyukasztott pergamenre ragasztják s ilyen gyalázatos módon használják fel gyönyöreik kielégítésére.«

— Tehát az istengyalázó szodomaini bűn?

— Ördögöd van.

Ebben a pillanatban a toronyban lengésbe hozott harang zugni kezdett. A szoba, amelyben Durtal tartózkodott, megremegett és sajátzerűen zsongni kezdett. Olyan volt, mintha a haranghullámok a falakból áradtak volna ki, mintha magukból a kövekből kavárogtak volna elő csigás gyűrűkben; olyan volt, mintha álmában egy nagy kagylónak a fenekére zárták volna az embert, amely a fülhöz közel tartva visszazengi a tenger hullámainak dübörgő zaját. Des-Hermies, aki már megszokta a harangzugást, nem törődött, csak a kávéval, a kályhára tette, hogy melegedjék.

Azután halkabban bugott a harang, a dübörgés alább-hagyott, az ablakok, a könyvszekrény üvegajtaja s az asztalon álló poharak megszűntek csörömpölni s már csak néha adtak egész vékonyka éles hangokat.

Most lépések koppantak a lépcsőn és Carhaix egész havasan lépett be.

— Az áldóját, gyerekek, de fu odaki! — Lerázta magáról a havat, ködmönét egy székre dobta és eloltotta lámpáját. — A torony ablakán át, a hangtompító redőnyök rézsutos lemezei közül, mintha csak lapáttal szórták volna a szemembe a havat, egész elvakított. Micsoda kutyának való idő... Az asszonyosság lefeküdt? jó! — de hát önök még nem kapták meg a kávéjukat? — folytatta, mikor látta, hogy Durtal a poharakba töltöget.

Ismét a tűzhelyhez lépett és felpiszkalta, megtörülte szemét, amely a nagy hidegtől könnyekkel telt meg és ivott egy korty kávé.

— Na, ez megvolna! Hol tart most a történeteivel Des-Hermies?

— Befejeztem a szatanizmus rövid ismertetését, de még nem beszéltem arról a valódi szörnyetegről, az egyetlen igazi mesterről, arról a kiugrott papról...

— Oh — jegyezte mer Carhaix — ennek az embernek pusztá neve is szerencsétlenséget hoz!

— Ej, Docre kanonok, hogy a nevén nevezzem, nem árthat nekünk. Azt is bevallom, hogy egyáltalában nem tudom megérteni, mivel tarthatjuk az embereket olyan rettegésben! De hagyjuk ezt, azt szeretném, ha Durtal, mielőtt ezzel az emberrel foglalkoznánk, megismerkednék Gevingey barátunkkal, aki a kanonokot a legjobban és a legalaposabban ismeri.

A vele való beszélgetés nagyon megkönnyitené nekem a magyarázatokat, amelyeket a szatanizmushoz még fűznöm kellene, főként a rontásokról és a szukkubatuszokról. Nézze, nem jó volna, ha meghivnók ide ebédelni?

Carhaix megvakarta a fületövét, azután kiverte pipájából a hamut a tenyerébe.

— Hát egy kicsit összekülönböztünk egymással.

— Na és miért?

— Nem valami súlyos ok miatt; egy napon félbeszakítottam itt a kísérleteit! De töltsön már egy pohárával, Durtal ur és ön sem iszik, Des-Hermies ur — és miközben cigarettára gyújtottak s mindketten szürcsöltek izelítőül pár csöpp cognacot, Carhaix így folytatta:

— Gevingey, aki jóllehet csillagász, igaz keresztény és derék ember s akit különben szívesen látok viszont, egy ízben kísérletezni akart a harangjaimmal.

— Meggötödnék ezen? pedig így van. A harangok haldan a tiltott tudományokban nagy szerepet játszottak. A hangjukból való jövőmondás művészete egyik legismertesebb és legelhanyagoltabb ága az okkultizmusnak. Gevingey okmányokat talált erre vonatkozóan s a valódiságot akarta a toronyban megvizsgálni.

— De hát mit csinált itt?

— Tudom is én; a harang alá kapaszkodott, kockáztatva az ő korában, hogy az állványokon keresztcsontját törí, félig bebújt a harangba, a harang kelyhe, mint valami nagy kalap, a csipőjéig esett be. Magában beszélt és hallgatta a bronz zengését, amint a hangját visszaverte.

Beszélt nekem a harangokkal kapcsolatos álmok jelenségeiről is; például, ha valaki álmában lengeni látja a harangokat, azt veszedelem fenyegeti, ha a harang szépen szól, az rágalmazást jelent, ha leesik a harang, betegség jele, ha összetörik, egész bizonyos a bánat és nyomorúság. Végül azt is mondta, úgy hiszem, hogy ha éjjeli madarak röpködnek egy holdfényben fürdő harang körül, egész biztos lehet felőle az ember, hogy szentségtörő lopás készül a templomban, vagy halálveszedelem fenyegeti a plébánost.

Mindenesetre bántott ez a dolog, hogy így bánt a harangokkal, hogy beléjük bujt, pedig hát meg vannak szentelve, hogy jóslásokat csalt ki belőlük s belekeverte őket az álomfejtésbe is, amit kifejezetten is tilt a szentírás és egy kissé keményebben kértem, hogy hagyjon fel ezzel a játékkal.

— De végre is csak nem haragudott meg?

— Nem, sőt megvallom, bánom is, hogy oly heves voltam.

— Akkor se baj, majd én rendbehozom a dolgot, majd meglátogatom Gevingeyt. Rendben van, nemde?

— Rendben van.

— Mi pedig megyünk, hogy ön lefekhessen, mert már hajnalban talpon kell lennie.

— Oh, félhatkor kell kelnem a hatórai angeluszhoz s aztán ismét visszafekhetem, ha akarok, mert nem kell többet harangoznom háromnegyed nyolc előtt s azután még néhány verset kell huznom a plébános ur miséjére. Amint látják, nem tulnehéz dolog.

— Hm — mormogta Durtal — ha olyan korán kelene kelnem!

— Ez csak szokás dolga. De mielőtt elindulnak, csak felhajtának egy pohárával. Nem? Igazán nem? Akkor hát menjünk. — Meggyújtotta a lámpáját és dideregve mentek lefelé a jeges és szuroksötét csigalépcsőn.

VI.

Másnap reggel Durtal később ébredt, mint rendszeren. Még mielőtt a szemét fölnyitotta volna, a félöntudat hirtelen föllobbanásánál szédületes táncban kavartak el előtte az ördögös társaságok, amelyekről Des-Hermies beszélt. Titokzatos bohócok serege — mondotta magában nyögve — akik tótágast állnak és összekulcsolt lábakkal imádkoznak. Nyújtózkodott és az ablakot nézte, amelynek tábláit kristály liliomokkal és páfránylevelekkel borították be a jégvirágok. Visszahuzta karját, amilyen gyorsan csak tudta és tovább lustálkodott a takaró alatt.

— Pompás idő itthonmaradni és dolgozni — kezdte ismét — mindjárt felkelek, tüzet gyujtok, rajta, egy csöpp bátorság... és ahelyett, hogy ledobta volna a takarót, még jobban magára huzta egész az álláig.

— Tudom én jól, hogy neked nem nagyon tetszik, ha délig alszom — mondta aztán a macskájához beszélve, amely a himzett ágyteritőn kinyújtózkodva, mereven bámult rá villogó szemével.

Ez az állat gyöngéd volt és elkényeztetett, de megrogzott és álnok; nem tűrt semmi szeszélyt, semmi letérést a rendes kerékvágásból s elvárta, hogy gazdája mindig ugyanabban az időben keljen és feküdjék; és ha nem volt megelégedve, tüstént haragos árnyalatok villantak sötét tekintetében, amelyeket gazdája már nagyon jól értett.

Ha tizenegy óra előtt jött haza, az előszobában várta, az ajtónál a fát kaparta és nyávogott, míg csak be nem eresztették a szobába, aranyzöld-fényű, bágyatag szembo-garát villogtatva, nadrágjához dörgölődött, felugrált a buto-rokra, két lábra állt, mint valami ágaskodó lovacska s ha közelment hozzá, hízkelkedve lökdöste a fejével, ha tizenegy óra elmúlt, már nem jött elébe, csak akkor állt fel, midőn elment mellette, a hátát még felhuzta, de nem hízkelkedett, később sem mozdult és nyávogott vagy morgott, ha gaz-dája megengedte magának, hogy a fejét megsimogassa, vagy megvakargassa a nyaka alatt.

Ezen a reggelen türelmét veszítette gazdája lustasága miatt, felült az ágyban, felfújta magát, majd óvatosan kö-zeledett, közvetlen a gazdája orra előtt leült s borzasztó ravasz tekintettel nézett rá, ami annyit jelentett, hogy hordja el már magát s engedje át neki meleg helyét.

Durtal, akit mulattatott ez a furfang, nem mozdult s szintén merőn nézett a kandurra. Óriási macska volt, minden köznapisága mellett is érdekes különös, nagy bundájával, amely részben rozsdaröt volt, mint a régi kokszt hamva, részben szürkés, mint az új seprő szőre s itt-ott fehér fol-tocskák tarkázták, mint a kihamvadó tűz fölött szállongó fehér pernye.

Hamisítatlan, tetőn mászkáló kandur volt, karcsu lábu, nyult testü, torzonborz fejü, szinte szabályos sötét sávok csikozták, amelyek fekete karperecet fontak a négy lá-bára s cikkcakkos rajzzal futottak szét e két szem szög-letéből.

— Minden zsémbes természeted mellett helyes vagy te megrögzött, türelmetlen agglegény — szólította meg Durtal hízeglő hangon, hogy kedveskedjék neki. — Rég-ideje már, hogy neked elmondom azt is, amit mindenki elhallgat, te vagy a lelkem csatornája, az elnéző és enge-dekeny gyóntató, aki egykedvűen és szörnyűködés nélkül

ráhagyja az emberre lelki botlásait, amelyeket azért valának be neki, hogy könnyítsenek magukon anélkül, hogy megadnák az árát. S ez a léte egyetlen értelme, te vagy a magánosság és a nőtlenség levezető csövé, és én elhalmozlak figyelmekkel és aprólékos gondommal, de ez nem változtat azon, hogy duzzogásoddal gyakran, mint ma reggel is, elviselhetetlen ne légy.

A macska csak tovább bámult rá merőn s fülét hegyezte, mintha csak a hanglejtésből igyekezett volna a szavak értelmét kiérezni. S kétségtelenül megértette, hogy Durtalnak egyáltalában nincs kedve az ágyból kiugrani, most azon volt, hogy elhelyezkedjék újra régi vackában, de ezuttal háttal a gazdájának.

— Fel! — szólt most Durtal fanyalogva, miközben az óráját nézte — mégis csak foglalkoznom kell Gilles de Rais-vel — és egy ugrással a nadrágjánál termett, mialatt a macska hirtelen talpra szökött s a takarón végigfutva, se szó, se beszéd, begombolyította magát a meleg leplekbe.

— Micsoda hideg! — És Durtal magára kapott egy kötött mellényt s átment a másik szobába, hogy tüzet rakjon.

— Megfagy az ember — mormogta. — Szerencsére a lakása igen könnyen fűlt. Igazában nagyon egyszerű volt ez a lakás, előszobából, kis szalonból, parányi hálószobából s elég tágas nappaliból állott, az ötödik emeleten igen világos udvarra nyílt s mindössze 800 frank volt a bére:

Berendezéséből hiányzott minden fényezés, a kis szalont Durtal dolgozószobának használta, melynek falait könyvekkel tulzsufolt fekete faállványok borították. Az ablaknál nagy asztal állott, bőrszölyék s pár szék. A tükör helyére a kandalló fölé a faburkolatra, amelyet a mennyezettől a padlóig, antik szövet borított, egy régi, fára

festett képet akasztott. Ez a kép élesen körvonalozott tájon, amelyen a kék színek megsürkültek, a fehérek megvörösödtek s a zöldek megfeketültek már, egy remetét ábrázolt, aki fagalyakból összerótt kunyhójában bibor-noki kalap és biborpalást mellett térdepelt.

S végig az egész képen, amelynek számos része egészen eltűnt az égett hagymaszínü, beszáradt, barna tónusok árnyékában, egymasmellé sorakozó érthetetlen epizódok bontakoztak ki s főleg a tölgyfakert körül egész serege nyüzsgött a liliputi alakoknak és törpe háznak. Egyik helyen a szent, akinek nevét hasztalan kutatta Durtal, lélekvesztővel szelte át egy fémfényű és sima vizű folyó gyűrűit, másutt körömfeketényi falvakban járt-kelt, azután eltűnt a festmény bement árnyában. Feljebb ismét egy barlangban bukkant elő, majd keleti tájon tevékkel és málhákkal, vagy megint eltűnt szem elől s hosszabb-rövidebb bujósdi után, egyedül került elő, most még sokkal kisebb méreteken, kezében bot volt, hátán batyu s egy még nem is kész templom felé tartott.

Valami ismeretlen, talán régi holland festő képe volt ez, aki alkalmazkodott az olasz mesterek egynémely színéhez és vívmányához, mert talán járt is Olaszországban.

A hálószobában volt egy széles ágy, egy hasas almárium és pár karosszék, a kandallón régi ingaóra és rézgyertyatartók; a falon a berlini muzeum egyik Botticellijének sikerült fényképe, egy fájdalmas, de testes, házias külsejű és türelmes Szüz, akit angyalok környeztek, bágyatag ifjak, kezükben gyertyákkal, amelyeknek viasza össze volt sodorva, mint a kötél és kacér leányok virágfonatokkal hosszú hajukban és apródok vágytól szinte haldokolva a gyermek Jézus előtt, aki áldástosztó kézzel állt a Szüz mellett.

Aztán egy Breughel rézmetszet: egy Cock másolat. Az okos és a balga Szüzek. Kis kép volt ez, középen

egy felhő vágta ketté, olyan, mint valami dugóhuzó; a két sarkában meztelen karu, pufók angyalkák fújták a trombitát, míg a felhő közepén egy másik angyal, kinek köldöke áttetszett a anyag ruhán, egy papos és különös angyal papirtekercset göngyölt ki, rajta az evangélium versével: Ecce sponsus venit, exite obviam ei.

És a felhő alatt egyik oldalon az okos szüzek ültek, derék flamandnők s kendert sodortak s égő lámpák mellett éneket zengedezve pergették rokkáikat; a másik oldalon pázsitos réten négy vig pajtás: a balga szüzek, táncoltak kézenfogva körbe, míg az ötödik a dudát fujta üres lámpája mellett s lábával verte az ütemet. A felhő felett azután az öt okos szüz már átszellemülve, igézőn és ruhátlanul szárnyalt lobogó mécsekkal s egy gót templom felé tartott, ahová Krisztus bebocsátotta őket, míg közben a másik oldalon a balga szüzek szintén meztelenül hasztalan zörgettek egy csukott ajtón s csüggedt kézzel tartották holt mécseiket.

Durtal szerette ezt a régi metszetet, amelynek úgy felső, mint alsó jeleneteit édes meghittség illata járta át, a primitívek áldott együgyűsége s emellett mintha csak egy képben egyesült volna itt egy megnemesedett Ostade és egy Dierk Bouts művészete.

Durtal megvárta, hogy izzani kezdjen a kályhája, amelyben már pattogott a szén s összelappadt, mint valami sült. Közben íróasztalához ült és feltúrta jegyzeteit.

— Nézzük csak — szólt és cigarettát sodort — annál a pontnál hagytuk abba, mikor a kitűnő Gilles de Rais a bölcsek kövének keresésébe fog. Könnyen képet alkothat az ember magának az ismeretekről, amelyeknek Gilles a fémeknek arannyá való átváltoztatásához szükséges eljárást illetőleg birtokában volt.

Az alchimia már Gilles születése előtt egy évszázaddal igen fejlett fokon állott. Nagy Albert, Arnold

Villeneuve és Rajmond Lullus iratai a hermetikuskok kezében voltak. Nicolas Flamel kéziratái is megakadtak úgy kézen-közön s lehetetlen, hogy Gilles, aki bolondja volt a különös köteteknek s a ritka daraboknak, meg ne szerezte volna ezeket. Tegyük hozzá, hogy ebben a korban V. Károly edictuma, mely börtön és kötélbüntetés terhe alatt megtiltotta az alchimista munkákat ... és ... a ... »*Spondent pariter, quas non exhibent*« kezdetű bulla, amelyben XXII. János pápa intézett dörgedelmeket az alchimisták ellen, még érvényben volt. Ezek a művek tehát tilalmasak voltak s ezért kíváncsok; az bizonyos, hogy Gilles alaposan tanulmányozta is őket, de megértésüktől távol állott.

Ezekben a könyvekben egyébként valóban a leghihe-
tetlenebb galimatiasz s a legérthetlenebb varázsigék hem-
zsegték. Minden allegóriákban bujkált, vagy bohókás és
homályos hasonlatokban, összefüggéstelen jelképekben, kusza
példázatokban s jelekből összetákolt talányokban. — Ime
egy példa — szólt Durtal, miközben könyvtára egyik
polcáról kéziratot vett le s ez nem volt más, mint az
As-Mezareph Ábrahám zsidónak és Nicolas Flamelnek
Eliphas Lévi által összeállított, lefordított s magyarázatok-
kal ellátott könyve.

Ezt a kéziratot Des-Hermies kölcsönözte neki, aki
egy napon régi papirjai közt fedezte fel.

Ebben a könyvben ugyszólván benne van a bölcsek
kövének titka, a kvintesszenciák és tinkturák nagy elixir-
jének összetétele. Az alakok nem éppen világosak —
mondta magában, a színekkel élénkített tollrajzok közt
lapozgatva. Az egyik ilyen rajz, ezzel a fölírással: a
vegyi párosodás, zöld oroszlánt ábrázolt egy palackban,
fejével lefelé fogyó hold ívében; egy másik lombikban ga-
lambok voltak, ezek a galambok hol nyakig kiemelkedtek
valami fekete, de arany és bíbor haboktól hullámos folya-

dékből, hol egészen lebuktak benne, más helyen fehér volt ez a folyadék s tintapontoktól szemcsés s egy béka vagy csillag rejtőzött benne, olykor pedig sűrű és teljesen zavaros és felületén, mint a puncsnak, lángok lobogtak.

Eliphas Lévi megmagyarázta, úgy ahogy e palackba zárt szárnyasok jelképes értelmét, de óvakodott attól, hogy megadja a híres nagy magiszterium összetételét s többi könyvei mulatságos hangján beszélt itt is, ünnepélyesen fogadkozva, hogy régi arkánumokat fog napvilágra hozni. De a kellő pillanatban mindig hallgatott, kifejezetten az alatt az ürügy alatt, hogy el kellene pusztulnia, ha ilyen égbekiáltó titkokat árulna el.

Ennek, a mai okkultisták által is sűrűn használt hazug ürügynek segélyével leplezgették ezek az emberek teljes tudatlanságukat. Egészbevéve a kérdés igen egyszerű — mondta magában Durtal, bezárva Nicolas Flamel kéziratát.

A hermetikus filozófusok fölfedezését, a mai tudomány, miután jó ideig becsmérelte, már nem tagadja le. Rájöttek, hogy az ércek összetett testek és hogy az összetételüket alkotó elemek aránya szerint különböznek egymástól, ennél fogva valamely hatóanyag segítségével, amely összetételük arányát megbontja, át is lehet ezeket a testeket alakítani, az egyiket a másikká, például a higanyt ezüstté s az ólmot arannyá.

S ez a hatószer a bölcsek köve, a merkur, a higany — de nem a közönséges higany, mely az alchimisták szerint a fémek elvetélt magja, hanem a bölcsek higánya, amelyet zöld oroszlánnak, kigyónak, a Szent Szűz tejének, iszpontuszi víznek is neveznek.

Csak hogy ennek a merkuriumnak, ennek a bölcsek kövének titkát soha nem hozták napfényre — hisz éppen erre a titokra vetette rá magát, úgy a Középkor, mint a

renaissance s a többi századok mind, beleértve a mienket is.

— És mi mindenben nem kutatták — folytatta Durtal, miközben összezsáptá jegyzeteit, az arzénban, a közönséges higanyban, a cinkben, a vitriolban, a salétromban és a salétromsavas sókban, a higanyoldatokban, a fecskekő és a pöfeteg levében, a terhes varangyok méhében, az emberi ürülékekben, a nő menstruációjában és tejében.

Nos, hát Gilles de Rais is erre a pontra juthatott kutatásaiban. Kétségtelen, hogy Tiffaugesban egyedül, beavatottak segítségével nélkül, képtelen volt eredményes kutatásokat végezni. Ebben a korban Páris volt a titkos tudományok középpontja, ahol az alchimisták a Notre-Dame boltívei alatt jöttek össze, hogy tanulmányozzák az »Ártatlanok csontházának« jelírásait s Szent Jakab kapuját, amelyre Nicolas Flamel halála előtt kabalisztikus jegyekkel írta fel a bölcsek kövének készítési titkát.

A marsall nem juthatott Párisba, mert beleesett volna az utat elzáró angol csapatok markába, azt a legegyszerűbb megoldást választotta tehát, hogy magához hívatta a délvidék leghíresebb aranycsinálóit s nagy áldozatok árán Tiffaugesba hozatta őket.

A birtokunkban levő okmányokból látjuk, hogy boszorkánykonyhát rendezett be, megcsináltatta az Athanort, görebeket, lombikokat és retortákat vásárolt. Kastélyának egyik szárnyában állíttatta fel a laboratóriumot, ide zárkózott be a palermói Francescova és Jean Petittel, egy párisi ötvösmesterrel s itt főzték éjjel-nappal a nagy magiszteriumot.

De nem sikerült nekik semmi; mikor minden eszüknek végére jártak, elszállingóznak ezek az alchimisták és ettől kezdve az aranycsinálóknak és adeptusoknak hihetetlen bucsujárása indul meg Tiffaugesba. Érkeznek oda Bretagne minden tájáról, Poitouból, vagy Maine-ből, hol

egyedül, hol garaboncások és boszorkányok kíséretében. Gilles de Sillé és Roger de Bricqueville, a marsall rokonai és barátai a környéken portyáznak, hogy felhajtsák Gillesnek a pecsenyét, míg a házi káplánja, Eustach Blanchet Itáliába utazik, hol csak úgy nyüzsögnek az aranycsinálók.

Gilles de Rais e közben nem vesztí el bátorságát, hanem tovább folytatja kísérleteit, amelyek mind meg-hiusulnak, utoljára azt hiszi, hogy határozottan a bűbá-josoknak van igazuk; a Sátán segítsége nélkül nem sikerül semmit fölfedeznie.

És egy éjjel valami Poitiersből került boszorkány-mesterrel, bizonyos Jean de la Riviere-rel egy erdőskébe megy, amely határos a tiffaugesi kastéllyal. Ő maga két szolgájával Henriet-vel és Poitouval a sűrű szélén marad, míg a boszorkánymester behatol a fák közé. Az éj sötét, holdfény nincs. Gilles idegesen furja tekintetét a vak-sötétbe s lelkére ül a néma róna nyomasztó nyugalma, kísérői rémülten bujnak össze, megrepegnek és fölne-szelnek a legkisebb szélre. Egyszerre ijedt sikoltás harsan fel. Tétovázznak, tapogatózva botorkálnak előre a fekete-ségben, míg egy hirtelen felbukkanó fénynél Riviéret pil-lantják meg; kimerülten, remegve, ziláltan áll lámpája mellett. Fojtott hangon meséli el, hogy az ördög leopárd képében megjelent neki, de úgy elment mellette, hogy rá sem nézett és egy szót sem szólt hozzá.

Másnap ez a boszorkánymester megszökik, de jön helyette másik, valami Du Mesnil nevű trombitás. Ennek az a kívánsága, hogy Gilles kötelezvényt írjon alá a saját vérével, amelyben megigéri, hogy »életén és lelkén kívül« mindent megad az ördögnek, amit csak kíván és ámbár Gilles, csak hogy a varázslatot elősegítse, beleegyezik, hogy Mindenszentek ünnepén a kárhozottak miséjét éne-keltesse, a Sátán nem jelenik meg.

A marsall már kételkedni kezdett bűbájosai hatalmában, mikor egy újabban végrehajtott kísérlet meggyőzte, hogy olykor mégis mutatja magát a Gonosz.

Egy ördögidéző, akinek a neve elkallódott, bezárkózik Gilles-lel és Sillével a tiffaugesi kastély egyik szobájába.

A padlóra nagy kört rajzol és megparancsolja mind a két kísérőjének, hogy lépjenek be a körbe.

Sillé vonakodik, megmagyarázhatatlan rémület szállja meg, reszketni kezd minden tagjában, az ablakhoz fut, kinyitja és egész halkán ördögűző igéket kezd mormolni.

Gilles bátrabb és a kör közepén marad, de az első idézésre ő is megborzad és keresztet akar vetni. A varázsló rárivall, hogy ne mozduljon. Egy pillanatra úgy érzi, mintha nyakszirtten ragadták volna; megrémül, megínog. Miasszonyunkhoz, a boldogságos Szűzhöz esdekel, hogy mentse meg. Az ördögidéző dühbe jön, kilöki a körből, erre Gilles kirohan az ajtón, Sillé kiugrik az ablakon, lenn találkozónak, s a szájuk is tátva marad, mert szörnyű ordítás csap ki a szobából, amelyben a bűvész mesterkedik. Kardcsattogás, sűrű csapások zaja hallatszik ki, azután nyögés, kétségbeesett kiáltások, mintha olyan ember üvöltözne, akit gyilkolnak.

Döbbsen hallgatóznak, majd mikor a láрма elült, bátorságot vesznek maguknak, belökik az ajtót és ott találják a boszorkánymestert, a földön elterülve, össze-vissza verve, betört homlokkal, vértócsában.

Kiviszik. Gilles tele részvéttel, a saját ágyába fekteti, megöleli, bekötözi, meg is gyöntattatja, mert fél, hogy meghal. Pár napig élet-halál közt lebeg a bűvész, de végre mégis helyrejön és akkor kereket old.

Gilles elveszti minden reményét; sosem szerezheti meg az ördögtől a legfőbb mágiszterium titkát. S ekkor Eustach Blanchet értesíti, hogy hazatér Itáliából; magával hozza

a florenci bűbájosok mesterét, a gonosz lelkeknek és árnyaknak ellenállhatatlan idézőjét, Francois Prelatit.

Ez ámulatba ejti Gillest. Prelati még alig huszonhároméves korában egyike volt kora legszellemesebb, legtanultabb és legkörmönfontabb embereinek. Mit csinált, mielőtt Tiffaugesba költözött, hogy ott a marsallal az elképzelhető legiszonyosabb gaztettek sorozatába fogjon? A Gilles bünperében történt kihallgatásáról készült jegyzőkönyv nem tájékoztat bennünket kellő részletességgel, hogy mi irható az ő rovására. Pistojában, a luccai egyházmegyében született s az arezzói püspök szentelte pappá. Kevéssel azután, hogy a papirendbe lépett, tanítványává szegődött egy florenci csodatevőnek, Jean de Fontenellenek s szerződést kötött egy Barron nevű ördöggel. Ettől a pillanattól kezdve, ennek a behizelgő modoru, ékesszóló, tanul és szeretetreméltó abbénak a legocsmányabb szentségtörésekre s a fekete mágia vérengző szertartásainak végzésére kellett adnia magát.

Gillest valósággal megbabonázza ez az ember s a kialudt kemencék újra lángra gyulladnak; Prelati már látta a bölcsek követ, hajlékony volt és törekeny, vörösszinű s meszes tengerisószagú, ezt keresik kettesbe, dühös lázban, a poklokat idézve.

De a sátánidéző himnuszoknak semmi eredménye. Gilles vigasztalhatatlan, kettőzött hévvel fog újra neki, de rosszul végződik a dolog s egy napon kis hija, hogy ott nem hagyja Prelati a fogát.

Egy délután Eustach Blanchet könnyekben ázva leli a marsallt a kastély egyik csarnokában; az egyik szoba ajtaján át, ahol Prelati az ördögöt idézi, gyötrelmes jaggatás zaja szüremlik ki.

— Benn van az ördög, az veri szegény Ferencemet, eredj be kérlek — esdekel neki Gilles — de Blanchet rémülten mond nemet. Végre Gilles rászánja magát, min-

den félelme ellenére; éppen be akarja nyomni az ajtót, mikor az magától feltárul és Prelati véresen tántorog karjába. Csak két barátjától támogatva tudott a marsall szobájába vánszorogni, ahol lefektették, de a kapott ütések oly súlyosak voltak, hogy félrebeszél s a láza felszökött. A kétségbeesett Gilles állandóan mellette volt, ápolta, gyóntatót hívott hozzá és sirt örömeiben, mikor túl volt a halálveszedelmen.

— Igazán bámulatos dolog, ami az ismeretlen boszorkánymesterrel, majd Prelatival is megismétlődik, hogy üres szobában teljesen hasonló körülmények között súlyos sérüléseket szenvedtek — jegyezte meg Durtal.

És az okmányok, amelyek e tényekről tanuskodnak, hitelesek, Gilles de Rais bünperének ügydarabjai ezek s amellet a vádlottak beismerései s a tanuvallomások teljesen megegyezők és lehetetlen föltételezni azt is, hogy Gilles és Prelati hazudtak volna, mert azzal, hogy ezeket az ördögidézéseket beismerték, önmagukat ítélték az elevenen való megégetésre.

Ha még olyanokat állítottak volna, hogy megjelent nekik a gonosz lélek, hogy éjjel kéjes látomások látogatták őket; ha azt erősítették volna, hogy hangokat hallottak, szagokat éreztek, sőt testeket tapintottak, mindezt még aféle hallucinációk rovására lehetne írni, amilyenekben a Bicêtre nem egy lakója szenved. De itt szó sem lehet beteges látomásokról, mert itt sebek, ütések nyomai szerepelnek; csupa látható és kézzel fogható anyagi valóság.

Elképzелhető, mennyire hitt a titokzatos felé amugy is hajló Gilles az ördögben, mikor ilyen jeleneteknek volt tanuja.

Kudarcái ellenére sem kételkedhetett — és a félholtra vert Prelatinak még kevesebb oka volt kételkednie — hogy végre is, ha a Sátánnak is ugy tetszik, majd csak ráakadnak arra a szerre, amely kincsekkel fogja elhal-

mozni, sőt csaknem halhatatlanná teszi őket, mert ebben a korban nemcsak arra volt jó a bölcsek köve, hogy a silány fémeket, mint a cink, ólom, réz, nemes fémekké, ezüssté és arannyá változtassa át, hanem, hogy minden betegséget is meggyógyítson s hogy az életet fogyatkozás nélkül meghosszabbítsa, legalább a patriárkák koráig.

— Milyen páratlan tudomány — álmélkodott Durtal s levette a kandalló rostélyát, hogy lábát melegesse — bárhogynyúlódik is ez a kor, mely felfedezések örve alatt, csak régi, eltemetett dolgokat és napvilágra, a hermetikus filozófia mégsem volt teljesen haszontalan.

Az egyneműség tanának elnevezése alatt Dumas, a mai vegytan mestere, helyeseknek ismerte el az alchimisták elméleteit és Berthelot kijelentése szerint, senki sem állíthatja, hogy egyneműeknek tartott testek előállítása a priori lehetetlen.

Aztán vannak ellenőrzés mellett végzett kísérletek, kétségbevonhatatlan tények. Nicolas Flamelén kívül, akinek, úgy látszik, tényleg sikerült a bölcsek kövének titkát meglesnie, Van Helmont vegyész, a XVII. században egy szemernyit kapott a bölcsek kövéből s ennek a csipetnyi-nek segélyével nyolc uncia higanyt változtatott arannyá.

Ugyanebben az időben Helvetius, aki küzd az alchimisták dogmái ellen, egy másik ismeretlentől valami lugos port szerzett, amellyel egy ólomrudat arannyá változtatott, Helvetius nem esett éppen a feje lágyára és Spinoza, aki tanuja volt a kísérleteknek s igazolta annak teljes hitelességét, szintén nem volt valami hiszékeny mafla, vagy zöld legényke.

S mit gondoljunk végül arról a titokzatos Alexander Sethonról, aki Cosmopolita néven bejárja egész Európát, a fejedelmek előtt mutatja be művészetét s bármely fémét nyilvánosan arannyá változtat. II. Keresztély szász választófejedelem elfogatta s ez az alchimista, akiről tudták,

hogy nincs becse előtte gazdagságnak, mert mind elajándékozta az aranyat, amit csinált s szegény sorsban és istenfélőn élt, annyit szenvedett, mint valami szent vagy mártír. Túrte, hogy megvesszőzzék, hogy tüvel szurkálják, mégsem árulta el a titkot, amelyről, akár csak Nicolas Flamel, azt állította, hogy az Urtól kapta.

Hát még ha meggondolja az ember, hogy ezek a kutatások még ma is folynak. Csak éppen, hogy ma a hermetikusok legnagyobb része tagadja ennek a nevezetes kőnek gyógyító hatását és isteni tulajdonait. Egyszerűen az a véleményük, hogy a nagy magiszterium aféle erjesztő anyag, amely az oldott fémekbe dobva, olyan molekuláris átalakulást idéz elő, amilyen a szerves anyagok is keresztülmennek, ha élesztő segítségével erjesztik őket.

Des-Hermies, aki ismeri ezeket az embereket, abban a föltevésben van, hogy több mint negyven alchimista kálýhát fűtenek jelenleg Franciaországban és hogy Hannoverben és Bajorországban még nagyobb az adeptusok száma.

Megtalálták-e a régi korok páratlan titkát? Ez egy-némely fogadkozás ellenére is alig vehető bizonyosra, miután senki sem állítja elő mesterségesen ezt a fémét, amelynek eredete oly különös és oly kétséges, hogy egy pörben, amely 1886 november havában folyt Párisban, telekbérbeadók és Popp ur, a város pneumatikus óráinak készítője között, a bányászati főiskola vegyészei és mérnökei azt állították, hogy a homokkövekből is lehet aranyat kivonni, úgy, hogy tulajdonképen lakásunk falai aranybányák s így aranyrögök lehetnek elrejtve padlásszobákban.

— Akárhogy, mint van is, ezek a tudományok nem sok előnnyel járnak — folytatta mosolyogva, mert egy aggastyánra gondolt, aki a Saint-Jacques-utca egyik házában ötödik emeletén alchimista laboratóriumot rendezett be,

Ez az öreg, akinek különben Auguste Radoutez volt a neve, minden áldott délután Nicolas Flamel műveit bujta a Bibliotheque Nationale-ban; este és reggel pedig a kályhájánál kutatta szüntelen a nagy magiszteriumot.

A mult év március 16-ikán egy asztalszomszédjával együtt jött ki a könyvtárból s utközben elmondotta, hogy végre birtokába jutott a nevezetes titoknak. Lakásába megérkezve, néhány vasdarabot dobott egy görebbe, aztán kicsapatta s szép vérpiros kristályokat kapott, a másik megvizsgálta a söt és kinevette az öreget; erre az alchimista dühbe jött, rárohant és kalapáccsal kezdte ütlegetni, úgy, hogy meg kellett kötözni és a helyszínéről a Szent Annába szállítani.

A XVI. században, Luxembourgban vasrostélyon süttették meg az adeptusokat, a következő században aranyfűstből készült ruhába öltöztetve, aranyozott bitóra kötötték fel őket, most, hogy békében maradhatnak, megörülnek. Végeredményében sehogy sincs jó végük — fejezte be Durtal.

Azzal felkelt, hogy ajtót nyisson, mert megszólalt a csengő s egy levéllel tért vissza, melyet a házmester hozott.

Uram!

»Nem vagyok kalandornő, sem valami szellem-dus hölgy, aki úgy akar elmés társalgásoktól megkótyagosodni, mint ahogy mások likőröktől vagy illatoktól részegülnek meg, kalandokat sem hajhászok; sem valami köznapi kíváncsiság nem furja az oldalam, hogy azt firtassam, összhangban van-e egy író egyénisége műveivel s általában nincs is bennem semmi abból, ami teret nyitna Önnek bármilyen elképzelhető föltevésre. Az igazság az, hogy most fejeztem be legutóbbi regényét...«

— Nem tulságosan sietett vele, mert már több egy événél, hogy megjelent — mormogta Durtal magában.

»...regényét, mely fájdalmas, mint börtönbezárt szív vergődése.«

— Ah no — hagyjuk a bókokat, ugyis hamis uton járnak, mint mindig.

»... És most, Uram, ámbár úgy vélem; kétségtelenül bolondság és dőreség egy vágyat valóra váltani; akarja, hogy valaki, egy testvére az elernyedtségben, találkozzék Önnel valamelyik este, egy általa kijelölt helyen, hogy azután mindketten visszatérjünk otthonunkba, olyan emberek otthonába, akiknek sorsa a bukás, mert nem igazodnak a ma zsinórmértéke után. Isten vele, Uram, biztos lehet felőle, hogy tartom valakinek, a kopott rézkrajcároknak ebben a századában.

Mivel nem tudom, kapok-e választ levelemre, egyelőre nem fedezem fel kilétemet. Ma este szobalányom felkeresi az Ön házmesterét, hogy megtudakolja, van-e válasz Maubelné címére.«

— Hm — szólta Durtal, összehajtva a levelet. Ismerem már az ilyesmit, ez egyike azoknak a régimódi hölgyeknek, aki feledésbement bóksorsjegyeket és lelkivaransokat akarnak elhelyezni; legkevesebb negyvenötéves. Ezeknek üzletköre vagy egész fiatalemberekből áll, akik mindig meg vannak elégedve, ha nem kell fizetniök, vagy pedig irodalmárokból, akiket nem tulságosan nehéz kielégíteni, hisz az irodalmi világban szinte közmondásos a szerető rutsága. — És hátha csak közönséges ugratás — de ugyan ki ugratna... és mi célból, hisz ma már nem is ismerék senkit.

Semmi körülmények közt nem válaszolok.

De mégis önkéntelenül újra kibontotta a levelet. — Lássuk csak, mit kockáztatok — mondotta magában —

ha egy nagyon elaggott szívet szeretne ez a hölgy rámsózní, semmi sem kötelez rá, hogy kapjak is rajta; elmegyek a randevura és kvittek vagyunk.

Igen, de hová adjam a találkát. A lakásomra, ha egyszer már nálam jár az illető, bonyolultabb az eset, mert sokkal nehezebb kitenni a szűrét egy hölgynek az ajtón, mint egyszerűen faképnél hagyni egy utcasarkon. Hátha pontosan a Sévres- és a La Chaise-utca sarkát jelölném ki neki az Abbaye-aux-Bois fala mentén; ez elég elhagyott hely s alig van innét két lépésnyire. Vagy hátha azzal kezdeném, hogy nagy általánosságban válaszolnék neki s egyelőre nem jelölnék meg pontos helyet; ebben a kérdésben később döntünk majd az ő válasza után. S tényleg olyan levelet írt, amelyben a maga részéről ő is lelki fáradságról panaszkodott s hiábavalónak tartotta ezt a találkozást, mert már ugy sem vár semmi boldogságot ezen a földön.

— Hozzáteszem még, hogy beteg vagyok, ez mindig jól hat s szükség esetén menti a gyöngeségeket is — mondta, egy cigarettát csavarva.

— Így, maradjunk ennél... ez nem valami bátorító ránézve... no és aztán?... Nézzük csak, mit lehetne még tenni... mert előre utját akarom vágni annak, hogy a jövőben bármikép is belém kapaszkodhasson... Nem lesz rossz, ha értésére adom, hogy családalapítás céljából lehetetlen velem minden komoly és előnyös viszony. Na hát ennyi elég is egyszerre.

Borítékba tette a levelet és ráírta a címet.

Azután kezében a levéllel elgondolkozott. Határozottan ostobaság válaszolni, hát tudhatja az ember, vagy láthatja előre, micsoda darázsfészekbe vezethet ez a lépése? Nagyon jól tudta, hogy az asszony, akármiféle fajta is, örökös forrása a bosszuságnak és az izgalomnak. Ha jó, akkor rendesen meglehetősen ostoba, vagy talán

nem is egészséges, esetleg rettenetesen termékeny, csak éppen hozzá kell érni. Ha rossz, akkor annál inkább el lehet minden gondra, minden keserüségre, minden szegyenre készülv. Akármit tesz is, megadhatja az árát.

Felelevenítette ifjúkora női emlékeit, visszaemlékezett az apró gonoszságokra, a ravaszságokra és házasságtörésekre, még egészen fiatal asszonyoknak kétségbeejtő lelki szennyére. — Nem, határozottan nem az én koromba valók már ezek a dolgok — mondotta. — Azután meg amennyire már nekem nőre szükségem van?

De mindamellett is érdekelte az ismeretlen. Ki tudja, hátha még csinos is. Kivételképen talán nem is nagyon közönséges, semmibe sem kerül meggyőződnie róla. És újra elolvasta a levelet. — Helyesírási hibák nincsenek benne; az írás egy csöppet sem köznapi; nézetei könyvemről meglehetősen középszerűek, de istenem, csak nem kívánhatom tőle, hogy tökéletesen kiismerje magát benne — és diszkrét heliotrop illata van — jegyezte meg a borítékot megszagolva.

— Eh! Szerencse fel. És mikor lement reggelizni, beadta a választ a házmasterhez.

VII.

Ha ez így megy, végül belebolondulok — dohogott Durtal asztalánál ülve. Ujra átfutotta a leveleket, melyeket nyolc nap leforgása alatt kapott ettől az asszonytól. Fáradhatatlan levélíróval volt dolga, aki nem engedett neki időt arra, hogy egy pillanatra kifújja magát, mióta közeledési műveleteit megkezdte.

Az ördögbe is — mondotta — próbáljuk meg egy kissé összeszedni magunkat. Arra a nem nagyon csábító írásra, amellyel első levelére válaszoltam, nyomban ezt a levelet küldötte hozzám:

Uram!

»Ez a levél istenhozzád; ha mégis elég gyöngé volnék ujabbakat is írni Önnek, ezek oly egyhanguak volnának, mint az örök unalom, mely lelkemet gyötri. S ami azt illeti, várhatok-e Öntől még többet és jobbat, mint amit abban a seszinü levelében kaptam, amely egy perce mégis felrázott csüggedésemből. Mint Ön, sajnos, én is jól tudom, hogy nincs már mire várnunk és a legzavartalanabb élvezetek azok, melyekről csak álmodunk. S bármily lázasan vágyom Önt ismerni, mégis mint Ön, én is félnék, hogy esetleges találkozásunk talán késő megbánás forrásává válnék mindkettőnkre és ennek nem kell magunkat szántsándékkal kitennünk.«

Itt van azonban a levél vége, mely ennek az egész bevezetésnek tökéletes céltalanságát nyilvánvalóvá teszi:

»Ha kedve támad nekem írni, úgy H. Maubelné cimen nyugodtan küldhet levelet posztresztant a Littré-utcába.

Hétfőn megyek a postára. Ha pedig az az óhajta, hogy hagyjuk abba az egészet, ami nekem igen fájna -- úgy-e őszintén megmondja nekem. Nemde?»

Erre elég bolondul egy hustalan, vértelen szerelmes levélkét szerkesztettem a számára, éppen olyan szenvedőt, mint az első volt; de meghátrálásomból, amellyel e titkos közlekedéstől huzódottam, kiérezte, hogy lépremegyek.

Bizonysága ennek harmadik levele:

»Ne tegyen magának soha szemrehányást Uram, (itt a tollamban maradt egy gyöngédebb megszólítás, amely már az ajkamon volt), ha képtelennek érzi magát, hogy engem megvigasztaljon. De mondja, akár-

milyen fáradtak, elnyűttek, mindennel meghasonlottak vagyunk is, nem beszélget-e halkan egymással a lelkünk, egész halkan, ahogy ma éjjel is beszélgettem Önnel, mert mostantól kezdve minden gondolatom szüntelenül a sarkában lesz«...

Azután még egy oldal következik itt ebben a hangnemben — tette hozzá, miközben a lapokat forgatta — de ez már jobb:

»Ez este csak egy szót, ismeretlen barátom. Iszonyatos napot éltem át, idegeim teljesen felmondták a szolgálatot, csaknem sikoltoztam kinomban és mindez olyan semmiségekért, amelyek százszor is előfordulnak napjában, egy ajtócsapás miatt, egy durva vagy kellemetlen csengésű hangért, amely az utcáról hatolt föl hozzám; és vannak órák, mikor annyira érzéktelen vagyok, hogy meg sem moccannék, ha égne is fejem fölött a ház. Elküldjem Önnek ezt a nevetséges, siránkozással telt lapot? oh, a fájdalom! — ha nincs meg a tehetségünk hozzá, hogy fölséges ruhába öltöztessük, vagy fönségesen zokogó, irodalmi sorokra, vagy pompásan zengő zenére váltsuk, akkor jobb nem is beszélni róla...«

Most egész halkan jó éjt akarok Önnek kívánni, bár most is, mint az előző napon, emésztő vágy fog el, megismerni Önt, de megtiltom magamnak, hogy elringatózzam ebben az álomban, mert félek, hogy szertefoszlik. Oh, nagyon jól írta Ön nemrégiben: szegény, szegény magunk — valóban nagyon szegények, nagyon nyomorultak azok a félnék lelkek, akiket minden valóság annyira megdöbbsent, hogy nem mernek bizni abban, meg tudna-e a lábán állni a lényüket betöltő vonzalom, ha szembe kerülnének azzal a férfival vagy nővel, aki ezt a vonzalmat felketette. És

mégis, e tetszetős okoskodás ellenére is meg kell val-
lanom Önnek... nem, nem, semmit — találja ki,
ha tudja és bocsássa meg nekem ezt a banális levelet,
vagy inkább olvasson a sorai között; talán így meg-
benne valamit a szivemből és talán sokat mindabból,
amit elhallgatok.

Ostoba levél ez, amely egész önmagammal
van tele, ki hinné, hogy mindig csak magára gondol-
tam, míg irtam.«

— Eddig még csak jól ment a dolog — biztatta
magát Durtal. — Ez a nő legalább is nem volt teljesen
jelentéktelen. És milyen különös tinta — folytatta s
nézegette a mirtuszöld színű, hajszálvékony s nagyon hala-
vány betűket s a körmével megkaparta a vastagabb vonáso-
kon még ott ragadt porzót, amely nem volt más, mint he-
liotroppal illatosított rizspor.

— Szókének kell lennie — folytatta tovább, ennek
a rizspornak árnyalatait vizsgálva — mert ez nem a barna
nők olvatag műansza. Hanem itt aztán összegabalyodik
minden. Nem tudom micsoda téboly izgat rá, de egy
kerekdedebb és követelőbb levelet küldök neki. Próbálom
feltűzelní s magamat is neki lovalom úgy vaktában s
tüstént a következő levél érkezik tőle:

»Mitévő legyek? Sem látni nem akarom Önt,
sem pedig összezuzni ezt az örületes vágyat, amely
oly erővel sarkal az Önrel való megismerkedésre, hogy
magam is megdöbbenek. Tegnap este akaratom ellenére
is kicsuszott a számon a neve, amely már égette a
lelkem. Férfjem, különben az Ön bámulóinak egyike,
ugy látszik, kissé zokon vette ezt az elfoglaltságot,
amely egyébként majd elemésztett és szinte elviselhe-
tetlen borzongásokkal járt keresztül-kasul. Közös ba-
rátaink egyike — mert mért ne mondanám meg, hogy

tulajdonképen ismerjük egymást, ha ugyan ismeretségnek lehet nevezni, hogy társaságban találkoztunk — szóval az Ön egyik barátja épp akkor jött és kijelentette, hogy egész szerelmes Önbé. Kétségbeejtő helyzetben voltam s nem is tudom mi történt volna velem, ha egész véletlen segítség nem érkezik számomra; valaki egy olyan mulatságos ember nevét ejtette ki, hogy soha nem állhatom meg nevetés nélkül, ha ezt a nevet hallom. Isten vele, igaza van s én százszor elmondom magamban, hogy nem írok többé Önnek s éppen ellenkezőleg cselekszem.

Ugysem lehetnék soha igazán az Öné, ha csak nem akarnám mindkettőnket összezuzni.«

Aztán egy lángoló válasza jött ez az utolsó levél, amelyet sebtiben hozott egy szobalány.

»Oh, ha nem fogna el a félelem, amely valósággal rémületbe csap át — s ismerje be, hogy ez a félelem éppen úgy megremegteti Önt is, mint engem — hogy repülnék Önhöz. Nem, Ön nem hallhatja azt az ezer meg ezer beszélgetést, amellyel lelkem az Önet gyötri, higgye meg, vannak órák az én szomorú életemben, mikor valóságos téboly száll meg. Ítélt meg maga. Az egész elmúlt éjszakám azzal telt el, hogy vadul esengtem Ön után s közben sirtam kétségbeesésemben. Ma reggel férjem belép a szobámba, a két szemem csupa vér, kacagni kezdek, mint egy örült s mikor szóhoz tudok jutni, azt mondom neki: Miféle személynek tartaná azt, aki, ha kérdeznék, mi a foglalkozása, azt válaszolná: álmukban adja oda magát szeretőinek. — Oh drágám, maga nagyon beteg — válaszolta férjem. — Betegebb, mint gondolja — feleltem rá. — De hogy is jut eszembe én drága szenvedőm magyaráztatni Önnek ezt a lelki állapotot, amely

Önt is gyötri. A levele egész kiforgatott önmagamból, bár Ön bizonyos tekintetben oly brutális erővel panaszolta szenvedéseit, hogy valóságos testi izgalmakat keltett bennem, míg a lelkemet inkább eltávolította magától. — Oh, Istenem, ha valóra válhatnék, arról álmodunk.

Oh, szóljon egy szót, egyetlen szót, csak egyetlenegy, de az igazi hangján szóljon ez a szó, egyetlen levele se kerülhet más kezébe, mint az enyémbé.«

— Nahát, ez a dolog nem is olyan multságos — állapította meg Durtal, összehajtva a levelet. — Ez a nő férjes és a férje, úgy látszik, ismer engem. Micsoda bizonydalom. De hát ki az ördög lehet? Hasztalan kutatta át az estélyeket, amelyeken valamikor jelen volt. Egyáltalán nem akadt olyan nőre, aki ilyen szerelmi vallomásokat küldhetett volna neki. És ez a közös barát. Hiszen barátom sincs, az egy Des-Hermiest kivéve. Nos hát, azt kellene megtudnom, kiknél tett ő látogatást az utóbbi napokban, de hiszen ő, mint orvos, rengeteg emberrel érintkezik, aztán meg nem is tudnám, hogy magyarázzam meg neki ezt a dolgot.

Elmeséljem neki kalandomat? Ki fog nevetni s már eleve összezuzza mindazt, ami előre nem látható izgalom ebben a történetben van.

És Durtal kezdett dühbe jönni, mert valóban megmagyarázhatatlan tünet ment végbe bensejében. Lángolt azért az ismeretlenért, aki valósággal megbabonázta. Ő, aki évek óta bucsut mondott minden érzéki viszonyoknak, aki, ha testi vágyainak istállóajtói megnyiltak, bűnös gerjedelmeinek utálatos csordáját egyszerűen vágóhidra hajtotta, ahol a szerelem mészáros leányai egy-egy taglócsapással végeztek velük, most arra jutott, hogy minden tapasztalat s józan belátás ellenére hinni kezdte, hogy egy ilyen szenvedélyes nő

vel, mint amilyenek ez mutatkozott, emberfölötti gyönyöröket és új izgalmakat élhet még át. — És olyanak képzelte el ezt a nőt, mint amilyenek szerette volna, szökének, keményhusúnak, macskaként simulónak és karcsúnak, szeretlennek és szomorúnak, szinte maga előtt látta és olyan idegizgalom lepte meg, hogy a foga vacogott belé.

Nyolc nap óta csak róla álmodozott s hozzá teljesen ébren abban a magányban, melyben életét töltötte és képtelen volt minden munkára, sőt még olvasni sem tudott, mert ennek az asszonynak a képe a sorok elé furakodott.

Nemtelen látomásokat akart magára erőszakolni, a testiség izléstelen szükségleteinek pillanatában idézte maga elé ezt a teremtest, szennyes hallucinációkba merült el, de ez a kísérlet, amely valamikor sikerült neki, midőn egy olyan nőre vágyott, aki nem lehetett az övé, most tökéletesen csődöt mondott. Nem tudta elképzelni ezt a nőt betegesen vagy szennyes fehérműben, csak úgy tűnt elé álmatagon, büszke tartással, szinte magánkívül a vágytól, tekintetével magához láncolva s felzaklatva őt sápadt kezével.

És milyen hihetetlen volt ez a hirtelen beállt tikkadt és lángoló kánikula, mikor testére már november köszöntött s lelkében Mindenszentek csöndje szelidült. Elnyűve, lehiggadva, igazi vágyak nélkül, nyugalmasan, válságokon túl, csaknem igénytelenül vagy hónapok óta már szinte önmagáról is megfélelkezve élt eddig; most újra életre ébredt és a bizonytalanság felé korbácsolta ezeknek az örült leveleknek titokzatosságát.

— Ah, de most már elég is belőle — kiáltotta s öklével az asztalra csapott.

Fogta a kalapját, bevágta az ajtót. — Megállj — mondotta — majd adok én neked idealizmust s elszaladt egy ismerős prostituálthoz a Quartier Latinbe.

— Már régóta tulságos erkölcsös vagyok — dör-

mögte menetközben — kétségkívül ezért zökkentem ki az egyensúlyból.

A nőt otthon találta — és ez iszonyatosan érintette. A hölgy különben barna szépség volt, akinek kellemes arcából mély tűzü szemek s fehér hegyes fogak villogtak ki. Ragyogó testiségével és mesterségbeli gyakorlottságával ki tudta szipolyozni a gerincet, elfullasztotta a tüdőt és beszakította néhány viharos csók után a veséket.

Szemrehányásokat tett most neki, hogy mért maradt el ennyi ideig, hizelkedően simult hozzá, ölelte, csókolta; Durtal azonban levertnek és tikkadtnak érezte magát s csak feszengett ott, minden igazi gerjedelem nélkül. Végre egy pamlagra vetette magát és kimerültségében csaknem sikoltva feküdt neki a derékbaroppantó keserves robotnak.

Sohasem kívánta ennyire a pokol' fenekére a test kényszerét, sohasem érzett nagyobb undort és fáradtságot, mint mikor elhagyta ezt a szobát. Céltalanul csatangolt a Loufflot-utcán s az ismeretlen képe még izgatóbban, még kitartóbban kísértette.

— Kezdem érteni a szukkubátus kinjait — mondotta magában — majd megpróbálok brómmal egy kis ördögüzést. Ma este lenyelek egy gramm brómkálit, ez majd észretériti az idegeimet. De számotvetve magával, úgy találta, hogy a testi kérdés csak alárendelt szerepet játszik itt s hogy ez csak következménye egy előre nem látott lelkiállapotnak.

Igen, egész más valami forrongott benne, mint közönséges nemi nyugtalanság vagy az érzékek szokásos kitörése; ezuttal ismét elkapta a szárnyalás még formát sem öltött vágyak felé, a sóvárgás titkos mélységek után, amely nemrég a művészetben is szárnyaiba vette. — Igen, a változhatatlan szükség kényszere volt ez; magasba lendülni s elszakadni a földi renyheségektől. A világtól elzárkózott, vallási tanulmányok, az egyházi és demoniakus szcénák ko-

lostori levegője hoztak ki ennyire sodromból — magyarázta magának. És látta, mint sarjad ki ebből a szakadatlan munkából, amelybe valósággal bezárkózott, teljes virágzással egy öntudatlan s eddig parlagon hagyott, még zürzavaros miszticizmus most, mikor új légkört keresett s új gyönyörök vagy talán új fájdalmak után vetette magát.

Menetközben összegezte, amit erről az asszonyról tudott; férjes, szőke, kényelemben él, mert külön szobája és szobalánya van, ebben a negyedben lakik, a Littre-utcába jár a postára leveleiért és ha föltette, hogy a Maubel név előtt használt H. betű valódi, úgy Henriettenek vagy Hortensenek, Honorinenak, Hubertinenek vagy Helene-nek hívják.

És azután érintkezésben kellett állnia a művészvilággal, mert már találkoztak, ő pedig már évek óta nem járt egyetlen polgári szalonba sem; katolicizmusa már szinte beteges volt, eléggé tanuskodott erről a »szukkubusz« szó, amelyet világi emberek nem igen használnak. És ez volt körülbelül minden. Aztán még a férj, akinek, ha csak egy csöpp éleslátása volt is, sejtenie kellett viszonyukat, mert az asszony a saját beismerése szerint sem tudta jól eltitkolni nagy elfoglaltságát, amely önönmagát is megdöbentette.

— Milyen bolondság is volt belelovalnom magamat ebbe a dologba, mert először csupa szórakozásból én is foszforeszkáló és szemfényvesztő leveleket irtam neki, míg végül magam is alaposan hisztériássá váltam; — mind a kettőn egymásután régi parázsra fujtunk, amely most lobbót vetett. Kétségtelenül rosszul fog végzödni, ha mindkét részről reményeket akarunk egymásban kelteni; mert az ő esete ugyanaz, mint az enyém, ha azokból a szenvedélyes levelekből ítéltem meg, melyeket hozzám intézett.

Hát mit tegyek? Folytassam így tovább, hogy a legsü-

rübb ködben keressük egymás nyomát. Nem, határozottan nem, sokkal jobb lesz, ha látom és ha csinos, a magamévá teszem; legalább nyugodt leszek. Hátha őszintén írnék neki, egész jóhiszeműen, ha találkát adnék neki?

Körülnézett. A Jardin des Plantesban volt, de maga sem tudta, hogy került oda; tájékozódni próbált, emlékezett rá, hogy a Quais felőli oldalon egy kávéház van, ebbe tért be.

Mindenáron egy lángoló s határozott levelet akart írni nyomban, de a toll reszketett ujjai között. Lóhalálában irt, bevallotta, hogy bánja, mért is nem kért mindjárt találkát, úgy, amint ő ajánlotta és zabolátlanul kitört: mégis látnunk kell egymást, gondolja meg, hogy akadhat még ir sebünkre, szegény barátnőm, könyörgöm...

Meg akarta jelölni a találka helyét. Itt azonban megakadt. — Gondolkozzunk csak — mondotta — azt nem akarom, hogy hozzám jöjjön föl, ez veszedelmes volna; akkor pedig a legokosabb lesz, ha meghívom egy pohár égetett borra s egy kis kétszersültre Lavenuehöz — ez kávéház és szálló is egyszersmind. Nyitattok egy szobát is, ez nem lesz olyan utálatos, mint valami közönséges hotel garni, vagy egy aljas lebujs; és ebben az esetben a La-Chaise-utcában, a Montparnesse-állomás rendszerint elhagyatott várótermében találkozhatnánk. Jó, ennél maradok. — Leragasztotta a borítékot s egyszerre valami ernyedtség fogta el. Ah, majd el is feledtem, pincér, a címjegyzéket.

A Maubel nevet kereste, mert lehetséges volt, hogy ez a név esetleg nem hamis; nem nagyon valószínű ugyan, hogy saját nevére címeztesse postai levelezését, de annyira exaltáltak, annyira meggondolatlanak látszott, hogy minden föltételezhető volt róla. Sőt meglehet, hogy már társaságokban is találkozott vele, de még azt sem tudtam soha, hogy hívják; hát nézzük csak:

Talált egy Maubé nevet, aztán Maubec-et, de Maubelt nem. Alapjában ez semmit sem bizonyít — jegyezte meg és bezárta a jegyzéket. Kiment s a levelet bedobta egy postaszekrénybe. — Ebben az egész dologban a legunalmasabb a férj — folytatta — de úgy sem veszem el tőle hosszú időre a feleségét.

Az az eszméje támadt, hogy hazamegy, de aztán megdolta, hogy úgy sem dolgoznék és otthon egyedül megint csak elmerülne képzelődéseibe. — Hátha felmennék Des-Hermieshez, igen, ma rendelőnapja van. Ez jó cszme.

Meggyorsította lépteit és nemsokára ott volt a Madame-utcában s becsöngetett a félemeleten. A házvezetőnő ajtót nyitott:

— Ah, ön az Durtal ur; a gazdám elment, de mindjárt visszajön, tessék megvárni.

— De biztos benne, hogy hazajön?

— Oh, már itthon is kellene lennie — szolt megpiszkálva a tüzet.

Mikor az asszony távozott, Durtal leült. Aztán unni kezdte magát, felállott tehát, hogy lapozgasson a régi könyvekben, amelyek éppen úgy mint nála, garmadával álltak a polcokon köröskörül a falmentén.

Csupa ilyen ritka könyve van ennek a Des-Hermiesnek — mormogta, egy nagyon ódon könyvet nyitva ki. — Itt van mindjárt egy, amelynek pár száz évvel ezelőtt hasznát vehettem volna a saját esetemben; a Manuale Exorcismorum (Ördögűzések kézikönyve). Hü az áldóját, hisz ez egy Pantin... Nézzük csak, miket ajánl ez a kézikönyv a megszállottak használatára.

No, lám, lám, vannak benne bizarr ráolvasások. Itt van valami megszállottak és megbabonázottak számára, akad itt orvosság a szerelmi bájitalok s a dögvész ellen is. Találunk aztán az élelmiszerek megrontása ellen is védeke-

zést, sőt van, ami megakadályozza, hogy a vaj és a tej megsavanyodjék.

Egy kaptafára megy ez mind, az ördög minden lében kanál volt a régi jó időkben. Hát ez micsoda? — Két kis kötet került a kezébe karminpiros metszéssel, fakó borjubőr kötésben. Kinyitotta a könyveket s megnézte a címet: a *Mise Anatomija* volt Pierre du Moulintól, Genfben adták ki 1624-ben.

Ez talán érdekes. — A kandallóhoz ült, hogy a lábát melengesse s közben gyorsan átlapozta az egyik kötetet. — Hohó — kiáltott fel — hisz ez pompás.

Azon a lapon, melyet olvasni kezdett, a papságról volt szó. A szerző azt fejtegette, hogy senki sem lehet pap, aki testileg nem egészséges, vagy akinek valamelyik tagja hiányzik s ebből kifolyólag felvetette azt a kérdést, hogy kasztráltat lehet-e pappá szentelni s így felelt meg rá: nem, ha csak por alakjában nem hordja magával hiányzó testrészeit.

Hozzátette még, hogy Tolet bibornok sohasem helyeselte ezt a magyarázatot, de azért általában mindenki elfogadta.

Durtal érdeklődve olvasott tovább. Du Moulin most azzal a figyelemreméltó kérdéssel foglalkozott, hogy van-e kellő alap a bujaság által megfertőzött papok felfüggesztésére. Válaszul a Canon Maximianusnak melankólikus glosszáját idézte, amely 81-ik szakaszában így szólt föl: Általános a nézet, hogy senkit állásától paráznaság miatt megfosztani nem szabad, nem is szólva arról, hogy igen kevesen vannak, akik ettől a büntől mentek.

— Ah, te itt vagy — szólott a belépő Des-Hermies. — Mít olvasgatsz? A *Mise Anatomiját*? Rossz könyv, protestáns írta. Le vagyok sujtva — folytatta aztán. — Oh, barátom, hogy milyen állatok az emberek! — S mint akinek nagy suly nyomja a szívét, kitört:

— Igen, most vettem részt egy orvosi tanácskozáson azokkal, akiket az ujságok a tudomány fejedelmeinek kiáltanak ki. Egy óra leforgása alatt a legelterőbb véleményeket vettem be. Abban azonban valamennyien meg egyeztek, hogy a betegem menthetetlen, végül pedig megállapodtak abban, hogy égető kupokat rendeltek neki s ezzel tovább gyötörték a beteget.

En félénten megjegyeztem, hogy sokkal egyszerűbb volna papot hivatni s ismételt morfium befecskendezésekkel elaltatni a haldokló kinjait. Ha láttad volna a koponyájukat, csepp hijján mult, hogy örültnek nem nyilvánítottak.

Kitűnő dolog ez a mai tudomány. Mindenféle új vagy már veszendőbe ment betegségeket fedeznek fel, nincs, aki ki ne kürtölne valami új vagy elfeledett gyógymódot, de alapiában senki sem tud semmit. Különben, ha nem is volnánk épp a legtudatlanabb senkik, az sem érne egy hajító fát sem, mert a gyógyszerészet annyira árutakon jár, hogy sohasem lehet biztos abban egy orvos sem, végrehajtlák-e rendelvényeit szóról-szóra. Csak egy példát a többi közt; ma már a fehér máklé, a régi Codex diagodiuma, nem kapható, s ópiumból és cukoroldatból állitják elő, mint ha ez ugyanaz volna. Ma már odajutottunk, hogy nem adagoljuk az alkatrészeket, kész gyógyszereket rendelünk s azokhoz a különleges specialitásokhoz folyamodunk, amelyekről hemzseg a lapok hirdetési oldala. A betegséget aztán a maga jó szerencséjére bizza az ilyen esetről-esetre változatlanul egyforma gyógyszer; milyen szegyenletes és ostoba dolog ez.

Nem, igazán nem talállok rá szavakat. Az azonban bizonyos, hogy a tapasztalatokon nyugvó, régi gyógyitási mód legalább is többet ért s annyit legalább is tudott, hogy a pilulákba, kásákba, labdacskba gyurt gyógyszerek megbizhatatlanok s csak folyékony állapotban rendelte az

orvosságot. Azonkívül most minden orvos specialista lesz; a szemorvosok nem látják csak a szemet és hogy azt meggyógyítsák, nyugodtan mérgezik meg a testet. Pilokarpinjukkal, például örökre tönkretették az emberek egészségét. Mások a bőrbajokat kezelik s visszahajtják a kiütéseket az öregeknél is, akik így hirtelen kigyógyulnak ugyan, de összerokkannak vagy megöregülnek. Nincs többé mindenre kiterjedő gond; egy pontra fektetik a fősulyt, a többit elviheti az ördög. A teljes zürzavar ez. Most pedig még a tetejébe olyan gyógymódokba kontárkodnak bele tiszteletreméltó kartársaim, amelyeket alkalmazni sem tudnak. Itt van, hogy csak egyet említsek, az antipirin, az egyetlen igazán hatásos gyógyszer, amely a vegyészek kezéből hosszú idők leforgása alatt kikerült. Ki tudja, például, hogy az antipirin jódtartalma és Bondonneau szerint lehűtött vízzel készült töményoldatban felveszi a küzdelmet a rákkal, ezzel a gyógyíthatatlannak tartott betegséggel. S bár ez hihetetlennek látszik, mégis igaz.

— Szóval te azt hiszed, hogy a régi kuruzslók jobban gyógyítottak?

— Igen, mert csodálatos módon ismerték a megállapodott és csalafintaság nélkül készített gyógyszerek hatását. Természetesen az is egész nyilvánvaló, hogy mikor az öreg Paré a gyógyszeres zacskókat magasztalta s azt rendelte a betegeinek, hogy porráátört száraz gyógyszereket hordjanak magukkal apró zacskókban, amelyeket a betegség természete szerint más-más alakura kellett varrni, fejbajnál például a főkötő alakját kellett utánoznia, ha gyomor-bajra volt ír, a dudáét, míg a léphez marhanyelv formájúra volt szükség — ilyenkor ő maga sem számított valami élénk hatásra. Az pedig tisztára költött dolog, mintha abban a hiedelemben lett volna, hogy a gyomorgörccsöt a vörösrózsa, korál és masztiks, abszint és menta, továbbá muskataldió és ánizs porával való meghintés mulasztja

el. Voltak azonban más módszerei is és gyakran sikerült is neki a gyógyítás, mert birtokában volt a gyógyfüvek tudományának, amely ma már veszendőbe ment.

A mai orvostudomány vállat von, ha Ambroise Parét említik, sokat mulatott azon is, ha az alchimisták dogmája került szóba, amely azt vallotta, hogy az arany enyhíti a betegségeket; ami egyáltalában nem gátolja most abban, hogy változó adagokban ne rendelje ennek a fémnek sóit és reszelékét. Így használják az arzénsavas aranyvegyületeket a sápkór ellen, a fémklorálokat a szifilisz ellen, a cian-vegyületeket a skrofula és a tuberkulózis ellen, a jódium és aranyklorüröket pedig az idült daganatokra.

Nem, biztosítalak róla, utálatos dolog orvosnak lenni, mert bár doktora vagyok az orvostudományoknak s eleget lődörögtem a kórházakban, bizony nagyon alatta állok egész szerény falusi gyógynövénytenyésztőknek, remetéeknek, akiknek ezen a téren — és ezt nagyon jól tudom — sokkal több ismeretük van.

— És a homoeopathia?

— Oh, annak van jó és rossz oldala is. Ez sem gyógyít gyökeresen, inkább csak elnyomja a betegséget, de súlyos és akut bajokkal szemben erőtlén — éppugy, mint a Mattei-féle elmélet, mely teljesen tehetetlen, ha arról van szó, hogy hatalmas kríziseket kell leküzdeni.

De veszedelmet késleltető, feltartóztató gyógyszernek, intermezzónak nagyon jó. Vér és gyomornedvtisztító készítményeivel, az antiscrofolosoval, az angioticoval, az anticancerosóval gyakran olyan beteges állapotokon enyhít, amelyeknél más módszerek felmondják a szolgálatot, például egy jódkáli vegyületektől tökéletesen megbénult embernek lehetővé teszi, hogy kipihenje magát s időt nyerve, helyre jöjjön, hogy aztán minden veszedelem nélkül kezdhesen el újból jódot inni.

Hozzáteszem, hogy hirtelen élesen föllépő fájdalmak, amelyek kloroformos és morfiumos szereknek sem adják be a derekukat, gyakran megszűnnek erős villamosáram behatásának kitéve. Talán kíváncsi vagy rá, milyen alkatrészek felhasználásával állítják elő ezt a cseppfolyós elektromosságot, nem felelhetek mást, mint hogy magam sem tudok erről semmit. Mattei azt állítja, hogy piluláiban és csöppjeiben sikerült egyes növények elektromos tartalmát megkötnie; de receptjét soha sem árulta el; s persze olyan mesékkel állhatott elő, amelyek legjobban megfeleltek neki. Mindenesetre igen figyelemreméltó, hogy ezt a gyógymódot, amelyet egy katolikus és római gróf talált fel, főleg protestans papok használták és népszerűsítették, akiknek közismert együgyűsége hihetetlen nagyképszerűkedő prédikációkkal súlyosbitotta a gyógyítási kísérleteket. Alaposan mélyére nézve a dolgoknak, ezek a módszerek tulajdonképpen szemfényvesztések. — Az igazság az, hogy minden gyógykezelés tévétel kalandozás — azért persze egy kevés tapasztalattal s igen-igen sok szerencsével mégis csak sikerül, hogy nem néptelenítjük el tulságosan a városokat. Bizony, így van ez kedvesem — de hagyjuk ezt, mondd inkább, mit csinálsz mostanában?

— Én semmit, ezt inkább én kérdezhetném tőled, mert már több mint nyolc napja, hogy nem láttalak.

— Igen, mostanában rengeteg a beteg s körutakat teszek — igaz, éppen most látogattam meg Chantelouveot, akit újból köszvényroham vett elő, panaszkodott, hogy nem jársz hozzájuk s a felesége, akiről nem is tudtam, hogy olyan nagy bámulója könyveidnek s főként a legutolsó regényednek, folyton rólad és a könyveidről beszél. Miután tudom, hogy rendesen milyen zárkózott, az a benyomásom, hogy alaposan beléd gabalyodott ez a Chantelouvené. — De mi lett? — kiáltott fel Durtalra pillantva, aki elvörösödött.

— Eh, semmi. — De látod, dolgom is van, hát Isten veled.

— Te, neked valami bajod van?

— De nincs semmi, biztosíthatlak róla.

— Na nézd csak — vette most át a szót Des-Hermies, aki nem akart belekapaszkodni ebbe a tárgyba s miközben barátját kikísérte, pompás ürücombot mutatott neki, mely a konyhában lógott az ablak mellett.

— Kiakasztottam, hadd járja a levegő, hogy holnap jó porhanyós legyen, Gevingeyvel, a csillagással költjük majd el Carhaixnál, de mert csak én értem a módját, hogy kell ürücombot angolosan megfőzni, magam fogom elkészíteni s következőkép nem mehetek el érted. Ott várlak a toronyban szakácsnének öltözve.

Végre kinn volt Durtal és felsóhajtott:

— Hát hogyan — kezdett töprengni. — Chantelouvené volna az ismeretlen? — nem, ez lehetetlennek tetszett, hisz ez a hölgy soha figyelembe sem vette — mindig hallgatag és hűvös volt — az egész valószínűtlenség látszott — és mégis — miért beszélt volna így akkor Des-Hermiesnek?

De végre is, ha látni akarta volna, találhatott volna módot rá, hogy magához csalja, hisz ismerték egymást s nem kellett volna ahhoz folyamodnia, hogy H. Maubel álnév alatt levelezzen.

H. Maubel — mondta most egyszerre — hisz Chantelouvenét tényleg Hyacintenak hívják s illik is neki ez a fiús név; aztán meg a Bagneux-utcában lakik, mely nincs éppen messze a Littre-utcai postahivataltól, szőke; szobalánya van; nagy katolikus; ő az.

És gyors egymásutánban, csaknem ugyanabban a percben, két tökéletesen különböző érzése támadt.

Először valami csalódásféle, mert ismeretlenje jobban tetszett neki. Chantelouvené soha meg nem testesíthette

azt az eszményképet, amelyet ő magában kiformált, a füszeres, bizarr vonásokat, amelyeket magának kirajzolt, az arc fürgé és szilaj fintorát, az álmatag és vonagló tartást, amelyről álmódott.

Egyébként már maga az a tény, hogy megismerte az ismeretlent, kevésbé kíváncssá és köznapibbá tette, a találkozás lehetősége megölte az ábrándképet.

A csalódásba azonban némi öröm is vegyült. Akadhatott volna vén és csuf nőre is. Hyacinte — már röviden csak úgy hívta — irigylésreméltó nő volt. Legfeljebb harminchároméves lehetett — nem éppen szép, de csöppet sem mindennapi — törekeny, mégis rugalmas, szinte csipőtlen, csalóka vékonyságu, aprócsontu szőkeség volt. Termete középmagas; formái tökéletességén rontott ugyan egy eléggé erős orr, de ajka izzó volt, foga pompás s az arcán egy csipetnyi rózsaszín árnyalta az alig észrevehetően kékesbe játszó, kissé homályos tejfehérséget.

De igazi bája, a megejtő talányosság, két szemében lakott, két szemében, amely először hamuszürkének tetszett, bizonytalannak és téveteznek, mint a rövidlátók szeme s az unalom csüggedt kifejezése imbolygott benne. De voltak pillanatok, mikor ezek a szembogarak felzavarodtak, mint a szennyes víz, de szintjükön ezüstszikrácskák villództak. Váltakozva, hol fájdalmasak és sivárak, majd bágyatagok és gögősek voltak. Emlékezett rá, hogy valamikor már visszadöbbszent ettől a szemtől.

Mindennek ellenére jól meggondolva, azok a szenvedélyes levelek még sem feleltek meg e nő természetének, akinek nem lehetett párja a mesteri tetetésben és megfontoltságban. Visszaemlékezett estélyeikre; itt egyformán figyelmesnek mutatta magát mindenki vel szemben, csak alig-alig elegyedett a társalgásba, mosolyogva fogadta vendégeit, de magához közel soha nem engedte őket.

Utoljára még — mondotta magában — valami két-

éltü lényt kell benne föltételeznem. Az egyik, a látható lény a nagyvilági nő, az okos, tartózkodó szalondáma, a másik pedig egy szenvedélyes bolond, hiszterikus testü, nimfomániás lelkü, romantikus szertelenségekre hajló lény; de ez teljesen valószínűtlen.

Nem, határozottan rossz nyomon járok. Tisztán a véletlen műve lehet, hogy Chantelouvené könyveimről beszélt Des-Hermiesvel, de ebből azt következtetni, hogy belém van bolondulva. Nem, nem ő az; de hát akkor ki?

Tovább is csak egy helyben keringett a saját tengelye körül anélkül, hogy egyetlen lépést is haladt volna; újból földézte lelkében ennek az asszonynak a képét s megvallotta magának, hogy valóban csábos, fiús testü, hajlékony s csöppet sem visszataszító hustömeg s hozzá még zárkózott arckifejezésével, bánatos szemével s önkéntelen vagy erőszakolt hüvösségével titokzatos is.

Összegezte mindazt, amit róla hallott; mindössze annyit tudott, hogy Chantelouvehoz másodszor ment férjhez, hogy gyermeke nem volt és hogy első férje, egy miseruhagyáros ismeretlen okból öngyilkos lett. Ennyi volt az egész. Ezzel szemben a Chantelouveról szóló meséknek se vége, se hossza nem volt.

Egész sereg történeti munkát irt; Lengyelország, VIII. Bonifác és kora történetét, boldog Valois Jankának, a Szeplőtlen fogantatásról nevezett rend alapítójának életét, Anne de Xaintougenak, a Szent Orsolya-társulat megteremtőjének életrajzát s még jó pár hasonló természetü Lecoctrenél, Palmenál és Poussielguenél megjelent könyvet, amelyeket csak nyers, vagy cserzett fekete bárányszőrben lehet elképzelni; így készülgetett Chantelouve, csöndben az irodalom és szépművészetek akadémiájába való jelöltségre s számított itt a hercegek pártjának támogatására is; hetenként egyszer befolyásos képviselőket foga-

dott s pár hétszilvafást és néhány papot. Ez kétségtelenül nagy nyügg volt az életében, mert minden álszenteskedő allűrje mellett is szeretett fecsegni és jókat nevetni.

Másrészt arra is adott valamit, hogy Páris számottevő irodalmi világában szerepet játsszék s gondja volt rá, hogy a hét egy másik napján pedig az irodalmi embereket lássa vendégül, hogy majd segítségükkel minden körülmények között visszaverhesse az összes támadásokat, mihelyt egészen klerikális izü jelöltsége nyilvánosságra kerül, valószínűleg azért eszelte ki ezeket a barokk összejöveteleket, hogy ellenfeleit magához édesgesse s ezeken, csupa kíváncsiságból, tényleg a legkülönbébb elemek kerültek össze.

Aztán lehetek még más titkos okai is, ha jó meggondolta az ember, Chantelouveról az a hír járta, hogy nagy zsaroló, eszközeiben nem valami válogatós s hogy kissé szélhámos. Durtal észre is vette, hogy a Chantelouvék ebédjein csaknem mindig szerepelt valami ismeretlen és azt suttogták, hogy ez a vendég gazdag idegen, akinek mint viaszbabokat mutatják itt be az irodalmi alakokat s hogy ezektől megelőzőleg jelentékeny összegeket csaltak ki.

Tagadhatatlan — jegyezte meg magában — hogy ez a háztartás bőségben uszik, pedig semmi biztos jövedelme sincs. Másrészt a katolikus könyvkereskedők és folyóiratok sokkal rosszabbul fizetnek, mint a világi kiadók és a profán lapok. Lehetetlenség, hogy Chantelouve, bármilyen jó neve van is a klerikális világban, olyan tekintélyes írói tiszteldíjakat kapjon, hogy ilyen nagy lábon élhessen.

Végül is csak — kezdte újból — homályos marad mindez. Hogy ez az asszony szerencsétlennek érzi magát a környezetében s hogy nem szereti a férjét, ezt a tunya sekrestyést, ez érthető; de mi a valódi szerepe ebben a háztartásban? részese-e Chantelouve pénzszípolozási műveleteinek? Akárhogymint van, egyáltalában nem látom, milyen érdekből vetette rám a szemét. Ha összejátszik fér-

jével, a józan ész azt parancsolná, hogy befolyásos, vagy gazdag szeretőt keressen magának, azt pedig nagyon jól tudja, hogy én sem az egyik, sem a másik föltételnek nem tudok megfelelni. Chantelouve igazán tisztában lehet vele, hogy képtelen vagyok úgy a toaletti kiadásokat fedezni, mint ennek a furcsa fogatnak bizonytalan járását elősegíteni. Össze-vissza vagy háromezer frank évi jövedelmem van s magam is alig tudok belőle megélni.

Nem, erről szó sem lehet, annyi bizonyos, hogy semmi-esetre sem volna nagyon megnyugtató, viszonyt kezdeni ezzel a nővel — állapította meg, reflexzióitól alaposan lehütve. — De milyen ostoba vagyok; már maga ez a családi helyzet is bizonyítja, hogy ismeretlen barátnóm nem lehet Chantelouve felesége s jól meggondolva a dolgot, sokkal jobban is szeretem, hogy így van.

VIII.

Másnap reggelre elültek kissé ezek az üres agyrémek. Az ismeretlen ugyan még most sem hagyta el egészen, de olykor már elvonult, vagy távolabb maradt, köd mosta el immár kevésbé éles vonásait; már nem kápráztatta el oly erősen s nem foglalkoztatta annyit és kizárólag csak ez.

Az a gondolat, amelyet váratlanul pattantott ki Des-Hermies egy elejtett szava, hogy az ismeretlen Chantelouvené lehet, némileg lelohasztotta lázát. Ha ő az — és most már a következtetései, előző esti felfogásával ellentétben, még inkább meggyőzték erről, mert alapos meggondolás után, egyenkint újra mérlegelve a felhozott érveket, igazán nem lelhetett semmi értelmét, hogy más nő is lehetett volna és nem csak ő — szóval ebben az esetben ez a viszony kifürkészhetetlen és veszedelmes alapokra épülhetett volna, most tehát résen állt s nem hagyta magát elragadtatni.

De még egy más tünemény is ment végbe benne: soha sem gondolt azelőtt Hyacintera, soha sem volt szerelmes belé; egyéniségének és életének titokzatossága érdekelte, de őszintén szólva, ha csak náluk nem volt, eszébe sem jutott. És most ábrándozni kezdett róla, csaknem vágyódott utána.

Hirtelen az ismeretlen arcának néhány vonását öltötte fel, viszont ő a saját arcából kölcsönzött valamit amannak, mert Durtal most már csak mint valami zürzavaros képet idézte emlékezetébe s mindinkább összekuszálta arcvonásait azokkal, amelyeket eredetileg más nőről formált ki magában.

És bár férjének álszenteskedő és hunyászkodó oldala nem volt inyére, azért nem tartotta őt kevésbé kíváncsnak, de vágyai már nem csapongtak szabadjára s bármilyen bizalmatlanságot keltett is benne ez a nő, szeretőnek azért lebilincselő lehetett volna, gonosz hajlamainak szemérmetlen merészségét megejtő bájaival varázsolhatta volna páratlan izgalmuvá; azonban mégsem volt már az, a tulajdonképen léttel sem bíró lény, a lelki tévelygés egy keserű pillanatában felrémllett chiméra.

Ha pedig következtetései hamisak voltak, ha nem Chantelouvené volt az, aki ezeket a leveleket írta, úgy máris vesztett finomságából valamit a másik, az ismeretlen, már egyedül csak azért is, mert meg volt a lehetőség rá, hogy megtestesüljön egy másik élőlényben, akit Durtal ismert. Kevésbé volt tőle távol akkor, mikor tulajdonkép egész messze volt. Aztán szépségéből is veszített, mert lassacskán Chantelouvené egynémely vonását öltötte magára s míg az utóbbinak hasznára vált ez a csere, addig az ismeretlen megsínylette, hogy Durtal így összekeverte őket.

De úgy az egyik, mint a másik esetben, akár Chan-

telouvené volt az ismeretlen, akár más, Durtal megkönnyebbülést és megnyugvást érzett; tulajdonképen most már maga sem tudta, miután torkig volt már ezzel a históriával, hogy ezt az így most kissé megtépett eszményképet szereti-e jobban vagy Hyacinteot, aki legalább mégsem hozott csalódást számára, egy Carabosse tündér esetlenségével, vagy egy Sevigné asszony megvénült arcával.

Fel akarta használni ezt a kis szünetet és munkához ült; de tulbecsülte erőit; mikor bele akart fogni a Gilles de Rais bűneiről szóló fejezetbe, kénytelen volt megállapítani, hogy két összefüggő mondatot nem tud leírni. Szórakozottan követte a marsall nyomait, utól is érte, de mikor mindezt írásba akarta foglalni, ez az írás szintelen és nehézkes volt és csupa hézag.

Eldobta a tollat s besüppedt egy karosszékekbe, álmódzva tévelygett a tiffaugesi kastélyban, ahová a Sátán, miután oly sokáig csökönyösen vonakodott a marsall előtt mutatkozni, végre leszállni készült, hogy kétségbevonhatatlanul testet öltson benne s hogy tajtékzón gyilkos gyönyörök karjába kergesse őt.

Mert alapjában ez a szatanizmus, — mondotta magában — mióta csak a világ áll, örökösen vitás volt, milyen látható formákban jelenik meg a Sátán, ami azonban, jól meggondolva, egészen alárendelt kérdés: a gonosz léleknek nincs szüksége arra, hogy emberi vagy állati alakot öltson s ekkép tegyen jelenlétéről tanúságot, elég ha felteszi, hogy lakást vesz magának a lelkekben, melyeket gennyedésbe hoz és megmagyarázhatatlan gonosztettekre ingerel; aztán állandóan áltathatja őket, hogy nem is lakozik bennük, bár tényleg megteszi, amit azonban ezek leggyakrabban nem sejtene, de engedelmeskedni fog idéző igéiknek, megjelenik s szerződésileg biztosított előnyökkel halmozza el őket, melyekért bizonyos bűnöket kíván cserébe. Már maga a pusztá akarát, hogy vele szerződésre

lépjünk, gyakran utat nyithat neki, hogy elöntse szennyes árával lelkünket.

Lombroso és Maudsley összes modern elméletei nem teszik a marsall példátlan eltévelyedéseit érthetőbbé. A legteljesebb joggal sorozhatjuk őket a monomániákusok közé, ha monomániákusnak nevezünk mindenkit, akit egyetlen rögeszme tart hatalmában. Aztán meg többé-kevésbé mindnyájan azok is vagyunk, kezdve a nagykereskedőtől, akinek összes gondolatai a nyereségvágyban futnak össze, egészen a műve létrehozásában elmerült művészig. De miért volt a marsall monomániás és hogyan lett azzá? Ezt nem tudják a föld összes Lombrosói. A szürke agyvelő sérülései s a vékony agyhártyáknak a koponyacsomhoz való tapadása sem magyaráz meg ezekben a kérdésekben. E jelenségek egyszerű okozatai lehetnek magának az oknak, amelyet meg kellene fejteni; amelyet azonban egy materialista sem fejt meg. Igazán könnyű kijelenteni, hogy az agyvelő elváltozásai gyilkosokká és szentségtörökké teszik az embereket; korunk híres elmeorvosai azt állítják, hogy az örültek agyának alapos vizsgálata mindig kimutatja a szürke agyvelő valamilyen sérülését, vagy elváltozását. De ha ez valóban így is volna; még azt is tudni kellene például egy demonomániás nőnél, hogy nem a demonománia idézte-e elő az agy sérülését, vagy pedig éppen fordítva, a sérülés következtében lett a nő demonomániássá. Ezek a szellemi Comprachicok egyáltalában nem folyamodnak a sebészethez segítségért s gondos koponyalekélezés után nem amputálnak már kórosnak ismert agylebenyeket, csupán arra szorítkoznak, hogy a kezelésük alatt állókat kellőképp befolyásolják, szennyes eszméket préseljenek beléjük, rossz ösztöneik kibontakozásánk útját egyengessék s őket lassan-lassan a romlás örvényébe hajszolják, sokkal biztosabb ez így; ha aztán a rábeszélésnek ez a tornája tényleg összekuszálja a beteg agyvelő szöveteit, akkor ez éppen azt

bizonyítja, hogy a sérülés egyszerűen következménye valamely lelki állapotnak és nem előidézője.

És aztán... aztán esztelenek is ezek a teóriák, amelyek mostanában teljesen egy kalap alá akarják fogni a gonosztevőket és az elmebetegeket, a demonomániásokat és az örülteket, ha jól meggondoljuk. Kilenc éve lehet, egy Felix Lemaitre nevű tizennégyéves gyermek megöl egy fiúcskát, akit nem is ismer, mert gyönyörűséget szerez neki, hogy szenvedni látja és hallhatja a sikoltásait. Felvágja késsel a hasát, össze-vissza forgatja a pengét a párolgó nyílásban, azután lassan elnyisálja a gyermek nyakát. Nem tanúsít semmi megbánást s a vizsgálat folyamán értelmesnek és kegyetlennek mutatkozik, Legrande de Saule doktor és más specialisták hónapokon át a legnagyobb türelemmel figyelték meg, soha nem tudták nála sem az örültség tüneteit, sem valamely kényszerképzet nyomát megállapítani. S ez a gyermek jó nevelésben is részesült s mások sem ronthatták még el.

Tökéletesen ugyanaz az eset ez, mint a demonomániásoké, akik tudatosan vagy öntudatlanul, magáért a rosszért akarják a rosszat; semmivel sem örültebbek tehát, mint a cellájában rajongó szerzetes, mint az az ember, aki inagáért a jóért tesz jót. Minden orvosi nagyképüsködés nélkül — egyszerűen a lélek két ellentétes végletén állnak, ennyi az egész.

A XV. században ezt a két végletes irányt Jeanne d'Arc és De Rais marsall képviselte. De semmi sem szól amellett, hogy Gillest több joggal tartsuk betegnek, mint a Szűzet, akinek csodálatraméltó emberfelettsége nincs semmi összefüggésben sem tébollyal, sem lázas önkívülettel.

— Bizony, rettenetes éjszakáknak kellett eltelniök ebben a várbán — mondotta magában Durtal, midőn visszatért a tiffaugesi kastélyból, ahová a múlt évben ellátogatott

mert munkája szükségessé tette, hogy ott éljen azon a tájon, ahol Gilles élt és hogy valósággal felszívja magába ezeket a romokat.

Abban a kis faluban telepedett meg, mely ott terpeszkedett a régi dőnjon lábánál és megállapította, hány legenda maradt életben a Kékszakállról a Vendée elzárt földjén, a breton határákon. Rossz véget ért az az ifiúr — mondogatták a fiatal asszonyok — az öregek pedig keresztest vetettek, ha este a faltövében jártak, a megfőjtött gyermekek emléke még kísértett, még egyre rémitgette itt a népet.

Durtal mindennap elsétált a kastélyhoz a vendéglőből, ahol lakott. A kastély ott állott a Crume és a Sèvres völgye fölött, szemben egy gránit sziklával csipkézett dombsorral, amelyet félelmetes tölgyek borítottak. A fák gyökerei áttörték a talajt s kusza szövedékükkel rémületes kigyófészkekhez hasonlítottak.

Az ember azt hitte volna, hogy Bretagneba került — ugyanaz volt itt az ég és ugyanaz a föld — az a mélabus és terhes ég; a nap vénebbnek látszott erre, mint bármely más vidéken s csak halványan aranyozta be a százados erdők gyászát s a homokköveken vénülő mohát; az a beláthatatlan távolokig meddő kietlenségben kóválygó föld, amelyet rozsdásvízü mocsarak lyuggattak össze, sziklák tarajoztak, amelyek a hangabokrok rózsaszín gyűszűi, a magyal apró sárga hüvelyei s a vadszederbóztók közül meredeztek elő.

Erezte az ember, hogy ez a vasszínű égbolt, ez a kiéhezett s a pipacs vérző virágától csak itt-ott himes föld, ezek a gipsz és cement nélkül egymásra hányt kövekkel szegett utak, ezek az ösvények, amelyeknek kibogozhatatlan túskebozót a sövénye, ez a barátságtalan növényzet, ezek a vigasztalan mezők, ezek az elnyomorodott, férgek-től kinzott, piszoktól kerges koldusok, ez az elnyuzott

és törpe jószág, ezek a leromlott tehenek, ezek a fekete birkák, amelyeknek kék szemében tribadok vagy szlávok nyílt és hideg tekintete üvegesedett, szinte örökre ugyanazok maradtak ezen a századok óta változatlan tájon.

A tiffaugesi föld, amelyet már kissé lejjebb a Sévres partján egy gyárkémény kivetkőztetett eredeti formájából, teljes összhangban maradt a rombadólt kastéllyal. Ez a kastély mérhetetlen nagynak látszott s a toronyomladékokból még sejthető övezete egy egész fensikot határolt körül, amelyen most valami nyomoruságos konyhakert busongott. Kék rajzu kalarábé lankadt levelei, sárgarépa és csenevész zöldség árvultak széltében-hosszában a roppant köröndben, ahol lovascsapatok dübörögtek valaha csengő fegyverzetükben s bucsujárások imbolyogtak a tömjén gomolygó füstjében, zengő zsoltárok között.

Az egyik sarokban szegényes zsupfödeles viskót építettek, ahol néhány elvadult parasztságony már szinte emberi szót sem értve, csak akkor serkent fel, ha egy pénzdarabot mutattak neki; mely után mohón kapott s átadta a kulcsokat.

Ilyenkor aztán órák hosszáig ott sétálhatott, átkutathatta a romokat s szabadon ábrándozhatott egy szivar mellett. Szerencsétlenségre egyes részek megközelíthetetlenek voltak. A donjon Tiffauges felőli oldalát még széles árok vette körül, melynek fenekén hatalmas fák nőttek. A lombjuk felső része az árok peremét legyezgette s azon kellett volna átgázolni, hogy a tulsó oldalon egy csarnokba juthasson az ember, amelyhez már nem vitt felvonó-hid.

De másik oldaláról, amelyet a Sévres szegélyezett, kényelmesen meg lehetett a kastélyt közelíteni; itt a fehér gömböket ringató labdarózsával és borostyán indákkal befutott kastélyszárnyak épségben maradtak. A tornyok, mint a darázsok, likacsosan, zuzmóktól beezüstözve, sárgálló moháktól aranyosan emelkedtek s ormaik cirádás párkány-

zatának omladécai szeles éjszakákon lassan-lassan máladoztak le.

Benn szomoruan és fagyosan sorakoztak a gránitba vágott termek s hajófenékhez hasonlatos boltozatok borultak föléjük; aztán csígalépcsőkön kellett lemenni s ismét ugyanilyen szobába jutott az ember; a szobákat pincefolyosók kötötték össze, amelyekbe ismeretlen rendeltetésű rekeszek és mély fülkék voltak bevágva.

Az utolsó traktusokban ezek a folyosók, amelyek itt úgy elszűkültek, hogy két ember nem mehetett bennük egymás mellett, szelid lejtéssel vittek léfelé s szűk járatoknak és valóságos börtönöknek egész utvesztőjébe torkoltak, a faluk úgy csillogott a lámpafényben, mint az acélsziliám és szikrát szórt, mint a cukormorzsa. Fönn a cellákban és lenn a börtönökben rögzupacokba botlott az ember s ezekben vagy középtűt vagy oldalt egy-egy sülyesztőnek vagy kutbörtönnek nyitott szája tátongott.

Végül az egyik torony tetején, azén, amely a belépőnek balkéz felől esett, egy földött tornác volt, amely úgy futott ott körbe, mint valami sziklába vágott pad; a körfolyosó kétségkívül fegyveres emberekkel volt megrakva, akik egész sajátszerűen, alul, a lábuknál nyíló széles lőrészekben át céloztak a támadókra. Ebben a galériában még a leghalkabb hang is követte a falak kanyarulatát s elhallatszott a kör egyik végétől a másikig.

A torony egész külseje azt árulta el, hogy valaha igen megerősített hely lehetett ez s úgy építették meg, hogy hosszú ostromot is kiálljon. Ma már csupasz belseje pedig börtönre emlékeztetett, amelyben a nedvességtől átázott testnek pár hónapon belül meg kellett rohadnia.

S ha egyszer már ismét a zöldségek kertben volt az ember, a levegőn, a megnyugvás és megkönnyebbülés érzése fogta el, de aztán újból szorongó érzés vett erőt rajta, ha végigmenve a kalarábéfejek között a kápolna nagános

romjaihoz ért s egy pinceajtón át leszállott a kápolna alatt levő sirboltba.

A kápolna a XI. századból való volt. Szűkösen és nyomottan bujt meg a bolthajtás ívei alatt s ezt zömök oszlopok tartották, amelyeknek fejére hornyolt díszítés s keresztbe tett püspökbotok voltak faragva. Az oltárkö is ott állott még. A nyílásokon fanyar napvilág csörge-dezett be, mintha csak szarulemezek tompították volna s alig derítette föl egy csöppet a sötét falakat s a korommá sűrűsödött port a padlón, amelyen ismét egy súlyesztő nyílása, vagy egy kut szája tört rést.

Étkezés után, esténként gyakran felkapaszkodott a lejtőn s tekintete el-elandalodott a romok csipkés falain. Hold-sütéses éjszakákon mély árnyba sülyedt a kastély egy része, míg a másik ezüstös, kékes színekben pompázón, a kísérteties világításban szinte még nagyobbra növe tornyosult a Sévres fölött, amelynek árján halpikkelyekként csillogtak a holdfényben tündöklő vízcseppek.

A csönd nyomasztó volt. Kilenc óra után már egy lelket sem lehetett látni s egy kutyavakkantás sem hallatszott. Ilyenkor hazatért a nyomoruságos kis vendéglőbe, ahol faggyugyertya mellett, feketeruhás vénasszony várta, akinek fején, egészen középkori szokás szerint, bóbítás főkötő volt, érkezése után bereteszte az ajtót.

Mindez — mondotta Durtal — csak váza a halott donjonnak; most, hogy életre varázsolhassuk, fel kellene támasztani a dus testet, mely valaha ezeket a homokkőcsontokat övezte.

Az okmányok eleget mondtak; ez a kőváz nagyszerű öltözetben büszkélkedett valaha s hogy most Gillest valódi környezetébe helyezhesse vissza, a XV. század berendezésének egész drága pompáját vissza kellett idéznie.

Ujra föl kellett ékesíteni ezeket a falakat irországi fából készült burkolattal, vagy azokkal az aranyból és arrasi

fonálból szőtt királyi páholykárpitokkal, amelyeket anyyira kedvelnek ebben az időben; a padló komor színét zöld és sárga téglákkal vagy fehér és fekete kőlapokkal kellett eltakarítani; a boltozatokat ki kellett festeni s arannyal kicsillagozni, vagy azur alapon ijjakkal behinteni s felragyogtatni rajta a marsall aranypajzsát a keresztmargolatu karddal.

S a butorok szinte önmaguktól helyezkedtek el a termekben, ahol Gilles és barátai háltak, helyel-közel támlás trónülések, zsámolyok és székek állottak, a közfalaknál pedig tálaló-asztalok faragott fából s a lapjukon az Angyal üdvözlének, vagy a Napkeleti bölcsék hódolatának domborművü képe diszelgett, míg barnult csipkézetű menynezetük Szent Anna, Szent Margit és Szent Katalin festett vagy aranyozott szobrát takargatta, amelyet oly gyakran faragtak ki a Középkor favéső-művészei; oda kellett aztán állítgatni a disznóbőrrel bevont, szögekkel és érc-cifrázatokkal kivert szekrényeket a fehérműek és drága köntösök részére s aztán ércszegélyes ládákat bőrökkel, vagy himzett vászonerítőkkal borítva, amelyeken arannyal dusan átdolgozott alapon szőke angyalok lebegtek, akár a régi misekönyvekben; végül még az ágyakat kellett elrendezni a szőnyegekkel bevont dobogókon, rájuk halmozni a sok drága gyolcsleplet, a fodros és illatos huzatu párnákat s a varrottastakarókat s fölējük tornyozni az állványokra feszített mennyezeteiket, amelyekről függönyök omlottak le s a függönyökre címerek voltak himezve, vagy csillagok tűndöklöltek rajtuk.

Helyre kellett állítani mindent a többi szobákban is, amelyekből szintén nem maradt más, mint a pusztá falak, a magas, bubos kandallók, a téres tűzhelyek, amelyeket még a hajdan rakott tüzek égettek ki; maga elé kellett az embernek képzelnie a termes ebédlőket is s azokat a szörnű lakmározásokat, amelyeket Gilles megkönnyezett, mi-

alatt Nantesban a pörét tárgyalták. Könnyek között ismerte be, hogy az étkek fűszeres tűzével korbácsolta fel érzékeinek dühös gerjedelmét; nem is nehéz összeállítani az étlapot, melyet később maga átkozott el; a cinteremben, ahol a pohárszékeken tálak állottak s kannák telve naszpolya, rózsa és mézherevizzel a kézmosáshoz, Eustach Blanchet-val, Gilles de Sillé-vel és több hiveivel ült Gilles asztalhoz; marhapástétomot, lazac- és sügépástétomokat ettek, házinyul fiókák és madarak rózsás husát, forró mártásokkal leöntött sülteket, pizai tortákat, sült kócsagokat, golyákat, darvakat, pávákat, bölömbikákat és hattyukat, vadpecsenyét savanyu lében, nantesi halcsíkot, mohából és komlóból, judásszakállból és mályvából készült salátákat, csipős ételeket, majoránnával, muskotályvirággal, koriándrommal, zsályával, édesgyökérrel, rozmarinnal, bazsalikkal és izsoppal, paradicsommal és gyömbérrel fűszerezve, illatosított és savanykás ételeket, amelyek a gyomrot szinte sarkantyúzták az ivásra, nehéz süteményeket, bodzavirággal és retekekkel meghintett tortákat, mogorótejes rizst fahéjjal beszórva, nehéz ételeket, amelyekre sűrűn kellett hajtogatni a sörrel vagy erjesztett szederlével telt kupákat, a színbort, vagy a vörös és forralt, esetleg bódító, fahéjjal, mandulával és mosuzzal agyonfűszerezett borokat, szilajtüzü, aranszemcséktől tarkálló pálinkákat, italokat, amelyektől megbolondult az ember, amelyek nekieresztették a szabadszáju jeszédeket s végül szörnyűséges álmok lázában tomboltatták a vendégeket ebben a kastélyban, amelyben nők egyáltalán nem voltak.

Most még a ruhájukat kellene visszavarázsolni — mondotta magában Durtal; és a ragyogó kastélyban nem a tábor dömöckü páncéltatában képzelte el Gillest és társait, hanem házi ruháikban, a pihenő órák idején viselt köntösökben s úgy idézte fel őket a környező pompához

illő, csillogó ruhákban, azokban a buggyos zubbonyokban, amelyek derékon alul, a has fölött ráncokba rakott kis tunikában végződtek, szabadon mozgó lábakkal, testhezálló sötét nadrágokban, lengőtollas vagy nagykarélyos sapkában, annilyen VII. Károly fején is van a Louvreban levő képén, vagy aranyhimmel bekockázott posztókba és ezüstrojtos vagy nyestprémes damasztokba préselt derékkal.

S gondolt a nők öltözekeire is, a drága és virágos kelmékből készült ruhákra, amelyek a mellen és a karokon megfeszültek s a vállakon kihajtóban türemlettek le, az aljakra, amelyek a hasat beszorították s hátul hosszú uszályban, dagadó, fehér prémmel szegett hullámban végződtek. S ezekbe a ruhákba, amelynek egyes darabjait először csak gondolatban adta rá egy képzelt próbabábra, amelyet ott, ahol a derék ki volt vágva, teleaggatott súlyos kövekből, violás vagy tejfehér kristályokból, homályos, csiszolatlan drágakövekből, halavány és habos fényű gemmákból fűzött nyakláncokkal — egyszerre besiklott a nő, betöltötte az aljat, kiduzzasztotta a derekat, magára kapta a kétszarvu fejdísz, amelyről bojtok csüngtek le s az ismeretlennek és Chantelouvenének újra felrémlő vonásaival mosolygott Durtalra. Elragadtatva bámult rá s még csak észre sem vette, hogy ő az, midőn macskája térdére ugrott, kizökkentette gondolatmenetéből s visszarántotta a szobájába.

— Ejnye no, nézze meg az ember. — És önkéntelenül is elmosolyodott azon, mily kitartóan üldözi az ismeretlen, aki most még Tiffaugesban is felhajsolt. — Olyan ostobaság, így össze-vissza kalandozni — mondotta s közben nyújtózott egyet — de, mikor csak ez az egy az, ami jó s minden más oly közönséges és oly üres.

Kétségtelenül páratlan korszak volt az a Középkor — kezdte újra cigarettára gyújtva. — Egyesek szemében tökéletesen hófehér, másokéban egészen fekete, semmi ár-

nyalat; a tudatlanság és sötétség kora, mondogatják az intellektüellek és az atheisták, fájdalmas és kiváltságos idő, erősítetik a vallásos tudósok és művészek.

Annyi bizonyos, hogy az egyes osztályok, a nemesség, a papság, a polgárság és a nép sokkal emelkedettebb lelkületű ezekben az időkben. El lehet mondani, hogy az alatt az idő alatt, mely a Középkortól elválaszt bennünket, a társadalom csak súlyodt.

Igaz, hogy a főurak csaknem az egész korszak alatt félelmes fenevadak voltak; megcsömörlött és mámoros banditák, vérszomjas, kaján zsarnokok, de gyermeki elméjük és együgyű lelkük volt; az egyház irányította minden lépésüket. A szentsír felszabadítására összehordták ezek az emberek minden gazdagságukat, elhagyták házukat, feleségüket, gyermekeiket s kipihenhetetlen fáradalomnak, rendkívüli szenvedéseknek és hallatlan veszedelmeknek tették ki magukat.

Jámbor heroizmusukkal váltották meg erkölcsaik alantasságát. Azóta megváltozott a fajta. Pórázra kötötte vagy teljesen el is vesztette gyilkos és erőszakos ösztöneit, de ezek helyébe a rögeszmévé lett üzleti szellem s a nyereségvágy szenvedélye lépett nála. Sőt még ennél is gonoszabb dologra vetemedett s olyan mélyre süllyedt le, hogy a legocsmányabb üzemekben találja gyönyörét. Az arisztokrácia bajadérnak öltözködik, balletszoknyát és bohóc-trikót ölt magára s most nyilvánosan dolgozik a trapézon, abroncsokat repeszt és súlyokat emel az összeturt cirkuszi porondon.

A papság, egyes kolostorokat leszámítva, amelyekben dult a paráznaság tombolása s dühöngött a szatanizmus, csodálatraméltó volt, emberfeletti magasságokban lendült fel s egész Istenig emelkedett. A szentek száma gyarapszik ebben a korban, a csodák sokasodnak s bár az Egyház mindenható, szelid marad a szegényekhez, vigasz-

talja a szomorúakat, védelmezi az elhagyottakat s vigadozik a kisemberekkel. Ma gyűlöli a szegényeket és a miszticizmus egészen kihál már a mai papságból, mely féket rak az izzó gondolatokra s a szellem józanságát, az igények megszorítását, az imádság észszerűségét s a lélek elnyárszolgáiasulását hirdeti. Azért itt és ott, ezektől a langymeleg papoktól távol, mégis emésztik magukat kolostorok mélyén igazi szentek, szerzetesek, akik halálra imádkozzák magukat mindnyájunkért. Ezek és a demonomániákusok fűzik még egyetlen utolsó szállal a Középkor századait a mieinkhez.

A polgárságnak már VII. Károly korában megvan a közmondásos étvágya. De kapzsiságukat megfékezi még a gyontatóatya, a kereskedőket pedig, éppen úgy, mint a kézműveseket, a céhek tartják kordában, amelyek feljelentik a csalásokat és rosszhiszeműséget, a rossz hírű árukat megsemmisítik, míg a tisztességes munka értékének igazságos árát megszabják. Polgároknál és kézműveseknél apáról fiúra száll a mesterség, a céhek biztosítják nekik a munkát és a bért, egyáltalában nem kell félniök, úgy mint most az áringadozásoktól s nem öli meg őket a nagy tőke malomköve; nagy vagyonok nem halmozódnak, mégél mindenki s biztos jövőnek nézve elébe, lassu nyugalomban hozzák létre annak a pompás művészetnek csodáit, melyeknek titka örök rejtély marad.

Ezek a kézművesek, kiknek, ha értik a mesterségüket, mint inasoknak, legényeknek majd mestereknek hármas fokozatot kell megjárniök, mind egyre tökéletesednek hivatásukban s lassankint igazi művészekké válnak. Megnemesedik a kezükben a legegyszerűbb kovácsolt vas, a legmegszokottabb fazekas munka, a legközhönségesebb láda és szekrény; és a céhek, amelyek szenteket választottak patrónusul, akiknek — gyakran segítségül hívott — képe ott ékeskedett zászlóikon, évszázadokon keresztül védel-

mezték a szegények tisztességes megélhetését s rendkívüli módon emelték az oltalmukba vett emberek lelki színvonalát.

Ma már mindennek vége; a romlásba sülyedt s szennybe fulladt nemesség helyét a polgárság foglalta el; ennek köszönhetjük a tornaegyleteknek és asztaltársaságoknak piszkos felvirágzását s a kölcsönös börzekötésekre és árfolyamok kihasználására alakult köröket. Ma csak egy célja van már a kereskedőnek, kizsákmányolni a munkást, vásári munkát gyártani, csalni az áru minőségével s meghamisítani az eladott élelmiszerek súlyát.

Ami a népet illeti, levették a válláról a régi pokoltól való félelmet, amely alól nem volt kibúvó, de egyuttal felvilágosították, hogy halála után se reméljen semmi kárpótlást a szenvedésekért és bajokért. Most hát kontármód összezsapja rosszul fizetett munkáját és iszik. Időről időre, ha tultömté magát mérgezett italokkal, fellázad s ilyenkor legyilkolják, mert ha egyszer nekiszabadult, esztelen és vérszomjas bestia válik belőle.

Milyen posvány, édes Istenem! S még hozzá mennyire el van telve önmagával s hogy udvarol önmagának ez a XIX. század! Tele van a szája a haladás jel-szavával. Hát hol van a haladás? Ki haladt, mi haladt? Hisz egyetlen nagy dolgot sem talált fel ez a nyomorúságos század.

Nem épített semmit, de lerombolt mindent. Mostanában az elektromossággal dicsekszik s beképzeli, hogy ő találta fel. De hiszen ismerték és fel is használták, a képzelhető legősibb idő óta és amint a régiek sem tudták a természetét és a lényegét megmagyarázni, épp oly képtelenek a modernek is kimutatni ennek az erőnek okait, amely szikrákat röpit s a hangokat dűnyögve hurcolja a drótokon végig. Azt képzeli, hogy ő teremtetten meg a hipnotizmust is, holott Egyiptomban és Indiában a papok

és braminok kezdettől fogva ismerték s gyakorlatilag is alaposan alkalmazták ezt a rettenetes tudományt; nem, ez a század nem talált fel mást, csak az élelmiszerhamisítást és az élelmicikkeknek pótlékokkal való helyettesítését. Ebben aztán mester. Sőt egész odáig jutott, hogy az ürülékeket is meghamisította s 1888-ban az országgyűlésnek törvényt kellett hoznia, hogy elnyomja a trágyahamisítást — ez aztán a csúcspont.

Hopp, csöngettek. Ajtót nyitott és visszahőkölt.

Chantelouvené állott előtte.

Elképedve hajtotta meg magát, mialatt az asszony szó nélkül egyenesen a dolgozósobába ment. Itt megfordult és szembekerült Durtallal, aki nyomon követte.

— Kérem foglaljon helyet. — S azzal egy karosszéket tolt elébe s a lábával próbálta eligazítani a szőnyeget, amelyet macskája kuszált össze s közben mentegődött a rendetlenségért. Az asszony téveteg mozdulatot tett, állva maradt és nyugodt, kissé halk hangon így szólt hozzá:

— Én vagyok az, aki magának azokat a hóbotos leveleket küldötte... azért jöttem ide, hogy elűzzem ezt a gonosz lázat s hogy a legbecsületesebben végét szakítsam; ön, maga irta nekem, hogy köztünk lehetetlenség bármely viszony... felejtsük el most, ami történt... és mielőtt távoznám, jelentse ki nekem, hogy nem nehezelt rám.

Durtal tiltakozott:

— Oh, dehogy is. Ő nem nyugszik bele ebbe a szomorú befejezésbe. Ő egyáltalában nem volt örült, midőn lángoló sorokban válaszolt neki, őszinte volt, mert szerette.

— Maga szeretett? De hiszen azt sem tudta, hogy a levelek tőlem jönnek, maga egy ismeretlen, egy álomképét szeretett. S föltéve, hogy igazat mondott is, az álomkép már meghalt, mert itt vagyok magam.

— Csalódik. Nagyon jól tudtam, hogy a Maubel álnév alatt Chantelouvené rejtőzik. S pontról-pontra kifejtette neki, természetesen anélkül, hogy kétségeiről számot adott volna, hogyan rántotta le róla az álarcot.

— Oh. — Az asszony elgondolkozott a dolog fölött s a pillái lassan leereszkedtek a szemére, mely továbbra is téveteget tekintetű maradt. — De az első leveleimből — kezdte ismét — semmi esetre sem ismerhetett rám s mégis szenvedélyes kitörésekkel felelt rájuk. Ezek a kitörések tehát mégsem nekem szóltak.

Ez a sziszegő, éles nevetés, amely kivillogtatta fölséges, de apró és hegyes fogait s gunyosra rándította a száját, bántotta Durtalt.

— Mulat rajtam — gondolta magában — már boszszankodott amiatt, hogy ez a társalgás ilyen fordulatot vett s méregbe hozta, hogy ezt az asszonyt, lihegő leveleivel ennyire ellentétben, ilyen nyugodtnak látja s ezért sértődött hangon kérdezte tőle:

— Szabad tudnom mért nevet úgy?

— Bocsásson meg, ez aféle ideges nevetés, gyakran az omnibuszban is rám jön; de hagyjuk ezt, legyünk okosak, beszélgessünk. Maga azt mondta, hogy szeret engem?

— Igen.

— Hát jó — feltéve, hogy maga sem volna közömbös nekem, mire vezethetne ez? Maga épp oly jól tudja ezt szegény barátom, hogy először vissza is utasította a találkát, amelyet egy örült pillanatban kértem s vissza-utasító válaszát kitünő érvekkel okolta meg.

— De csak is azért utasítottam vissza, mert nem tudtam, hogy magáról van szó. Már mondtam, hogy pár nap múlva Des-Hermies önkéntelenül elárulta a nevét. Hát haboztam-e azután, mikor ezt megtudtam, ugy-e nem, hisz akkor azonnal kértem, hogy jöjjön.

— Jó, de abban igazat ad nekem, helyes a föltevés, hogy első leveleit mégis másnak írta és nem nekem.

Egy pillanatra elgondolkodott. Durtalt módfelett kezdte untatni ez a vitatkozás. Jobbnak látta nem is válaszolni s valami kibuvót keresett, hogy ebből a zsákutcából szabadulhasson.

De az asszony maga kirántotta őt zavarából:

— Ne vitatkozzunk, úgy sem tudunk kikeveredni belőle — szólt mosolyogva — nézzük csak; a helyzet az: férjnél vagyok, a férjem igen derék ember, aki szeret s egyetlen bűne csak az, hogy az állandóan kéznél levő, kissé unott boldogságot képviseli. Én irtam magának először, tehát én vagyok a hibás s higgye meg, hogy csak magára való tekintettel érzek emiatt lelkiismeretfurdalást. Magának nagyszerű műveket kell még alkotnia s szép könyveken dolgoznia, nincs semmi szükség rá, hogy egy esztelen nő sétáljon be az életébe, láthatja, hogy legjobb lesz, ha igazi, de komolyan igazi barátok leszünk s ennél maradunk.

— S ugyanaz a nő volna az, aki nekem olyan lüktető leveleket írt s aki most ily megfontoltan, józan értelemmel, vagy mit tudom én, hogy is beszél velem.

— De legyen hát őszinte, maga nem szeret engem.

— Én? — és lágyan megfogta az asszony kezét; az hagyta és merőn nézve rá így szólt:

— Hallgasson ide. Ha szeretett volna, bizonyára felkeresett volna... de bizony hónapokig egyáltalában nem is törődött vele, hogy élek-e vagy halok...

— De értse meg hát, hisz nem remélhettem, hogy maga úgy fogadna valaha, mint ahogy most állunk egymással szemben; azán a szalonjukban mindig vannak vendégek, ott van a férje, otthon soha még egy icike-picikét sem lett volna az enyém.

Durtal erősebben megszorította a nő kezét s még

jobban közeledett hozzá: az asszony rápillantott mámorító szemével, amelyben újra felfedezte azt a bánatos, csaknem szenvedő nézést, amely megejtette. Tökéletesen belebolondult ebbe a buja és mégis kesergő archa, de a nő határozott mozdulattal elhuzta tőle kezét.

— Nézze, ülünk le és beszéljünk másról. — Tudja, hogy a lakása elragadó? Ki ez a szent? — folytatta aztán, a kandalló fölött függő képet vizsgálva, amelyen egy szerzetes imádkozott térdenállva, mellette pedig bibornoki kalap s egy korsó volt a földön.

— Nem tudom.

— Én kikeresem magának, nálunk meg van otthon a szentek élete, könnyű lesz ráakadni egy kardinálisra, aki eldobta magától a bibort, hogy viskóban élhessen. Várjon csak, azt hiszem damiani Szent Péterrel történt ilyesmi, de nem vagyok biztos benne. Olyan gyöngécske az emlékezőtehetségem, nézze, segítsen nekem kissé.

— De nem tudok.

Az asszony most hozzálépett s vállára tette kezét:

— Haragszik, neheztel rám?

— Hát hogye, mikor örültem vágyakozom már utána, mikor nyolc nap óta szüntelenül erről a találkozásról álmodom, akkor idejön közölni velem, hogy vége köztünk mindennek, hogy nem szeret.

Most hizelegni kezdett az asszony:

— De hát eljöttem volna-e, ha nem szeretném? Azonban értse meg hát, hogy sokkal jobb, ha nem tesszük ki magunkat a szörnyű megbánásnak. Hisz nem vagyunk már gyerekek. Nem, hagyjon el, ne szorítson oly erősen. — Nagyon sápadtan vergődött karjában. — Esküszöm önnek, hogy elmegyek és soha nem lát viszont, ha el nem bocsát. — A hangja sziszegővé és szárazzá vált. Durtal elbocsátotta. Ekkor fuldokolva, melankólikus hangon így szólt: Hát még sem lehet egy nő a barátja egy férfinak.

Milyen jó is volna, ha meglátogathatnám magát, de úgy, hogy nem kellene félnem rossz gondolatoktól. Elhallgatott — azután hozzátette: Igen, csak úgy találkozni s ha nincs valami magasabbrendű tárgyunk, hallgatni; oh már az is olyan jó; egy szót sem szólni.

Felsőhajtott... aztán így szólt: Későre jár... mennem kell.

— S előttem még egy reménysugarat sem csillant meg — kérdezte Durtal s keztyűs kezét csókolta.

— Mondja, máskor is eljön?

Az asszony nem felelt, szeliden rázta fejét, de mikor Durtal könyörgésre fogta a dolgot, így szólt:

— Hallgasson ide, ha megígéri, hogy nem kérdez tőlem semmit és hogy okosan viseli magát, akkor holnapután este kilenc órákor ide jövök.

Durtal mindent megígért. S mikor forró leheletével feljebb siklott a keztyűnél s a szája a melle felé libegett, amelyről érezte, mint feszül feléje, az asszony lehuzta keztyűjét, megragadta a Durtal kezét, amelyet idegesen szoritott meg s fogát összeszorítva, odatartotta neki a nyakát, amelyet Durtal megcsókolt.

Azzal eltűnt.

Uff, szísszent fel Durtal bezárva az ajtót: kielégítettnek és mégis elégedetlennek érezte magát egyszerre.

Ki volt elégitve, mert talányosnak, változatos bájunak és elragadónak találta ezt az asszonyt. Most, hogy egyedül volt, maga elé képzelte feszes fekete ruhájában, prémes kabátkájában, amelynek meleg gallérja gyöngédén megcsiklandozta, midőn végig csókolta a nyakát: ékszer nem volt rajta, csak fülét furta át két kéktüzi zafir; kissé kiszált szőke haján sötétzöld vidra kalap ült; hosszú svédkeztyűje s ugyszintén a fátyola sajátságos illatot lehelték, amelyben egy kevés fahéj vegyült el erősebb parfümökkal, s megragadt itt nála, mint valami rejtelmes gyöngéd illat,

amelyet még őrzött a keze és jól érezte rajta, ha az orrához emelte; és újra látta zavart szemét, szürke, csöndes, hirtelen villanásoktól fölzaklatott tükrével; nedves csillogású hegyes fogát, vonagló és harapásra kész száját. — Oh, holnapután — de jó is lesz csókolgatni mindezt.

De elégedetlen is volt — úgy saját magával, mint vele. Szemrehányást tett magának, hogy levert, szomoru és lagymatag volt. Közlékenyebbnek kellett volna magát mutatnia s kevésbé kényeszeredettnek; de ez az asszony hibája volt, mert egészen megszedítette; az a nagy ellentét, amely a leveleiben a bujaságtól és sóvárgó vágytól szinte sikoltó asszony s e között a nő között volt, akit most apró kacérságaiban annyira a maga urának látott, tulságos erővel érintette.

— Az már igaz, hogy megdöbbsentöek ezek az asszonyok — gondolta. Ime itt van egy, aki belevág az elképzelhető legnehezebb dologba, eljön egy férfihoz, akinek előbb exaltált leveleket írt. — Én úgy állok ott, mint egy ostoba lud, meg vagyok illetődve, azt sem tudom, mit mondjak: ő egy pár pillanat múlva már olyan fesztelen, mint aki otthon van, vagy valamelyik szalonban tesz látogatást. Nincs benne semmi félszesség, mozdulatai bájosak, pár szava csupa ügyesség s tekintete minden helyzethez alkalmazkodik. Nem lehet energiátlan nő — folytatta aztán és száraz hangja jutott eszébe, mellyel a karjaiból kitepte magát — és mégis van benne valami a jó gyermekekből — tette hozzá, miközben hangjának néhány igazán gyöngéd árnyalatára s pár fájdalmas és szelíd pillantására emlékezett inkább, mint szavaira. Holnapután óvatosan kell viselkednem — mondta most mintegy a macskájának, amely, miután nőt még soha nem látott itt, mindjárt Chantelouvené megérkezésekor ijedten futott el és bebújt az ágy alá. Most szinte csuszva bujt elő s a széket szaglászta, melyen az asszony ült.

— Őszintén szólva, ez a Hyacinte asszony alapiában borzalmasan kitanult nő — mondta magában. — Nem akart velem sem kávéházban, sem utcán találkozni, már messziről érezte a garni vagy a találkahely szagát. — S bár abból az egyetlen tényből, hogy nem hívtam meg magamhoz, minden kétséget kizárólag megérthette, hogy egyáltalán nem akarom ebbe a lakásba bevezetni, mégis önként eljött ide. S aztán, ha merőben hidegen nézi az ember ezt az egész bevezető jelenetet; kész színház. Ha nem akarna viszonyt, nem jött volna fel ide; nem, csak kéreini akarta magát egy kicsit, hogy végül aztán, mint minden asszony, megkínáltassa magát azzal, amit tulajdonképen ki akart erőszakolni. Le vagyok főzve, megjelenésével összekuszálta egész haditerveimet. — De hát tesz ez valamit? Azért nem kevésbé kíváncsi — folytatta boldogan, hogy elhárítsa a kellemetlen emlékeket s visszaringassa magát annak az észvesztő jelenségnek szemléletébe, melyet az asszonyról megőrzött. Holnapután talán nem lesz a helyzet ilyen banális — folytatta — s újra látta a szemét s elképzelte az asszonyt szerelmi játék közben; csábító volt és bánatos, amint kihámozta a prémjeiből s hófehér, vékonyhusu, forró és rugalmas testtel lebbent elő feszes ruháiból. Nincs gyermeke, ez komoly ígéret arra, hogy a teste csaknem szűzies, még ha harmincéves is.

Égész ifjúi vihar mámorosította meg. Durtal bámulva pillantott magára egy tükörben; fáradt szeme fénylett, arca fiatalosabbnak tetszett s kevésbé elnyütnék s úgy látta, hogy még a bajusza is gondozottabb és a haja is feketébb. — Szerencsére frissen voltam borotválva — gondolta magában. — De lassan-lassan, amint hosszasabban nézte magát a rendszerint igen ritkán használt tükörben; úgy rémlett neki, hogy vonásai lassankint elpetyhüdnek s szemében kihamvad a tűz. Nem nagyon szálas termete, amely egészen megkarcsudott ebben a lelki föllendülésben, ismét

összeroskadtt; s a szomorúság megint csak visszalopódzott elborongó arcára. — Bizony nem vagyok én az, akin, mint mondják, kapnak a nők — állapította meg — de hát akkor mit akar tőlem, hisz egész könnyen megcsalhatná a férjét mással is. — Na, hanem most igazán elég ideje, hogy ilyen bolondságokon ábrándozom. Csakugyan abba hagynatom. Mindent összevetve, az eszemmel szeretem és nem a szívemmel; s ez a fontos. — Akármilyen történiék is, ha így áll a dolog, nem lesz ez tartós szerelem s csaknem bizonyos vagyok benne, hogy megunom anélkül, hogy végül is ostobaságokat kövessenek el.

IX.

Másnap reggel úgy ébredt, mint ahogy este elaludt, az asszony járt eszében. Újból egyes epizódokat kezdett fontolóra venni, régi következtetéseket gondolt át újra s új okokat próbált felhozni. Százszor is fölvette ezt a kérdést: mért nem vétette velem észre soha, mikor hozzájuk jártam, hogy tetszem neki? Soha egy szava vagy egy tekintete nem volt, amely fürkészett vagy biztatott volna. Mire való volt ez a levelezés? mikor olyan egyszerű lett volna engem akár ebédre meghívni, akár valami más alkalmat adni, amely náluk semleges területen hozhatott volna össze bennünket.

És mindjárt meg is felelt magának: ez banálisabb lett volna és kevésbé hőbortos. Talán kissé túlhajtott a gondolkodása az eféle dolgokban, tudja, hogy az ismeretlenség izgatja a férfi képzeletét, hogy a lélek vajudik, ha támaszt nem talál s ő lábba akarta ejteni a lelkemet, megtörni, mielőtt a tulajdonképeni rohamot megkezdem.

Meg kell hagyni, hogy ha ezeket az előkészületeket csakugyan ilyen számítással tette meg, rendkívül ravasz

lehet. Feltehető azonban, hogy alapjában csak exaltált, romantikus lélek, vagy közönséges komédiásnő; mulattatja, hogy apró kalandokat sző, fűszeres körítéssel bolondítja el a közönséges fogásokat.

Es Chantelouve — a férje? — Durtal most rá gondolt. Neki kellene vigyáznia feleségére, akinek meg-gondolatlanságai könnyen nyomra vezethetnék — aztán, hogy talál ez a nő módot arra, hogy este kilenc órakor jöjjön hozzá, mikor sokkal kényelmesebbnek látszik, bevásárlás vagy fürdő ürügye alatt délután vagy reggel menjen a szeretőjéhez.

Erre az újabb kérdésre nem tudott felelni — de lassan-lassan már nem is igen faggatta magát, mert ez az asszony annyira hatalmába kerítette ismét, hogy éppen olyan állapotba merült megint, mint amely akkor gyötörte, mikor a legemésztőbb lázban lihegett az ismeretlen után, akinek képét a levelek olvasásánál alkotta meg magának.

S most már ez is tökéletesen elmosódott, már nem emlékezett vonásaira; Chantelouvené töltötte be egész valóját, de most már tisztán, kölcsönként arcvonások nélkül, egészen úgy, amilyen a valóságban volt s szinte a fehér izzásig hevítette agyát és érzékeit. Örült vággyal sóvárgott utána, az ígért másnap után reménykedve. — És ha nem jönne el — gondolta magában. Hideg futkosott rajta végig arra a gondolatra, talán nem tud elszabadulni otthonról, fel akarja ültetni, hogy annál inkább csigázza.

A legfőbb ideje, hogy vége legyen — mondotta magának, mert ez a lelki vitustánc nem járt minden testi erő-vesztés nélkül s ez nyugtalanította. Félt, hogy éjszakai lázas izgalma után a kellő pillanatban majd gyászvitéznek fog bizonyulni.

Nem szabad többé erre gondolnom — folytatta — mikor elindult Carhaixhoz, ahol ma Gevingey-vel és Des-Hermies-vel kellett együtt ebédelnie.

— Ez más kerékvágásba zökkenti a gondolataimat — mormogta és tapogatódzva botorkált fölfelé a sötét toronyban. Des-Hermies, aki meghallotta, hogy mászik fölfelé, kinyitotta az ajtót, egy kis napvilágot fröccsentve szét a csigalépcső éjszakájában.

Mikor Durtal felért a kanyarodóhoz, mellény nélkül, ingujjban, egy roppant kötőbe csavarva pillantotta meg a barátját.

— Amint látod, az alkotás lázában vagyok. — Azzal a tűzhelyen zubogó fazékra sandított s közben úgy vizsgálta az óráját, amely ott lógott egy szögön, mint valami manométert. Tekintete gyors és biztos volt, mint a mehanikusé, aki gépét vigyázza. — Na — szólt felemelve a fedőt — nézd csak. Durtal lehajolt s a felcsapó gőzfelhőn át a fazék apró buborékai közt egy felázott konyharuhát pillantott meg.

— Ez itt az ürücomb?

— Igen, olyan szorosan be van csavarva ebbe a ruhába, hogy a levegő nem férhet hozzá. Látod milyen szépen fő ebben a pompás pácban, amely lágyan duruzsol s amelybe egy marok illatos szénát, pár gerezd fokhagymát, karikára vágott répát, vöröshagymát, muskataldiót, babér- és timiánlevelet vetettem. Azt hiszem, nem lesz róla rossz véleményed, ha Gevingey idejében jön, mert az angolos ürücombnek nem szabad szétfőnie.

A Carhaix felesége lépett most oda:

— Sétáljon be, a férjem benn van.

Mikor Durtal belépett, a harangozó könyveit törülgette. Kezet szorítottak s Durtal lapozgatni kezdett az egyik már leporolt könyvben, mely az asztalon hevert.

— Műszaki munkák ezek — kérdezte — s a harangércsekről és az öntésről szólnak, vagy a rájuk vonatkozó szertartástani kérdésekkel foglalkoznak?

— Az öntésről? Nem — ezekben a följegyzésekben fő-

leg régi harangöntő-mesterekről van szó, az oblatuokról, így hívták őket a régi jó időkben; fog bennök találni itt-ott pár részletet a vörösréz és a finom cink elegyítéséről — azt hiszem, azt ön is beismeri, hogy vagy háromszáz év óta pusztulásnak indult a harangöntés művészete; mennyiben van erre befolyással az, hogy a Középkorban a hivek drágaköveket és nemes fémeket dobtak az öntvénybe s ezáltal befolyásolták az ötvözetet, nem tudom; vagy arra lehet vetni, hogy a harangöntők már nem hívják remete Szent Antalt segítségül, midőn az érc az olvasztókemencében forr, ezt sem kutatom; ma már természetesen nagyban gyártják a harangokat; nincs is egyéni lelke a harangjuknak, egyformán cseng valamennyi; ma már csak egykedvű és engedelmes szolgálók, míg hajdanában olyanok voltak, mint azok a régi cselédek, akik bizonyos mértékben már a családhoz tartoztak s részt vettek annak örömeiben és bánatiban. De mit törődik most ezzel akár a papság, akár a hívónyáj, a vallásnak ez a megalkuvó segédcsapata érzéketlen már a szimbolumok iránt.

Pedig minden ezen mulik. Csak pár perccel ezelőtt kérdezte tőlem, hogy foglalkoznak-e ezek a könyvek liturgikus szempontokból a harangokkal, igen, a legtöbb tövéről-hegyére megmagyarázza minden egyes részecske értelmét, amelyből a harang áll; a magyarázatok egyszerűek s alig különböznek egymástól.

— Oh és hogy szólnak ezek az értelmezések?

— Oh, ha ez érdekli önt, pár szóval összefoglalhatom.

Guillaume Durand Rationaleja szerint az érc kevéssége a prédikáló pap szónoki erejét jelképezi; mikor a nyelv a harang oldalához ütődik, ez annyit jelent, hogy a papnak is verést kell szenvedni s ezáltal a maga vétkeiért vezekelni, mielőtt másnak szemére hányná bűneit. A harangláb vagy a faállvány, melyen a harang lóg,

már az alakjánál fogva is Krisztus keresztyét jelképezi és a harangkötél, amely valaha arra szolgált, hogy huzzák vele a harangot, a szent iratok tudományának jelképe, amely maga is a kereszt titkából ered.

A legrégibb liturgisták szintén hasonló jelképekről beszélnek. Jean Belet, aki 1200 körül élt, szintén kijelenti, hogy a harang a prédikáló pap jelképe, de hozzáteszi, hogy hangjának erősödése és gyöngülése, amint huzás közben ide-oda lendül, figyelmeztet, hogy a papnak is hol le kell eresztenie hangját, hol meg fölemelnie, hogy a tömeghez közelébb férközzék. Hugues de Saint-Victor szerint a harangütő a misemondó pap nyelve, mely a harang két oldalához ütődve, az ó- és újszövetség igazságát hirdeti egyszerre és végül, ha Fortunatus Amalairehez, talán a legrégibb liturgistához fordulunk, nála a legegyszerűbben ez áll, hogy a harang a hitszónok szája s a harangütő a nyelve.

— De — jegyezte meg kissé csalódottan Durtal — ez ... hogy is mondjam ... nem valami mély dolog.

Nyilott az ajtó.

— Hogy van? — kérdezte Carhaix, kezét szorítva Gevingey-vel s bemutatva őt Durtalnak.

Mialatt a harangozó felesége a terítéshez fogott, Durtal a jövevényt vizsgálta.

Kis emberke volt, fején puha fekete nemez kalap s mint valami omnibuszkocsison, nagy csuklyás kék kabát volt rajta.

A feje, akár egy tojás, kicsucsosodott. A koponyája fénylett, mintha valami szárítószerrel kenték volna be s olyan volt, mintha kinőtt volna a haj közül, amelynek tüskés szálai úgy lógtak a tarkójába, akár a száraz kókuszdió rostjai, az orra pisze volt s orrlyukai, mint sötét oduk tátongtak fogatlan szája fölött, amelyet vastag bajusz takart el s a bajuszának éppen olyan borsszine volt, mint kecskeszakállának, amely megnyújtotta kissé rövid állát; első

pillantásra azt a benyomást keltette, hogy valami művész-mesterember, aki fametszeteket készít vagy szentképeket és szobrokat szokott színezni, de hosszabb szemlélet után, ha jól megnézte az ember ezeket az orrához egész közel eső kerek, szürke, csaknem kancsal szemeket s megfigyelte ünnepélyeskedő hangját és csuszó-mászó mozdulatait, okvetlenül felöltött benne ez a kérdés, vajjon miféle furcsa sekrestyéből szalasztották el ezt az embert.

Gevingey közben levetette kabátját s fekete redingotban jelent meg, akár egy ácsmester, nagy csüngőkkel diszitett aranylánc volt a nyakába hurkolva s össze-vissza csavarodva bujt el egy elviselt mellény kidülledt zsebében, de ami Durtalt leginkább zavarta, az Gevingey két keze volt, melyet, mihelyt leült, szépen kiterpesztett a két térdén barátságos közszemlére.

Az ujjai olyanok voltak, mint a hurkák, óriásiak, narancsszín foltokkal pettyezetve s homályos, husig levagdalt körmökben végződtek s megvoltak rakva hatalmas gyűrűkkel, amelyeknek feje egész ízületeket eltakart.

Mikor látta, hogy Durtal az ujjait vizsgálja, mosolyogni kezdett:

— Ezeket a drága ékszereket nézegeti, úram? Tudja, hogy ezek háromféle fémből készültek; aranyból, platínából és ezüsből. Ezen a gyűrűn itt skorpió látható, ez alatt a jegy alatt születtem; ez a másik itt a két egymásbafont háromszöggel, amelyek közül az egyiknek hegye fölfelé áll, a másiké lefelé, a mindenséget jelképezi, ez Salamon pecsétje, a nagy varázsjel; és ez a kis gyűrű, amelyet itt lát — folytatta egy női gyűrűre mutatva, amelyen picike zafir volt két rozetta közé foglalva — ez kedves emlék s egy hölgy ajándékozta nekem, akinek szíves voltam felállítani a horoszkópját.

— Ah — dűnnyögte Durtal, kissé elbámulva ezen az önteltségen.

— Kész az ebéd — szölt a harangozó neje. Des-Hermies, aki ledobta kötőjét s ismét bebújt sevietruhájába, nem volt oly sápadt, mint máskor, hanem a tüztől kipirulva tologatta a székeket az asztalhoz.

Carhaix felszolgált a levest és most mindenki elhallgatott, a tányér széléről kanalizva, ahol már hült kissé a leves; aztán az asszony odavitte Des-Hermieshez a sokat emlegetett ürücombot, hogy szeletelje fel.

Pompás vörös színe volt s a leve vastagan ömlött a penge alatt.

Mindenki elragadtatásban tört ki, mikor megízlelte ezt a tápláló, izes hust, amelyet péppé főtt répa tett illatossá s amelynek édeskés izt adott a tejfölös, kápriss mártás.

Des-Hermies hajlongott a bókók záporában. Carhaix megtöltötte a poharakat s kissé feszélyezve Gevingey jelenléte által, elhalmozta őt figyelmességével, hogy feledtesse vele régi összekoccanásukat. Des-Hermies kíségette zavarából s hogy Durtalnak is kezére járjon, a horoszkópokra terelte a beszélgetést.

Most aztán elemében volt Gevingey. Önelégült hangon kezdett beszélni rengeteg munkájáról, hogy egy horoszkóp hat hónapi számításba került s mennyire elképedtek az emberek, mikor kijelentette, hogy ekkora munka meg sincs fizetve azzal az ötszáz frankkal, amelyet érte kért. Csak nem pocékolhatom el semmiért a tudományomat — mondta végül.

De manapság már kételkednek az asztrológiában, bár a régi időkben ugyancsak megbecsülték — folytatta rövid szünet után. A Középkorban pedig egyenesen szent volt. Itt van uraim, vegyék csak a Notre-Dame portaléját; a három kaput, a misztikus keresztény szimbolikában nem járatos régiségbuvárok, az Ítélet kapujának, a Szent Szűz kapujának és Szent Anna vagy Szent Márton kapujának

nevezik, pedig valójában ez a három kapu a Miszticizmust, az Asztrológiát és az Alchimiát, a Középkor három nagy-szerű tudományát, jelképezi. Ma akadnak emberek, akik megkérdik: »Bizonyos ön abban, hogy a csillagoknak befolyásuk van az emberi sorsra?« De uraim! anélkül, hogy itt a kizárólag csak beavatottak részére fönntartott részletekre kitérnénk, miért volna ez a szellemi befolyás rend-kivülbb, mint a testi behatás, amelyet bizonyos bolygók, például a hold a nők és a férfiak szerveire gyakorolnak.

Hát Des-Hermies ur, ön mint orvos, nem tudja, hogy Jamaikában dr. Gillespin és Jackson, Keletindia-ban pedig dr. Balfour megállapította a csillagok állásá-nak hatását az emberi egészségre. Minden holdváltozásra nő a betegek száma, az akut lázrohamok összhangzásban vannak égi csatlósunk fázisaival. S végül vannak hold-kórosok és próbáljanak például érdeklődni, mely időszak-ban szoktak dühöngni az örültek? — De mire való is volna meggyőzni a hitetleneket — folytatta elkomorodott arckifejezéssel, gyűrűt szemlélve.

— Mégis úgy gondolom, hogy az asztrológia is igyek-szik felszinen maradni — jegyezte meg Durtal — s vannak csillagászok, akik horoszkópokat állítanak s amel-lett titkos gyógyszereket hirdetnek az ujságokban.

— Milyen gyalázat! Hisz ezek ennek a tudománynak még az első betűjével sincsenek tisztában, közönséges csepü-rágók, akik így akarnak pár sout összekeresni, nem is érde-mes róluk beszélni; különben az igazat megvallva, ma már csak Amerikában vagy Angliában tudnak egy valamire való születési jóslatot megszerkeszteni vagy horoszkópot felállítani.

— Nagyon félek — jegyezte meg Des-Hermies, — hogy nemcsak az ugynevezett asztrológusok, de még a mostani összes bűbájosok, teozófusok s az összes okk-listák és kabbalisták sem tudnak semmit. — Azok leg-

alább, akiket én ismerek, kétségkívül teljesen tudatlanok és elvitázhatatlanul hülyék.

— Ugy van, uraim! ez a tiszta igazság. Ez a népség vagy megtévelyedett vén tárcairókból vagy egész fiatal emberekből áll, akik ki akarják használni a pozitívizmustól megcsömörlött közönség izlését. Eliphas Levitől lesik el a mesterséget. Fabre d'Olivettől lopkodnak, se füle se farka cikkeket firkálnak, amelyeknek értelmét maguk sem tudnák megfejtetni. Igazán elszorul az ember szíve, ha erre gondol.

— Annál inkább, mert nevetségessé tesznek olyan tudományokat, amelyeknek bizonyára elfeledett igazságok vannak a tarisznájában, — szolt Durtal.

— De legelszomorítóbb az, — tette hozzá Des-Hermies — hogy ezeknek a kis sektáknak védelme alatt maflák és tökfilkók mellett félelmes sarlatánok és utálatos szószátyárok huzódnak meg.

Ott van például Peladan, ki ne ismerné ezt a vásári kikiáltó magust, ezt a déli paprikajancsit — kiáltott Durtal.

— Na hiszen ő...

— Egyszerűen, láthatják uraim — folytatta Gevingey, — hogy gyakorlati téren ezek egyike sem képes eredményt elérni; az egyetlen ebben a században, aki anélkül, hogy szent vagy ördögös lett volna, mélyebben behatolt ebbe a misztériumba, William Crookes.

És mikor Durtal kétségbe vonta azoknak a jelenéseknek valódiságát, amelyekre ez az angol esküdözött s azt állította, hogy semmiféle elmélettel meg nem lehet őket magyarázni, Gevingey egész beszédet tartott:

— Engedjék meg, uraim, két különböző s merem állítani, teljesen világos magyarázat között is választhatunk. — Ezeket a jelenéseket vagy az a fluidum hozza létre, amely transzállapotban levő médiumból válik ki s a jelenlévő személyek fluidumával egyesül; vagy pedig

testetlen lények vannak a levegőben, elemecskék — így hívják őket közönségesen — s ezek mindig csaknem teljesen ismert feltételek mellett nyilatkoznak meg látható formában — és végre a tiszta spiritizmus elmélete, mely szerint ezek a jelenségek a holtak felidézett szellemeinek rovására írhatók.

— Tudom — szólt Durtal — s ez borzalommal tölt el engem. Tudom azt is, hogy van egy indus dogma a lélekvándorlásról, hogy a lelkek a halál után bolyongnak. Ezek a testetlenné vált lelkek addig tévelyegnek, míg újra testet nem öltenek s így változásról változásra eléri a teljes igazságot. Nos, hát én azt hiszem, hogy éppen elég egyszer élni; sokkal jobban tetszik nekem a megsemmisülés, a sirgödör, mint ezek az összes átváltozások, ezek engem már nem vigasztalnak. Ami pedig a szellemidézést illeti, ha hinnék benne, magamon kívül volnék már annak pusztá gondolatára is, hogy a sarki mészáros maga elé kényszerítheti Hugo, Balzac vagy Baudelaire lelkét s beszélgethet velük. Oh nem, akármily alacsonyrendű is a materializmus, mégsem ennyire hitvány.

— A spiritizmus más elnevezés alatt tulajdonképen a régi nekromancia, amelyet az Egyház elítélt és kiátkozott — mondotta Carhaix.

Gevingey gyűrűt szemlélte, majd felhajtotta a poharát.

— Mindenesetre — kezdte ismét — be fogják ismerni, hogy ezek az elméletek elfogadhatók, különösen pedig az elemecskékről szóló, amely, nem beszélve most a szatanizmusról, a legelfogadhatóbbnak és legvilágosabbnak látszik. Az űr tele van mikrobákkal, — s az sem volna meglepőbb, ha szellemektől és árnyaktól hemzsegne. A víz, az ecet nyüzsg az apró állatoktól, a mikroszkóp megmutatja ezt nekünk; miért ne lehetne az emberi látás s az emberi műszerek által kevésbé hozzáférhető levegő is sűrű, mint

a többi elemek, több-kevesebb testiséggel bíró lényektől, kisebb-nagyobb mértékben érett magzatoktól.

— Talán ezért van az, hogy a macskák olykor kíváncsian merednek a semmiségbe s valami elszuhanó dolgot követnek szemükkel, amelyet mi nem láthatunk — szölt Carhaixné.

— Nem, köszönöm — mondotta Gevingey Des-Hermiesnek, aki kínálgatta, hogy ismétlje meg a tojásos galambbegy salátát.

— Barátaim — szólalt meg a harangozó — csak egy tanításról feledkeznek meg, az egyház tanításáról, mely kivétel nélkül a Sátán rovására írja mindezeket a megmagyarázhatatlan jelenségeket. A katolicizmus régen ismeri ezeket a tünetényeket. Nem kellett a szellemek első tünető megjelenésére várnia, amely ugy tudom, 1847-ben az Egyesült-Államokban a Fox-családnál adta elő magát, hogy megállapithassa a kopogó szellemek őrdőgi származását. Voltak ilyen esetek minden korban. Szent Ágostonnál is megtalálhatják erre a bizonyítékot, mert neki is papot kellett küldenie a hippoi egyházmegyébe, hogy elhallgattasson bizonyos zőrejeket, feldöntőgetett butoroknak és tárgyagnak zaját s más hasonló lármát, amilyenekről a spiritizmus is beszél. Teodorich idejében Szent Caesarius is megtisztított egy éjjeli szellemektől látogatott házat. Lát-hatják tehát, hogy csak két ország van: az Isten országa és a poklok országa. S miután az Istennek semmi köze ezekhez a szennyes fogásokhoz, az okkultisták és spiritiszták többé-kevésbé szatanisták, már ha akarják, ha nem.

— De azért a spiritizmus — mondotta Gevingey — roppant munkát végzett. Ez lépte át először az Ismeretlen küszöbét s törte be szentélyének kapuit. A természet-főlötti dolgok világában olyan változást idézett elő, amelyhez hasonló 1789-ben a földi dolgok rendjét forgatta föl Franciaországban. Demokratizálta a szellemidézészt; egész

új utakat nyitott meg; csak avatott vezére nem volt és ezért egészen találmra, tudománytalanul idézte föl az összes jó és rossz szellemeket; azóta aztán mindenből szorult belé valami s valóban a Titokzatosság zürzavara, ha szabad magamat így kifejeznem.

— A legszomorubb azonban mind ebben az — szolt Des-Hermies — hogy semmit sem lát az ember a saját szemével. Tudom, hogy sikerültek egyes kísérletek, de azok, amelyeknél magam is jelen voltam, rendesen igen hosszúra nyultak és rosszul ütöttek ki.

— Ez nem meglepő — jegyezte meg a csillagász sa-vanykás narancsolt kenve kenyere; a mágiában és a spi-ritizmusban az első megszivlelendő törvény, kizárni a hi-tetleneket, mert igen gyakran ezeknek a fluiduma közömbö-síti a halottlátókét vagy a médiumokét.

— És hogy lehet akkor meggyőződni a jelenségek valóságáról? — kérdezte Durtal.

Carhaix felállott:

— Ajánlom magamat. Tíz perc múlva visszajövök — mondotta, nyakába kanyarítva télikabátját s lépései elkopogtak a toronyban.

— Igaz ni, már háromnegyed nyolc — mormogta Durtal, órájára pillantva.

Most egy percnél csönd volt a teremben. Mikor senki sem akart venni még egyszer a desszertből, Carhaixné le-szedte az abroszt és vászvosvásznat terített az asztalra. A csillagász a gyűrűket forgatta újján, Durtal golyóbist gyurt kenyérbélből, Des-Hermies pedig szokása szerint egész oldalra dölve kihuzta csipőjére tapadt zsebéből a japán dohányszelencét és cigarettát csavart.

Azután a harangozó felesége jó éjt kívánt a vendégek-nek s visszavonult szobájába, Des-Hermies pedig elő-hozta a kávéfőzőt.

— Akarod, hogy segítsek — ajánlkózott Durtal,

— Igen, ha előkeresnéd a pohárkákat s kihuznád a dugót a likőrös palackokból, szívesen venném.

Miközben Durtal a szekrényt kinyitotta, egészen meg-ingott lábán s majd megsiketítették a harangkondulások, amelyek megrázkódtatták a falakat s dörgön visszhangoztak a szobában.

— Ha szellemek vannak itt körülöttünk, mily furcsán kell most diribdarabra zuzódniok — jegyezte meg és az asztalra állította a poharakat.

— A harang elveri a kísérteteket és elüzi a démonokat — válaszolt tudálékos arccal Gevingey, pipáját tömve.

— Nézd csak — mondta Des-Hermies Durtalnak — öntsd szép lassan a forró vizet a szűrőbe, nekem a kályhát kell felpiszkálnom, a hőmérséklet alászáll itt, fázik a lábam.

Carhaix visszajött és letette a lámpáját.

— A harangom hangjánál volt ma este ebben a száraz időben — szólt Carhaix, ledobva magáról hegymászó bundáját s a felsőkabátot.

— Milyennek találod? — kérdezte Des-Hermies hal-kan Durtaltól a csillagászra mutatva, akit egész elnyelt pipája füstje.

— Ha nyugodtan ül, olyan, mint valami vén bagoly s ha beszél, egy szaporaszavu és nyomoruságos sakkfigura benyomását teszi rám.

— Csak egyet — szólt oda közben Des-Hermies Carhaixnak, aki egy darab cukrot tartott a kávéscsészéje fölé.

— Ugy sejtem, uram, hogy ön Gilles de Rais történetével foglalkozik — fordult most Gevingey Durtalhoz.

— Igen s most valósággal magam is egészen nyakig belemásztam vele a szatanizmus vérengzéseibe és paráznságába.

— De még mennyire — kiáltott fel Des-Hermies

— sőt ebben a dologban az ön kiváló tudását is igénybe óhajtanók venni. Mert egyedül ön tud kellő utmutatással szolgálni barátomnak a szatanizmus egyik leghomályosabb kérdésében.

— Melyikben?

— Az inkubuszok és szukkubuszok dolgában.

Gevingey nem felelt mindjárt.

— Ez már komolyabb ügy. Sokkal borzalmasabb tárggyal állunk itt szemben, mint a spiritizmus. De tájékozott Durtal ur már valamennyire ebben a kérdésben?

— Természetesen. Tudja mindenekelőtt, hogy a vélemények itt eltérők. Del-Rio és Bodin például azt tartják, hogy az inkubuszok himnemű gonosz lelkek, akik nőkkel párosodnak, a szukkubuszokat pedig női démonoknak tekintjük, akik testileg érintkeznek férfiakkal.

Az ő elméletük szerint az inkubuszok a férfiaknak álmukban kiömlött magvát kaparítják meg és használják fel. Ebből kifolyólag két kérdést lehet feltenni: az első az, hogy születhetik-e gyermek az ilyen egyesülésből; az egyház doktorai lehetőnek tartották az ilyen nemzést, sőt azt is állították, hogy az ilyen ölelésből származott gyermekek súlyosabbak, mint a többiek s három dajkát is képesek elszívni anélkül, hogy meghoznának; a második kérdés: eldönteni azt, ki is hát ennek a gyermeknek az apja, a gonosz-e, aki az anyával párosodott, vagy az a férfi, akinek magját ellopta. Amire Szent Tamás többé-kevésbé szubtilis argumentumokkal úgy felel, hogy az igazi atya nem az inkubusz, hanem az illető férfi.

— Sinistrari d'Amenó szerint — jegyezte meg Durtal — a szukkubuszok és inkubuszok nem okvetlenül ördögök, hanem esetleg állati szellemek, átmeneti lények az ördög és az angyal közt, szatirok és faunok, akikről a pogányság ábrándozott, vagy lidércek és manók, akiket ördögüzéssel hajtott el a Középkor. Sinistrari megjegyzi,

hogy elég, ha magömlést idéznek elő az alvó férfiaknál, tekintve, hogy nemző szerveik vannak s van nemző erejük is.

Igen és ezzel ki is meritettünk mindent. Görres, akár-milyen tudományos és pontos is a természet és az ördög titkairól irt könyve, efölött a kérdés fölött gyorsan elsiklik, elhanyagolja, úgy tesz, mint az Egyház, amely maga is hallgat róla, mert nem szeret foglalkozni ezzel a tárggyal, sőt rossz szemmel nézi azt is, ha valamelyik papja foglalkozik vele.

— Bocsánat — szólt Carhaix állandóan készen arra, hogy az Egyházat védelmezze — az Egyház sohasem habozott, ha ezekről az ocsmányságokról kellett halatnia a szavát. A szukkubuszok és inkubuszok létéről tanúságot tett Szent Ágoston, Szent Tamás, Szent Bonaventura, chartreuxi Szent Dénes, VIII. Ince pápa is és hány más. Ez a kérdés már teljesen elintézett ügy és minden katolikusknak hinnie kell benne; szerepe van a szentek életében is, ha nem csalódom; Voraginei Jakab meséli el, hogy egy pap, akit meztelen szukkubusz kísértett meg, a stóláját vágta a kísértő fejéhez s erre nem maradt előtte más, mint egy halott nő hullája, amelyet a Sátán felélesztett, hogy őt elcsábítsa.

— Igen — mondotta Gevingey szikrázó szemmel — az Egyház elismeri a szukkubatuszt, ezt elfogadom, de hagyjanak csak engem beszélni, majd meglátják, hogy megfigyelésemnek meg van a létjogosultsága.

— Önök uraim — folytatta Des-Hermieshez és Durtalhoz intézve szavait — igen jól tudják mindazt, ami a könyvekben van; de száz év alatt minden megváltozott és ha azokról a tényekről, amelyeket most fogok önök előtt leleplezni, a legtökéletesebb tudomása van is a pápai széknnek, a klérus számos tagjának sejtelve sincs róluk és semmiesetre sem fognak ezekről egyetlen könyvben sem feljegyzéseket találni.

Jelenleg már csak ritkább esetben töltik be ördögök vagy felidézett holtak az inkubuszok és szukkubuszok kiirthatatlan szerepét. Más szóval, hajdan szukkubatusz esetén az az élőlény, akinek e pokoli szellem kéjeit elszenvednie kellett, »Megszállott« volt. Holtak felidézésénél, ami a dolog démoni ízével a vampirizmus borzalmasan érzéki színezetét egyesíti, nem lehet már a szó szigorú értelmében megszállottságról beszélni, de ez csak annál rosszabb. Ennél a pontnál az Egyház sem tudta már mit tegyen; vagy hallgatnia kellett vagy kinyilatkoztatnia, hogy a holtaknak, már Mózes által tiltott felidézése lehetséges s ez a beismerés veszedelmes lett volna, mert felhívta volna a közfigyelmet olyan üzemekre, amelyek ma, mióta a spiritizmus öntudatlanul is utat tört ebben az irányban, sokkal könnyebben kivihetők, mint valaha voltak.

Az Egyház tehát hallgatott is. — És Róma mindamellett a legalaposabban tájékozott afelől, milyen rémületes fejlődést vett az ördögösség manapság a kolos-torokban.

— Ez azt bizonyítja, hogy az önmegtartóztatás borzalmas egyedülvalóságban elviselni — jegyezte meg Des-Hermies.

— De főként arra bizonyoság, hogy a lelkek gyöngék és nem tudnak már imádkozni — mondta Carhaix.

— Akárhogymint van uram; hogy tökéletesen tájékoztassam önöket ebben a kérdésben, két osztályba kell soroznom az inkubuszoktól és szukkubuszoktól látogatott lényeket.

Az első osztályba azok tartoznak, akik önszántukból és egyenesen felkínálták magukat a Szellemek ördögi praktikáihoz. Ilyenek igen gyéren akadnak s valamennyien öngyilkosok lesznek vagy valamely erőszakos halállal' mulnak ki,

A másik osztályt azok alkotják, akikre megbabonázás útján kényszerítették rá, hogy ezeknek a Szellemeknek látogatását fogadják. Ezek már nagy számmal vannak főként azokban a kolostorokban, melyek a szatanista társaságok állandó ostromának vannak kitéve. Ezeknek az áldozatoknak rendes sorsa a megőrülés. A tébolydák hemzsegek tőlük. Az orvosok és a papok legnagyobb része nem sejti örülségük okát; pedig ezek az esetek gyógyíthatók. Egy csodatevő, akit jól ismertem, igen sok ilyen ígézetet megmentett, akik nélküle ma is a hideg tus paskolása alatt üvöltöznének. Vannak bizonyos megfűstölések, bizonyos párgolások, bizonyos, akár amulettekben hordott, akár százlány bőréből készült pergamentre írt, háromszor megáldott ígék, amelyek végül csaknem mindig megszabadítják a beteget.

— Egy kérdést — szólt közbe Des-Hermies — álrukban vagy ébren fogadják-e a nők az inkubusz látogatását.

— Különbséget kell tenni. Ha nem megbabonázott nőről van szó, hanem olyanról, aki tisztátalan szenvedélyből önmagát dobta oda egy Szellem ölelésének, az ilyen mindig fölébred, mikor testi érintkezésre kerül a sor.

Mig ellenben, ha az ilyen nő valamely ördögi bűbáj áldozata, úgy elkövethetik rajta a bünt akkor is, ha alszik, de akkor is, ha teljesen ébren van, ilyen esetben azonban kataleptikus állapotban kell lennie, hogy ne tudjon védekezni. A mi korunk leghatalmasabb ördögűzője, aki ebben a tudományban a legjobban elmélyedt, Johannes, a teológia doktora, beszélt nekem, hogyan gyógyított ki olyan apácákat, akiken két-három, sőt négy napon át szakadatlanul és megállás nélkül nyargaltak az inkubuszok.

— Igen, ismerem ezt a papot — szólt Des-Hermies.

— És maga az aktus ugyanugy megy végbe, mint a valóságban? — kérdezte Durtal.

— Igen is, meg nem is. — Itt kissé zavarban vagyok a részletek illetlensége miatt — mondta Gevingey kissé elpirulva — mert a lehető legfurcsább dolgokról kell beszélnem. Tudják meg hát, hogy az inkubusznak kétágu szerve van s egyszerre hatol be vele mind a két hüvelybe.

Máskor meg kinyulik ez a szerv s míg a villa egyik ága a maga rendes útján jár, közben a másik az arc alsó részéig ér. Elképzelhetik uraim, mennyire megrövidítik az életet ezek a műveletek, amelyek sokszorosán igénybe vesznek minden érzéket.

— S bizonyos ön benne, hogy ezek való tények?

— Tökéletesen.

— De végre is, hát vannak rá bizonyítékai? — próbálkozott meg Durtal a kérdéssel.

Gevingey egy darabig hallgatott, azután így folytatta:

— A tárgy fölöttébb komoly s már többet is mondtam a kelleténél. Nem vagyok sem képzelődő, sem örült. Nos, hát uraim, egy ízben abban a szobában hálтам, amelyben a mai szatanizmus legfélelmesebb mestere lakott.

— Docre kanonok — szólt közbe Des-Hermies.

— Igen — és én nem aludtam; fényes nappal volt; esküszöm önöknek, hogy a szukkubusz csábitón, kézzel fogható valóságában csökönyösen megjelent. Szerencsére emlékeztem a szabadító varázsigékre,; de ez ezért nem akadályozta meg abban, hogy...

Végre, még az nap elszaladtam Johannes doktorhoz, akiről már beszéltem. És ő tüstént s remélem, hogy örökre megszabadított a bűbájtól.

— Ha nem félnék, hogy tulkiváncsi leszek, megkérdeném, milyen volt a szukkubusz, akinek ostromát ön visszaverte.

— Hát olyan volt, mint más meztelen asszony — mondta huzódózva a csillagász.

— Érdekes lett volna, ha a tetejébe még egy kis ajándékot, egy kis borraivalót is követelt volna — jegyezte meg gúnyos ajkbiggyesztéssel Durtal.

— Hát azt nem tudja, mi van most a szörnyű Doccrel — kérdezte Des-Hermies.

— Nem, hála Istennek, most valahol Délen kell lennie, Nîmes vidékén, ahol egykor székel.

— De hát mit is művel ez a pap? — kérdezősködött Durtal.

— Hogy mit művel? Ördögöt idéz, fehér egereket etet konszekrált ostyákkal, sőt annyira ragadta szentségtörő dühe, hogy a kereszt képmását tetováltatta talpára, hogy szüntelen a Megváltón tiporhasson.

— No hát — dörmögte Carhaix, akinek csapzott bajsza felborzolódott s szeme lángba borult — hát ha most itt volna ez az ocsmány pap ebben a szobában, esküszöm, hogy tiszteletben tartanám a lábát, de fejfelé küldeném le a lépcsőn.

— És mi van a fekete misével? — vette át a szót Des-Hermies.

— Asszonyok és méltatlan férfiak jelenlétében szokta bemutatni, különben nyíltan vádolják örökségek elhalászásával s rejtélyes halálesetek előidézésével is. Sajnos, nincs olyan törvény, mely a szentségtöréseknek gátat vetne s hogy is üldözhetne az igazságszolgáltatás olyan embert, aki a távolba is el tudja küldeni a betegséget és sorvasztó lassu halállal öl, anélkül, hogy a hullavizsgálat méregnek még csak nyomát is felfedezhetné.

— A modern Gilles de Rais — mondotta Durtal.

— Igen, nem olyan szilaj, nem olyan zabolátlan, de sokkal szemforgatóbban kegyetlen, elég neki, ha bübájjal megront, vagy szuggesztíóval öngyilkosságba kény-

szerit embereket, mert a legnagyobb ereje, úgy gondolom, a szuggesztió-mesterkedéseiben van — szólt Des-Hermies.

— Rákényszeríthetné-e valamelyik áldozatát, hogy apródonként igyék valamely kórányag preparátumából, ami aztán később a betegség tüneteit idézné elő az illetőnél — kérdezte Durtal.

— De mennyire, a mai orvosok, akik valójában nyitott ajtókat döngetnek, a leghatározottabban elismerik az eféle esetek lehetőségét. Beaunis, Liegeois, Liebaut és Berheim kísérletei meggyőzők; sőt úgy is meg lehet egy arra kiszemelt egyént a másikkal öletni, hogy az utóbbinak, anélkül, hogy tudna róla, szuggerálják a bűnös szándékot.

— Nekem meg az jut eszembe — szólt közbe Carhaix, aki ezalatt elgondolkodott s nem is hallgatta már, mit beszélnek a hipnózisról, — az jut eszembe, hogy az inkvizíciónak mégis meg volt a létjogosultsága, most is csak az tudná ártalmatlanná tenni ezt a megtévelyedett papot, akit az Egyház kidobott kebeléből.

— Annál inkább — jegyezte meg Des-Hermies kétes mosollyal — mert nagyon is túlozták az inkvizitorok kegyetlenségét. Az emberszerető Bodin nyilván említést tesz róla, hogy a boszorkányoknak hosszú tüket kell a körme alá beszurkálni, ami szerinte a kínzásnak legkiválóbb módja; hasonlókép dicséri a tűzhalált is, amelyet a legválasztékosabb halálnemnek tart, de ez az egyetlen eszköz arra, hogy a bűbájosokat megszabadítsák átkos életüktől s a lelküket megmentse. Del-Rio pedig kijelenti, hogy az ördögtől megszállottakat nem szabad evés után vallatni, mert hányhatnak. Aggódott a derék férfiú a gyomrukért. Talán azt is ő rendelte el, hogy a kínzást nem szabad napjában kétszernél többször megismételni, mert a félelemnek és fájdalomnak is időt kell engedni, hogy hathassanak. Ismerjük el, hogy milyen gyöngéd lélek volt ez a jámbor jezsuita.

— Docre — folytatta Gevingey, aki nem is hallgatott oda Des-Hermies szavaira — az egyetlen a mai emberek között, aki ráakadt a régi titkokra s aki gyakorlati eredményeket is ért el velük. Higyjék meg nekem kérem, hogy valamivel nagyobb hatalma van, mint valamennyi tökfilkónak és csirkefogónak, akikről az imént beszéltünk. Különben ezek jól ismerik a rettenetes kanonokot, mert egynémelyikükre olyan szemgyulladást szabadtott rá, amelyet a szemorvosok nem képesek gyógyítani. Összerázkódnak Docre kanonok nevének pusztá említésére.

— De végre is, hogy juthat ennyire egy pap?

— Nem tudom, azonban ha felvilágosításokat akar róla — folytatta Gevingey — forduljon Chantelouve barátjához.

— Chantelouvehoz! — kiáltott fel Durtal.

— Igen. Chantelouve és neje, valamikor sokat érintkeztek vele, de felteszem róluk, hogy régóta megszaktottak minden összeköttetést ezzel a szörnyeteggel.

Durtal nem tudott többé odahallgatni. Hát Chantelouvené ismerte Docre kanonokot. Szatanista lett volna talán ő is? Egy cseppet sem látszott valami megszállottnak. Ez a csillagász bizonyára hibbant egy kicsit — gondolta magában. S most ismét maga elé képzelte Chantelouvenét s arra gondolt, hogy holnap bizonyára az övé lesz... Oh, az ő különös szeme, ez a komor, felhőbe borult szem, amely olykor szikrázón lobogott fel.

Most ismét visszatért és teljesen hatalmába kerítette, akárcsak az imént, mielőtt a toronyba indult volna... »De ha nem szeretném, miért jöttem volna ide...« Ez a mondat, amelyet az ő szája ejtett ki, még egyre a fülébe csengett s szinte hallotta hangjának fojtott hajlékonyságát és látta arckifejezése gunyos kedvességét is, amellyel ezt a mondását kísértc.

— Mit, te meg alszol — szölt rá most Des-Hermies a vállára csapva. — Megyünk már, mert üti a tized.

Mikor aztán lenn voltak az utcán, kezét szorított Gevingey-vel, aki a Szajna tulsó partján lakott. Aztán pár lépést mentek együtt.

— Nos hát, érdekelt-e a csillagászm? — kérdezte Des-Hermies.

— Egy kissé bolond, nemde?

— Bolond? Ugyan.

— De hát a történetei mégis csak valószínűtlenek.

— Minden valószínűtlen — jegyezte meg Des-Hermies a kabátja gallérját felgyűrve.

— Bevallom — kezdte újból — hogy magam is meglepődtem, mikor Gevingey elmondotta, hogy meglátogatta egy szukkubusz. A jöhiszeműségében kételkedni nem lehet, hiúnak és tudálékosnak tartom ugyan, de lelkiismeretes ember. Fájdalom, átkozott bizonyossággal tudom, hogy a Salpetriére-kórházban nagyon emlékezetesek, de azért csöppet sem ritkák az eféle esetek. A hiszterikus epilepsziától meglepett nők árnyakat látnak maguk mellett fényes nappal, összeadják magukat velök s minden éjjel látomásokkal háltnak, amelyek a csalódásig emlékeztetnek az inkubatusz ködszerű lényeire; de ezek az asszonyok hiszterikus epilepsziában szenvednek, míg Gevingey, akinek én vagyok az orvosa, nem.

Aztán meg miben lehet hinni és mit lehet bizonyítani? A materialisták nem sajnálták a fáradságot, hogy vizsgálat tárgyává tegyék a régi boszorkánypöröket. Ők persze a londoni orsolyaszüzek és a poitiersi apácák megszállottságában, sőt magának Szent Medardnak csodálatos történetében is a nagy hisztéria szimptomáit, ennek a kórnak általános bénulásait, izomelernyedéseit és lethargiáját fedezték fel.

Nos hát, mit bizonyít ez? Azt, hogy ezek az ördön-

gősök hisztériás epilepsziában szenvedtek. Egész bizonyosan; az e részben rendkívül tájékozott Richet doktor megfigyelései irányadók itt; de mennyiben cáfolja ez magát a megszállottság tényét? Abból a tényből, hogy a Salpetriére számos betege nem megszállott, jöllehet hisztterikus, még nem következik, hogy a többi nő sem az, aki ugyanebben a betegségben szenved. Aztán azt is be kellene bizonyítani, hogy valamennyi ördögös egyuttal hisztterikus is, ez pedig nem igaz, mert vannak hidegvérű, teljesen ép elméjű nők, akik megszállottak s maguk sem kételkednek benne.

S még ha abban a föltevésben vagyunk is, hogy ez az utolsó állítás merő kitalálás, még mindig dönteni kell abban a semmikép el nem üthető kérdésben, hogy azért megszállott-e valamely nő, mert hisztterikus, vagy azért hisztterikus, mert megszállott? A kérdésre egyedül az Egyház felelhet, a tudomány nem.

Nem, ha alaposan a mélyére néz az ember a dolgnak, ingadozni kezd a pozitivisták határozott hangja. Megállapítják, hogy ördögösség nincs; mindent a hisztéria rovására írnak s azt sem tudják, mi is hát tulajdonképen ez a rémséges betegség s melyek az okai. Igen, Charcot kétségkívül nagyon helyesen állapítja meg a roham fázisait, hiven leírja eszeveszett és szenvedélyes kitéréseit s a velejáró bohókás mozdulatokat, felfedezi a hisztterogén zónákat, az ovariumok ügyes kezelésével késleltetni vagy siettetni tudja a válságokat; de ami a megelőzést, a források és indítóokok felismerését s a baj gyógyítását illeti, itt már megáll az ő tudománya is. Minden kísérlet hajótörést szenved ennél a megfejthetetlen, bámulatos betegségnél, amely következőképp tárt kaput nyit a legkülönbébb magyarázatoknak, ezek közül azonban még eddig egy sem bizonyult helyesnek. Mert a léleknek van itt szerepe, a testtel viaskodó léleknek, az idegek tébolyába szédült léleknek.

Látod barátom, olyan sötét mindez, akár egy üveg tinta, a titokzatos ott kísért mindenfelé s az értelem alig indult el, mindjárt csetleni-botlani kezd.

— Ej — mondotta Durtal, aki most észrevette, hogy hazaérkezett — ha minden lehető, de semmi sem bizonyos, bátran bevehetjük a szukkubatuszt is, ez alapján irodalmibb így és választékosabb.

X.

Alig tudta valahogy agyonütni a napot. Már hajnalban fölébredt, az esze szüntelen Chantelouvenén járt s ezért nem lelte sehol helyét s mindenféle ürügyeket talált ki, csakhogy elmeheessen otthonról. Nem voltak különös likörjei, süteményekre, cukorkákra volt szüksége, mert ezek csak semmiesetre sem maradhattak el, mikor egy nő találkára jön hozzá. A leghosszabb utat választotta s egész az Avenue de L'Opéraig ment, hogy abból a finom cédrus és alkörmös esszenciából vásároljon, amelynek ize valami messze napkeleti gyógycukros boltra emlékeztette. Nem az a fontos — gondolta magában — hogy megvendégelje Hyacinte-ot, hanem, hogy valami ismeretlen elixirt izleltessen vele, amely ámulatba ejti.

Csomagokkal megrakodva tért haza, azután ismét távozott és az utcákon rettenetes unalom nehezedett rá.

Végtelen sétát tett végig a Szajnaparton, aztán betért egy vendéglőbe, valósággal lerogyott egy párnázott padra s lapozni kezdett egy ujságban.

Mire gondolhatott, miközben a különféle hírek rovatát nézegette, anélkül, hogy egy betűt olvasott volna? Semmire. Még rá sem.

Mint valami taposómalomban, úgy keringtek körbe-körbe folyton egy nyomon összes érzékei s szellemi erői

ennek következtében holtpontra jutottak, ellustultak. Nem érzett most mást Durtal, csak valami nagy fáradtságot, mint mikor hosszú utazás után langyos fürdőben ül az ember.

— Idejében haza kell térnem — mondotta, mikor kezdett kissé felüdülni — Rateau apó egész bizonyosan nem tisztogatott ki nálam olyan alaposan, mint kértem — azt pedig mégsem szeretném, hogy ma is csupa por legyen minden butorom.

Hat óra... utközben gyorsan meg kellene ebédelnem valami egyszerűbb helyen. Emlékezett rá, hogy van itt a szomszédban egy vendéglő, ahol már egy ízben elég fesztelenül étkezett.

Ott aztán elpíszmogott egy darab, éppen csak hogy még nem egészen bűdös hallal s a szétfőtt és hideg hussal, kétségbevonhatatlanul zsizsikes lencseszemeket hallászott ki a mártásból, belekóstolt az állott szilvába is, melynek levén dohos szag érzett s egészen vízenyős és rothadtas volt.

Mihelyt hazaérkezett, először is tüzet gyújtott a hálószobájában és a dohányzószobájában, azután szemlét tartott a szobákban.

Nem csálódott; a takarító épp oly otrombán és sebbel-lobbal dobált össze mindent, mint máskor szokta. Anynyit mégis megpróbált most, hogy a képeket takaró üveglapokat megtisztogassa, mert ujjnyomok látszottak rajtuk.

Durtal nedves ruhával törülgette le ezeket a foltokat, elsimitgatta a szőnyegek orgonasípszerű ráncait, felhuzta a függönyöket s egy ronggyal leporolta a csecsebecséket, itt is, ott is széttaposott cigarettahamut, irónfaragás alkalmával lehullott forgácsokat, törött és rozsdás tollakat pillantott meg. De ráakadt macskája kihullott szőrére, szétépett fogalmazványokra, szanaszétszórt papírszeletekre is, amelyeket a seprű szertehuzgált valamennyi sarokba.

Végre már maga sem tudta megérteni, hogy türhette ennyi ideig ezeket a szennyből homályos s valóságos piszokmázba vont butorokat és minél tovább porolt, annál jobban haragudott Rateaura. — Hát még ezek — szólt, mikor észrevette, hogy a viaszgyertyái olyan sárgák lettek, mint a faggyugyertya. — Kicserélte őket. — Na, így mégis jobb lesz. — Aztán kiszámított rendetlenséget csinált íróasztalán, jegyzőkönyveket rakott rá, könyveket, amelyekből papírszelet-jegyzékek álltak ki, az egyik székre nagy, nyitott foliánst helyezett. — A munka jelképe — mondotta nevetve. — Azután a hálósobájába tért, nedves szivaccsal lemosta az éjjeliszekrény márványát. Elsimította az ágyon a lábtakarót, helyre igazgatta a falakon a fényképek és metszetek kereteit, aztán átment a toalett-sobába. Itt már csüggedten állott meg. A mosdó fölött egy bambuszszállványon egész zürzavara volt az üvegcséknek. Kemény elhatározással markolta meg a parfümösuvegeket és gondosan letisztogatta a nyakukat és a dugóikat s a vignettáikat törőgummival és kenyérbéllel dörzsölte át, azután lemosta a szappant az öblögetőedényről, fésűit és keféit ammoniákos vízben áztatta ki, működésbe hozta az illatszóróját és perzsiái orgonát porlasztott szét a szobáiban, felmosta a padlók és falak viaszosvászon-futóit, megkefélte a zsámolyokat s letörülgette a karosszékek támláját és karfáit. Valósággal tisztasági düh fogta el s a legnagyobb gonddal síkált, tisztogatott, fényesített, áztatott és szárítgatott mindent; már nem is neheztelt tisztogatójára, inkább az bántotta, hogy nem hagyott neki elég tisztogatni és fényesíteni valót.

Azután frissen megorotválkozott, kipödörte bajuszát, uj és gondos öltözködésbe kezdett alapos mosdással. Öltözés közben azon tanakodott, hogy gombos félcipőit vegye-e fel vagy házi papucsait, végre úgy döntött, hogy a félcipő kevésbé családias és a helyzethez méltóbb lesz,

de amellett arra határozta el magát, hogy lengő csokru nyakkendőt köt és házi zubbonyt vesz föl, mert úgy gondolta, ennek az asszonynak tetszeni fog ez a hanyag, művészi öltözk.

— Na ez megvolna — szólt, mikor utoljára simította magát végig a kefével. Aztán végigjárta a többi szobákat, megpiszkálta a tüzet s utoljára enni adott a macskájának, amely duzzogva surrant erre-arra s közben megszagolt minden letisztogatott tárgyat, mert kétségtelesen egész ujnak tartotta valamennyit s nem a réginek, amelyhez nap-nap után hozzádörgölözött, ügyet sem vetve rájuk.

A frissítőkről pedig majdnem egészen elfeledkezett. Most hát szamovárt állított a kandallóra, egy régi lakkozott tálcán szépen elrendezte a csészéket, a teáskannát, a cukortartót, a süteményeket, a cukorkákat, a szeszélyes alakupálinkáspohárkákat, hogy mindjárt kéznél legyenek, mihelyt majd véleménye szerint elérkezett az ideje, hogy vendégét megkínálja.

Végre hát mégis csak készen volnánk, a lakást alaposan kitisztogattam, most már jöhet — mondotta magában, miközben még megigazitott a polcokon pár könyvet, melyeknek sarka kiállott a többi közül.

Minden jó volna, kivéve a lámpaüveget, amelynek kürtője az öblös részétől fel egész végig barna foltokkal van behintve és csikos, ahogy a láng megfogta és én képtelen vagyok ezt onnan kitörölni, meg aztán semmi kedvem megegetni az ujjamat, különben, ha jobban lehuzza az ember a lámpaernyőt, semmit sem lehet észrevenni.

— Nos és hogy fogok viselkedni, ha itt lesz? — kérdezte önmagától karosszékebe süssedve. Belép, kézen fogom, megcsókolom. Azután bevezetem ebbe a szobába s leültetem ebbe a zsöllyébe a tűz mellé. Én magam egy alacsony székre ülök vele szemben s miközben kissé

előrehuzódok s a térdéhez érek, újra megfoghatom és magamhoz ölelhetem a kezét; innen már csak egy lépés kell ahhoz, hogy felállva magamhoz szorítsam. Közben elérem az ajkát s akkor aztán már nincsen semmi baj.

Azaz, hogy nem is addig van még az, itt kezdődik csak el igazán a dolog kényes része. Arra igazán nem gondolhatok, hogy bevigyem a hálósobába. A vetkőzés, az ágy; mindezt csak akkor lehetne elviselni, ha jól ismernők már egymást. Ha erre gondolok, utálatosnak és lealacsonyítóknak találom a szerelmi viszonyok kezdeteit. Csak úgy tudom elképzelni ezt a dolgot, hogy kettesben, meghitt vacsorán egy kevés, erősebb, izgatóbb bortól bódulna el a nő; igen, úgy volna jó, ha ilyen mámoros önkívületben lehetne az enyém s már csak aztán eszmélne fel restedn kinyulva a lopott csókok között a homályban. Ma este persze, ilyen vacsora híján, mégis ki kell kerülnünk, neki is és nekem is a kölcsönös megszégyenülést s a szenvedély szárnyán, a lélek hirtelen fellobbanó viharától sodor-
tatva kell felülemelkednünk magának az aktusnak nyomorúságán; igen, az enyémnek kell lennie még itt, de el kell tudnom vele hitetni, hogy magam is elvesztem a fejemet, mikor karomba szédül.

Ez pedig igen nehezen fog menni ebben a szobában, ahol nincs sem pamlag, sem diván. Nem marad tehát más hátra, minthogy ledöntsem a szőnyegre; ő akkor, mint minden asszony, ahhoz a segédeszközhöz folyamodik, hogy eltakarja a kezével a szemét s így alig látszik majd ki az arcából valami; nekem pedig gondom lesz rá, hogy lecsavarjam a lámpát, mielőtt felállhatna.

Jó, de a feje alá mindenesetre készítek egy párnát. — Kiválasztott egyet és a karosszék alá dugta. — Most pedig le kellene gombolnom a nadrágtartómat, mert néha igazán nevetséges késedelmet okoz ez. — Tényleg le is gombolta és szorosabbra huzta hátul a csattot, hogy a

nadrágja le ne essék. Na, de most jön még az az átkozott kérdés, hogy mit csináljak a szoknyákkal; bámulom a regényírókat, akiknél úgy defloreálják a szüzeket, hogy egy csomó szoknya van rajtuk s derekuk füzőbe van szorítva és természetesen az egész a csókok özöne közben történik egy szempillantás alatt, mintha ez csak úgy menne. Milyen borzasztó is ezzel a sok semmiséggel küzdeni, hát még a sok keményített fehérenemű ezer ránc között kiigazodni. De remélem legalább, hogy Chantelouvené előrelátó volt és amennyire már lehetséges, a saját érdekében is kerülni fog minden nevetséges nehézséget.

Megnézte az óráját; félkilenc volt. — Legfeljebb csak egy jó óra múlva várhatom — gondolta magában — mert késni fog ő is, mint minden nő. Ugyan mi az ördögöt adhat be annak a szegény Chantelouvenak, hogy megmagyarázza neki, miért megy el ma este hazulról.

De hát végre is, mit törődöm én ezzel. Hm... ez a teafőző a kandallón valóságos felhívás a keringőre; de nem, teafőzés ürügyével leplezni lehet minden közönységes gondolatot. — És ha Hyacinte nem jönne el?

El fog jönni — szólt hirtelen nagyon izgatottan — mert végre is, micsoda érdeke lehetne visszavonulni most, mikor tudja, hogy jobban már meg sem bolondíthat. — Aztán folyton ebben az eszmekörben ugrált egyik gondolatról a másikra — ez kétségtelenül nagy szerencsétlenség volna; — ha már egyszer a vágyam kielégítést nyert, egész bizonyosan bekövetkezik a kiábrándulás; ugyis jó, sőt annál jobb; mert míg ez a história tart, úgy sem tudok dolgozni.

Micsoda nyomorúság. Most — fájdalom, csak lélekben — visszafiataltam huszévéssé. És asszonyra várok magam is, aki már évek hosszú sora óta csak nevettem a szerelmes embereket és a szeretőket — és

az órát nézem minden öt percben s önkéntelenül is hallgatódzom, nem hallom-e lépéseit a lépcsőn.

Bizony, akármit beszélünk is, azt a kis kék virágot, a lélek dudváját, nehéz kiirtani, mindig csak újra felburjánzik. Husz évig egyáltalában nem jelentkezik és ekkor egyszerre, az ember azt sem tudja, hogyan, miért, megint csak kihajt és kiirthatatlan erővel bokrosodik. — Istennem, milyen ostoba vagyok!

Felugrott a karosszékből. Halkan csengettek. Még nincs kilenc óra, nem lehet ő — dűnnyögte, miközben ajtót nyitott.

Ő volt.

Megszorította az asszony kezét és hálálkodott neki, amiért ily pontos volt.

Az asszony panaszkodott, hogy nem jól érzi magát:

— Csak azért jöttem el, hogy ne váraкоztassam hiába.

Durtal aggodalmának adott kifejezést.

— Rettenetes főfájásom van — mondotta az asszony s keztyűs ujjával végigsimitotta homlokát.

Durtal lesegítette róla prémjét, kérte, hogy foglaljon helyet az egyik karosszékből, s 'már maga' is készült rá, hogy aztán közelebb huzódjék hozzá s melléje telepedjék egy zsámolyra, amint már előre kifőzte magában, de az asszonynak nem kellett a karszék, hanem a tüztől távol az asztal mellett választott egy alacsonyabb széket, arra ült le.

Durtal állva hajolt le hozzá és megfogta a kezét.

— Hogy tüzel a keze — szólt az asszony.

— Igen, egy kis lázam van. Nem tudok mostanában aludni. Ha sejtené, mennyit gondolok magára, mert számomra állandóan itt van; és arról a folyton érződő fahéj-illatról beszélt, mely itt hamvadt ki lassan tőle távol a többi különböző határozatlanabb illattal, melyek a keztyűjéből áradtak ki. Igen — szólt a keztyűt szagolva —

ma is itt hagy majd nekem magából valamit, mikor elmegy innen.

Az asszony felállt és sóhajtott egyet.

— Nini, macskája van, hogy hívják?

— Mucusnak.

Az asszony hívogatni kezdte. A macska azonban, amilyen gyorsan csak tudott, elbujt.

— Mucus... Mucus — kiáltotta Durtal.

De Mucus jól behuzódott az ágy alá és elő nem jött volna.

— Amint látja, egy kissé vad. Sose látott még nőt.

— Oh, azt akarja velem elhitetni, hogy sose fogadott még itt nőt?

Durtal esküdözött, hogy nem és fogadkozott, hogy ő az első.

— És talán, vallja meg őszintén, maga nem sokat törődött vele — hogy jön-e — ez az első is?

Durtal elpirult:

— De hát miből gondolja?

Az asszony bizonytalan mozdulatot tett:

— Szeretek magával kissé kötődni — felelte aztán és leült, de ezuttal már a karosszékre. — Különbén igazán nem is tudom, hogy engedhetek meg magamnak ilyen indiszkrét kérdéseket magával szemben.

Durtal most leült elébe. Végre kezdett úgy alakulni a helyzet, ahogy ő szerette volna, hozzá kezdett hát az őstromhoz.

A térdét az asszonyéhoz érintette.

— Nagyon jól tudja, hogy nem lehet velem szemben indiszkrét, hisz mostantól már jogai vannak itt.

— Hogy volnának, egyáltalában nincsenek s nem is akarom, hogy legyenek.

— Miért?

— Csak... Hallgasson meg... És hangja most hatá-

rozott lett és komoly... Hallgasson meg... Minél jobban meggondolom, annál inkább érzem, hogy kérnem kell, legyen irgalommal és ne tépje így szét az álmunkat. Aztán... akarja, hogy őszinte legyek, olyan őszinte, hogy a maga szemében már valóságos önző szörnyetegnek fogok feltűnni, hát igen, ez egészen az én személyes ügyem, de nem akarom feldulni azt a boldogságot, azt a, hogy is fejezzem ki magamat, szélsőséges és végtelen gyönyört, melyet viszonyunknak köszönhetek. Érzem, milyen zürzavarossá válik ez a dolog és mily rosszul fejezem ki magamat. Végre ás, hát tudja meg, hogy maga a karjaimban hever, ahányszor és amikor csak akarom, mint ahogy hosszú időn át a karjaimban volt Byron, Baudelaire és Gerard de Nerval s mindenki, akit csak szerettem...

— Mit mond?

— Azt mondom, elég ha csak erősen kívánom őket vagy magát, mielőtt elalszom.

— Nos és?

— Nos hát félek, hogy maga nem ér majd fel az álmképemmel, azzal a Durtallal, akit imádok s aki eszeveszett kéjt varázsol az éjszakáimba.

Durtal elképedve bámult rá. Az asszony szeme bánatos és tétova volt, mintha nem is látta volna őt s csak úgy levegőbe beszélt volna. És Durtal is csak állt ott tétován; de egy hirtelen gondolatvillanásnál eszébe jutottak az inkubatuszt jelenei, amelyekről Gevingey beszélt... Ezt a kérdést majd tisztázzuk később — gondolta magában... és közben az asszony karját szép lassan magához húzta, felemelkedett hozzá; s hirtelen szájon csókolta.

Mintha delejes áram érte volna, úgy ugrott ez fel s maradt ott állva. Durtal átölelte s elborította vad csókjaival; az asszony pedig halk sóhajtással hajtotta hátra a fejét s lábát Durtal két lába közé feszítette.

Durtal ajkáról dühös kiáltás röppent el, mert érezte,

hogy az asszony csipői mozognak... Megértette most, vagy legalább is azt hitte, érti. Fösvényen csak magának akarta a gyönyört; a magános kéj, a néma bűn egy nemére vágyott.

Eltaszította magától. S ő úgy maradt ott egész sápadtan, lélekzet után kapkodva, előre meredő kézzel, mint egy megrémült gyermek... Erre aztán elpárolgott Durtal haragja is, vad gerjedelem fogta el... az asszonyhoz ugrott s újra a karjába kapta... de ez sikoltozva védekezett: ...nem, az Istenre kérem, hagyjon el.

De Durtal erősen tartotta, magához szorította egész testét s birkózott vele, hogy a derekát magához kaphassa.

— Az Istenre kérem, bocsásson el!

Olyan kétségbeesett volt a hangja, hogy cleresztette. De tüstént arra gondolt, nem lett volna-e jobb, ha lenyomja a szőnyegre és erőszakot vesz rajta. Az asszony tébolyult lázban égő szeme azonban elijesztette.

Az asszony lecsüggő karral, sápadtan lihegett a könyvszekrényhez dülve.

Durtal fel s alá járkált a szobában s jobbra-balra lökdöste a butorokat. — Oh... mondotta — mennyire kell magát szeretnem, hogy minden könyörgése, minden vonakodása ellenére...

Az asszony összefonta karját, hogy távol tartsa őt magától.

— Oh — kezdte ismét elkeseredetten — miből is van maga?

Az asszony felriadt s egész megtörtén mondotta neki:

— Uram, eléggé szenvedek, legyen kimélettel hozzám.

Azután össze-vissza kezdett beszélni a férjéről, a gyóntatójáról, utoljára már egész összefüggéstelen dolgokat mondott s Durtalt valósággal félelem fogta el... Az asz-

szony elhallgatott, aztán szinte éneklő hangon kezdte ismét:

— Mondja, el fog jönni holnap este hozzám?

— De látja, én is szenvedek.

Mintha nem is hallotta volna. Téveteg szemében valahol a szembogár távoli mélyén halavány fény csillant s az előbbi éneklő hangon suttogta:

— Mondja, barátom! ugy-e eljön, no mondja!

— Igen — mondta rá végre Durtal.

Erre megint rendbeszedte magát s szó nélkül kifelé indult a szobából; Durtal némán követte az ajtóig, az asszony kinyitotta az ajtót, visszafordult, megfogta Durtal kezét s egész lágyan megérintette ajkával.

S ő ott állt bután, mert nem értett az egészből semmit. — Mit jelentsen mindez? — kérdezte magától, mikor visszatért a szobába s helyreigazgatta a butorokat s kiegyengette az összedult szőnyeg redőit. — És most igazán rámfér, hogy rendet teremtsék az agyamban is; gondolkozzunk csak egy kissé, ha sikerülne.

— Mit akarhatott elérni, mert bizonyos, hogy van valami célja? Egész a szerelmi aktusig nem akar elmenni. Tényleg csalódástól félne, mint ahogy állítja? Talán arra gondol, mily nevetségesen visszataszítók a szerelem görcsös vonaglásai? Vagy talán úgy van, amint hiszem, hogy ennek a melankólikus asszonynak a férfiak felizgatásában telik rettentő gyönyöre s ilyenkor csak magára gondol; ez már az obszcén önzésnek egy különös neme volna, a legraffináltabb bűnök egyike, amelyről csak a gyóntatók gyűjteménye tud. Hisz akkor egy minden hájjal megkent nővel van dolgom!

Aztán itt volna még az inkubatusz kérdése is, amely közben szintén fel-felüti a fejét; ő maga is beismeri, még pedig a legnagyobb nyugalommal, hogy tetszése szerint tölti együtt álmában éjeit élő vagy már halott lények-

kel. Szatanista volna; s talán szerepe van a dologban Docre kanonoknak is, akit valaha ismert.

Mindmegannyi megfejthetetlen kérdés! Hát ez a váratlan meghívás másnapra mit jelenthet? Talán csak otthon akarja magát megadni. Talán kényelmesebbnek találja így, vagy izgalmasabb neki, ha a férje szomszédságában követi el a bűnt? Talán megveti Chantelouveot s ez valami jól kitervelt bosszu, vagy a meglepetés veszélyétől való félelemre számít s ezzel akarja felkorbácsolni idegeit.

Különben az is lehet, hogy ez a végső kis kacérság, egy kis pihenő lelkiismeretfurdalások közben, izelítő a lakoma előtt, az asszonyok ilyenkor egész mulatságosak! Talán előre ki is módolta ezt az egész vonakodást, hogy ez apró hadicsel segélyével is éreztesse a különbséget önmaga és a cédák közt. Vagy talán valami fizikai oka van, valami, ami elkerülhetetlen halasztást parancsol, talán testi kényszerűség, mely miatt legalább egy napi haladékot kell nyernie.

Még más magyarázatot is próbált keresni, de egyáltalában nem talált.

Alapjában — kezdte aztán ismét, mert balsikere mégis csak bosszantotta — alapjában ostoba voltam. Kitar-tonak kellett volna lennem s nem lett volna szabad könyör-géseinek és ravaszkodásainak engednem; véresre kellett volna csókolnom a száját s kicsattantanom a mellét. Akkor már tul volnánk mindenén, míg most kezdek megint újból az egészet; az ördög vinné el, hisz van nekem más dolgom is.

Ki tudja, talán most ki is nevet. Talán ő maga is azt szerette volna, hogy szenvedélyesebb és bátrabb legyek; de nem, fájdalmas hangja nem volt ámitás, szenvedő szeme nem szinlelte a tébolyult vágyat s mit jelentene akkor az a csaknem tiszteletteljes csók, mert a tiszteletnek és hálá-

nak valami egész megfoghatatlan árnyalata bizsergett abban a csókban, amellyel a kezemre borult.

Bele kell ebbe örülni. Aztán meg a nagy zürzavarban a teárról és a frissítőkről is megfeledkeztem. De talán már le is vethetném a félcipőmet most, hogy egyedül vagyok, ugyis egész felpuffedt a lábam, hogy ennyit tipegtem-topogtam a szobában le s fel.

Vagy legjobb volna még, ha lefeküdném, nem tudok most sem dolgozni, sem olvasni.

Azzal felhajtotta az ágyterítőt.

— Határozottan soha nem sikerül semmi úgy, amint az ember tervezi; pedig igazán nem rosszul főztem ki a dolgot — kezdte ismét, mikor a takaró alatt elnyujtózott. Söhajtva oltotta el a lámpát, miközben a kandurja, bátorságát visszanyerve, leheletnél lágyabban futott végig rajta, hogy nesztelenül elfoglalja megszokott helyét.

XI.

Minden balsejtelme ellenére egész éjjel úgy aludt, mint a tej és reggel tiszta fővel, zavartalan, vidám hangulatban ébredt.

Az előző esti jelenet, amelynek még jobban meg kellett volna zavarni érzékeit, épp az ellenkező eredményt érte el, mert tény, hogy Durtal nem tartozott azok közé, akiket csak annál jobban tüzelnek az akadályok. Rendesen csak egy kísérletet tett, hogy áttörje az akadályokat s mihelyt észrevette, hogy nem sikerül azokat elhárítania, kitért utjából s nem érzett semmi vágyat, hogy újra kezdje a küzdelmet. Ha Chantelouvenénak az volt a célja, hogy még inkább felcsigázza ezekkel az óvatos, féluton való megállásokkal és huzavonákkal, úgy egészen rossz uton járt. Lassankint elfásult s már ezen a reggelen is unal-

masnak találta ezt a színészkedést s fárasztónak a vára-
kozást.

De visszaemlékezéseibe egy adag keserűség is vegyült. Dühös volt erre a nőre, hogy úgy az orránál fogva vezette s dühös volt önmagára is, mert beugrott neki. Most aztán eszébe jutottak egyes kifejezések, amelyeknek ildomtalanúsága akkor fel sem tűnt neki, melyek azonban most bántották. Például midőn Chantelouvené ideges nevetésére csak úgy félvállról azt jegyezte meg, hogy »gyakran az omnibuszban is rájön«, főleg pedig az a kijelentése, hogy sem engedelme, sem személyére nincs szüksége és mégis birhatja. Ilyesmit mondani annak a férfinak, aki nem futott utána s aki alapján még semmiféle szorosabb viszonyba nem került vele, legalább is illetlennek tűnt föl előtte.

— Megállj csak — mondotta magában — majd meg-
alázlak én, csak jogom legyen hozzá.

Ma reggel, hogy ilyen világos fejjel ébredt, meglehe-
tősen veszített nála erejéből ennek az asszonynak varázsa.

A leghatározottabban föltette magában.

Össze-vissza két találkozásba kerül majd a dolog:
az első a ma esti, náluk. Ennek nem tulajdonítok jelen-
tőséget, ez nem számít, mert nincs szándékomban sem az,
hogy behálózni hagyjam magamat s hogy én kezdjem az
ostromot, ahhoz meg egyáltalán nincs kedvem, hogy Chan-
telouve-val tetten éressem magam és ki legyen téve valami
erkölcsrendészeti beavatkozásnak vagy egy revolverlövésnek.
Aztán még egyszer találkozom vele és pedig utoljára, itt.
Ha akkor sem hajlik, ugyis jó, én végzek vele, aztán
mehet s játszhatja másutt ezt a perverz szerepet.

És Durtal jó étvággyal reggelizett, asztalához ült és
átfutotta könyvének szétszórt anyagát.

Egészen addig jutottam — szólát átfutva az utolsó
fejezetet — hogy az alchimista-kísérletek és az ördög-
idézések csődöt mondtak. Prélati, Blanchet és valamennyi

aranycsináló és bűbajos, aki csak a marsall környezetében volt, váltig azt hajtotta, hogy Gillesnek, ha azt akarja, hogy a Sátán lépremenjen, vagy el kell adnia neki a lelkét és az életét, vagy nagy bűnökkel kell az ördög kedvébe járnia.

Gilles kereken megtagadja, hogy az életét eladja és a lelkét elveszítse, a gyilkosságtól azonban nem borzad vissza. Ezt a férfit, aki oly rettenthetetlen a harcmezőn is oly vakmerő, midőn Jeanne d'Arcot kíséri, rémület fogja el, mihelyt az örökélet és Krisztus jut eszébe. És ebben egy csöppet sem különbözik bűntársaitól; biztos akar lenni abban, hogy senki el nem árulja a döbbenetes ocsmányságokat, amelyeket jól elrejtene a kastély falai, ezért a szent Evangéliumra fogadtat velük titoktartást s egész bizonyos benne, hogy egyikük sem szegi meg esküjét, mert a Középkorban a legorocátlanabb bandita sem merészelte volna elkövetni azt a megbocsáthatatlan gáztettet, hogy megcsalja Istent.

És olyankor, ha alchimistái hátat fordítottak a tehetetlen tégelyeknek, Gilles mindig borzalmas tobzódásoknak adja magát s a dorbézolás és lakmározás kicsapongó tulajdonságától lánggra lobbantott testisége kirobban és vad gerjedelembe haborog.

Asszonyok pedig egyáltalában nem voltak a kastélyban; úgy látszik különben, hogy Gilles Tiffaugesban már idegenkedett a női nemtől. Miután eleget hentergett a tábori cédákkal s a Xaintraillesekkel és a La-Hirekkel végigpróbálta VII. Károly udvarában az összes prostituáltakat, úgy látszik csömört kapott az asszonyi formáktól. S mint mindazok, akiknek nemi ösztöne degenerálttá válik és megbicsaklik, oda jut ő is, hogy a női bőr finom tapintata s. az asszonyi testnek sajátos kigőzölgése, mint minden szodomitában, utálatot ébreszt benne is.

Megrontja hát főúri székhelyén a minisztráns gyere-

keket, különben is mindig gondosan választja ki ezeket a kis minisztránsokat, akiknek szépeknek kell lenniök, mint az angyaloknak. Egyedül csak ezeket szerette s vérengzései alkalmával is egyedül csak ezeket kimélte.

De csakhamar lagymatagnak találta már ennek a gyermeki bujálkodásnak gyönyöreit is. Az ördögösség alaptörvénye, amely azt írja elő, hogy a Gonosz kiválasztottjának a bűn lépcsőjén a legalsó fokig le kell süllyednie, ezuttal ismét betelt. Nem kellett-e Gilles lelkének is véres gennyet izzadnia, hogy a leghitványabb kényelmesen la-kozhasson ebbe a kelevényektől biboros tabernákulumban.

És a lihegő vágy litániái felszárnyaltak a mészárlások szennyes szelén. Gilles első áldozata egy egészen kis fiucska volt, akinek még a nevét sem tudják. A marsall megfojtotta, levágta kezét, kimetszette szívét, kitépte két szemét s azután bevitte Prélathihoz. Itt mind a ketten szenvedélyes átkokat szórva rá, felajánlották a Gonosznak, de a Sátán néma maradt. Gilles csaknem magánkívül futott ki a szobából. Prélati egy vászondarabba takargatta az árva maradványokat s remegve fogott hozzá, hogy az éj leple alatt szentelt földbe temesse el Szent Vince kápolnája mellett.

Ennek a gyermeknek a vére, amelyet Gilles megőrzött, hogy azzal írja бүvölő ígéit és varázskönyveit, mint rémséges magvetés gazdagon felburjánzott és olyan buján sarjadt ki, hogy Rais, a bűnök legborzalmasabb aratását gyűjthette be, amelyről csak valaha ember hallott.

1432-től 1440-ig, vagyis a marsall halálától visszafelé számított nyolc év alatt Aujon, Poitou és Bretagne népe zokogva bolyong szerte az utakon. Minden gyermek eltűnik, a pásztorfiukat elrabolják a mezőkről; az iskolából hazasiető kislányok, a fiucskák, akik utcahosszat labdáz-nak, vagy az erdő szélén hancuroznak, nem térnek többé haza.

A bretagnei herceg által elrendelt hivatalos vizsgálat során Jean Toucherondenak, a herceg eféle ügyekben megbízott kommisszáriusának irnokai véget érni nem akaró kimutatásokat állítanak össze megsiratott gyermekekről.

Rochebarnatban elveszett Peronne asszony gyermeke, aki anyja állítása szerint »iskolába járt és igen jót tanult.«

Saint-Etienne de Montlucben elveszett Guillaume Brice fia, »aki is szegény ember volt és alamizsnáért járt.«

Machecoulban elveszett Georget le Barbier fia, akit »bizonyos napon almát láttak szedni a Rondeau-ház mögött és ettől a naptól kezdve nem látták többé.«

Thonayeben elveszett Mathelin Thouars gyermeke, »akit azóta panaszkodni és siránkozni hallanak és a nevezett gyermek körülbelül tizenkétéves volt.«

Machecoulban egy pünkösdi napján a Sergent házaspár otthon hagyja nyolcéves gyermekét és mikor hazatérnek, »nem találják többé a nevezett nyolcéves gyermeket, amin is fölöttébb csodálkoznak és megszomorodnak.«

Chantelouban Pierre Badieu, községi szatócs azt állítja, hogy körülbelül egy éve két kis gyermeket látott Gilles de Rais földjein. Ez a két testvér, az említett helyen lakó Robin Pavot gyermeke volt. »És ettől a naptól kezdve sohasem látta őket s azt sem tudja, mi történt velük.«

Nantesben bizonyos Jeanne Darel azt vallja, hogy a »Szent Atya napján Olivér nevű, nyolcadik évében levő fia elveszett és ettől a naptól kezdve soha nem látta többé és nem is hallott róla.«

És a hivatalos vizsgálat iratai szaporodnak, garmádává dagadnak, százával fedezik fel a neveket, melyek az anyák siralmáról beszélnek, akik a vándoroktól kérdezősködni uton-utfélen, a házakban jajveszékelő családokról, amelyeknek gyermekeit elrabolják, mihelyt elszélednek a mezőkön, hogy szántsanak és vessenek. Ezek a kifejezések: »késervesen siránkozni látták őket emiatt« és »sok jajveszé-

kelést lehet hallani« minden vallomás végén megismétlődik, mint valami bánatos refrain. Amerre csak a Gilles mézsárszékeit felállítják, könnyet hullatnak az asszonyok.

A megdöbbsent nép először azzal a mendemondával álltatja magát, hogy gonosz tündérek, rosszindulatu szellemek szöktetik meg magzataikat, de lassan-lassan rémséges gyanu váltja föl ezt a hitet. Mikor a marsall lakóhelyét változtatja és Tiffauges várából a champtocéi kastélyába, innen pedig La-Suze várkastélyba vagy Nantesbe megy, mindenfelé könnyomot hagynak a léptei. Ha egy vidéken átutazik, másnap már hiányzanak onnan a gyermekek. A parasztok borzalommal jönnek rá, hogy amerre csak Prélati, Roger de Bricqueville, Gilles de Sillé és a marsall többi bizalmasai mutatkoznak, a kisiuk mindenünnen eltűnnek. Végül rémülve veszik észre, hogy egy Perrine Martin nevű vénasszony csatangol szerteszét, szürke ruhában, arcán, akárcsak Gilles de Sillé, fekete álarcával; megszólítja a gyermekeket s a beszéde olyan csábító s az arca, ha fellebbenti a fátyolát olyan rábeszélő, hogy mind követik őt az erdő széléig, ahonnét kipecskelt szájjal zsákokba gyömöszölve emberek hurcolják el őket. S a rémült nép a ragadozó madárról »héjjának« hívja ezt a husszállítónöt, ezt az asszonybőrbe bujt kannibált.

S a marsall kiküldöttei szétrebbenek az összes falvakba és tanyákba és Bricqueville urnak, a fővadászmasternek utasításai szerint hajtják fel a gyermekeket. Gilles, aki nem nagyon volt megelégedve ezeknek a hajtóknak munkájával, maga is gyakran állt lesbe kastélya ablakában s ha ilyenkor pár fiatal koldus vetődött arra, akiket bőkezűségének híre csalogatott oda és alamizsnát kért tőle, mindjárt kiszemelte közülök az inyére valót s azt, akinek külseje érzékeit ingerelte, felvitette kastélyba s itt aztán ezek mindaddig börtönben ültek, míg csak a marsallnak étvágya nem támadt s nem követelte a maga véres lakomáját.

Hány gyermeket mészárolt le, miután előbb meggyalázta őket? Maga se tudta, annyi erőszakot vett és oly sok gyilkosságot követett el. Az egykoru szövegek hét-nyolcszáz áldozatot sorolnak fel, de ez a szám nem teljes és csak hozzávetőlegesnek látszik. Egész vidékek néptelenedtek el, a tiffaugesi majorokból eltűnt az ifju nemzedék. Lazuzeban nem maradt férfisarj. Champtocéban egy egész toronyfenék zsufolva volt hullákkal; az egyik tanu, Guillaume Hilairét, akit a törvényes vizsgálat alkalmával megidéztek azt is említette; »hogy bizonyos Du Jardin hallott róla, mikép a nevezett kastélyban egy hordót találtak egészen telve halott kis gyermekekkel«.

Még ma is láthatók e gyilkolások nyomai. Két évvel ezelőtt egy orvos titkos kutbörtönt fedezett fel Tiffaugesban, ahonnet a koponyáknak és csontoknak egész tömege került napvilágra.

Az bizonyos, hogy Gilles rémületes hekatombákról tett vallomást s barátai hajmeresztő részleteket erősítettek meg. Alkonyatkor, mikor érzékeik már valósággal a sugárzásig izzottak s a vadpecsenyék erős leve felzaklatta s a fűszerekkel meghintett tüzes italok heve lángralobbantotta őket, a kastély egyik félreeső termébe vonultak Gilles és barátai. Ide hozzák a tömlőcökbe zárt kisfiukat is. Levetköztetik őket, kipeckelik a szájukat, a marsall fogdossa és meggyalázza őket, aztán tördőfésekkel kifordítja a belsejüket s abban leli kedvét, hogy apróra darabolja minden tagjukat. Máskor felhasítja mellüket és a lélekzetet issza ki tüdejükből, olykor felnyitja hasukat is, szagolgatja, kezével kitágítja a sebet és belé ül. És ilyenkor, miközben a belek iszapos, langymeleg szennyében fetreng, kissé megfordul s a vállán keresztül hátra tekintve, gyönyörködik az áldozatok végső vonaglásában, utolsó görcseiben. Ő maga mondotta: »Sokkal jobban kielégített en-

gem minden gyönyörűségénél, ha kedvemre játszhattam a kinzásokkal, a könnyekkel és a vérrrel.«

Aztán belecsömörlik ezekbe a szennyes örömekbe. A pöriratoknak egy még nyilvánosságra nem hozott paszuszusából tudjuk meg, hogy a »nevezett nagy ur fiucskákkal adta össze magát, néhányszor leányakkal is, akikkel csak hasukon szokott közösködni, miközben, mint maga mondotta, több gyönyörűséget és kevesebb fájdalmat érez, mint a természetes kielégülésnél.«

Azután lassan elnyiszálta torkukat és darabokra vágta őket. A holttesteket s ruháikat és fehérneműjüket aztán a fával és száraz levelekkel teletömött kandallók lobogó tüzebe dobták és a hamvakat szétszórták a sülyesztőkbe s a tornyok tetejéről szelek szárnyán az ég négy tája felé, a sáncárkokba és a levezető csatornákba.

És a marsall tébolyult dühe egyre fokozódott, eddig csak élőlényeken és haldoklókon hűtötte érzékei dühös szomjúságát, de aztán már fárasztotta, hogy vonagló testeket szennyezzen be és most holtakkal szeretkezett.

Mint valami szenvedélyes művész, elragadtatott kiáltásokkal csókolgatta áldozatainak formás tagjait; szépségversenyt rendezett hullabájak megkoszoruzására — és ha egy-egy ilyen levágott fő a díjat elnyerte, azt hajánál fogva a magasba emelte és szenvedélyesen csókolgatta a hült ajkakát.

Hónapokon át kielégítette ez a hullarabló kéj. Halott gyermekeket szennyezett be s vágyainak lázas tüzét a sirok vérmocskos jegével hűsítette, sőt annyira ment, hogy egy alkalommal, midőn gyermekraktára kiürült, egy terhes asszony hasát metszette fel, hogy kipróbálja a méhmagzatot is.

Az ilyen kicsapongások után kimerült és rémséges álom nyomta el, nehéz álomkór lepte meg, afele lethargia, amilyen Bertrand strázsamestert a sirok meg-

gyalázása után lenyügözni szokta. — De ha el is fogadjuk, hogy ez az ólmos álom a még meglehetősen fogyatékosan megfigyelt vampirizmusnak egyik ismert fázisa, ha hihető is, hogy a nemi eltévelyedésekben szenvedő Gilles de Rais valósággal virtuóza volt kinzásnak és gyilkolásnak, mégis be kell ismerni, hogy egyetlen pontban különbözött a legkőrmönfontabb gonosztevőktől s a legörjögőbb szadistáktól is és ez annyira rettenetes, hogy meghalad minden emberi mértéket.

Mikor már ez a sok rémséges gyönyör, ez a sok borzalmas gonosztett mind nem elégítette ki, egy különös bűn esszenciájával kezdte fűszerezni őket. Ez már nemcsak az áldozatával játszó fenevad kemény, kiszámított kegyetlensége volt. Vad szenvedélye nem maradt már pusztán testi indulat, hanem mélyebbé, lelkivé vált. Azt akarta, hogy a gyermekek testben és lélekben egyaránt győztesek legyenek; teljesen ördögi álnoksággal játszotta ki a hálát, élt vissza a vonzalommal és rabolta meg a szeretetet. És aztán egy csapással fölülmult minden képzelhető emberi aljasságot s egyszerre beleveszett a Gonosz legocsmányabb éjszakájába.

Ilyeneket eszelt ki:

Mikor Bricqueville, Prélati vagy Sillé egy-egy szerencsétlen gyermeket bevitt hozzá, rendesen felakasztotta a falra; de abban a pillanatban, mihelyt a gyermek fulladozni kezdett, megparancsolta Gilles, hogy vegyék le és oldozzák meg a hurkot. Azután gyöngéden a térdére ültette a kicsikét, bátorította, simogatta, babusgatta, felszárította könnyeit s székhálóira mutogatva mondogatta nekik: »Ezek rossz emberek, de lásd, én parancsolok nekik, ne félj semmit, megmentem az életedet és visszadlak az édesanyádnak — és míg a gyermek örömeiben szinte magánkívül megölelte és valóban szeretettel simult hozzá, hátulról szép lassan elvágta a nyakát, amint mon-

dani szokta: »halálba bágyasztotta« és mialatt a félig lemetezett fő vérözönben bókolt, összevissza öklözte a testet, megfordította és üvöltve gyalázta meg.

Az ilyen förtelmes mesterkedések után joggal hitette, hogy a kisujja hegyében bizsereg a mézáros művészet telje s a gőg hangján kiáltotta oda élődsi hadának: Nincs ezen a planétán senki, aki ilyet merészelné.

De ha vannak is emberek, akik túl emelkedhetnek a földi jószág határán, ha akadnak lelkek, amelyek képesek fürödni a szeretet vizének legrejtelmesebb mélyein, a Gonosz tulvilági mértékét még sem érheti el ember. A marsall is, miután egész belecsömörlött a kicsapongó erőszaktételekbe s vérengzésekbe, már nem mehetett tovább ezen az uton. Egyideig csak törhette a fejét a legpáratlanabb förtelmeken, a legválogatottabb és leglassabb kínzásokon, de végre ebben is kimerült; az emberi képzetnek határai vannak; ördögien fölülmulta már önmagát. Most sóváran lihegett bele a semmibe, eleven bizonyosságként annak a demonografusok által felállított igazságnak, hogy a Gonosz megcsal mindenkit, aki csak hivéé szegődik s kiszolgáltatja magát neki.

Mivel már lejjebb jutni nem tudott, a saját nyomain akart visszatérni, de ekkor megrohanták a lelkiismeret-furdalások, beléragaszkodtak és izzó fogókkal csipdesték szünet nélkül.

A bűnbánat szörnyű éjszakáit éli át, kísértetek acsarkodnak rá s halálos szorongásában úgy üvölt, mint az állat. Ugy akadnak rá, amint fel és alá futkos a kastély elhagyott részein, zokog, térdre veti magát, az Istenre esküszik, hogy bűnbánatot tart, fogadkozik, hogy kegyes alapítványokat tesz. Machecoulban kollégiumi templomot épített a Szeplőtlen Fogantatás tiszteletére; azt beszéli, hogy kolostorba zárkózik, hogy Jeruzsálembe zarándokol, utközben koldulva össze mindennapi kenyerét.

De ebben a változékony és tulfeszült lélekben csak összetorlódnak s aztán ismét szétfoszlanak az eszmék, egymás hegyén-hátán osonnak el s amelyek már eltűntek, még otthagyják árnyuk nyomát az utánuk következőkön. Még szinte a kétségbeesés könnyei között veti magát új kicsapongások karjába s oly örületes dühvel tombol, hogy ráveti magát a gyermekekre, amelyet behoznak neki, szétfakasztja a szemgolyóit, az ujjával kavarja a szemek véres tejét, azután egy tövises galyat kaparit s azzal addig paskolja a gyermek fejét, míg az agyvelő ki nem bugygyan a koponyából.

És ha csörgedez a vér és az agyvelő pépje ráfröccsen, fogát vicsorgatja és nevet. Az erdőbe menekül, akár az üldözött vad, székálló legényei pedig közben a padlót mossák és előrelátóan igyekeznek a holttesttől és a ruháktól szabadulni.

A Tiffaugest környező erdőségekben bolyong, sűrű, sötét, mély rengetegben, amilyenek már Bretagneban is csak Carnoe körül vannak.

Menetközben zokog, remegve tér ki a kisérteteknek, amelyek hozzá közelítenek, körülnéz és egyszerre észre veszi az ősi fák szemérmetlen formáit.

Olyan, mintha fajtalanná válnék előtte a természet is és mintha éppen az ő jelenléte rontaná meg, most először eszmél rá a fatörzsek obszcénitására és priapokat fedez fel az őserdőkben.

Olyan neki itt a fa, mint valami élő lény, ott állt egyenesen, de fejjel lefelé és alul elvész a kusza gyökérhaj tömkelegében; a lábai pedig a levegőbe nyulnak és szétveti őket; azután ismét új csipőkké tagozódik, amelyek ismét kétfelé ágaznak s annál kisebbek lesznek, minél jobban távolodnak a törzstől; s ezek közé a combok közé valami merev paráznasággal ismét egy másik ág mélyed be és egyre kisebb méreteken folyton ismétlődik ez a pázás

ágról-ágra, fel egész a csucsig; van aztán ág, amely olyan a szemében, mint egy Phallus, amely felmervül s a lombok zöld szoknyája alatt tűnik el, vagy éppen fordítva, buja zöld gyapjuból bujik elő s a talaj bársonyos hasába mélyed.

Képzelődések rémitik. A karsu bükkök sápadt, sima kérgében a gyermekek bőrét, ezt a halavány, pergament-fehérségű bőrt látja viszont; s a koldusok vastag elefánt-bőrére ismer rá a vén tölgyek feketült, repedezett mezében; a galyak szétágazásánál pedig lyukak, nyílások tátongnak, ahol a kéreg puffadt ráncokba türemlik a tojásdad bemetszések s fodros nyílások körül, amelyek olyanok, mint tisztátalan hüvelyek, tátongó állati szeméremtestek. A galyak görbületeinél még más jelenségek is feltűnedeznek; karizületek, szürke szőröktől bozontos hónaljak; sőt a fatörzseken is akadnak sérülések, amelyek roppant ajkakká tágulnak a bársonyos, rozsdaszín mohotka bozótjai alatt.

Mindenütt obszcén alakzatok bujnak elő a földből és kusza összevisszaságban az égig burjánzanak fel, amely sátánivá torzul; a felhők emlékké dagadnak, párosivü hátsórészekké hasadnak, termékeny anyaméhékké gömbölyödnek vagy kifröccsent tejsávokká vékonyulnak; teljes összhangba olvadnak az őserdő sötét tivornyájával, ahol semmi sincs már, csak szertelen vagy törpe csipők képmásai, aszszonyi háromszögek, nagy V-k, szodomain kéjre torzult szájak, befelé táguló sebek, nyirkos nyílások. — (S az ocsmányságoknak ez a tájképe változatos. Gilles most félelmes polipokat fedez fel a fatörzseken, borzalmas daganat-tömlőket. És csontkinövésekre, fekélyekre ismer bennük s a harkályvájta lyukakban üszkös ráksebekre és borzalmas csontszura; a föld szörnyű kórterme ez a fák venerikus klinikája, amelyben egy-egy fásor kanyarulatánál véresen emelinti fejét egy-egy vörös bükk.

És e hullongó biboros levelek alatt azt képzei, hogy

vér permetezik rá; düh fogja el, azt hiszi, hogy a fa kérge alatt erdei nimfa lakozik és vágy fogja el, hogy egybeforrjon az istennő husával, szeretné leszurni a Dryadot s egy-egy emberi tombolásoktól még szűz helyen meggyalázni.

Irigyli a favágót, akinek majd osztályrészül jut a szerencse, hogy kivághatja ezt a fát és darabokra apríthatja és örület szállja meg, bögni kezd, mint a szarvas s az erdőre neszel, amely epedő kiáltására a szél rikoltó fütttyével válaszol: összezsugorodik, jajgat, azután tovább folytatja útját s úgy dől az ágyra, mint valami élettelen tömeg.

És most álmában élesebb alakot öltenek a kísértetek. A galyak parázna kuszasága, a különböző fanedvek párzásai, a táguló repedések, a nyiladozó bozótok eltűnnek; az északkeleti szélről korbácsolt lomb könnyei elapadnak: a felhők fehér fekélyeit felissza az ég sivár szürkésége és egyszerre mérhetetlen csöndben — meglepik a szukkubuszok és az inkubuszok.

A testek, amelyeket szétmarcangolt s amelyeknek porát a kutakba szóratta, mint éjjeli lelkek támadnak újra fel s a lágyékai körül rohanják meg. Védekeznek, paskol a vérben, felriad álmából s összekuporodva, mint valami farkas, négykézláb vándorog a feszülethez, amelynek ordítva harap a lábába.

Erre egy hirtelen fordulat zavarja meg. Remegni kezd Krisztus előtt, aki dult ábrázattal mered rá. Könnyörög neki, hogy legyen irgalommal iránta, esdekel, hogy kimélje, zokog, könnyezik s mikor már nem bír csak halkan sóhajtozni, rémülten hallja, hogy saját hangjában azoknak a gyermekeknek könnyei keseregnek, akik anyjuk után sikoltottak s irgalomért rimádkodtak hozzá.

És Durtal maga is elfogódva a látomásoktól, ame-

lyeket felidézett, bezárja jegyzőkönyvét s vállat vonva úgy érzi, hogy meglehetősen nyomorúságosak az ő lelki küzdelmei egy asszony miatt, akinek vétke elvégre is, akár csak a saját bűne, alapján nyárspolgári bűn, szűkmarku véték.

XII.

— Erre a látogatásra, amely különös színben tűnhetne fel Chantelouve előtt, akit hónapok óta elhanyagoltam, könnyű ürügyet találni — mondotta magában Durtal a Bagneux-utca felé haladva. — Föltéve, ha otthon lesz ma este, ami nem valószínű, mert mi értelmű volna akkor ennek a találkának? azt a magyarázatot hozom fel neki, hogy Des-Hermiestől hallottam köszvényes bántalmairól s érdeklődni akarok hogyléte iránt.

Felment a lépcsőn abban a házban, amelyben Chantelouve lakott. Meglehetősen széles, régi, rozoga lépcső volt vaskorláttal, vörös téglákkal burkolva és fával szegélyezve. Régimódi, ellenzős lámpa világította meg, amely fölött mint valami sisak tornyozódott a zöldremázolt bádögernyő.

Pocsolyaszag érzett ezen a régi házon, de valami templomi illatot is lehelt s aféle ünnepélyes meghittség sugárzott fel benne, amit hiába keresünk már mai korunk kártyavár épületeiben. Úgy tetszett neki, hogy ez a ház nem tűrné meg az új lakásoknak azt a kevertségét, hogy kitartott nők mellett, a legerkölcösebb és legnyugodtabb háztartások húzódnának meg benne. Tetszett ez neki és az volt az érzése, hogy Hyacinte sokkal kíváncsiabb ebben a komoly környezetben.

Az első emeleten becsöngetett. Egy szobalány hosszú folyosón át a szalonba vezette. Az első szempillantásra megállapította, hogy utolsó ittléte óta semmi sem változott,

Ugyanaz a nagy, magas helyiség volt ez, az ablakoknak szinte végtelen sorával. A kandallót Frémiet Jeanne d'Arcjának egy kis bronzmásolata díszítette, amely két, japánernyős lámpa között állott. Ujra ráismert a hosszú zongorára, az albumokkal megrakott asztalra, a divánra, a XV. Lajos korabeli karszékekre a színes tapéták között. Minden ablak előtt pálmák sorvadoztak kék kádakban, ébenfautánzatu állványokon.

A falakon kifejezéstelen, vallásos képek, Chantelouvenak egy ifjúkori arcképe félprofilban, egyik kezével műveire támaszkodva; csak egy régi vertezüstből készült, orosz ikonosztázion s egy 17-ik századbeli, Bogard de Nancy által fába metszett Krisztus-kép, amely régi, aranyozott fakeretben bársonyterítőn feküdt, enyhítette kissé a banalitását ennek a berendezésnek, amely husvétját ünneplő s jótékony hölgyeket és papokat fogadó nyárspolgárhoz illett.

A kályhában magasan lobogott a láng. A szobát rendkívül magas s hatalmas, rózsaszín csipkeernyős lámpa világította meg.

— Milyen sekrestyeszag van itt — szólt Durtal abban a pillanatban, amint az ajtó kinyílt.

Aztán bejött Chantelouvené fehér moll pongyolába öltözve, amelyből keserümandula illat áradt. Megszorította Durtal kezét és leült vele szemben és Durtal a fehér pongyola alatt lila selyemharisnyát s apró, lakktopánokat vett észre.

Az időről beszélgettek; az asszony panaszkodott a tartós tél miatt s elmondta, hogy tüzelhetnek a kályhába a legelkeseredettebben, mégsem tud felmelegedni s olyan, akár a jégcsap s azzal odanyújtotta neki a kezét, hogy tapintsa meg s az valóban jéghideg volt; azután a Durtal egészségi állapota miatt aggódott, mert sápadtnak találta.

— Bizony barátom, meglehetősen szomorú maga.

— Ha úgy volna, sem lehetne nagyon csodálkozni rajta — szólta Durtal, hogy érdekessé tegye magát.

Az asszony nem felelt mindjárt, azután így kezdte:

— Tegnap láttam, mennyire vágyakozik rám, de hát miért, miért is akarja ezt elérni?

Durtal egész futólag valami bizonytalan, elutasító mozdulatot tett.

— Maga nagyon különös ember — kezdte megint az asszony. — Éppen ma olvastam el újra egyik könyvét s feljegyeztem magamnak a következő mondást: »Csak azok az asszonyok érnek valamit, akiket nem értünk el soha« — nos, vallja be, hogy akkor volt igaza, mikor ezt írta.

— Ahogy vesszük. Akkor nem voltam szerelmes.

Az asszony tagadóan intett fejével.

— De nézze csak — szólta aztán — a férjemet is értesítenem kell, hogy maga itt van.

Durtal egyedül maradt a szobában s közben azon tőpelődött, milyen szerepet is játszik ő tulajdonképpen ebben a házban.

Chantelouve a feleségével együtt jött be. Házi kabát volt rajta s egy tollat tartott a szájában.

A tollat letette az asztalra s miután biztosította Durtalt róla, hogy egészsége már egész helyreállott, arról kezdett panaszkodni, hogy nyomasztóan sok munkája van s hogy túl van terhelve.

— Le kellett mondanom arról is, hogy ebédeket adjak s vendégeket fogadjak, ugyszólván nem is járok már ki — mondotta — reggeltől estig az asztalomhoz vagyok szögezve.

Durtalnak arra a kérdésére, amellyel a munkái természetére iránt érdeklődött, egész sor könyvet említett különböző szentek életéről, aféle tucatmunkát, amely aláírás

nélkül jelenik meg s egy toursi kiadó részére készül kiviteli célokra.

— Igen — szólt közbe nevetve a felesége — valóban fölöttébb elhanyagolt szentek azok, akikkel most foglalkozik.

És mikor Durtal mintegy magyarázatért rápillantott, Chantelouve maga is nevetve jegyezte meg:

— A feleségemnek igaza van, ezekkel a tárgyakkal megrendelésre foglalkozom és őszintén szólva, a kiadómnak valóságos gyönyörűsége telik benne, hogy velem ezt a hitványságot dicsőítetteti. Olyan szentekről kell most írnom, akik legnagyobbbrészt irgalmatlanul szennyesek voltak, Salszeről, akinek férgeitől és bűzétől még az istállóban lakó bérese is megundorodtak, Szent Kunigundáról, aki csupa alázatosságból teljesen elhanyagolta testét; Szent Opor-tunáról, aki soha nem használt vizet s ágyát mással, mint könnyeivel soha nem mosta; Szent Szilviáról, aki egyszer sem mosta meg az arcát; Szent Radegundáról, aki soha le nem tette szögesövét s aki állandóan hamurakáson aludt; és még néhány másról, akiknek kócos feje köré mind arany dicsfényt kell varázsolnom.

— Ez még semmi — jegyezte meg Durtal — holvassa el csak Alacoque Mária történetét, majd látni fogja, hogy ez a szent csupa önsanyargatásból a nyelvével szedte fel egy beteg ürülékét és egy másik beteg lábujján kiszivta a fekélyt.

— Tudom, de be kell vallanom, hogy ezek a rondaságok nagyon távol vannak attól, hogy megindítsanak, inkább undort keltenek bennem.

— Nekem Szent Lukács mártir a kedvencem — szólt Chantelouvené. — Ennek a szentnek oly átlátszó volt a teste, hogy a mellén át meglátta a szívében a szennyet; ez a szenny még valahogy csak elviselhető számunkra. Különben — tette hozzá rövid hallgatás után —

a test ápolásának ez a teljes hiánya ellenszenvenné tette volna nekem a kolostori életet s gyűlöltté a maga közepkorát.

— Bocsánat kedvesem — szólt a férj — maga rendkívül nagy tévedésben van. A Középkor egyáltalában nem volt a szennynek az a kora, amelynek maga képzeli, sőt ellenkezőleg, igen szorgalmasan használták akkor a fürdőket. Párisban például, ahol számos ilyen intézmény volt, a fürdősök beszaladták a várost és hangos szóval hirdették, hogy a víz meleg. Csak a Renaissance óta kezd a piszok elhatalmaskodni Franciaországban. Ha az ember meggondolja, hogy annak a gyönyörű Margit királynőnek, aki valósággal átitatta a testét illatszerekkel, olyan fekete volt a combja, mint a kürtödugó... IV. Henrik pedig azzal dicsekedett, hogy izzad a lába s egész kellemes kis hónaljsga van...

— Barátom, kíméljen meg ezektől a részletektől — szólt az asszony.

Durtal jól szemügyre vette Chantelouveot, míg beszélt. Kis gömbölyded emberke volt, a hasa úgy dudorodott ki, mint valami nagy dob a gyomra alatt s alig érte át két karjával. Pirospozsgás arca volt s hosszú haja, amelyet erősen pomádézott s félhold formában fésült el a halántékain, fülében rózsaszínű vattát hordott, teljesen le volt borotválva s egészben jómódu, jámbor falusi jegyzőhöz hasonlított. De élénk és hamiskás szeme ellentétben állott ezzel a jovialis, alázatos arckifejezéssel; ez a tekintet fondorkodó, kitanult üzletembert árult el, aki mézcedes külső alatt kész volt a leggonoszabb fogásra.

— Milyen nagy kedve volna ennek most engem kihajítani az ajtón — gondolta magában Durtal — mert bizonyára tud a felesége kalandjairól.

De ha szándékában volt is Chantelouvenak, hogy kurtán megszabaduljon tőle, semmi esetre sem árulta el

ezt a szándékát. Keresztbe tett lábbal, összekulcsolt kézzel, papos tartással ült ott s úgy látszott, hogy igen érdeklik Durtal munkái.

Miközben úgy hallgatta Durtalt, kissé előre hajolva, mint ahogyan színházban szokás figyelni, így szólt:

— Igen, ismerem az anyagot jól; annak idején olvastam is egy könyvet Gilles de Raisről, amely véleményem szerint jól van megírva; Bossard abbénak egy kötete volt.

— Valóban ez a legtudományosabb és legteljesebb a marsallról írott könyvek között.

— De mégis van valami — folytatta Chantelouve — amit nem értek itt; nem tudom megmagyarázni magamnak, miért hívják Gilles de Raist Kékszakállnak, mert a története semmi összefüggésben nincs a jó Perrault meséjével.

Az igazság az, hogy a valódi Kékszakáll nem Gilles de Rais, hanem egy Comor nevű breton király; a VI. században épült kastélyának egy maradványa még most is megvan a camoëti erdő szélén. A legenda nagyon egyszerű; ez a király megkérte Guérocktól, Vannes grófjától leányának, Triplinenek kezét. Guérock visszautasította, mert azt hallotta, hogy ez a király, aki egyremásra özvegységre jutott, megfojtja feleségeit, végre Szent Gildas megígérte a grófnak, hogy éppen és sértetlenül kapja vissza leányát, ha visszakövetelné, mire nagy fénnel megtartották az esküvőt.

Pár hónap múlva Tripline megtudta, hogy Comor tényleg megölte feleségeit, mihelyt teherbe estek. Mivel ő is terhes volt, menekülni akart; de a férje elcsipte és elvágta a nyakát. A vigasztalhatatlan apa követelte Szent Gildastól, hogy tartsa meg ígéretét, mire ez Triplinet feltámasztotta.

Amint látja, ez a legenda már sokkal közelebb áll

Gilleshez, mint a régi mese, a Kékszakállnak az a története, amelyet a találékony Perrault állított össze. De amúj azt illeti, hogyan származott át a Kékszakáll név Comor királyról a marsallra, ezt bizony magam sem tudom, ez a mult homályába vész.

— De mondja csak, ugy-e Gilles de Rais révén két kézzel kell turkálnia a szatanizmusban — kezdte most Chantelouve rövid csönd után.

— Igen és ez fölöttébb érdekes is volna, ha ezek a jelenetek nem volnának már annyira távol tőlünk; valóban sokkal csábítóbb és kevésbé mesterkélt volna leírni napjaink szatanizmusát.

— Kétségkívül — mondta Chantelouve kedélyesen.

— Mert — folytatta Durtal élesen figyelve Chantelouve-ot — manapság is hallatlan dolgok történnek. Beszéltek nekem istenkáromló papokról, valamint Docre kánokokról, aki felujította a középkori boszorkányszombatokat.

Chantelouve-nak a pillája sem rebbent meg. Nagy nyugalommal nyujtotta ki lábát s szemét a mennyezetre vetve így szólt: Édes istenem, hisz lehetséges, hogy néhány kerge birkának sikerült magát bevenni papi testületünkbe; de az oly ritka eset, hogy igazán nem érdemes vele foglalkozni. — És elterelte a beszélgetést erről a tárgyról, egy fronderól (szóló könyvet említve, amelyet épp most olvasott).

Durtal ebből megértette, hogy Chantelouve nem akar nyilatkozni Docre kánokhoz való viszonyáról s kissé zavartan hallgatott el.

— Bocsánat — szólalt most meg Chantelouvené férjéhez fordulva — elfelejtette lecsavarni a lámpáját, füstöl s bár az ajtó be van zárva, idáig érzem a szagát.

Egész ugy mondotta ezt, mintha arra akarta volna figyelmeztetni férjét, hogy távozzék. Chantelouve tényleg felállott s valami bizonytalan kuncogással kért bocsá-

natot, hogy kénytelen munkáját folytatni. Kezet szorított Durtallal, kérte, hogy szerencséltesse őket gyakrabban s a házi kabátja szárnyait a hasán összezsapva, elhagyta a szobát.

A felesége szemével követte s maga is felállt, az ajtóhoz ment s tüstént meggyőződött róla, be van-e zárva: azután visszajött Durtalhoz, aki a kandallóhoz támaszkodva állt ott s anélkül, hogy egy szót is szólt volna, két keze közé fogta a férfi fejét, ajkát az ajkára illesztette s lágyan felnyitotta a száját.

Durtal indulatosan nyögött fel.

Az asszony úgy bámult rá szenvtelen és homályos szemmel, amelynek szívérványhártyáján ezüstös csillamokat látott Durtal felragyogni; karjába akarta szorítani az asszonyt, aki azonban izgalmaiban is résen állt és egy sóhaj-tással lágyan kibontakozott az ölelésből, mire Durtal kissé feszélyezve ült le tőle távolabb s görcsösen szorította össze kezét.

Jelentéktelen dolgokról kezdtek társalogni; az asszony a szobalányát dicsérte, aki tűzbe menne érte, ő pedig elismerő és csodálkozó gesztusokkal vette ezt tudomásul.

Egyszerre az asszony végigsimitotta a homlokát:

— Ah — mondotta — borzasztóan bánt, ha arra gondolok, hogy a férjem itt van és dolgozik. Nem, talán kellenél is jobban furdal a lelkiismeret, oh igen, ostobaságokat beszélek, de csak legalább más ember volna, ha társaságba járna, ha hódításokat tenne, akkor egészen más volna a dolog.

Durtal kedvetlenül hallgatta, untatta panaszainak lapos-sága; végre mikor már teljesen lecsillapodott, ismét közeledett hozzá és így szólt:

— Lelkiismeretfurdalásokról beszélt, de nézze, most már akár bevezünk a révbé, akár csak így a parton ácsorgunk, a bűn lényegében már hajszálnyira ugyanaz.

— Tudom, a gyóntatóm is — mindenesetre szigorubban — de azért némileg ugyanazzal a váddal illet, mint maga; de nem, mondhat, amit akar, a dolog mégis másként áll.

Durtal nevetni kezdett, mert az jutott eszébe, hogy talán éppen a lelkiismeretfurdalás volt az a füszer, amely a nyütt szenvedélyeket az étvágytalanságtól megmentette és gunyolódni kezdett:

— Ami a gyóntatót illeti, én azt hiszem, ha kazuista volnék, azon törném a fejemet, hogyan találjak fel új bűnöket és bár nem vagyok az, mégis úgy sejtem, hogy hosszas keresés után találtam is már egyet.

— Maga! — és most ő is nevetve kérdezte: — Nos és elkövethetném ezt a bűnt én is?

Durtal jól szemügyre vette az asszonyt; olyan volt, mint egy nyalánk gyermek.

— Erre csak maga felelhetne önmagának; különben meg kell vallanom, hogy ez nem is egészen új bűn, mert valójában a paráznaság ismert körébe tartozik. De a pogányvilág óta elhanyagolták és mindig is rosszul határozták meg.

Az asszony karosszékébe süppedve, nagy figyelemmel hallgatta.

— Ne tegyen kíváncsivá — mondotta — térjünk a dologra, melyik az a bűn?

— Nem olyan könnyű azt megmagyarázni, de mégis megkísérlem. A bujaság birodalmában a bűn rendes megnyilvánulási formája mellett megkülönböztetik a természetellenes bűnöket, az állatiasságot, vegyük most még ehhez a az ördögösséget és a szentséggyalázást. Nos, mindezekon kívül van még valami, amit én pygmalionizmusnak neveznék, amelyben akad valami a szellemi önfertőzésből és egyben az incesztből is.

Gondoljon például egy művészre, aki szerelmes lesz a

tulajdon gyermekébe, a művébe, egy Herodiasba, egy Judithba vagy Jeanne d'Arcba, akikről irt, vagy akiket megfestett s akiket képzeletében megelevenít s álmában megejt. — Hát ez a szerelem még szörnyűbb, mint a közönséges vérfertőzés. A testi vérfertőzés esetén a bűnös csak félíg követheti el a gonosztettet, mert leánya tulajdonképen nem kizárólag a saját lényéből született, hanem még egy másik lény husából és véréből is. Az incestben tehát szigorú logika szerint van valami természetes, csaknem megengedett árnyalat is; míg a pygmalionizmusnál az atya lelkéből lelkedzett leányát becsteleníté meg, az egyetlen, aki valóban tisztán és egyedül csak az övé, az egyetlen, akit idegen vér közreműködése nélkül nemzett. A bűnt tehát teljes és egészen tökéletes. Azután meg nincs-e benne valami a természet s ami ezzel egyértelmű, az isteni műlesajnálásából, miután itt a bűn tárgya, akárcsak a bestiális bűnöknél, nem kézzelfogható élőlény, hanem egy ideális eszmény, a tehetség teremtő ereje által létrehozott alak, csaknem égi szellem, az, akit beszennyeznek, mert a lángelme vagy a művészet gyakran halhatatlanná teszi.

Vagy menjünk még tovább, ha úgy tetszik. Vegye például azt az esetet, hogy valamelyik művész egy szentet fest meg és aztán beleszeret. Ebben az esetben a természetellenes bűn keverednék a szentséggyalázás bűnével. Ez szörnyű volna.

— S amellet talán pompás is.

Durtal szinte megbénult e szavak hallatára; az aszszony felállt, ajtót nyitott és szólt az urának:

— Barátom — mondta — Durtal egy új bűnt talált föl.

— Ami ezt illeti, ez lehetetlen, — szólt Chante-louve, aki most úgy állott az ajtóban, mint valami képeretben; az erények és bűnök foglalatára *editio ne varietur*.

— Új bűnt nem lehet feltalálni, de viszont a régiéket

közül sem lehet egyetlen egyet sem elsikkasztani. De hát tulajdonképen miről is van szó?

Durtal elmagyarázta neki elméletét.

— De hisz ez tulajdonképen a szukkubatusz egy körmönfontabb formája. Nem a művész műalkotása elevenedik meg, hanem egy szukkubusz, amely éjjel annak alakját ölti magára.

— Ismerje be legalább, hogy ez a szellemi hermafroditaság, amely minden segítség nélkül termékenyíti meg önmagát, legalább is előkelő bűn, mert művészek kiváltsága, egyesek, a kiválasztottak részére fenntartott s a tömeg részéről hozzáférhetetlen vétek.

— Micsoda arisztokráciáját teremti meg ön a fertőnek — szölt Chantelouve nevetve. — Én inkább csak elmerülök munkámban, a szentek életében, szelidebb és üdébb légkör ez. Anélkül, hogy bucsut vennék öntől, Durtal, itt hagyom a feleségemmel, folytassák csak együtt ezt a kis szatanista fecsegést.

Olyan egyszerűen és jóságosan mondta ezt, ahogy csak tudta, mégis kicsillant belőle kissé a guny éle.

Durtal meg is érezte... — Már későre járhat — gondolta, mikor Chantelouve mögött ismét bezárult az ajtó; megnézte az óráját, tizenegy óra volt; felállott, hogy bucsut vegyen.

— Mikor látom ismét? — suttogta egész halkán.

— Holnap, a lakásán, este kilenc óra tájban.

Durtal ránézett s ez a tekintet kérdezni látszott valamit. Az asszony megértette; de incselkedni akart vele.

Anyailag csókolta meg a homlokán és most meg ő nézett rá kérdőleg.

Durtal szeme kétségkívül egyre könyörgött még, mert esengő kérdésére egy hosszú csókkal válaszolt, amely lezárta szemét, azután lassan lecsuszott az ajkára és mohón itta fel annak gyötrődő szomját.

Majd csöngetett s meghagyta szobalányának, hogy világítson Durtalnak. Durtal lement a lépcsőn és örült magában, hogy végre kötve van az asszony és holnap engedni fog neki.

XIII.

Akárcsak előző este, most is takarítani kezdte lakását, mesterséges rendetlenséget csinált. Párnát csuszátott a tervszerűen összekuszált karosszékek közé; azután meg rakta a tüzet, hogy meleg legyen a szoba.

Most azonban nem volt olyan türelmetlen; az a hallgatag ígéret, amellyel Chantelouvené kilátásba helyezte neki, hogy ez este nem hagyja hiába epedni, kissé mérsékelte; most, hogy bizonyos volt a dolgában, már nem remegett azzal a szinte fájdalmas hevésséggel, amely eddig mindig valósággal lázba hozta, ha erre az asszonyra várt; a tűz felpíszkálása a kályhában egész elbágyasztotta; lelke még csordultig tele volt ennek az asszonynak a képével, de ez a kép most mozdulatlan és néma maradt; legfeljebb azon töprengett néha Durtal, ha olykor felserkentek a gondolatai, miként is viselkedjék majd, ha az adott pillanatban nem akar durván nekirontani. Ez a kérdés, amely már előző este annyira nyugtalanította, most is furkálta, de ezuttal lusta volt rajta a fejét törni. Már nem akart előzetes elhatározásokra jutni, hanem a véletlenre bízta magát s úgy gondolta, hogy meglehetősen haszontalan dolog volna terveket kifőzni, mikor ugyanis kudarcot vallanak a legtökéletesebben kimódolt haditervek is.

Azután önmaga ellen lázadozott és azzal vádolta magát, hogy egész elernyedtt és járkált, hogy lerázza magáról ezt a kábultságot, amelyet a tűz forró kisugárzásának tulajdonított. Vagy talán azért történt ez, mert

a nagy várakozás következtében vágyai kimerültek és el-lankadtak, de mégsem, hiszen folyton azért a pillanatot epekedett, melyben ezt az asszonyt végre hatalmába keritheti. Majd azt hitte, hogy csekély izgatottsága abban a kikerülhetetlen szorongásban leli magyarázatát, amely az első szeretkezéseket rendesen megelőzi. — Ez az este igazán akkor lesz pompás — gondolta magában — ha már tul leszünk rajta, a dolog groteszk része már a hátunk mögött lesz és megtörtént az érzéki ismerkedés is. Hyacinte újra az enyém lehet, anélkül, hogy ismét azon kelljen a fejemet törnöm, miként viselkedjem vagy hogy a magatartásom és mozdulataim zavartsága nyugtalanítson. Nagyon szeretném már — fejezte be ezt az önmagával folytatott beszélgetést — ha ennyire volnék!

Az asztalon ülő kandur egyszerre hegyezni kezdte a fülét, fekete szemét az ajtóra szögezte, aztán sietett elbujni. A csengő megszólalt és Durtal kiment, hogy ajtót nyisson.

Az asszony ruhája nagyon megtetszett Durtalnak. A prém alatt, amelyet lesegített róla, olyan sötét, szilvakék ruha volt rajta, hogy csaknem feketének tetszett, vastag, rugalmas szövetből készült ez a ruha, amely jól kiadta az alakját, karjára szorosan rásimult s a derekát oly karcsúvá tette, mint az orsó, kiemelte a csipők ívét és megfeszült a mellek halmán.

— Olyan bájos — mondta, csuklóján csókolva meg az asszony kezét; és gyönyörrel töltötte el, hogy ajakával gyorsíthatja érverését.

Az asszony rendkívül izgatott és sápadt volt s egy szót sem szólt.

Durtal leült vele szemben s az asszony rászögezte titokzatos, álmatag szemét. Ugy érezte, hogy most ismét teljesen hatalmában van; elfeledte minden töprengését, minden aggodalmát s újra belebolondult ezekbe a szemekbe,

amint így ismét beléjük merült s a fájdalmas szájba, melynek bizonytalan mosolyát szüntelen sóvárgással kuttatta.

Ujja közé fonta az asszony ujját és első ízben szólította egész halkán a keresztnévén Hyacintenak.

Az asszony hullámozó mellel, lázban égő szemmel hallgatta, azután könyörgő hangon mondta:

— Nagyon kérem rá, hagyjuk ezt. Egyedül csak a vágy jó. Oh, tisztában vagyok a dologgal, higgye meg; az egész uton erre gondoltam. Ma este végtelen szomorúan hagytam ott az uramat. Oh, ha tudná, mit érzek... a templomban voltam ma és úgy féltem és elbujtam, mikor a gyóntatómat észrevettem.

Durtal már ismerte ezeket a panaszokat s ezt gondolta magában: mondhatsz, amit akarsz, de ma este úgy táncolsz, ahogy én fűtülök; míg fennhangon pár kurta szóval válaszolgatott neki és egyre jobban ostromolta.

Aztán felállt, mert úgy gondolta, hogy végre is az asszony majd csak belekezd valahogy a dologba, vagy mert így fölébe hajolva könnyebben elérhette a száját, amint ott ült.

— Az ajkát, a tegnapi ajkát — suttogta, miközben közeledett az arcához s az asszony az ajkát felé nyujtotta. Az ajkuk összeforrott, de mikor az asszony érezte, hogy a férfi keze tapogatózni kezd rajta, visszahúzódott.

— Gondoljon arra, — szólt egész halkán — milyen nevetséges volna: le kellene vetköznünk, hálóingbe bujnunk. Aztán az az ostoba jelenet, amint befeksznék az ágyba.

Durtal nem akart szóval magyarázkodni, hanem félreérthetetlen öleléssel igyekezett vele megértetni, hogy megkímélhetné magát ezektől a zavaró, kis kellemetlenségektől, de mikor az asszony dereka ellenállott az ujja nyo-

másának, meggyőződött róla, hogy itt a szalonban, a tűz mellett soha sem adja meg magát.

— Hát jól van — szölt az asszony kibontakozva — maga akarja.

Durtal félreállt, hogy az asszony átmelessen a másik szobába és mikor látta, hogy egyedül akar maradni, behuzta a függönyt, mely a két szobát ajtó helyett elválasztotta.

Azután újra leült a kandalló mellé a sarokba és elgondolkozott. Talán el kellett volna bontania az ágyat s nem őt terhelni ezzel a fáradsággal, de ez nagyon nyersen hatott volna és nagyon kiélezte volna a dolgot. Oh, és ez a gyorsforraló. Fogta és anélkül, hogy a hálósobába belépett volna, a toalettszobájába ment és a konzolra tette, azután egy szempillantás alatt megigazgatta a polcokon a rizsporos dobozokat, a parfümököt és fésűket, majd a dolgozószobájába visszatérve, hallgatózni kezdett.

Az asszony akkora zajt sem ütött, mint egy légy zümmögése, lábujjhegyen járt, mint valami halottasházban és eloltotta a gyertyákat, mert kétségkívül úgy akarta, hogy csak a kályha rőt fénye világítsa meg.

Durtal ismét egészen megsemmisültnek érezte magát. Hyacinte ajkának és szemének izgató hatása elmúlt. Most nem volt több a szemében, mint akármely más nő, aki egy férfinál levetkőzik. Hasonló jelenetek emlékei nyomasztóan neheztedek rá, visszagondolt azokra a lányokra, akik éppen ilyen nesztelenül siklottak a szőnyegen, hogy ne is hallja őket s egy pillanatig mozdulatlanul és szemérmesen állottak s mint nyultak azután tüstént a vizeskancsóhoz és a vízcsaphoz. Hát tulajdonképen mire is jó mindez. Most, hogy odadobta magát neki, már nem is kívánta. A kiábrándulás megjött, még a kielégülés előtt, nem úgy, mint rendszeren csak utána. Olyan levertnek érezte magát, hogy csaknem sirva fakadt.

A rémült kandur a függöny mögött font, egyik szobából a másikba futott, végre a gazdájához lapult és felugrott térdére. Durtal simogatni kezdte a macskát s közben ezt gondolta magában:

— Tökéletes igazsága volt, hogy nem akarta. Nevetséges, sőt utálatos lesz, rosszul tettem, hogy erőszakoltam, de nem, egészben véve mégis csak az ő bűne; ő juttatta ennyire a dolgot azzal, hogy eljött. Aztán micsoda ostobaság az is, az izgalmakat mindenféle huzavonákkal fékezni; alapjában ügyetlen ez a nő; abban a pillanatban, mikor átöleltem s mikor olyan szenvedélyesen kívántam, talán meg lett volna mindennek a gyümölcse, de így... És most, egész úgy állok itt, mint valami vőlegény, aki az áhitott percre vár, mint valami gyámoltalan kezdő. Istenem, micsoda ostoba helyzet.

— Nos — kezdte ismét és hallgatózott, mert már teljes csönd volt a szobában — úgy látszik már lefeküdt, mégis csak be kell hozzá mennem.

Kétségtelen, hogy a füzője miatt akart föltétlenül levetkőzni, de hát akkor minek vett egyáltalában füzőt? — kérdezte végül magában s közben félrehuzta az ajtófüggönyt és belépett a szobába.

Chantelouvené csaknem teljesen elveszett a dunna alatt. Szája félig nyitva volt s szemét behunyta, de Durtal észrevette, hogy azért néz a szempillák szőke rácsa mögül. Leült az ágy szélére, az asszony egész összezsugorodott s a takarót álláig fölhuzta.

— Fázik, barátnőm?

— Nem.

Tágra nyitotta lángoló szemét. Durtal vetkőzni kezdett s közben rá-rá pillantott Hyacinte arcára, mely majd homályba veszett, majd újra felragyogott a tűz rőt visszfényében, mikor az éledő parázs lobbot vetett. Aztán fűgén bebujt az ágyba.

Mintha egy halottat szorított volna magához. Az asszony teste olyan jéghideg volt, hogy majdnem megdermesztette az övét is. De az ajka lángolt és némán tépte Durtal arcát, aki egész belekábult ennek a testnek a szorításába, amely oly rugalmasan és szorosan fonódott rá az övére, mint valami lián. Nem tudott se megmoccanni, se szóhoz jutni, mert csókok borították el az arcát. Végre mégis sikerült félig-meddig kikászálódni a szorításból s felszabadult kezével kutatni kezdett az asszony testén; de most egyszerre, miközben az asszony véresre csókolta a száját, nagy idegnyedtség lepte meg s elbocsátotta az asszonyt s természetesen anélkül, hogy eredményt ért volna el.

— Utálom — mondta az asszony.

— Miért?

— Utálom!

Kedve lett volna azt felelni rá: — Én is téged. — Kétségbe volt esve s nem adta volna semmiért, ha az asszony újra felöltözik és elmegy.

A kandallóban kialudt a tűz és nem világított már. Felült az ágyban s megcsillapodva bámult bele az árnyba; szerette volna a hálóingét megtalálni, mert ez, amelyik most rajta volt, törte s meggyűrődve ráncokat vetett. De Hyacinte rajta feküdt a hálóingen... aztán meggyőződött arról is, hogy az ágya teljesen össze van turva és ez aggasztotta, mert szeretett télen jól betakarózni s most annak nézett elébe, hogy egész éjszaka dideregni fog, mert képtelenek érezte magát arra, hogy újra felvesse az ágyát.

De most egyszerre újra átölelték és az asszony teste ismét rátapadt; ezuttal Durtal erejénél volt, hatalmába kerítette az asszonyt s ellenállhatatlan ölelésben megtörte. Az asszony egész elváltozott, szinte hörgő torokhangon, parázna szavakban, vagy ostoba felkiáltásokban tört ki,

mint: »drágám«... »édes lelkem«... vagy: »nem, ez már elviselhetetlenül sok«, ami bántotta Durtalt. De még így felémelyítve is, hatalmába vette ezt a testet, amely ropogva hullámozott alatta s Durtalnak az a rendkívüli érzése volt, hogy görcsös forróság égeti jeges kötésben.

Vad önkívületben hánykolódtak; Durtal meglepődve és rémülten lihegett a párnába furva fejét és kimerítőeknek és borzalmasaknak találta ezeket a kéjekeket. Végre elhuzódott az asszonytól, kiugrott az ágyból és gyertyát gyújtott. Az éjjeliszekrényen ott állott a kandur és rájuk bámult, felváltva, hol az egyikre, hol a másikra. Ugy érezte, azt képzelte be magának, hogy valami végtelen guny sugárik felé ezekből a fekete szemekből s dühösen elkergette az állatot.

Ujra megrakta a tüzet, felöltözött és átengedte Hyacinthenak a szobát. De az asszony most régi megszokott hangján, kedvesen hívta magához; az ágyhoz lépett, az asszony a nyakába csimpaszkodott, örülten csókolni kezdte, aztán ismét a takaróra ejtve karját, így szólt:

— A bünt most már elkövettük. Jobban fog ezután szeretni?

Nem volt bátorsága felelni. Igen, a csalódása teljes volt. Az utólag fellépő csömör igazolta az előzőleg érzett étvágytalanságot. Visszataszítónak találta az asszonyt és borzadt tőle. Hát lehetséges volt, hogy ide jusson, mikor annyira vágyódott ez után a nő után. Szédületes vágyrohamai idején valósággal felmagasztalta, maga se tudta, micsoda bűvös erőt álmódott a szemébe. Tul akart vele emelkedni az érzékek tomboló mámorán s valósággal kiugrani a világból s eltemetkezni eddig kifürkészetlen, földöntúli gyönyörökbe. De az ugródeszka letört alatta s ő lenn maradt a földön sárba ragadt lábbal. Hát mégsem volt rá mód, hogy kivetközzék saját lényéből, hogy kiszabaduljon ebből a bűzös csatornából s hogy olyan tájakra

juthasson, ahol az elbűvölt lélek szinte a végtelenségek közt csapong.

Igen, komoly és kemény leckét kapott. Csak egyszer ragadtatta el magát s már ezért is, milyen csalódás, milyen megbánás szakadt rá. Határozottan úgy van, hogy az élet rideg valósága megbosszulja magát, széttepi az álmokat, megtiporja lábával s végül ronggyá tépve egy sárkupaiba tapossa be.

— Ne türelmetlenkedjék barátom — szól Chantelouvené a függöny mögött — olyan lassu vagyok.

Egész gorombán azt gondolta — jó volna már, ha mennél — de fennhangon udvariasan megkérdezte, hogy nincs-e szüksége szolgálataira.

— Olyan bájos volt, olyan titokzatos — kezdte ismét — a két szeme, amely váltakozva egyszerre temetői borzongásokat és ünnepi békét sugárzott az emberre, úgy a távolba révedt s oly végtelen mélységeket tárt felé. És azután, alig egy óra leforgása alatt valósággal két különböző lényre szakadt szét. Egy egész új Hyacinteot látott most, aki prostituáltak mosdatlanságait és felgerjedt maszmódlányok ostobaságait találta ki neki. Végre is, egész megbolondít, hogy így minden kellemetlen asszonyi vonás egyesült ebben az egy nőben.

Utoljára néhány perchnyi gondolkodás után azt a következtetést vonta le, hogy nagyon fiatalnak kellett lennie, mikor úgy tudott ábrándozni róla.

Azt hihette volna az ember, hogy Chantelouvené követte gondolatait, mert mikor belépett az ajtón, idegesen felnevetett és ezt mormogta: Bizony már nem illik a koromhoz, hogy ilyen bolondos vagyok. — Azzal rápillantott s bár Durtal nevetést erőltetett magára, mégis megértett mindent.

— Az éjjel jól fog aludni — mondta szomorúan

célozva Durtal panaszaira, aki valamikor arról beszélt neki, hogy álmatlanságban szenved miatta.

Durtal kérte, hogy üljön le és melegedjék kissé, de az asszony azt mondta, hogy nem fázik.

— Mégis olyan volt az ágyban, mint a jégcsap, bár a szoba elég langyos volt.

— Mindig ilyen vagyok, télen-nyáron egyaránt hűvös a testem.

Durtal arra gondolt, hogy augusztusban nagyon kellemes lehet ez a fagyos test, de most?

Cukorral kínálta meg, de az asszony visszautasította és csak egy csöpp alkörmöst kért, amelyet gyűszűnyi ezüst pohárkába töltött; alig ivott belőle egy csöppet s közben barátságosan elbeszélgettek erről a gyógynedvről, amelyben az asszony szegfűszeg illatot fedezett fel s ezt az illatot egy árnyalatnyi rózsavízben oldott fehér enyhítette.

Durtal most elhallgatott.

— Szegény barátom — kezdte az asszony — menyire tudnám magát szeretni, ha valamivel bizalmasabb volna s kevésbé állna örökösen résen.

Durtal kérte, hogy magyarázza ki magát.

— Igen, azt akarom ezzel mondani, hogy sohasem feledkezik el magáról és sohasem tud megelégedni azzal, hogy egyszerűen csak szeressék, hanem még nagyon sok mindent kíván emellett.

— De nem.

Az asszony gyöngéden megölelte:

— Nos, én azért mégis nagyon szeretem.

És Durtalt meglepte tekintetének megindult szomorsága. Valami hála és ijedelem félét látott benne egyszerre. — Valóban nem tulságos nehezen elégíthető ki — gondolta magában.

— Mire gondol?

— Magára.

Az asszony felsóhajtott, aztán megkérdezte: Hány óra?

— Féltizenegy.

— Haza kell mennem. Férjem vár... Nem, ne mondjon semmit.

Végig simította kezével homlokát. Dúrtal lágyan körülölelte a derekát és megcsókolta és így átkarolva kísérte az ajtóig.

— Nemsokára eljön ismét, nemde?

— Igen-igen...

Azzal Dúrtal visszatért.

— Uff! Ez hát megtörtént — gondolta és kusza, bizonytalan érzések fogták el. A hiúsága ki volt elégítve, az önzése nem vérzett már, végre elérte célját, az övé volt ez az asszony. Másrészt pedig vége volt nagy elfogódottságának is; újra visszanyerte teljes szellemi szabadságát; de ki tudja, micsoda kellemetlenségekbe keverheti még ez a viszony. Aztán végül mégis ellágyult.

Mert hát mit is vethetett tulajdonképen szemére. Hiszen szerette őt, ahogy csak tudta; egészben véve forró és álmatag volt. S alapjában, ez a kettős természet még kellemes fűszer is lehetett egy szeretőnél, akinek igazi lányos lénye csak az ágyban nyilatkozott meg, míg felöltözködve és az életben nagy szalonügyességével bizonyára kevésbé volt ostoba, mint a többi társaságbeli hölgy; érzéki heveszertelen volt és egész sajátos. Hát mit akart még többet?

És végül egész jogosan már magát vádolta, hogy saját hibájából ütött ki minden balul. Nem volt étvágya, tulajdonképen csak agyának heves feszültsége gyötörte. A teste kiélt, a lelke kiszáradt és szerelemre képtelen, gyöngédségekre kényelmes volt már, mielőtt az övé lett volna az asszony, azért érezte ezt a csömört most, mikor megadta magát; a szíve ugarjából nem sarjadt már ki semmi. De

végre is, micsoda különös betegség volt ez, hogy a tépelődéseivel jóelőre megrontotta minden gyönyörűségét, hogy minden eszményét már pusztá érintésével beszennyezte. Amihez hozzányúlt, azt elrontotta. Ebben a nagy lelki nyomorúságban, a művészetet leszámítva, minden más csak olyan gyógyulás volt, amelyben többé-kevésbé nem igen volt köszönet, vagy pusztá változásnál egyebet nem hozott.

De mindamellet is sajnálom ezt a szegény asszonyt, félek, hogy szörnyen meg kellett tőlem undorodnia.

De nem, mégsem érdemli meg, hogy így bánjak vele s résztvevőn megfogadta, hogy a legközelebbi alkalommal, ha ismét felkeresi, hizelegni fog neki s mindent elkövet és meggyőzi, hogy az a csalódás, amelyet oly rosszul titkolt, szóra sem érdemes.

Megpróbálta felvetni az ágát, elegyengetni az összszekuszált takarót, felrázni a lehevert vánkосokat és aztán lefeküdt.

Eloltotta lámpáját. A sötétben még jobban elfogta ez a szorongó érzés. — Meghalni egy szívben — mondotta magában — igen, igazam volt, mikor azt irtam, hogy egy igazi jó van a földön: az az asszony, aki nem volt a mienk.

Megtudni két vagy három év multán, mikor a nő már elérhetetlen, tisztességes, férjhezment, vagy nincs Párisban, sem Franciaországban, távol van, esetleg meghalt, akkor megtudni, hogy szeretett bennünket az a nő, akiről, mikor még itt volt, hinni sem mertük volna. Ez a gyönyörű álom. Csak ezek az igazi, hozzáférhetetlen szerelmek, csak ezek a távoli epedésből és bánatokból szőtt szerelmek érnek valamit. És ezekbe nem keveredik be az érzékiség sem a maga szennyével és sarával.

Távolból és reménytelenül szeretni egymást, egymásé soha nem lenni, szüzen álmodni sápadt biztatásokról, lehetetlen csókokról, kihagyadt simogatásokról holtak elfele-

dett homlokán, oh, olyan ez, mint valami pompás és soha vissza nem térő kéj.

De milyen utálatosnak kell lennie a létnek, ha ez az egyetlen valóban magasztos, igazán tiszta boldogság az, amelyet sovány alamizsnaként ad a hitetlen lelkeknek, akiket elremit az élet örök kitaszitottsága.

XIV.

Ebből a jelenetből valami felzaklatott félelem maradt benne vissza a testiségtől, amely pórázon vezeti a lelket s utjába áll minden szabadulási kísérletnek. Ez a test semmiesetre sem értette volna meg, hogy az ő bájai nélkül is lehet élni csak azért, hogy az ember, szerelme tárgyától távol olyan fogadalmakkal béklyózza meg magát, amelyekről soha tudomást sem vesz senki és amelyeknek a test csak az önmaga teljes megtagadásával tudott volna behódolni. Talán most fogta fel először, ezeknek az ocsmányságoknak a hatása alatt, mennyire üres, értelmetlen ma ez a szó: szüzesség — s élvezte annak régi és gazdag távlatait.

És mint az az ember, aki előző este sokat ivott s másnap az erős italoktól való tartózkodásra gondol, úgy gondolt ő is ma, tisztult vonzalmakra, minden ágytól távol.

Ezek a gondolatok hánytorogtak a fejében, mikor Des-Hermies belépett.

Testi érintkezésekről beszélgettek. Egyszerre csak Des-Hermies, aki egész elcsodálkozott Durtal bágyadságán és éles megfigyelésein, így kiáltott fel:

— Tán nagyon is ki találtunk tegnap a hámból rugni barátom?

Durtal a leghatározottabb becsstelenséggel rázta a fejét.

— Akkor hát — mondta Des-Hermies — vagy fölényes, vagy emberietlen vagy, reménytelenül és tisztán szeretni, tökéletes valami volna, ha nem kellene számolnia az embernek agya viharzásaival. A jámbor, cél nélkül való szüzességnek nincs semmi létjogosultsága, ha csak az érzékek el nem gyöngülnek, akkor azonban az egész egyszerű testi kérdéssé válik, amelyre többé-kevésbé megfelel a kísérleti tudomány; általában itt a földön nagyjából minden arra az aktusra megy ki, amelyet te el akarsz vetni; a szívnek amelyet a test nemes szervének tartanak, olyan alakja van, mint a penisnek, amely ugyszólván az alacsonyabb szerepet viszi ebben a játékban; ez persze nagyon képletes dolog, mert a szívnek minden szerelme annál a szervnél végződik, amelyhez alakja is hasonlít. Ha az emberi alkotóerő azon fárad, hogy mesterséges lényekbe életet leheljen, kényszerítve van a fajfenntartás ösztönének hódoló teremtmények mozdulatait utánózni. Nézd csak a gépeket, a dugattyut a hengerekben. Juliák ezek öntött vasból és Rómeók acélból; az emberi mozdulatok semmiesetre sem különböznek a gépeink járásától. Törvény ez, amelynek alá kell vetnie magát mindenkinek, ha csak nem tetteletlen vagy szent; te, úgy gondolom, sem az egyik, sem a másik nem vagy, különben jó, ha megfoghatatlan okokból mégis állandóan begombolt nadrággal akarsz élni, kövesd egy XVI. századbeli öreg okkultistának, a nápolyi Pipernonak tanácsát, ez egész határozottan azt állítja, hogy aki állandóan káposztát eszik, egy hónapig sem képes asszonyhoz közelíteni, vásárolj hát egy jó fazékkal, kebelezd be és majd meglátjuk.

Durtal nevetni kezdett:

— Talán volna egy középut is: Soha nem érintkezni testileg azzal, akit szeret az ember s hogy mégis nyugta legyen, ha már mindenáron meg kell lenni, olyanokat felkeresni, akiket nem szeret. Így kétségtől megki-

mélhetné magát bizonyos mértékben az esetleges undor-
érzésektől.

— Nem, az ember mindennek ellenére is beképzelné
magának, hogy azzal a nővel, akibe belé van örülve, olyan
érzéki gyönyörűségeket élvezhetne, amelyek teljesen külön-
böznek azoktól, amelyeket más nők nyújtottak neki és ez
rosszul végződhetnék. Azután meg azoknak a nőknek,
akikre az ember mégsem egészen közömbös, nincs is elég
gyöngéd és megértő lelkük, hogy nagyon meg tudnák bá-
mulni ennek az egoizmusnak, mert végeredményében egoiz-
mus ez, a bölcsességét. De mondd csak, nem lennél szíves
cipőt huzni; mindjárt hat óra és Carhaix mama marhahusa
nem várhat.

Már tényleg ki is vették a fazékból és sütőben pihent
egy csomó zöldség közé beágyazva, mikor megérkeztek,
Carhaix egy karosszékbe süssédve a breviáriumot ol-
vasta.

— Mi ujság? — kérdezte és bezárta a könyvet.

— Semmi, a politika nem érdekelt bennünket és Bou-
langer tábornok amerikai reklámjai éppen úgy untatják önt,
mint bennünket; máskülönben az ujságok históriái még
zürzavarosabbak és semmitmondóbbak, mint különben... vi-
gyázz, mert megégeted a szádát — fordult azután Des-
Hermies Durtalhoz, aki éppen a levest kezdte kanalizni.

— Az már igaz, hogy ez a husleves, amelynek olyan
étvágygerjesztő szint ad a tojás sárgája, valóságos olvadt
kohó. De ami az ujságokat illeti, mit szól hozzá, hogy
egyéltalában nincs semmi különös. Na és ennek a bāmu-
latos Boudes abbának a bűnpöre, amelyet most fog tár-
gyalni az aveyroni esküdtszék! Ez az abbé, miután meg-
akarta mérgezni a plébánosát az áldozati borral s a mag-
zatelhajtások, erőszakvételek, szemérem elleni merényletek,
fajtalanságok, hamisítások, lopások és uzsoráskodások egész
elképzelhető bűnlajstromát kimerítette, végül kijelentette,

hogy a tabernákulum a tisztítóhelyen szenvedő lelkeké és a monstranciát, az áldoztató kelyhet és az összes kegy-szereket zálogba tette. Ugy látom, egész csinos kis ügy.

Carhaix az égre emelte szemét.

— Ha el nem ítélik, ismét eggyel több pap lesz Párisban.

— Hogy, hogy?

— Hát úgy, hogy minden papot, aki a vidéken rossz fát tett a tűzre, vagy akinek komoly összezőrdülése volt az ordináriussal, ide küldenek Párisba, ahol kevésbé van szem előtt s csaknem teljesen elvész a tömegben; itt egyszerűen a karkáplánok testületét szaporítja.

— Miféle testület ez? — kérdezte Durtal.

— Káplánok az egyes parochiákra beosztott papok. Azt tudod, hogy a plébánoson s ennek helyettesén, a vikáriuson kívül alsóbb papság is van és minden plébániai templomnál fölös számmal vannak kisegítő papok. Ezek végzik a durva munkát, mondják a hajnali miséket, mikor még mindenki alszik, vagy a késői miséket, mikor már minden ember ebédel. Nekik kell éjjel is felkelniök, hogy a halotti szentségeket a szegényekhez vigyék, ők virrasztanak a gazdagok ravatalánál, a temetéseknél nekik kell állni a kripták huzatában, nekik kell elszenvedni a temetőkben az égő nap tűzét s a siroknál esőt és hóvihart. Ők végzik a robotmunkát, azonkívül öt vagy tíz frankért helyettesítik azokat a jobb helyzetben levő pályatársaikat, akiket untat már szolgálatuk; legnagyobbrészt kegyvesztett emberek; azért osztják be őket valamelyik templomhoz, hogy megszabaduljanak tőlük s mindaddig megfigyelés alatt tartják, míg csak a misézési engedélyt meg nem vonják tőlük, vagy fel nem függesztik őket. Azt is meg kell neked mondanom, hogy azokat a vidéki lelkészeket is mind a városba terelik, akik ott egy vagy más okból nem tetszenek már.

— Jó, de hát mivel foglalkoznak akkor a vikáriusok és a címzetes abbék, akik így másokra tolják a maguk munkáját.

— A könnyü és elegáns munkát végzik, amelyhez nem kell irgalmas szív s amely nem jár megerőltetéssel. A csipkés, fodros híveket gyóntatják, a tiszta urigyerekek hitoktatói, hitszónokok s ők játsszák a főszerepet azokban a szertartásokban, amelyeknél a hívek szórakoztatása céljából, színpadi pompát fejtenek ki. Párisban a karkáplánokon kívül a következőkép oszlik meg a klérus: itt vannak elsősorban a nagyvilági és közkedveltségnek örvendő papok; ezeket a Madeleine- és a St-Roché-templomhoz rendelik, szóval azokhoz a templomokhoz, amelyeknek klientéléja gazdag; elkényeztetett papok ezek, a városban étkeznek, életük jó részét a szalonokban töltik el s nem törődnek csak a selyemben, bársonyban térdeplő lelkekkel, a többiek azután nagyobbreszt jó hivatalnokok, de nincs meg sem a kellő műveltségük, sem a megfelelő anyagi helyzetük ahhoz, hogy lépést tartsanak a henye előkelőség szeszélyével; ezek nagyobbreszt félrevonulva élnek s csak nyárspolgári társaságokba járnak, vagy egymásközt keresnek vigaszt vulgáris helyzetükben, kártyáznak s ebéd után szívesen eresztenek meg mindenféle közhelyeket vagy egy-egy zsirosabb tréfát.

— No, no, Des-Hermies — szólta Carhaix — kissé messze megy, mert végre önhietség nélkül elmondhatom, hogy én is ismerem egy kissé a papokat s még Párisban is nagyobbreszt derék emberek ezek, akik tőlük telhetőleg elvégzik kötelességüket. Szapulják, szölják őket eleget s rájuk kennék a legocsmányabb bűnök egész tárházát. De végül mégis csak be kell ismerni, hogy a Boudes abbék s a Docre kanonok kivételek; Párison kívül pedig, a vidéken, igazi szentek akadnak a papságban.

— A szatanista papok talán aránylag valóban ritkák s a papság paráznaságát s a püspöki székek gazságait nyil-

vánvalóan tulozza egy nem éppen előkelő sajtó; de nem is ezt rovom én föl nekik. Ha csak kártyások és korhelyek volnának, de lagymatagok, álmosak, ostobák, közepes tehetségek; abban a Szentlélek elleni bűnben leledzenek, amelyet a Könyörletes Isten sem bocsát meg.

— Koruk gyermekei — jegyezte meg Durtal. — Csak nem kívánhatod talán, hogy a szemináriumok szenteltvízes fürdőiben középkori lelkeket neveljenek?

— Azonkívül — kezdte Carhaix ismét — barátunk arról is megfelelkezik, hogy vannak makulátlan szerzetesrendek, mint például a karthausi rend.

— Igen és a trappisták és ferencrendiek, de ezek zárkóztott rendek, amelyeket szigoruságuk megoltalmaz ettől az utálatos századtól; de már épp ellenkezőleg áll a dolog a Szent Domonkos-renddel, amely egész nagyvilági társaság. Ez szolgáltatja a Monsabrékat és a Didonokat s ezzel mindent megmondtam.

— Ezek a vallás diszhuszárjai, a jó öreg, jámbor ulánusok, a pápa divatos és piperkőc ezredei, míg a kapucinusok a lelkek szegény trénkatonái — mondotta Durtal.

— Csak legalább a harangokat szeretnék — kiáltott fel Carhaix fejét rázva — nézd csak, add fel a sajtot — szolt most feleségének, aki elvitte a salátát és elszedte a tányérokat.

Des-Hermies újra megtöltötte a poharakat és némán falatoztak a sajtból.

— Mondd csak, kérlek — kezdett Durtal megint szóba, Des-Hermieshez fordulva — nem tudod, hogy az olyan asszonynak, aki éjjeli lelkek látogatását fogadja, szükségképp hideg-e a teste. Más szóval, komoly ismerető jele-e ez a megszállottságnak, mint ahogy régente a boszorkányoknak az a tulajdonsága, hogy nem tudtak könnyet ejteni, kellő bizonyítékul szolgált az inkvizíció-

nak arra, hogy a bűbájosság és boszorkányság vádját rájuk süssse.

— Igen, erre tudok neked felvilágosítást adni, valamikor az inkubuszoktól látogatott nőknek még augusztus havában is jéghideg volt a testük; de mostanában éppen fordítva, izzó és száraz bőrük van azoknak a teremtetéseknek, akik szerelmes kísérteteknek adják oda magukat vagy ezeket magukhoz csalogatják. Ez az átalakulás még nem egészen általános, de azon az uton van, hogy általánossá váljék. Nagyon jól emlékszem, hogy Johannes doktor, akiről Gevingey beszélt már neked, kénytelen volt akkor, midőn meg akarta a beteget szabadítani, jódhidráttal és lugokkal visszaidézni a test normális hőmérsékletét.

— Ah! — szisszent fel Durtal, akinek Chantelouvené jutott eszébe.

— Nem tudja, mi történt Johannes doktorral? — kérdezte Carhaix.

— Igen, visszavonultan él Lyonban és folytatja az ördögösök gyógyítását s közben Szent Paraclet eljövetele-ről prédikál.

— Tulajdonképen kicsoda ez a doktor? — kérdezte Durtal.

— Egy rendkívül értelmes és tudós pap. Perjele volt egy kolostornak s Párisban egy folyóiratot is szerkesztett, amely igazán megérdemelte, hogy misztikusnak nevezzék. Amellett olyan kiváló teológus volt, hogy tanácsot jártak kérni hozzá s elismert mestere az isteni jogtudománynak. Aztán rendkívül elkeserítő viszályba keveredett Rómában a pápai kuriával és Páris bíboros érsekével. Ördögüzései és az éjjeli szellemek ellen folytatott harcai, mert ezek ellen valósággal sikra szállt az apácakolostorokban, tönkretették.

Oh, úgy emlékszem arra az alkalomra, mikor utoljára láttam, mintha csak most volna. A Grenelle-utcában

találkoztam vele; éppen az érsektől jött azon a napon, midőn egy nagy jelenet után, amelynek lefolyását szintén elmondta nekem, kilépett az Egyházból. Mintha most is látnám ezt a papot, amint ott jött velem végig az elhagyatott Boulevard des Invalides-on. Sápadt volt, lágy, de azért ünnepélyes hangja remegett.

Idézést kapott és felszólították, hogy adjon felvilágosítást egy epileptikus esetét illetőleg, akit állítólag meggyógyított egy szent ereklyének, Krisztus varrás nélküli ruhájának segítségével, amelyet Argenteuillében őriznek. A bíboros két fővikárius segédletével állva hallgatta.

Mikor előadását befejezte s megadta a felvilágosítást mindenre, amit csak az ördögösök gyógyítására vonatkozóan kérdeztek tőle, Guibert bíboros így szólt hozzá:

— Jobban tenné, ha bemenne trappistának.

Szóról-szóra emlékszem még a válaszára is:

— Ha az Egyház törvényeit megsértettem, kész vagyok hibámért a büntetést elszenvedni; ha vétkesnek tart, hívjon össze kánoni törvényszéket és én alávetem magam az ítéletének, papi becsületemre esküszöm; de szabályszerű törvényszéket kívánok, mert jogszerint senkisé ismétlhet ön-maga fölött, *nemo se tradere tenetur*; mondja a Corpus juris Canonici.

Folyóiratának egy száma ott feküdt az asztalon. A bíboros rámutatott egy lapra és megkérdezte:

— Ön írta ezt?

— Igen, Eminenciás uram.

— Ezek gyalázatos tanok. — Azzal átment dolgozószobájából a szomszédos szalonba és onnét kiáltott ki: — Távozzék innen. — Ekkor Johannes egész a szalon ajtajáig ment, a szoba küszöbén térdre hullt és így szólt:

— Eminenciád! nem akartam megbántani, ha mégis megtörtént volna, bocsásson meg.

A bíbornok még erősebben kiáltott rá: — Távozzék,

vagy kidobatom. — Johannes felkelt és ment. — Most már elszakadt köztünk minden régi kötelék — mondta nekem, mikor elváltunk. — És olyan zord hangulatban volt, hogy nem mertem tovább faggatni.

Most elhallgattak. Carhaix felment a toronyba harangozni, felesége leszedte az asztalt; Des-Hermies a kávéfőzte és Durtal elgondolkozva sodorta cigarettáját. És mikor Carhaix szinte hangfelhőbe burkolódzva visszajött, így szólt:

— Des-Hermies, ön éppen az imént beszélt a franciskánusokról. Tudja, hogy ennek a rendnek oly szegénynek kell maradnia, hogy még csak egy harangjuknak sem szabad lenni. Igaz, hogy ennek a szabálynak kicsit enyhült a szigora, mert igen kemény volt s tulságos nehéz lett volna megtartani. Most van harangjuk, de csak egyetlen egy.

— Mint a legtöbb apátságoknak.

— Nem, csaknem mindnek több van, rendesen három, a Szentháromságegyisten tiszteletére.

— De az egyes templomokban és kolostorokban mégis csak korlátozva van a harangok száma.

— Igen, egyszer valamikor volt ilyen korlátozás. Szent hierarchiájuk volt a harangoknak is. A kolostori harangok nem szólhattak, mikor a templomi harangokat húzták. Ők voltak a vazallusok, akik tiszteletteljesen és alázatosan sorukra vártak s hallgattak, mikor az előkelő harang beszélt a tömeghez. Ezeket a szabályokat, amelyeket 1590-ben a toulousi zsinat egy kánonja ünnepélyesen megállapított s a Congregatio rituum két dekrétummal is megerősített, ma már nem tartják be. Borromaei Szent Károly előírásait, aki azt aakrta, hogy egy székesegyháznak öt, legfeljebb hét harangja legyen, egy káptalani templomnak három és egy plébániai templomnak kettő, felfüggesztették és most

aszerint van a templomoknak több-kevesebb harangjuk, amint gazdagok, vagy szegények.

— De mit ér ez a sok üres beszéd, hol vannak a kis poharak?

Az asszony előszedte a poharakat, kezét szorított vendégeivel és eltűnt. Ekkor Des-Hermies így szólt, miközben Carhaix konyakot töltött a poharakba.

— Nem akartam előtte beszélni, mert ezek a dolgok megzavarják és megrémitik, de ma reggel egy rendkívül ritka vendégem volt, Gevingey, aki Johannes doktorhoz fordul segítségért, mert azt hiszi, hogy Docre kánónok, aki most éppen átutazóban van Párisban, megbabonázta. Mi történhetett köztük, nem tudom, de annyi bizonyos, hogy Gevingey szánalmas állapotban van.

— Mi baja tulajdonkép? — kérdezte Durtal.

— Igazán nem tudom. Egész alaposan kihallgattam, megvizsgáltam minden izületét. Arról panaszkodik, hogy szurásokat érez a szíve táján. Ideges nyugtalanságot állapítottam meg nála, ennyi az egész, sokkal nyugtalanítóbb az a teljesen leromlott állapot egy olyan embernél, akinek sem rákja nincs, sem cukorbetegsége.

— Vagy úgy, de én mégis csak feltételezem — szólt Carhaix — hogy ma már nem rontják meg az embereket viaszképekkel és gombostükkal, a fehér mágiával, amint a régi jóidőben nevezték.

— Nem, ezek elavult s már csaknem mindenféle divatjukat mult mesterkedések. Gevingey, akit már reggel meggyóntattam, elbeszélte nekem, milyen különös receptjei vannak ennek a borzalmas Docrenak. Ezek, úgy látszik, a modern bűbájosság legrejtelmesebb titkai.

— Oh, hisz ez végtelenül érdekelne engem — mondta Durtal.

— Természetesen szigorúan arra fogok szorítkozni,

hogy ismétellem azt, amit hallottam — kezdte újra Des-Hermies, miközben cigarettára gyujtott.

Nos hát, Docre fehér egereket tart kalitkában s ezeket utazásai alkalmával is magával hordja. Átváltoztatott ostyákkal eteti őket és olyan süteményekkel, amelyeket szakértő kézzel adagolt mérgekkel itat át. Mihelyt ezek a szerencsétlen állatok telítve vannak, fogja és egy kehely fölé tartja őket, aztán valami rendkívül hegyes szerszámmal szurkálja őket keresztül-kasul. Az állatok vére a kehelybe csurog s ezt használja fel, amint majd mindjárt bővebben megmagyarázom, hogy ellenségeire halált bocsásson. Máskor kis csirkékkel operál, vagy tengeri malacokkal, de ebben az esetben nem a vérét, hanem inkább a zsíráját használja fel ezeknek az állatoknak, amelyeket így átkozott és mérgezett tabernákulumokká változtatott.

Máskor megint a »Re-Teurgistes Optimates« elnevezésű szatanista-társaság által feltalált receptet használja. Erről a társaságról már beszéltem neked.

Keveréket készít, amely lisztből, húsból, ostyából, higanyból, állati magból, emberi vérből, morfiumból és olajból áll.

És Gevingey szerint ez az utóbbi galádsága még veszedelmesebb volna, halakat hizlal szentostyákkal és fokozatosan adagolt mérgekkel, ezeket a mérgeket azok közül válogatja, amelyek az emberi agyat düljék fel és azokat, akiknek pórusain behatolnak, merevgörcsrohamokkal ölik meg. Mikor azután ezek a halak kellőképp telítve vannak már ezekkel a szentségtörés által megfertőzött anyagokkal, kiszedi őket Docre a vízből, elrohasztja, lepárolja s olajszerű esszenciát von ki belőlük, amelyből egy csöpp is elég, hogy valakit megörjitsen.

Ezt a csöppet külsőleg alkalmazzák, éppen úgy, mint ahogy Balzacnál is a haj érintése által tesznek valakit örültté vagy mérgezik meg.

— Az ördögbe — jegyezte meg Durtal — nagyon félek, hogy ebből az olajból hullott egy csöpp a szegény Gevingey koponyájára.

— Ami ebben az esetben legjobban bámulatba ejti az embert, az nem annyira ennek az ördögi gyógyszerésznek bizarrsága, mint inkább annak a lelkiállapota, aki kieszelte és használja őket. Képzelmének csak el, hogy ez mind napjainkban történik, két lépésnyire tőlünk és hogy papok találták ki, ezt a Középkor bűbájosai előtt is ismeretlen varázsitalt.

— Papok? Nem, egyetlen egy pap s hozzá még milyen pap — jegyezte meg Carhaix.

— Nem egészen, Gevingey igen pontos ember s ő biztosított róla, hogy mások is folytatnak hasonló üzelmeket. Egerek mérgezett vérével való megrontások 1879-ben is előfordultak Châlon-sur-Marneban, ahol ezt egy ördögös társaság körében nagyban üzték, igaz, hogy a társaságnak ez a kanonok is tagja volt, 1883-ban Savoyában elvetemült papoknak egy köre készített olyan olajat, amelyet az előbb leírtam. Amint látja tehát, nem Docre az egyetlen művelője ennek a gyalázatos tudománynak; kolostorokban is ismerik, sőt elvétele világiak is megpróbálkoznak vele.

— De végre is, tegyük fel, hogy ezek a preparálások valóban megtörténnek és hatékonyak is; még ez mind nem magyarázza meg, hogyan, miként babonáznak meg velük embereket akár közvetlen közelből, akár távolból.

— Ez ismét más kérdés. Itt két módot is lehet választani, hogy lecsaphasson az ember arra, akit célba vett. Az első és kevésbé használatos ez: A bűbájos ugynevezett halottlátohoz folyamodik, olyan nőhöz, akit itt a mi földünkön »kósza léleknek« neveznek, szóval egy alvajáráshoz, aki delejesálomba merítve, lélekben oda vándorol,

ahova az ember akarja. Ilyen módon el lehet küldeni a bűbajos mérgeket akár száz mértföldnyire is és az alvajáró ahhoz viszi, akihez megparancsolják neki. Azok, akikre így sujtanak le, egy lelket sem láttak s egyszerre megőrülnek vagy meghalnak, anélkül, hogy a méregre csak a legcsekélyebb gyanujuk is lehetne. De eltekintve attól, hogy ezek az alvajárók igen ritkák, egyben veszedelmesek is, delejes álomba nyügözzhetik őket és kicsikarhatják belőlük azt, amit tudnak. Ez magyarázza meg, hogy a Docre-féle emberek más, biztosabb módhoz folyamodnak. Ez abban áll, hogy valamely halott lelkét idézik fel, mint a spiritiszták és azt küldik ki, hogy a kolyvasztott varázsszerrel a kiszemelt áldozatot megrontsa. Az eredmény ugyanaz, csak a kivitel módja más.

Ezek, egész részletes alapossággal azok a titkok, amelyeket ma reggel Gevingey barátomtól megtudtam — fejezte be beszédét Des-Hermies.

— És Johannes doktor meggyógyítja az így megmérgezett embereket? — kérdezte Carhaix.

— Igen, ez az ember — és erről közvetlen tudomásom van, csodálatos gyógyításokat visz véghez.

— De hogyan? Mi módon?

— Gevingey ezekkel az esetekkel kapcsolatosan Melchizedek dicsőséges áldozatáról beszél, ezt mutatná be állítólag a doktor. Egyáltalában nem tudom, miben áll ez az áldozat, de Gevingey talán majd elmondja, ha meggyógyul.

— Akárhogymint van, mégis csak nagyon szeretném látni, csak egyszer legalább az életben, ezt a Docre kanonokot — szólt Durtal.

— No, én nem, ez maga a Gonosz megtestesülése a földön — kiáltott fel Carhaix segítve barátainak köpenyüket felvenni.

A harangozó lámpát gyújtott. Miközben lefelé halad-

tak a lépcsőn és Durtal panaszkodott, hogy fázik, Des-Hermies nevetve így szólt:

— Ha ismerték volna családjában a növények bűbájos erejét, most nem borzongnál így. A XVI. században azt vallották, hogy a gyermek egész életében nem érez sem hideget, sem meleget, ha a kezét örömlével kenik be, még mielőtt tizenkéthetes korát betöltötte volna. Látod, ez illatos szer és sokkal kevésbé veszedelmes, mint amilyenekkel Docre kanonok garázdálkodik.

Mikor már lenn voltak s Carhaix is bezárta tornya kapuját, meggyorsították lépteiket, mert északi szél söpört végig a téren.

— Elvégre, ha mellőzzük is a sátánimádást, de különben mégse, mert a szatanizmus is vallás, beismerheted, hogy alapjában hitetlen létünkre rendkívül vallásos tárgyakról beszélgetünk. Remélem, hogy ezt a javunkra írják még ott fenn — szólt Des-Hermies.

— Nem olyan nagy az érdemünk, mert miről is beszélhetnénk — válaszolt Durtal — azok a beszélgetések, amelyeknek nem vallás, vagy nem művészet a tárgya, egészen üresek és alacsony színvonaluak.

XV.

Ezeknek a gyalázatos mesterkedéseknek az emléke kóválygott másnap reggel a Durtal fejében s miközben kandallója mellett a sarokban egyik cigarettát a másik után szívta el, a Docre kanonok és Johannes doktor közt folyó küzdelemre gondolt, erre a két papra, akik a Gevingey hátán keresztül vagdalták egymáshoz szellemidéző és ördögűző ígéiket.

A keresztény szimbolikában a hal Krisztus jelképes ábrázolása — mondotta magában — s valószínűleg azért

töm a kanonok éppen halakat szentostyával, hogy szentségtörése még szörnyűbb legyen. Ez tehát éppen fordítottja volna a középkori boszorkányok módszerének, akik valamely tisztátalan s az ördögnek szentelt állatot, például egy varangyot választottak ki, hogy a Megváltó testét eleméztessék vele.

De már most mi igaz ebből az állítólagos hatalomból, amellyel ezek az istenkáromló vegyészek rendelkeznek. Mennyiben lehet hitelt adni annak, hogy éjféli rémeket idézzenek fel, amelyek parancsszóra maró olajjal és mérgezett vérrel ölik meg a kiszemelt áldozatokat. Mindez igen valószínűtlennek, sőt alapjában tökéletes örültségnek látszik.

És mégis, ha fontolóra vesszük a dolgot, nem akadunk-e még ma is megfegtetlen és különböző elnevezések alatt tovább élő rejtelmekre, amelyeket oly sokáig a Középkor hiszékenységének rovására irtak. A Charité-kórházban Luys doktor egy hipnotizált nőről betegséget visz át másokra. Vagy mivel csodálatosabb dolgok ezek, mint a ráolvasás, a juhászok boszorkányos művészete. Az ilyen éjféli rém vagy kósza lélek alapján semmivel sem rendkívülőbb jelenség, mint egy mikroba, amely szintén távolról jön s megmérgezi a szervezetet és ebben nem is kételkedik senki; az atmoszférában éppen úgy elférnek a szellemek, mint a bacillusok. Az bizonyos, hogy szükség van segédeszközökre, kisugárzásokra, emanációkra, például elektromosságra vagy a delejezés bűvös folyamatára, amely nem ártalmas ezekre a lényekre s továbbítja a parancsot a kiválasztott távoli médiumhoz, hogy egész Páris befutva siessen idézője felkérésésére. Maga a tudomány sem vonhatja már kétségbe ezeket a jelenségeket. Brown-Sequard doktor pedig törékeny aggastyánokat fiatalít meg és impotenseket frissít fel házinyulak és tengeri malacok magjából kivont részecskék befecskendezésével. Ki tudja,

hogy nem hasonló anyagokból voltak-e összetéve azok az örökéletelixírek s azok a szerelmi bájitalok, amelyet a boszorkányok a kimerült vagy ideggyöngeségben szenvedő embereknek adtak. Az köztudomásu dolog, hogy az emberi mag a Középkorban csaknem mindig szerepelt ezeknek a keverékeknek az összetételében. És nem mutatta-e ki legutóbb Brown-Sequard doktor is, hogy ha valakitől veszünk ebből az anyagból, mily sikerrel lehet azt felhasználni egy másik embernél.

És végül a jelenések, a kétéltőségek, vagy mint a spiritiszták mondják: kétlakiságok még mindig nem szűntek meg létezni az Őkor óta, amelyet annyi rémülettel töltöttek el. Mert minden ellenvetés dacára nehéz elképzelni, hogy a Crookes doktor által három éven át tanuk előtt végzett sok kísérlet mind hazugság volna. És ha ő látható és érzékelhető szellemeket fényképezhetett le, el kell ismernünk a Középkor bűbájosainak csodatevő hatalmát is. De ezt továbbra is a leghatározottabban hihetetlennek tartják, mint ahogy tíz év előtt hihetetlen volt még a hipnotizmus is, az, hogy egy lény hatalmába kerithesse egy másiknak a lelkét és bűnre használhassa fel.

Sötétben botorkálunk, az bizonyos. És aztán helyesen jegyezte meg Des-Hermies, hogy nem azt fontos tudnunk, hatásosak vagy hatástalanok-e bizonyos ördögös köröknek szentségtörő gyógyszerei, hanem annak a föltétlen és letagadhatatlan ténynek a megállapítása jelentőségteljes, hogy a mi korunkban is érvényesülhetnek ördögi befolyások és hogy vannak züllött papok, akik ezt előidézik.

Oh, ha valami mód volna rá, hogy Doctre kanonokkal megismerkedjék s behízelegje magát a bizalmába, végre is talán kissé tisztábban láthatna ezekben a kérdésekben. Érdekes ismeretségeket különben is csak szentekkel, gonoszokkal és örültekkel lehet kötni; csak az ezekkel folytatott társalgásnak lehet valami értéke. Az egészséges, józan ér-

telemmel bíró emberek szükségkép jelentéktelenek, mert örökösen csak az unalmas élet egyhangu nótáját fujják; ez a többé-kevésbé értelmes tömeg, de végre is csak tömeg, amely engem untat. Igen, de hogy közelítsen meg ezt a rémséges papot? — És Durtal a tüzet felpiszkálva így szólt magában: Chantelouve útján, ha akarná, de nem akarja. Itt volna még a felesége, aki állítólag szintén érintkezett a kanonokkal. Beszélnem kell vele erről és megtudnom, hogy levelezésben áll-e még vele és szoktak-e találkozni.

Az, hogy Chantelouvené így ismét belépett gondolkörébe, egész elszomorította. Megnézte az óráját. — Min-dig ugyanaz a nóta — mormogta. Az asszony ide fog jönni s ismét abban a kényszerhelyzetben leszek... csak volna rá lehetőség, hogy meggyőzzem az érzeki kicsapongások hiábavalóságáról. Semmiesetre sem lehet velem megelégedve, mert egy őrzőgő levelére, amelyben találkozásért ostromolt, csak három nap múlva és pár fagyos szóval válaszoltam s meghívtam, hogy jöjjön ide ma este. Talán tulságosan is hiányzott ebből a levélből a lírai lendület.

Felállt és a hálószobájába ment, hogy megnézzze, ég-e a tűz, aztán visszajött és ismét leült; eszébe sem jutott, hogy mint azelőtt, egy kis rendetlenséget csináljon a szobájában. Most, hogy már nem lángolt ezért az asszonyért, minden galantériának vége volt és egy csöppet sem feszélyezte magát. Minden türelmetlenség nélkül várta, még a lábán is papucs volt.

Egészben véve — mondotta magában — Hyacintetal eddig csak egy igazi élvezetem volt, az a csók, amelyet náluk a férje közelében váltottam vele. Sose fogom többé úgy érezni az ajka illatát és tüztét. Itt mindig keserű az ajka íze.

Chantelouvené korábban csöngetett, mint szokta.

— No hiszen — mondotta, miután leült — csinos kis levelet irt maga nekem.

— Hogy, hogy?

— Csak ismerje be őszintén barátom, hogy nagyon megelégtelt már engem.

Durtal fogadkozott, hogy nem, de az asszony csak a fejét rázta.

— Nos, hát mit hányhat a szememre — kezdte Durtal újra — hogy nagyon rövid levélkét küldtem magának. De nézze, nem volt itt senkim, nagyon siettem, nem volt időm, hogy válogassak a szép kifejezésekben. Hogy miért nem tüztem ki korábbi találkát? Nem tehettem, hisz mondtam már önnek, hogy óvatosaknak kell lennünk találkozásainkkal s ezek nem lehetnek nagyon gyakoriak; s azt hiszem, megértettem magával mindennek az indító okait is.

— Olyan ostoba vagyok, hogy valószínűleg nem értettem meg ezeket az indító okokat; azt hiszem családi tekintetekről beszélt nekem, ha nem csalódom...

— Igen.

— Ez egy kissé határozatlan dolog.

— Nem fejezhetem ki magamat világosabban, nem mondhatom el önnek, hogy...

Itt szünetet tartott Durtal és azt kérdezte magától, nem volna-e ez most a legjobb alkalom, hogy szakítson vele, de aztán az jutott eszébe, hogy Docre kanonokról csak ő adhat neki felvilágosításokat...

— Mit nem mondhat el, hogy?... Nos, mondja hát.

Durtal tagadón intett s közben azon törte a fejét, mit hazudjék, hogy ne legyen nagyon arcátlan vagy községes.

— Nos tehát — kezdte — miután kényszerít rá, be akarom ismerni, bár igen nehezemre esik, hogy évelő óta kedvesem van; azt is mindjárt hozzáteszem, hogy viszonyunk ma már kizárólag baráti alapon nyugszik.

— Lássá — jegyezte meg az asszony félbeszakítva Durtalt — így már kezdenek az említett családi körülmények kissé kiderülni.

— És azután — folytatta Durtal tovább is halk hangon — ha mindent tudni akar, egy gyermekem is van tőle.

— Gyermeke is van?!... Oh szegény barátom. — Felállott. — Így már igazán nincs más hátra, mint hogy én félrevonuljak. Isten vele. Nem lát többé ebben az életben.

De Durtal megfogta kezét s hazugságával félig-meddig elégedetten, de egyúttal szégyelve is kegyetlenségét, könnyörögni kezdett neki, hogy maradjon még.

Az asszony vonakodott. Ekkor magához szorította, haját csókolgatta és becézte. Az asszony szomoru szembogára az övébe meredt.

— Oh jöjj — mondotta — de várj előbb, hadd vetközzem én le.

— Nem, nem.

— De igen, jöjj!

— Nos, hát most kezdődik megint a tegnapi este jelenet — mormogta Durtal, mialatt csüggedten rogyott egy székre. Ugy érezte, hogy valami mondhatatlan szomorúság szakad rá és nyomasztó unalom fogja el.

Levetkőzött a tüznél és melengette magát, míg az asszony lefeküdt. Mikor aztán az ágyban voltak, ez ráfonta hajlékony, hideg tagjait.

— Hát igazán úgy lesz, hogy soha nem jövök többé.

Durtal nem felelt, mert észrevette, hogy eszéágában sincs elmenni, csak adja a sértődöttet, hogy vigaszul gyógyírt hintsenek sebére.

— Mondd...

Durtal a nyakára hajtotta a fejét és csókokkal borította el, csak hogy felelnie ne kelljen.

— Mondd ezt így az ajkamba.

Örült erővel szoritotta magához, csakhogy elhallgatassa, aztán kimerülten és fáradtan hanyatlott vissza, boldogan, hogy ennek is vége van. Mikor így feküdtek egy darabig, az asszony átkarolta a nyakát s valósággal belefurta magát a szájába; de ő nem sokat törődött kedveskedéseivel; szomorú és bágyadt maradt tovább is. Az asszony most hátrahajlott, azután hirtelen lecsapott rá, Durtal felsikoltott.

— Ah! — kiáltott fel tüstént és fölegyenesedett — végre sikoltani is hallottalak.

Durtal rettentő nyűtt állapotban hevert ott, teljesen tönkresilányitva s még arra is képtelen volt, hogy két gondolatot összekapcsoljon agyában, amely, mintha csak elvált volna koponyájától és a homlokbőre alatt dobogott volna.

A két szobát elválasztó, elfüggönyözött ajtón át világgosságot vett észre, amely a gyertyától szűrődött át a függönyön s a gyertya ott állott a függöny mögött, az épp szemben levő kandallón.

Hyacinte, aki föl s alá járt, el-el surrant előtte és így a gyertyaláng hol eltűnt, hol ismét föllobogott.

— Oh szegény barátom — kezdte most — hát gyermeke van.

— Pompás, ez úgy látszik megtette hatását — szólt Durtal magában. — Igen, egy kis leány.

— És mennyi idős?

— Épp most lesz hatéves — azzal apróra leirta, hogy nagyon értelmes, kis, szőke gyermek, élénk, de kissé törékeny: s az egészsége gyöngye lábán áll és ezért nagyon elővigyázatosan és gondosan kell vele bánni.

— Nagyon fájdalmas estéi lehetnek — kezdte az asszony ismét a függöny mögött.

— Oh igen, gondolja csak meg, mi lenne ezzel a szerencsétlen kis teremtéssel, ha holnap meghalnék.

Durfalt egész magával ragadta saját hazugsága és végül már maga is hinni kezdett ennek a gyermeknek a léteben és egész megindultan beszélt az anyáról és gyermekéről. Hangja remegett és csaknem könnyek gyűltek szemébe.

— Maga nem boldog barátom — szólt az asszony, mikor a függönyt félrehuzva a szobába lépett. — Azért van az arcán, még ha nevet is, valami szomorúság.

Ránézett az asszonyra; egész bizonyos volt, hogy ennek tekintetében a megindultság nem volt tettetett; csakugyan huzott hozzá, de miért volt akkor szükség csupa féktelen paráznaságból ezekre a bolondságokra, anélkül egész jó barátok maradhattak volna, okkal-móddal talán vétkezhettek volna is és jobban szerethették volna egymást, mint így a testiség mézszárszékén; de nem, ez lehetetlenség — mondta magában, mikor ezekre az izzó szemekre s erre a ragadozó, rémitő szájra nézett.

Az asszony íróasztalához ült le és egy tollszárral játszott.

— Éppen munkánál ült, mikor én jöttem. Mennyire haladt már Gilles de Rais-vel?

— Hát csak halad, de azért gyakran megakadok. Hogy a középkori szatanizmust alaposan kidolgozhassam, valamiképen át kellene helyezkednem abba a környezetbe vagy legalább is mesterségesen teremteni ilyen környezetet, ez pedig akkor válnék lehetővé, ha az ember ismerné napjaink diabolizmusának beavatottjait; mert a mai szatanisták lelkiállapota kétségkívül ugyanaz, ha szertartásaik mások is; a cél ma sem változott. — Azután merőn az asszony szemébe nézett és abban a hitben, hogy a gyermek-meséje kellőképp meglágyította, egész leplezetlenül rátért a tárgyra.

— Istenem, ha férje rendelkezésemre bocsátaná azokat az adatokat, amelyek Docre kanonokról birtokában vannak.

Az asszony meg se moccan, csak szeme vált fátyolossá. Nem válaszolt.

— Igaz, hogy Chantelouve, aki viszonyunkra féltékeny...

Az asszony közbe vágott: ...A férjemnek semmi köze ahhoz a viszonyhoz, amely köztem és maga között lehet; határozottan szenved, ha így, mint ma is, este megyek el hazulról, mert tudja, hová megyek, de én nem török semmi ellenőrzési jogot sem az ő, sem a magam részéről. Ő éppen olyan szabadon mehet, ahová neki tetszik. Én köteles vagyok a háztartást vezetni, az érdekeire ügyelni, gondját viselni és mint odaadó barát nő szeretni és ezt a kötelességemet szívesen teljesítem is. Cselekedeteimbe pedig nem kell magát beleártania, különben másnak éppen oly kevésbé, mint neki.

Ezt egész határozottan csengő hangon mondta.

— Az ördögbe — jegyezte meg Durtal — rendkívül szűkre szabja a férj szerepét a házasságban.

— Nagyon jól tudom, hogy ezeket az eszméket a világ, amelyben élek, nem fogadja el. És amint látom, maga sem igen vallja őket; különben első házasságom alatt is sok szerencsétlenségnek és zürzavarnak kútforrásaiá váltak, de nekem vasakaratom van és tudom hajlítani azokat, akik szeretnek. Azonkívül gyűlölöm a hazugságot; azért egyszer, mikor pár évi házasság után valakibe nagyon beleszerettem, egész nyíltan és önszántamból megmondtam ezt az uramnak és beismertem bűnömet.

— Szabad oly merésznek lennem, hogy megkérdézem, mint fogadta ezt a bizalmas közlést.

— Annyira bántotta a dolog, hogy egy éjszaka alatt megőrült, soha nem tudott belenyugodni abba, amit véle-

ményem szerint jogtalanul, árulásnak nevezett és megölte magát.

Durtal, akit az asszony szelid és mégis határozott magatartása bosszantott, megjegyezte: De hátha az első pillanatban megfojtotta volna?

Az asszony vállat vont s levett egy szál macskaszőrt, amely ruhájára tapadt.

— Most pedig — folytatta Durtal rövid hallgatás után — csaknem teljesen szabad; mert a második férje türi...

— Hagyjuk kérem a második uramat; az kiváló ember, aki igazán megérdemelné, hogy jobb felesége legyen. Én csak azt mondhatom, hogy Chantelouve-val boldog vagyok és szeretem is a magam módja szerint; de beszéljünk más dolgokról, mert ugyis elég kellemetlenségem van már emiatt a gyóntatommal, aki meg is tiltotta nekem, hogy az Ur asztalához járuljak.

Durtal bámulva nézett rá, mert egy egész más Hyacinthe rémlett fel most előtte, egy rideg, kemény nő, akit eddig nem ismert. Nem volt semmi megindultság, semmi érzés a hangjában, mialatt első férje öngyilkosságát elbeszélte; úgy látszott, még sejtelme sincs arról, hogy őt is terheli itt egy kis bűn. Könyörtelen maradt; és Durtal mégis látta, hogy megremeg, mikor állítólagos apaságáról beszélt neki. — Lehet, hogy tulajdonképen az egész csak színészkedés — mint az enyém volt előbb.

Egészen elcsodálkozott azon, hogy társalgásuk ilyen fordulatot vett, összefüggéseket keresett, hogy ismét ráterhessen a kiindulási pontra, amelytől Hyacinthe eltértette, a szatanizmusra és Docre kanonokra.

— Ugyan mit törődünk már ezzel — szólt az asszony és közelebb lépett hozzá. Mosolygott és ismét azzá a régi nővé vált, akinek eddig ismerte.

— De hogy ha én miattam nem áldozhat többé...

Az asszony közbevágott: — Hát most panaszkodjék aztán, hogy nem szeretem eléggé. — És megcsókolta Durtalt a szemén.

Ez udvariasan magához ölelte, de érezte, hogy az asszony reszket és óvatosan eltávolodott tőle.

— Tehát nagyon kérlelhetetlen a gyóntatóatyja?

— Még a régi világból való, megvesztegethetetlen ember. Különben én magam választottam.

— Ha én asszony volnék, úgy gondolom, éppen ellenkezőleg, valami simulékony, hajlékony papot választanék, aki nem turná szét durva kézzel a bűneim bokrétaját. S az volna a kívánságom, hogy elnéző legyen, olajozza meg a beismerésem rugóit és az állandóan ismétlődő botlásokat szelid kézlegyintéssel intézze el. Igaz, hogy ebben az esetben az ember bele talál szeretni a gyóntatójába, aki talán maga is védelemre szorul és...

— Ez vérfertőzés, mert a gyóntató lelkiatyja az embernek és ez is szentségtörés, mert felszentelik a papot is. Oh, egyidőben egész kihozott már ez a sodromból — tette aztán hozzá az asszony hirtelen felizgulva és mintegy önmagával beszélve.

Durtal ránézett. Különös fény szikrázott fel az asszony furcsa, rövidlátó szemében. Kétségtelen, hogy valami bűnön érte most rajta.

— Mondja csak — kérdezte Durtal mosolyogva — még mindig meg szokott csalni hamis képmásaimmal?

— Nem értem.

— Szokott-e még éjjelente hozzám hasonló inkubuszokat fogadni?

— Nem, miután most az enyém teljes testi valóságában, nincs szükségem arra, hogy mását felidézzem.

— Tudja, hogy maga egész csinos kis szatanista?

— Lehet, annyi pappal volt már eddig dolgom.

— Na, ez nagyon szép magától — válaszolt Durtal

meghajolva — de hallgasson rám és tegyen nekem egy szolgálatot drága Hyacinte-om azzal, hogy felel a kérdéseimre. Maga ismeri Docre kanonokot?

— Nos hát, igen.

— De kicsoda tulajdonképen ez az ember, akiről állandóan beszélni hallok?

— Ki beszél róla?

— Gevingey és Des-Hermies.

— Ah! Maga érintkezik az asztrológussal. Igen, ez valamikor már az én szalonomban is találkozott Docre-ral, de arról nem tudok, hogy a kanonoknak Des-Hermies-vel is lett volna összeköttetése, aki abban az időben még^o nem járt hozzám.

— Tényleg nincs is. Des-Hermies soha sem látta a kanonokot; ő is csak Gevingeytől hallott róla egyet-mást, egyszóval, mi igaz abból a sok szentségtörésből, amely-lyel ezt a papot vádolják?

— Nem tudom. Docre udvarias, tanult és igen jól nevelt ember. Egy királyi fenségnek is volt gyóntatója és egész biztosan püspök lett volna belőle, ha őtt nem hagyja a papságot. Én is sok rosszat hallottam róla, a klerikális világban azonban annyit beszélnek.

— De elvégre maga személyesen ismerte?

— Igen, sőt még gyóntatóm is volt.

— Nos, akkor csak lehetetlen, hogy maga ne tudná, mi irható a rovására?

— Hát ezt valóban fel kell tételezni rólam, de már órák óta kerülgeti itt a dolgot, mint macska a forró kását... mit akar tulajdonképen megtudni?

— Istenem, hát mindent, amit csak közölhetőnek tart velem; hogy fiatal, szép vagy csunya, szegény vagy gazdag.

— Negyvenéves, jól bírja magát és sok pénzt költ.

— Gondolja, hogy bűbájossággal is foglalkozik, sőt fekete miséket is mutat be?

— Az könnyen meglehet.

— Bocsásson meg, hogy így valósággal betörtem a sáncái közé, a szavakat meg egészen harapófogóval húzgálok ki magából... szabad egészen indiszkrétnek lennem... ezt a tehetséget az inkubatuszokhoz...

— Természetes, ezt tőle szereztem; remélem, hogy most ki van a kíváncsisága elégitve?

— Igenis, meg nem is. Köszönöm, hogy oly szíves volt és felelt nekem és érzem, hogy már vissza is élek szívességével... de még csak egy kérdést. Nem tudna módot találni arra, nem tudná lehetővé tenni számomra, hogy színről-színre láthassam Docre kanonokot?

— Most Nimesben van.

— Bocsánat, ebben a pillanatban Párisban van.

— Ah, hát ezt is tudja. Nos, ha tudnék is erre módot, akkor sem közölném ezt magával, legyen erről meggyőződve. Nem volna magára jó, ha találkozna ezzel a pappal.

— Tehát beismeri, hogy veszedelmes ember.

— Nem ismerem be, de nem is vonom kétségbe; egyszerűen csak annyit mondok, hogy magának semmi dolga ezzel a pappal.

— De igen, adatokat akarok tőle kérni a szatanizmusról szóló könyvemhez.

— Ezeket más uton fogja megszerezni. Különben is — folytatta feltéve a tükör előtt kalapját — férjem minden összeköttetést megszakított ezzel az emberrel, aki félelemmel tölti el, most tehát nem jár már hozzánk, mint azelőtt.

— Ez még nem volna ok arra...

— Mire? — kérdezte az asszony és megfordult.

— Arra... semmire... — Ezt a megjegyzést elhallgatta Durtal. — Arra, hogy maga azért ne keresse őt fel.

Az asszony nem faggatta tovább. Megigazgatta a fátyol alatt a haját:

— Istenem, hogy nézek én ki?

Durtal a kezéért nyult és megcsókolta:

— Mikor látom újra?

— Nem akartam többé ide jönni.

— De hisz jól tudja, hogy szeretem, mint hü barátuót, nos, mondja, mikor jön el megint?

— Holnapután, ha nem lesz magának csöppet sem kellemetlen.

— A legkevésbé sem.

— Akkor a viszontlátásra. — Szájon csókolták egymást.

— És főként egyet, ne ábrándozzék Docre kano-nokról — szolt még az asszony, megfenyegetve Durtalt az ujjával távozásakor.

— Hogy az ördög vinne el alattomossgoddal együtt — mondta Durtal, miközben ismét bezárta az ajtót.

XVI.

Ha összevetem — mondta Durtal másnap magában — hogy az ágyban, midőn a legmakacsabb akarat is megtörik, szilárdan kitartottam és nem engedtem Hyacinte unszolásainak, aki meg akarta itt vetni a lábát és mikor a testi kimerültség már elmúlt, abban a percben, mikor magához tér az elernyedtt ember, még kértem is, hogy folytassa látogatásait, igazán nem érthetem magamat sem. Alapjában nem is határoztam el rá magamat komolyan, hogy szakítsak vele; és aztán nem válhattam el tőle ugy, mint egy utcai lánytól — kezdte ismét, hogy némi-leg igazolja a számvetésében mutatkozó ellenmondást. Aztán azt is reméltem, hogy felvilágosításokat kapok a ka-

nonokról. De nem, ebben a kérdésben még nem számoltunk le egymással, végre is el kell rá magát határoznia, hogy beszéljen és ne csak kimért szavakkal és kitérő frázisokkal válaszoljon.

De tulajdonképen, mit is művelhetett ezzel az abbéval, aki a gyóntatója volt s aki saját bevallása szerint az inkubatusz titkaiba bevezette. A szeretője volt, az bizonyos és a sok pap közül, akikkel érintkezett, hány lehetett a szeretője. Mert egy önkéntelen kitérésével elárulta, hogy főleg ezekhez vonzódik. Oh, ha az ember a klerikális világban forogna, bizonyára figyelemreméltó részleteket hallhatna férjéről; mert az igazán különös, hogy Chantelouve, aki rendkívül érdekes szerepet tölt be háztartásukban, oly borzalmas hirre vergődött, míg az asszony nem. Sohasem hallottam a kirugásairól; de milyen ostoba is vagyok, hiszen nincs ebben semmi különös; férje nem elégedett meg az egyházi és világi körökkel, dörgölődzik az irodalmárokhoz is s ezáltal szóbeszédnek teszi ki magát, míg az asszony, ha szeretőt akar tartani, papi körökből választja ki, amelyben az én ismerőseim nem igen fordulnak meg; és aztán az abbék titoktartó emberek is; de mivel magyarázzam meg azt, hogy ide jár hozzám, ha csak nem azzal az egyszerű ténnyel, hogy megcsömörlött már a csuhásoktól és azért keresett fel engem, hogy egy kis változatosságot vigyek be a sok feketeharisnyás közé. Én vagyok a világi pihenője.

Azonban mégis csak nagyon különös teremtség ez, minél gyakrabban látom, annál kevésbé értem. Három különböző lény is lakik benne.

Először az a nyugodtan ülő vagy álldogáló hölgy, akit a szalonjukban ismertem meg s aki tartózkodó, mondhatnám gögös s akiből meghitt kettősben jó, gyöngéd, csaknem érzelmes lányka válik.

Azután ez az asszony itt az ágyban, akinek mintha minden mozdulatát, még a hangját is kicserélték volna, valóságos utcai lány, aki a sárban fetreng, és minden szeméremérzését levetkőzte.

És végül a harmadik lény, akit tegnap fődöztem fel benne, egy nőtény véreb, igazi szatanista, egészen aljas nő.

Hogy olvad mindez össze és hogy fér meg együtt? Nem tudom; kétségkívül kell hozzá egy adag képmutatás, de mégsem, néha olyan őszinte, hogy az embert zavarba hozza; lehet különben, hogy ezek a petyhüdségek, a magáról való elfeledkezésnek pillanatai. De különben, hát mit kutassam én a jellemét ennek a parázna szeszkeskedőnek. Valójában legkevésbé sem válik valóra, amitől félttem; egyáltalában nem kívánja, hogy utcán mutakozzam vele, nem kényszeríti rá, hogy ebédekre járjak hozzájuk, nem követel tőlem prebendákat, nem kér semmiféle kompromittáló szívesseget, mint valami többé-kevésbé kétes kalandornő. Sose fogok külön szeretőt találni. — Igen, de most annak örülnék, ha nem talállok semmilyen, leg-helyesebb, ha a jövőben biztos üzleti kezekbe teszem le testi szükségleteimet; akkor husz frankért sokkal érdekesebb izgalmakat vásárolhatok; mert akármit beszélünk is, csak az aféle lányok tudják igazán összekotyvasztani az érzékek kis csemegéit.

Ami a legfurcsább — mondotta egyszerre hallgatóg elmélyedés után — mindent jól szemügyre véve, Gilles de Rais-ben is három, egymástól teljesen elütő lényt lehet megkülönböztetni.

Először a derék és jámbor harcost.

Azután a raffinált és gonoszhajlamu művészt.

És végül a vezeklő bűnöst, a misztikust, aki teljes ellentéte a kicsapongónak.

Ha alaposan megfigyeli az ember az élete folyását,

minden bűnével szemben egy-egy erényt fedez fel, amely annak teljesen ellentéte, de semmiféle látható szál nem köti vele össze.

Büszkesége dacos volt és a gőgje mérhetetlen és mikor lesujtott rá a végzet, mégis térdre borult a nép előtt és könnyekben tört ki oly alázatosan, mint valami szent.

Kegyetlensége fölülmulta minden emberi mérték határát és emellett jótékony volt, a barátait imádta és úgy ápolta, mintha testvérei lettek volna, ha az ördög megkínozta valamelyiket.

Féktelen volt a kívánságaiban, amellet azonban a legtürelmesebb ember, a csatában bátor, de a tulvilággal szemben gyáva; zsarnokias és erőszakos volt, de egyben győnge is, ha ezeknek a parazitáknak a dicséretei levették lábáról. Majd a csucsokon jár, majd a mélységek fenekén és sohasem a jól ismert sikságon, a lélek lapályain. Valomásai legcsekélyebb mértékben sem magyarázzák meg ezt a változhatatlan ellenmondást. Mihelyt azt kérdezik tőle, ki sugalmazta neki az eféle gonosztettek eszméjét, így válaszolt: »Senki, a saját képzeletem vezetett rá, maguktól támadtak ilyen gondolataim, álmodozás közben pattantak ki napi kedvteléseimből, kicsapongásokra való hajlamomból.«

Aztán semmítetését okolja, a leghatározottabban állítja, hogy a fűszeres ételek és az erős italok mind hozzájárultak ahhoz, hogy szabadjára bocsássák benne a zabolátlan állatot.

Közepes szenvedélyei nincsenek, szertelenségekbe csap, akár jóról, akár rosszról van szó és lecsüggedt fővel merül el a lélek legellentétebb mélységein. Harminchatéves korában hal meg, de utolsó csöppig kimerítette a legféltetlenebb gyönyörök egész árját s a semmivel sem csillapítható gyötrelmek ellenkező irányból hőmpölygő folyóját. Imádta a halált, vampirszerellemmel csüggött rajta, a kinnak

és rettegésnek utánózhatatlan kifejezéseivel becézte, míg egyidejűleg a lelkiismeretfurdalások és a nem csillapuló gondok szinte összemorzsolták. Nem volt már idelelni semmi keresni valója, nem taníthatta már semmire az élet.

— Lássuk csak — mondta Durtal átfutva a jegyzeteit — annál a pontnál hagytam abba, ahol a marsall büneinek expiálása kezdődik. Amint egyik előző fejezetben megírtam, már tudják a marsall kastélyainak uralma alatt nyögő vidékek, hogy ki az a mesebeli szörnyeteg, aki elragadja és legyilkolja gyermekeiket. De senki sem mer szólni. Mihelyt valamely ut kanyarulatánál az ember evő magas alakja feltűnik, elfut mindenki, elrejtőzik a sövények mögé, bezárkózik a viskókba.

És Gilles sötéten és kevély tartással lépked végig a zokogó és bezárkózott falvakon. Büntetlensége csaknem teljesen bizonyos, mert ugyan meiyik paraszt volna olyan bolond, hogy kikössön a nagy urral, akinek a legcsekélyebb szava bitóra juttathatja.

Másrészről, ha a szegény nép huzódik attól, hogy fellépjen ellene, a vele egyenrangúnak sincs semmi kedvük hozzá, hogy megtámadják a megvetett parasztok kedvéért; fejedelme, V. János bretagnei herceg pedig hizeleg neki és dédelgeti, csak hogy a birtokait potom pénzen kicsikarja tőle.

Egyetlen egy hatalom van, amely hűbéri hunyászkodást, emberi haszonlesést nem tekintve, felemelheti szavát az elnyomottak és gyöngék megbosszulására — az Egyház. — És valóban az Egyház volt az, amely Jean Malestroit személyében szembeszállott a szörnyeteggel és lesujtotta.

Jean Malestroit, a nantesi püspök hírneves nemzetség sarja volt. Közeli rokonságban állott V. János herceggel és páratlan jámborsága, mérhetetlen bölcsessége, forró

keresztényi szeretete és csálhatatlan tudása nagy tisztességet szerzett neki magánál a hercegnél is.

A Gilles által megtizedelt vidékek jajgatása egész az ő füléig jutott s a püspök teljes csöndben kezdett kérdezősködni itt is, ott is, kifürkészte a marsall minden lépését és el volt rá határozva, hogy mihamarabb lehet, felveszi vele a küzdelmet.

És Gilles váratlanul gyorsan olyan érthetetlen merényletet követett el, amely módot adott a püspöknek arra, hogy nyíltan fellépjen ellene és lecsapjon rá.

Hogy súlyosan megrongált vagyoni helyzetét kissé megint rendbehozza, eladja egyik uradalmát, Saint-Etienne Ferronnak, aki V. János alattvalója. Ez Jean nevű fitestvérét bizza meg, hogy vegye az uradalmat birtokba.

Pár nappal azután összegyűjti a marsall házi legénységét és élükön Saint-Etienneben terem. Itt éppen pünkösd napján, mikor az ünnepre összegyűlt nép misét hallgatott, kivont karddal beront a templomba, a hívők izgatottan hullámzó sorait vad mozdulatokkal félretaszítja és a megriadt nép előtt legyilkolással fenyegeti az imádkozó Jean le Ferront. A szertartás félbeszakad, a jelenlévők elmenekülnek. Gilles a kegyelemért könyörgő Ferront kastélyába vonszolja, megparancsolja, hogy bocsássák le a felvonóhidat és aztán erőszakkal hatalmába keríti a helyet, foglyát pedig Tiffaugesba hurcoltatja, ahol mély pincebörtönbe vetik.

Ezáltal egy csapásra megsértette úgy a bretagnei jogszokást, amely minden bárónak megtiltotta, hogy csapatot szervezzon a herceg beleegyezése nélkül és amellet kettős szentségtörést is követett el azáltal, hogy meggyalázott egy kápolnát és kezét emelt Jean Ferronra, aki egyházi tonzurát viselő pap volt.

A püspök tudomást szerez erről a gonosz csínyről és ráveszi a még mindig huzódó V. Jánost, hogy haddal

vonuljon a rebellis ellen. Mialatt az egyik had Saint-Etienne ellen indul, amelyet Gilles közben elhagy, hogy kis csapatával a megerősített Machecoulba vonuljon, azalatt egy másik sereg Tiffaugest veszi ostrom alá.

Közben a főpap egyre szorgalmasabban és gyorsabban folytatja nyomozását. Rendkívül tevékenységet fejt ki, komisszárusokat és prokurátorokat küld minden faluba, ahonnét gyermekek tűntek el. Maga is ott hagyja nantesi palotáját, bejárja azs egész tartományt és adatokat gyűjt az áldozatokról. Végre szóra meri nyitni száját a nép is és térden állva könyörög előtte, hogy oltalmazza meg és a püspök felháborodva a borzalmas gatzetteken, amelyeket most felfedeznek előtte, esküvel fogadja, hogy igazságot tesz.

Egy hónap elég volt arra, hogy minden adatot összegyűjtsön. Jean Malestroit ekkor pátensben infámiával vádolja meg Gillest és azután a kánoni törvényszék összes formaságait betartva, kibocsátja az elfogatási parancsot.

Ebben a törvényes parancs formájában kiállított és Nantesben az Ur 1440-ik esztendejében szeptember 13-ikán kibocsátott aktában felsorolja a marsallnak tulajdonított bűnöket, azután erélyes hangon felhívja egyházmegyéjét, hogy szálljon sikra a gyilkos ellen és döntse le a porba.

»Ennélfogva mindnyájatoknak és külön-külön minden egyesnek is közületek kötelességévé tesszük e levélben, hogy Gilles bárót, Rais nemes urát, aki hatalmunknak alárendelték és jogszolgáltatásunkat elismerni köteles, közvetlenül és végérvényesen, anélkül, hogy egyik a másikára számolna, megidézzétek elénk, vagy székesegyházunk officiálisá elé Szentkereszt Felmagasztalása ünnepének hétfőjére, szeptember hó 19-ik napjára és mi magunk is megidézzük őt ezen levéllel, hogy ítélőszékünk előtt megjelenjen és feleljen azokért a bűnökért, amelyek lelkére nehezednek.

Teljesítsétek azért, e parancsokat és senki azok teljesítését közületek meg ne akadályozza.«

És a következő napon Jean Labbé kapitány, mint a herceg helyettese és Robin Guillaume, szentszéki jegyző, mint a püspök helyettese megjelent pár emberből álló kíséretével Machecoul vára előtt.

Mi mehetett végbe a marsall lelkében? Ha gyöngé volt is arra, hogy nyílt mezőn mérkőzzék, a sáncok mögött, amelyek fedezték, mégis csak védekezhett volna, ő azonban megadta magát.

Roger de Bricqueville és Gilles de Sillé, állandó tanácsadói elmenekülnek és ő egyedül marad Prelatival, aki hasztalan próbál menekülni.

Gilles-lel együtt őt is bilincsbe verik. Robin Guillaume tüvé teszi a kastélyt. És a kutatásnál véres ujjaskákra akad, be nem meszesedett fiatal csontokra, hamvakra, amelyeket már Prelatinak nem volt ideje a vermekbe és árkokba szórni.

A sok átok és szörnyűködés csak úgy röpköd körülük, míg Gillest és szolgálait Nantesba kísérik, hogy itt a Tour Neuve kastélyban zárják el őket.

— Ez ugyan mind nem valami világos — mondta magában Durtal. — Ha a marsall tényleg olyan vakmerő legény volt, egész érthetetlen, hogy így egy kardcsapás nélkül kényre-kegyre megadta magát.

Talán elbágyasztották, elernyesztették a züllött éjszakák, talán letörték a szentséggyalázások gonosz gyönyörei s megőrölték, szétmarcangolták a lelkiismeretfurdalások? Talán belefáradt már ebbe az életbe és néma megadással tűrte, mint legtöbb gyilkos, hogy lesujtsón rá a büntetés. Senki nem tudja. Vagy azt hitte, olyan előkelő az állása, hogy büntetés nem is érheti? Vagy talán azt remélte, hogy lefegyverezheti a herceget, számítva arra,

hogy megvásárolhatja, ha váltságul pár házat és birtokot felajánl neki.

Ez mind nagyon érthető. Tudhatott arról is, menyire habozott V. János attól való félelmében, hogy elkedvetleníti hercegsége nemességét, míg végre engedett a püspök haragos unszolásának és csapatokat küldött ki, hogy a marsallt bekerítsék és elfogják.

Bizonyos, hogy ezekre a kérdésekre egyetlen okmány sem ad feleletet. De még mindez így is csak megállja valahogy a helyét egy könyvben, ami azonban még zürzavarosabb és homályosabb, az maga a per büntetőjogi szempontokból.

Mihelyt Gilles és cimborái zár alá kerültek, két ítélőszék alakul; az egyik az egyházi, amelynek az Egyház joghatósága alá tartozó bűnök fölött kellett ítélkeznie s egy másik, világi, hogy azok fölött a bűnök felett mondjon ítéletet, amelyek állami ellenőrzés alá tartoznak.

A világi törvényszék, amely jelen volt az egyházi tárgyalásain, az igazat megvallva, teljesen háttérbe szorult és csak éppen a látszat kedvéért folytatott egészen rövid ellenvizsgálatot, a halálos ítéletet azonban ez mondta ki, mert az Egyház mindig óvakodott attól, hogy halálos ítéletet hozzon a régi szállóige alapján: *Ecclesia abhorret a sanguine*.*

Az egyházi eljárás egy hónapig és nyolc napig tartott, a világi eljárás mindössze negyvennyolc óráig. Úgy látszik, hogy a bretagnei herceg, aki szeretett volna jól elbujni a püspök háta mögött, szántszándékkal korlátozta annyira a polgári igazságszolgáltatás szerepét, holott rendszerint küzdöttek az egyházi ítélkezés tulkapásai ellen.

Jean Malestroit elnökölt a kihallgatásokon, székülő bírákul a mansi, saintbrieuci és saint-loi-i püspököket kérte fel; e magas méltóságokon kívül egész sereg jogtudóssal

* Az Egyház irtózik a vértől.

veszi magát körül, akik váltakozva vesznek részt ezeken a végevárhatatlan üléseken. Legtöbbnek a neve ott szerepel az eljárás aktaiban is: Guillaume Montigné, a világi törvényszék ügyvédje, Jean Blanchet, a jogtudományok borostyánosa, Guillaume Groyguet, Róbert de la Rivière, mindkét jog licenciátusai, Hervé Lévi, Quimper szenzálja, Pierre de l'Hospital bretagnei kancellár asszisztálnak Jean de Malestroit mellett.

A fiskus, aki az államügyész szerepét betöltötte Guillaume Chapeiron volt, Saint-Nicolas lelkésze, ékes-szóló és csavaros eszű férfiú, hogy ki ne íráradjon a sok felolvasásba, Geoffray Pipraire-t, Saint-Marie dékánját és Jacques de Pentcoetdic-et, a nantesi székesegyház officialisát rendelik ki mellé.

Végül a püspöki jurisdikció mellett megalakították a rendkívüli inkvizitórius törvényszéket is, ennek volt feladata itélkezni az eretnokség bűnében, amely abban az időben az esküszegést, istenkáromlást, szentségtörést és a bűbájosság minden válfaját felölelte.

Az inkvizíció bírása Jean Malestroit mellett foglalt helyet a szent-domonkosrendű Jean Blouyn rettegett és tudós személyében, akit Franciaország főinkvizitora Guillaume Merici Nantes városába és a nantesi egyházmegyébe inkvizitorhelyettségé nevezett ki.

Miután a törvényszéket megalakították, a pör tárgyalását reggel kezdik meg, mert a kor szokása szerint a bírácoknak és a tanucnak is éhgyomorral kell azon résztvenniök. Először az elveszett gyermekek szülőinek előadását hallgatják meg, azután Robin Guillaume-t, aki a jegyzőkönyvvezető szerepét tölti itt be, ugyanaz a Robin, aki Gillest Machecoulban hatalmába ejtette, felolvassa a Gilles de Raishez intézett idéző levelét. Majd elővezetik a marsallt. Gunyosan jelenti ki, hogy nem ismeri el a törvényszék illetékességét, de az ügyész a kánoni eljárás kivá-

nalmai szerint, nehogy ezzel az eszközzel az igazságszolgáltatás szabad folyása elé akadályt gördíthessenek, azonnal elveti a kifogást, amelyet jogilag hatálytalannak és arcátlannak jelent ki és kéri a püspököt, hogy folytassák tovább a tárgyalást. És mindjárt megkezdí a vádlott előtt a vád főbb pontjainak felolvasását. Gilles orditozni kezd, hogy a fiskus hazug és áruló. Erre Guillaume Chapeiron kezét a feszület felé nyújtva megesküszik, hogy igazat mond és felhívja a marsallt, hogy tegyen hasonló esküt. De ez az ember, aki nem riad vissza semmiféle szentségtöréstől, most megzavarodik és vonakodik hamis esküt tenni Isten színe előtt s a nagy lármában s a szörnyű szitkok között, melyeket Gilles a fiskus fejére szór, berekesztik az ülést.

Az előzetes kihallgatások befejezése után pár nappal később megkezdődnek a nyilvános tárgyalások. A kereset formájában benyújtott vádlevelet hangosan felolvassák a nép előtt, amely remegve hallgatja, mint sorolja fel Chapeiron nagy türelmesen egymás után a sok bűnt, nyíltan vádolva a marsallt, hogy kis gyermekeket gyalázott meg és gyilkolt le, hogy a boszorkányság és bűbájosság üzemét folytatta és Saint-Etienne de Mer-Morteban megsértette az Egyház szabadságait.

Majd rövid szünet után újból megkezdí előadását és ezuttal mellőzve a gyilkosságokat s csak azokat a bűnöket véve figyelembe, amelyekre a kánoni jogból kivehetőleg az Egyház szab büntetést, kéri, hogy Gilles a kettős kiközösítés büntetésével sujsák, először mint ördögök idézőjét, eretneket, hitehagyottat és megrögzött gonosztevőt, aztán mint szodomistát és szentségtörőt.

Gilles, aki végighallgatta ezt a tömör és határozott, szigorú és kemény vádiratot, teljesen kijön sodrából. Becsmérli a bírakat, szimoniával és bujálkodással vádolja őket és vonakodik a hozzá intézett kérdésekre felelni.

A fiskus és a székülő bírák azonban egyáltalában nem fáradnak bele a dologba; felhívják, hogy terjessze elő védekezését. Most újra szidalmazza és becsmélni őket, mikor azonban arról van szó, hogy a vádakat visszautasítsa, néma marad.

Ekkor a püspök és az inkvizitorhelyettes bűnösnek nyilvánítja és kimondja rá a kiközösítést, amelyet azonnal ki is hirdetnek.

Elhatározták egyben azt is, hogy a tárgyalásokat másnap folytatják.

Most csöngetés zavarta meg Durtalt jegyzetei olvasgatásában. Des-Hermies lépett be.

— Éppen most jövök Carhaixtól — mondotta. — Beteg.

— Ugy? Mi baja?

— Nincs semmi komolyabb. Egy kis bronhitisz. Két nap alatt ismét talpon lehet, ha addig nyugodtan tud maradni.

— Holnap meglátogatom — mondta Durtal.

— Hát te mit csinálsz — kezdte újból Des-Hermies — dolgozol?

— Igen, éppen most rágódom keresztül a nemes Gilles de Rais báró bűnpörén. Ezt éppen olyan unalmas lesz olvasni, mint írni.

— És még mindig nem tudod, mikor készülsz el könyveddel.

— Nem — felelte Durtal, miközben nyújtózott egyet. Egyébként nem is szeretném, ha vége volna már. Mi lesz akkor velem. Akkor megint más tárgyat kell keresnem és újra kezdenem a nehezen induló bevezető fejezetek fogalmazását, ami valósággal a kétségbeesésbe kergeti az embert, halálos unalom óráit fogom végigélni. Igazán, ha jól meggondolom, az irodalomnak csak az ad létjogosultságot, hogy azokat, akik csinálják, megmenti az élet utatától.

— És jótékonyan segít azokon, akik még szeretik az irodalmat.

— Na, ilyenek se sokan vannak.

— És még hozzá egyre apad a számuk, az új nemzedék már csak szerencsejátékok és zsokék iránt érdeklődik.

— Valóban így van, a férfiak ma már játszanak és nem olvasnak, az ugynevezett társaságbeli nők vesznek most könyveket s tőlük függ ilyenformán a siker és az irodalom iránya is, a »hölgyek« azok, amint Schopenhauer mondotta: azaz a kis libák, amint én őket legszívesebben nevezném, akiknek a ma divatos lagymatag, nyáladékgregények moslékját köszönhetjük.

— És ez nagyon szép jövőt jósol az irodalomnak, amelynek természetesen már rég kitaposott és örökre sivár eszméket kell tetszetős nyelven feltalálnia, hogy a hölgyeknek tessenek.

— Vagy talán még jobb is, hogy így van — jegyezte mmeg Durtal — legalább a kivételt képző néhány ritka írónak nem kell a közönséggel törődnie, a szalonoktól távol élnek és dolgoznak ezek és távol a betűfoltozók tülekedésétől; az egyetlen bosszuság, amely elképzelhetőleg még érheti őket, az, hogy műveiket, ha kinyomtatják őket, a tömeg beszenyvező kíváncsiságának kitéve látják.

— Ez tényleg így van — mondta Des-Hermies, ez az igazi prostitúció; a megvételre való kiállítás az első jöttment megbecstelenítő bizalmaskodásának vállalásával jár, ez bemocskolása, önként megengedett meggyalázása mindannak, ami még ér bennünk valamit.

— Bizony, kellőképp még meg nem bűnhődött hiúságunk kényszerít rá, no meg szükségünk is van arra a pár nyomorult soura, azért nem oltalmazhatjuk meg kéziratainkat a hájfejüektől; a művészetnek olyannak kellene lennie, mint annak az asszonynak, akit a távolból epedőn

szeretünk anélkül, hogy elérhetnők, mert az imádságon kívül ez a lélek egyetlen tiszta megkönnyebbülése. Azért van aztán, hogy mikor egy könyvem már megjelent, utálattal fordulok el tőle. Még azokat a helyeket is kerülöm, ahol pénz lesz belőle, csak évek múlva kezdek úsmét érdeklődni iránta, mikor már minden kiraktból eltűnt, mikor féligmeddig már meghalt. Mondhatom neked, hogy egy csepp sem sietős nekem, hogy befejezzem Gilles történetét, amely szerencsétlenségemre magától befejeződik; hogy milyen sors vár rá, az teljesen közömbösen hat rám, sőt egyáltalában nem érdekel még az sem, mikor jelenik meg.

— Mondd csak, van valami terved ma estére?

— Nincs, miért?

— Nem jó volna, ha együtt vacsoráznánk?

— Kérlek, nagyon szívesen.

És miközben Durtal cipőt huzott, Des-Hermies ujra kezdte:

— Ami még ezenfelül engem az irodalmi világban meglep, az a képmutatás és az alacsony gondolkodás, hogy mi minden szégyenletesnek takargatására nem szolgál csak a »dilettáns« szó is.

— Bizonyára, mert helyet ad a leghasznosabb melléktékintetnek, de még szégyenletesebb, hogy minden kritikusi, aki ezt dicséretképp használja, tulajdonképen önmagát üti arcul; mert végeredményében mindez a következő szillogizmusba foglalható össze. A dilettánsnak nincs egyéni temperamentuma, mert semmit sem gyűlöl és mindent szeret, akinek pedig nincs egyéni temperamentuma, annak nem lehet tehetsége sem.

— Ennélfogva — vette át most a szót Des-Hermies a kalapját feltéve — minden szerző, aki azzal dicsekszik, hogy dilettáns, maga ismeri be, hogy nincs tehetsége.

— Ugy van,

XVII.

Estefelé Durtal félbeszakította munkáját és felment a Sain-Sulpice-templom tornyába.

Carhaix ott feküdt az egyik szobában, amely szomszédos volt azzal a helyiséggel, ahol rendszeren étkezni szoktak. Ezek a szobák csupasz, tapéta nélküli falaikkal és boltozatos mennyezetükkel mind hasonlítottak egymáshoz, csak épp 'hogy a hálószoba még komorabb volt valamivel. A félkörű ablak nem a Saint-Sulpice-térre nyílt, hanem a templom hátsó részére, amelynek teteje állandó árnyékot vetett rá. A cella egész butorzata egy vaságyból állott, amelyben nyikorgós ruganyokra egyszerű matrác volt vetve, továbbá két nádszékből és egy asztalból, amelyet valami régi szőnyeg takart be. A csupasz falon száraz barkediszes, értéktelen feszület, más semmi nem volt a szobában.

Carhaix ült az ágyban és könyveket meg papirokat lapozgatott. Szeme vizenyösebb és arca sápadtabb volt, mint rendszeren. Napok óta borotvátlan szakálla szürkés bozótokban ütközött ki beesett arcán, de jóságos mosolya megindítóvá, csaknem vonzóvá tette siralmas vonásait.

Durtal egész sereg kérdésére így válaszolt:

— Az egész semmiség, Des-Hermies megengedi, hogy már holnap fölkeljek; hanem micsoda szörnyű orvosság.

— És valami folyadékot mutatott, amelyből óránként egy evőkanállal kellett bevennie.

— Mit szed? — kérdezte Durtal.

De a harangozó nem tudta. Des-Hermies, hogy a költségektől megkímélje, bizonyára maga hozta neki ezt a palack orvosságot.

— Unja magát az ágyban?

— Képzelve, kénytelen voltam a harangjaimat ki-

segítőre bizni, aki egy hajítófát sem ér. Oh, ha harangozni hallaná, rajtam mindig borzongás fut végig és összerázkódom.

— Csak ne emészd itt magadat, — szólta a felesége — két nap múlva már ismét magad huzhatod harangjaidat.

De a harangozó csak tovább panaszkodott.

— Nem értitek ti ezt, nem érti senki más; ezek olyan harangok, amelyek hozzá vannak szokva, hogy szépen bánjanak velük; olyanok ezek a szerszámok, mint a jó háziállat, csak a gazdájuknak fogadnak szót. Most értelmetlenül beszélnek össze-vissza, kalimpálnak, boldogjában zugnak, alig bírom a hangjukat innen felismerni.

— Mit olvas — szólta most közbe Durtal, hogy elterelje a társalgást erről a tárgyról, amely a beteget fájdalmasan érintette.

— Ezek a kötetek a harangokról szólnak. Nézze csak, Durtal ur, pár ritkaság felírásra akadtam itt. Hallgassa csak — folytatta, kinyitva a könyvet, amelybe jegyzéket tett — hallgassa csak meg ezt a mondatot, amely domborművü betűkkel van felírva a schaffhauseni nagy harang ércpalástjára: »Az élőket hívogatom, a holtakat siratgatom, villám megtörik hangomon.« Hát ez a másik, amely a genti őrtorony egy vén harangján áll: »A nevem Roland, ha kondulok, tűz van, ha zug a szavam, vihar van Flandriában.«

— Igen, van benne valami méltóság; — hagyta helyben Durtal.

— Na és nem fölháborító dolog az, hogy most a felgazdagodott senkik a nevüket és összes címeiket vése-
tik be a harangokba, amelyekkel a templomokat megajándékozzák; de rendesen annyi címük és jelzőjük van, hogy a jelmondatok számára már nem marad hely. Hihet-

len, hogy nincs mostanában egy csöpp szerénység az emberekben.

— Ha még csak a szerénység hiányoznék — sóhajtott föl Durtal.

— Oh — kezdte Carhaix, aki még mindig nem tudott szabadulni harangjaitól — ha csak ennyi volna a hiba, de a semmittevésben elrozsdásodnak a harangok, az érc besűrűsödik és ilyenkor rossz a zengése, hajdanában egész nap megszakítás nélkül szóltak az áhitatnak ezek a segédcsapatai, harangzugás jelezte a kánoni órákat, a hajnali órát és dicséreteket napkelte előtt, a primákat hajnalban, a terciákat kilenc órakor, a sextákat délben, a nónákat délután három órakor, azután még a Vesperást és a Completákat, ma a plébános miséjére harangoznak be, azután a három Angyali üdvözletre reggel, délben és este, olykor bizonyos napokon esti szertartásoknál záróimára van néhány harangkondítás előírva; ennyi az egész.

— Ugyan, hagyd már ezt — mondta felesége megigazitva háta mögött a vánkost. — Ha így fölizgatod magad, az semmikép nem lesz javadra és csak hátráltatni fogja gyógyulásodat.

— Igazad van — mondta csüggedten a harangozó — de hát mit akarsz, én már csak a régi lázadó maradok, megrögzött bűnös, akit semmi nem lágyít meg — és rámosolygott feleségére, aki már hozta a kanalat, hogy gyógyszert adjon be neki.

Csöngettek. Carhaixné kiment kaput nyitni és egy jókedvű, pirozs-pozsgás pappal tért vissza, aki nagy hangon kiáltozott: Valósággal a Jákob égi lajtorjája ez a lépcső, hogy elfulladtam — azzal egy karosszékre roskadt és legyezte magát.

— Nos, barátom — mondta végül, mikor belépett a hálósobába — éppen most hallottam a portástól, hogy beteg, eljöttem hát meglátogatni.

Durtal szemügyre vette. Féktelen jókedv csattant ki ebből a vérmes arcból, amelyet valósággal kékké mart a sok borotválás. Carhaix bemutatta őket egymásnak; üdvözölték egymást, a pap bizalmatlanul és Durtal hidegen.

Durtalt nagyon feszélyezték azok az áradozások, amelyekkel Carhaix és neje ennek az abbénak feljövételéért hálálkodtak. Nyilvánvaló volt, hogy ebben a házban, amely előtt különben a papság szentségtörései és gonosz szenvedélyei nem maradtak titokban, ezt a papot valami kivételes lénynek tekintették és oly megkülönböztetett helyzetben volt itt, hogy mihelyt megjelent, más már nem is számított.

Elbucsuzott tehát; s miközben lefelé ment a lépcsőn, így szólt magában: Ez a zabolátlan kedvű pap undort kelt bennem. Különben minden jókedvű pap, orvos vagy író kétségkívül közönséges lélek, mert végre is ők azok, akik közelről szemlélik az emberi nyomorúságot, amelyet vigasztalnak, ápolnak vagy leírnak s ha azután mégis kitörnek és majd megfulladnak a kacagástól, ez már több a soknál. Ami egyébként nem akadályozza meg a tudatlanokat az afölött való siránkozásban, hogy a megfigyelésen alapuló, az átélt, az igazi regény szomorú, mint az élet, amelyet ábrázol. Holott azt szeretnék, ha jókedvű, durva tréfától fűszeres és rikító volna, hogy alacsony önzésükben feledtesse velük a szomorú létet, amelyben tengődnek.

Akárhogymint van is, Carhaix és felesége páratlan emberek. Behódolnak a papok atyáskodó zsarnokságának, pedig vannak pillanatok, mikor ez nem is lehet olyan mulatságos és tisztelik, valósággal bálványozzák őket. De ezért fehér, hitteli és alázatos lelkek ezek. Nem ismerem a papot, aki itt járt, de annyi bizonyos, hogy terebélyes s az arca rezes, majd belefullad a saját zsírája és majd szétrepeszti a nagy meglepődöttség. Asszisi Szent Ferenc példája ellenére, aki vidám volt — ami

különben levon neki egy keveset a szememben — alig merem elhinni, hogy ez a pap valami magasabbrendű lény volna. Különben még azt mondhatnám, hogy a közép-szerűsége valósággal szerencse rá nézve, mert ha más volna, meg sem tudná magát értetni híveivel. És ha kiemelkednék a többiek közül, gyűlölnék a pályatársai is, esetleg a püspök is üldözné.

Igy ért le fokról-fokra, önmagával beszélgetve, a torony lábához. Lenn az előcsarnokban megállott. — Ugy terveztem, hogy tovább maradok fenn — gondolta magában — még csak félhat, most legalább is egy félórát agyon kell ütnöm valahogy, mielőtt asztalhoz ülök.

Az idő csaknem langyos volt; a hó teljesen eltűnt már. Durtal cigarettára gyújtott és fel s alá lödögött a téren.

Felnézett a magasba, a harangozó ablakát kereste és rá is ismert; egyedül ezen volt függöny, a többi beüvegelt ablakok között, amelyek az előcsarnokra nyitak. — Micsoda utálatos kóhalmaz — mondta magában jól szemügyre véve a templomot. — Ha az ember meggondolja, hogy ez a két toronnyal megtámasztott négyszög a Notre-Dame homlokzatára akar emlékeztetni. És micsoda csiricsaré — jegyezte meg az egyes részleteket szemlélgetve. — Az előcsarnoktól az alsóemeletig dór-oszlopok nyulnak fel, az első emelettől a másodikig már csigavonalas jón-oszlopok, míg a torony talapzatától egész a csucsáig akantusz-leveles korintusi oszlopok. Mi értelme van a pogányformák e vegyes felvágottjának egy templomon. És aztán ez a disz csak annak a toronynak járt ki, amelyben a harangok vannak, a másikat be sem fejezték, megmaradt ennek a szomorú, kopasz kürtőnek, de talán így még kevésbé csuf.

És négy-öt építómester is kellett ahhoz, hogy ezt az otromba kóhalmazt fölépítsék. Mindamellet is a Ser-vandoniak és az Oppenordok valóságos prófétái az építé-

szetnek; s a művészetük látnoki bepillantás a XIX. századba, mert szinte divinatórius törekvése ez a holt kőnek, hogy a jövődöbeli hatalmas, állomási épületeket jelképezze abban a korban, mikor vasutak még nem is voltak. Mert a Saint-Sulpice igazában véve nem is templom, hanem pályaudvar.

— És a műemlék belseje sem áhitatkeltőbb, vagy művészibb, mint a külseje; az egészben egyes-egyedül csak a derék Carhaix szellős pincéje tetszik nekem valójában.

Aztán körülnézett kissé: ez a tér is csunya, de van benne valami vidékies és meghitt. Förtelmességben semmi meg nem közelítheti például ezt a szemináriumot, amelyből a kórházak fanyar, fagyos lehellete árad. Ez a kut sem valami mestermű ezerszögletű medencéivel és husos-fazékszerű tartályaival, a bikatekintetű oroszánokkal s a fülkékben merevülő főpapokkal, nemkülönben a polgármesteri hivatal sem, amelynek tisztos közigazgatási stílusa egy kis port szeretne a szemünkbe hinteni; de úgy ezen a téren, mint a bele torkolló Servandoni-, Garanciére- és Feron-utcákban, valami szelid hallgatásból és langyos mélaságból szövődött légkör fogja körül az embert. Valami rég zárva felejtett faliszekrény szaga érzik itt, egy kis tömjénillattal vegyest. Tökéletes összhangba olvad ez a tér a környező ó-frank utcákkal, a fészületkereskedésekkel, szentkép- és kehelygyárakkal és a vallásos könyvesboltokkal, itt árulják azokat a könyveket, amelyeknek olyan színü a borítékja, mint az almamag, az utcakövezet, vagy a muskataldió, vagy olyan kék, akár a vitorlavászón.

— Igen, az egész halk és diszkrét — állapította meg. — A tér most csaknem teljesen elhagyatott volt. Néhány asszony ment fel a templomlépcsőn a Miatyánkot mormoló koldusok előtt haladva el, akik pár sout ráztak a perselyükben, egy pap, aki talán fekete posztóba csavart könyvet vitt a hóna alatt, üdvözölte a tisztaszemű nőket,

pár kutya futott át a téren, itt-ott gyermekek kergetőztek vagy kötelet ugráltak át, a villettei nagy, csokoládészinű társáskocsik és az auteuili vonal mézsárga omnibuszai csaknem üresen dőögtek tovább, míg az aszfalt mellett egy illemhelybódé előtt a bérkocsisok kaszinóztak; semmi láрма, semmi tolongás és a fák mindenfelé oly mélán merengtek, mint egy mezővároska hallgatag terén.

— Ejnye — szólt Durtal, aki újra a templomot kezdte szemlélni — valamelyik nap már, ha melegebb és tisztább idő lesz, fel kell mennem a torony legfelső részébe is. — De aztán megrázta a fejét. — Különben minek, Páris madártávlatból, talán érdekes volt a Középkorban, de most. Mit látnék? Azt, ami bármelyik más magaslat csucsáról látható, egy csomó szürke utcát, a boulevardok fehérebb ereit, a terek és kertek zöld foltjait s házsorokat, amelyek így egész távolból dominókövekhez hasonlítanak és az ablakok a fekete szemek rajtuk.

Azokat az épületeket pedig, amelyek a tetőnek ebből a kusza szövédéku hinárjából kiemelkednek, a Notre-Dameot, a Sainte-Chapellet, a Saint-Severint, a Saint-Etienne du Mont-t s a Saint-Jaques-tornyot egész elnyomja az új monumentumok siralmas tömege; pedig én semmiesetre sem akarom ezekkel egyszerre látni az Operát, a divatárusok izléséhez idomult építőművészetnek ezt a tapogatózó kísérletét, a diadalkapunak nevezett hidivet s ezt a Eiffel-toronynak csufolt üres gyertyatartót.

Elég, ha külön-külön látja őket az ember lenn a kövezeten egy-egy fordulónál.

Már mehetnék is ebédelni, mert azután találkám van Hyacinte-tal és így nyolc óra előtt otthon kell lennem.

Egy közeli borozóba tért be. Hat órakor egy lélek sem volt már a teremben s így zavartalanul beszélgethetett önmagával, miközben egészséges húst és nem rosszul fes-

tett bort tálaltak fel neki. Chantelouvenéra gondolt, de legfőként Docre kanonokra. Ennek a papnak sok titokzatos tulajdonsága izgatta képzeletét. Mi mehet végbe egy olyan ember agyában, aki Krisztus képét tetováltatja talpára, hogy folyton rajta tiporhasson?

Micsoda gyűlöletet árult ez el? Talán azért haragudott rá, mert nem adta meg számára a szentek boldog önkivületét vagy emberi okokból, mert nem emelte a legmagasabb egyházi méltóságokra, kétségkívül feneketlen volt a gyűlölködés ebben a papban és gőgje minden mértéket fölülmult szörnyűségben. Még attól sem riadt vissza, hogy állandó rettegés és utálat tárgya legyen, mert így valaki volt. Azután meg micsoda gyönyörűsége telhetett abban egy ilyen alapjában romlott léleknek, amilyennek ő látszott, hogy büntetlenül és kínok között sorvaszthatja el ellenségeit bűbajos mesterkedései segítségével. Végül egész elmerült a szentséggyalázó, tomboló kéjekben és eszeveszett gyönyörűségeekben. A Középkor óta már a gyávák bűne ez, mert az emberi igazságszolgáltatás nem üldözi többé és így büntetlenül lehet elkövetni, de hívónél minden véték között a legiszonyatosabb, Docre pedig hisz Krisztusban, mert gyűlöli.

Milyen szörnyűséges pap... És milyen aljas viszonya lehetett Chantelouvenével is. Igen ám, de hogy lehetne ezt a nőt szóra bírni. Tulajdonképen eléggé kimutatta előttem, hogy nem szívesen beszél erről a tárgyról s hogy a legközelebbi alkalommal sem ad felvilágosítást. Mivel pedig semmi kedvem sincs ahhoz, hogy ma este is alá-
vessem magamat bűnös szeszélyének, azt fogom neki mondani, hogy rosszul vagyok és teljes nyugalomra van szükségem.

És valóban így tett, mikor hazatérése után egy jó órával megjött az asszony.

Az asszony azt tanácsolta, hogy igyék egy csésze

teát és mikor Durtal nyüögsködött, gyöngéden becézni kezdte és átölelte, azután kissé elhúzódva tőle így szólt:

— Maga tulsokat dolgozik; szüksége volna egy kis szórakozásra; nézze, hátha udvarolna nekem egy kissé; csakhogy az idő teljék, mert végre is most én játszom, meglehetősen fáradhatatlanul ezt a szerepet; nem, ez az eszme nem tetszik magának, keressünk másikat... Akarja, hogy bujósdit játszam a macskájával? Vállat von? No jó, hát ha semmi sem tudja felvidítani mogorva arcát, beszéljünk barátjáról, Des-Hermiesről, mi van vele?

— Nincs semmi különös.

— És a kísérletei a Mattei-féle gyógy móddal?

— Azt sem tudom, folytatja-e még őket.

— Nos, úgy látom, ezt a tárgyat is kimerítettük. Tudja, hogy a feleletei nem valami bátorítók, drágám.

— De olykor csak előfordulhat valakinél — válaszolt Durtal — hogy nem ad hosszas feleleteket a kérdésekre. Sőt én ismerek valakit, aki olykor vissza is él ezzel a lakonikus rövidséggel, ha életének egy bizonyos fejezetéről kérdezősködnek.

— Például egy kanonokról?

— Kitalálta.

Az asszony nyugodtan keresztbe tette lábát.

— Az illetőnek kétségkívül okai vannak rá, hogy hallgasson; de ha az illető nagyon a szíven viseli, hogy lekötölezzék azt, aki kérdezősködik tőle, talán a legutolsó találkozásuk óta nagyon sokat fáradt azon, hogy kielégíttesse kíváncsiságát.

— Nos, drága Hyacinte-om, beszéljen bővebben — mondotta Durtal felragyogó arccal, megszorítva a nő kezét.

— Vallja be, hogyha most csak azért hagytam, hogy kissé csurogjon a nyála, mert nem akartam már látni ezt a morózus arcot, úgy ez tökéletesen sikerült nekem.

Durtal elhallgatott s azt kérdezte magában: vajjon ugratja-e ez a nő, vagy valóban elhatározta rá magát, hogy beszél.

— Hallgasson ide — kezdte most újból az asszony — ragaszkodom a tegnapi esti elhatározásomhoz, nem engedem meg magának, hogy összeköttetésbe lépjen Docre kanonokkal; de úgy intézem a dolgot, hogy meghatározott időben, anélkül, hogy a kanonokkal összeköttetésbe lépne, résztvehessen a fekete mise szertartásán, amelyet úgy vágyik megismerni.

— A fekete misén?

— Igen, nyolc napon belül Docre elhagyja Párist, egyszer látni fogja őt az én társaságomban, aztán nem látja soha. Intézzé úgy a dolgot, hogy egy héten át minden ideje szabad legyen. Ha a kellő pillanat elérkezett, én értesitem, de maga igazán hálás lehet nekem barátom, mert csak azért, hogy kedvébe járjak, áthágom gyónatóm rendelkezéseit, akinek ezek után nem merek a szeme elé kerülni és elkárhozom.

Durtal gyöngéden átölelte, csillapitgatta, aztán így szólt:

— A fekete mise tehát egész komoly dolog? Ez az ember mégis csak szörnyeteg.

— Én félek tőle és semmiesetre sem szeretnék annak a bőrében lenni, aki ellenségévé tette.

— Ne mondja. Hát igaz volna, hogy rontást küld a Gevingey-féle emberekre?

— Igaz bizony, s egy csöppet sem irigylem a csillagász helyzetét.

— Maga tehát hisz benne? Nos; hát mi a titka az egerek véréből készült kotyvalékoknak és bűbájos olajoknak?

— Ugy, hát ezt is tudja?... Tényleg használ efajta szereket; egyike ő azoknak a nagyon ritka embereknek,

akik tudnak ezekkel bánni, mert igen könnyen megmérgezi velük magát az ember s a kezelésük csaknem olyan veszedelmes előállítóikra is, akárcsak a robbanó anyagoké. De olykor-olykor, ha teljesen védtelen emberekkel szemben lép föl, egyszerűbb receptek szerint is dolgozik. Méreg-kivonatokat párol le s ezekhez kénsavat ad, hogy a sebekben felforrjanak, azután egy lancetta hegyét belemártja ebbe a vegyületbe s egy repülő szellem vagy éjféli rém segítségével megszuratja a lancettával áldozatát. Ez a rontásnak, a Rózsa-Keresztesek és más ördöngös társaságok által rendszeresen üzött, legközönségesebb módja.

Durtal nevetni kezdett:

— De drágám, a maga szavai után azt hihetné az ember, hogy akár egy levélben is el lehet küldeni a halált bármily messzire.

— Hát talán nem is lehet egyes betegségeket, mint például a kolerát, levelek útján megkapni. Kérdezze meg csak a közegészségügyi hatóságokat, nem fertőtlenítik-e járványok alkalmával a postai küldeményeket?

— Nem ellenkezem. De ez az eset nem egészen ugyanaz.

— De igen, mert ebben a dologban is éppen a távolság és a láthatatlanul való átvitel az, ami magát ámulatba ejti.

— Legjobban ámulatba ejt, hogy, amint látom, a Rózsa-Keresztesek is bele vannak ebbe a dologba keverve. Megvallom magának, hogy mindig csak jámbor tökfilkóknak vagy siralmas bohócoknak tartottam őket.

— Hát tény is, hogy az eféle társaságokat rendszeren együgyű emberek alkotják s az élükön mindig valami gazfickó áll, aki kizsákmányolja őket. Ugyanez az eset a Rózsa-Kereszteseknél is, ami a legkevésbé sem akadályozza annak, hogy a vezetők titokban meg ne próbál-

kozzanak a bűnnel. Igazán nem kell sem nagyon tanul-
nak, sem értelmesnek lenni ahhoz, hogy valaki a baboná-
zások szertartásait elvégezze. Mindenesetre van köztük egy
öreg író, akit magam is ismerek s akiről kezeskedem,
hogy ördögös. Ez az ember egy férjes nővel él együtt s
ketten azzal töltik el idejüket, hogy rontásokkal próbálják
eltenni a férjet láb alul.

— Nos, ez a módszer igazán sokkal biztosabb, mint
a válás.

Az asszony ránézett és elmosolyodott.

— Nem beszélek tovább — mondotta — mert ki-
nevet, maga semmiben sem hisz.

— De nem, hogy nevetnék már. Még nincs ezekről
a dolgokról kellőképp megállapodott felfogásom. Beisme-
rem, hogy az első pillanatra mindez a legkevésbé sem
látszik előttem valószínűnek, de ha arra gondolok, hogy
a modern tudomány lépten-nyomon csak a rég letűnt mágia
felfedezéseit igazolja, hallgatnom kell. Így van ez —
kezdte újra rövid szünet után — hogy csak egy esetet
idézzek: ugy-e mennyit nevettek azon, hogy a Középkor-
ban macskává változtatták asszonyokat? Nos hát, leg-
utóbb egy kisleányt vittek Charcot urhoz; ez a kisleány
egyszerre négykézláb kezdett járni és úgy ugrált, nyávogott,
csikart és dorombolt, mint valami macska. Az eféle átalaku-
lás tehát nem lehetetlen. Igazán nem tudom eleget ismételni,
hogy semmit sem tudunk és nincs jogunk hozzá, hogy
bármit is tagadjunk; de hogy a Rózsa-Keresztesekre visz-
szatérjek, ők ezzel a kizárólag vegyi eljárással megtaka-
ritják a szentségtörést.

— Ami annyit jelent, hogy mérges készítményeik —
föltéve, ha egyébként is úgy tudják őket előállítani, hogy
hatásosak legyenek — amiben szintén kételkedem — könny-
nyen ellensúlyozhatók; ez azonban semmiesetre sem jelenti
azt, hogy ez a társaság, amelyben egy felszentelt pap is

működik, nem használ szükség esetén beszennyezett osztyákat is.

— Nagyon helyes kis papocska lehet! De miután maga ennyire jártas ezekben a dolgokban, bizonyára azt is tudja, mikép törik meg az ilyen rontásokat?

— Igen is, meg nem is, annyit tudok, hogy ha a mérgeken ott van a szentségtörés pecsétje s ha a műtétet Docre vagy a bűbájosoknak valamelyik Rómában élő, más mestere hajtotta végre, nagyon nehéz hathatós ellenmérget találni leküzdésükre. Valami lyoni papot említettek nekem, ez volna az egyetlen, akinek manapság ezek a nehéz gyógyítások sikerülnek.

— Johannes doktor?

— Maga ismeri?

— Nem, de Gevingey, aki éppen hozzá utazott most, hogy gyógyíttassa magát, beszélt nekem róla.

— Hát azt nem tudom, mi ennek a papnak az eljárási módja, de azt tudom, hogy azok a rontások, amelyeket nem tesz még szentségtörés is szövevényesebb természetűekké, legkönnyebben a visszahárítás törvénye útján törhetők meg. Visszahárítják a csapást arra, aki rámérte valakire: jelenleg is van még két templom, az egyik Belgiumban, a másik Franciaországban, itt kell imádkozni a Szűz Mária-szobor előtt és akkor a varázslat, amely valakit megrontott, visszapattan a megrontóra.

— Ne mondja!

— Igen, az egyik templom Longresban van, Liégetől tizenhat kilométernyire, még a neve is Visszatérő Boldogasszony temploma; a másik pedig L'Epineben, egy Chalon közelében fekvő falvacskában. Ezt a templomot azért építették hajdan, hogy megtörjék az igézéseket, amelyeket tövissek segítségével hajtottak végre. Ezek a tövissek itt nőttek a környéken és arra szolgáltak, hogy sziv alakúra metszett képeket szurjanak át velük.

— Chalon mellett — mormogta Durtal emlékeztében keresgélve. — Ugy tetszik nekem, hogy Des-Hermies a fehér egerek mérgezett vérével való rontásokkal kapcsolatban olyan szatanista körökről is tett nekem említést, amelyek állítólag ebben a városban ütötték fel tanyájukat.

— Igen, ez a vidék mindig a legtüzesebb fészke volt a szatanizmusnak.

— Csinosan tájékozott ebben a tárgyban. Mondja, Docretől sajátította el ezt a tudományt?

— Valóban neki köszönhetem ezt a csekélységet, amit most itt magának elmondtam; valami vonzalmat érzett irántam s a tanítványává is akart tenni. Én azonban visszautasítottam s boldog vagyok, hogy így tettem, mert most még jobban rettegek attól, mint valaha, hogy állandóan halálos bűn terhelje lelkemet.

— És részt vett a fekete misén is?

— Igen, és előre is mondhatom magának, meg fogja bánni, hogy ilyen rettenetes dolgokat akart látni. Olyan emléket hagynak ezek maguk után, amely egyre visszajár és rémülettel tölti el... főleg azt... aki személyesen nem vesz részt a szertartásban.

Durtal az asszonyra pillantott. Sápadt volt és fátyolozott szeme pillogott.

— Maga akarta — folytatta aztán az asszony — tehát ne panaszkodjék, ha a látvány elrémiti és megfagyasztja ereiben a vért.

Az asszony csengéstelen hangjának szomorúsága kissé megzavarta Durtalt.

— De végre is, honnét bukkant föl ez a Docre, mit csinált azelőtt és hogy lett a szatanizmus nagymesterévé?

— Nem tudom, én mint párisi káplánt ismertem meg. Volt egy számüzött királyné gyóntatója is. Rettenetes kalandjai voltak, melyeket a császárság alatt összeköttetései révén simítottak el. Számüzték egy trappista kolostorba,

majd kitaszították a papi rendből és Rómában kiközösítették. Arról is hallottam, hogy gyakran állott méregkeverés vádja alatt, de minden alkalommal fölmentették, mert a bíróságnak sohasem sikerült semmit rábizonyítania. Ma nem tudom miből, de bőségesen él és sokat utazik egy nővel, aki a »látó asszonya«; mindenki gonosztevőnek tartja, de rendkívül tanult ember, nagyon perverz és amellett igen elragadó.

— No nézd csak — vágott közbe Durtal — hogy megváltozott egyszerre a hangja, a szeme. Vallja be, hogy szerelmes belé.

— Nem, már nem szeretem. Miért ne mondanám meg magának, valamikor, nagyon rövid ideig, valósággal egymásba voltunk bolondulva.

— És most?

— Most már vége ennek; barátok maradtunk, ennyi az egész.

— Hisz akkor gyakran járt hozzá. Érdekes volt legalább; valami különös berendezése van?

— Nem, csak kényelmes és izléses. Volt egy vegyi laboratóriuma s egy hatalmas könyvtára, az egyetlen érdekes könyv, amelyet nekem mutatott, a fekete mise pergament misszáléja volt. Bámulatos képek voltak ebben a könyvben, a kötése egy keresztviz nélkül meghalt gyermek kicserzett bőréből készült s elől a táblájára, mint valami vignetta, fekete misén konszekrált ostya volt ragasztva.

— És mit tartalmazott ez a kézirat?

— Nem olvastam.

Elhallgattak. Aztán az asszony megfogta Durtal kezét:

— Nos, ugy-e megvigasztaltam — mondotta — tudtam előre, hogy ki fogom gyógyítani mogorva hangulatából. Most ismerje be maga is, hogy jó gyermek vagyok és ne bosszantson tovább.

— Én magát bosszantom, de hát mivel?

— Na úgy gondolom, hogy nem tulságosan hizelgő egy asszonyra, ha csak azzal tud egy férfit jókedvre hangolni, ha egy másik férfiről beszél neki.

— Ugyan már dehogy — szólt Durtal és gyöngéden megcsókolta az asszony szemét.

— Hagyja csak — szólt az asszony — ez felizgat és már mennem kell, mert nagyon késő van.

Nagyot sóhajtott és eltávozott, Durtal pedig valósággal elhülve állt ott, százszor is megkérdezve magától, az életnek micsoda feneketlen fertőjében vergődhetett ez az asszony?

XVIII.

Másnap aztán, hogy csak úgy okáda a tajtékozó szitkokat az ítélőszékre, Gilles de Rais újból megjelent bírái előtt.

Lehorgasztott fővel, csüggedt kézzel állott elő. Most is, mint oly gyakran, az egyik végletből a másikba csapott. Egy-két óra elég volt hozzá, hogy a megszállott eszére térjen. Kijelentette, hogy elismeri a törvényszék joghatóságát és bocsánatot kért gyalázkodásaiért.

Biztosították róla, hogy az Ur Jézus szerelméért elfelejtik sértéseit s kérelmére a püspök és az inkvizitor visszavonta az egyházi átkot is, amellyel előző nap sújtották. Ez az ülés és még egynehány Prelatinak és társainak kihallgatásával telt el, azután az ügyész a kánoni törvény szövegére támaszkodva, amely arra az esetre, ha a vallomás »kétséges, üres, általánosságban mozgó, ingadozó vagy nevétséges,* nem tartotta azt kielégítőnek; rámutatott, hogy a beismerések hiteltérdemlő komolyságának

* Dubia, vaga, generalis, illativa, iocosa.

megerősítése végett kánoni kihallgatásnak, vagyis kivallatásnak kell Gillest alávetni.

A marsall könyörgött a püspöknek, hogy várjanak még egy napig és engedélyt kért arra, hadd tegyen előbb töredelmes vallomást minden bünéről az ítélőszék által kijelölt bírák előtt és esküvel fogadta, hogy beismeréseit azután nyilvánosan, az egész törvényszék színe előtt is megismétli.

Jean Malestroit helyt adott ennek a kérelemnek és Saint-Brieuc püspökét, valamint Pierre L'Hospitaliért biztáknak, hogy hallgassa ki Gillest börtönében; s miután ez kicsapongásainak és vérengzéseinek történetét elmondotta, megparancsolták, hogy vezessék elő Prelatit.

Mikor Gilles Prelatit megpillantotta, sirva fakadt s amint a kihallgatás befejezése után vissza akarták vezetni az olasz börtönébe, megölelte és így szólt: »Isten veled, Francois barátom, sohasem látjuk egymást ezen a földön. Kérni fogom Istent, hogy adjon neked béketűrést és lelkierőt, ha béketűréssel viseled sorsodat és el nem hagy az Istenbe vetett remény, hogy viszontlátjuk majd egymást a paradicsom végtelen boldogságában. Könyörödj értem az Urhoz és én is könyörögni fogok érted.«

Azután magára hagyták cellájában, hogy elmélkedjék bünei felett, amelyeket másnap nyilvánosan kell az ülés színe előtt beismernie.

Ez a nap volt a bünpör legünnepelesebb napja. A terem, amelyben az ítélőszék ülésezett, zsufolásig megtelt s a lépcsőkre kiszorult tömeg hosszan kigyózott végig az udvarokon, elárasztotta a szomszédos sikátorokat és elállta az utcákat. Husz mértföldnyi körzetből összecsozdult a falusi nép, hogy ezt a félelmes fenevadat lássa, akinek elfogatása előtt pusztá neve hallatára is ijedten zárták be az ajtókat a borzadályos esti órákban, míg az asszonyok egész halkán sirdogáltak.

Az ítélőbirák teljes számban egybegyültek. Az összes székülők, akik különben az előző napok hosszas tárgyalásai alatt fel-felváltották egymást, mind jelen voltak most.

A tömör, sötét, nehézkes román oszlopokra támaszkodó terem, körülbelül fele magasságától kezdve kecsesebbé vált, csucsivekbe karcsusodott és boltozatának ívei egész dómnyi magasságba szöktek föl s akár az apátsüveg oldalai, egy csucsba futottak össze. Borus napvilág derengett benne, amely keskeny, ólomkeretes üveglemezeken át szűrődött be. A mennyezet égszínkékje homályba borult s a festett csillagok úgy villogtak le ebből a magasságból, mint acélszögfejek, a boltozatok árnyában homályosan látszott a hermelin a hercegi címereken, amelyek távolról fekete pontokkal pettyezett nagy, fehér kockáknak tűntek föl.

És egyszerre trombiták harsantak fel, a terem megvilágosodott, a püspökök léptek be. Aranybrokátból készült mitrájuk csak úgy tündöklött s mint valami lángoló nyakravaló, úgy kanyarodott nyakukba ruhájuk aranyrojtos, karbunkulus kövekkel kirakott gallérja. Hallgatag menetben közeledtek, járásukat nehézkessé tette merev palástjuk, amely egyre bővülve, elől nyitott, arany harangként csüngött le vállukról, vállukon vitték a pásztorbotot, amelyről a manipulus zöld selyemfátyla omlott alá.

Minden lépésnél valósággal fellángoltak, mint a parázs, melyet élesztenek és maguktól megvilágították a termet, visszasugározva az esős október sápatag napját, amely drágaköveiken újra megéledt és lángra lobbant és sugarait végiglövelte a termen egész a néma várakozásban szorongó tömegig.

A többi birák ruhája, amelyeket vert az arany himék és drágakövek ragyogása, még elütőbbnek és komorabbnak tűnt fel most, a székülő biráknak és az officiálisnak

fekete ruhái, Jean Blouins fehér-fekete-tarka csuhája s a se-lyemtalárok, a vörös gyapjuköpenyek, a skarlátszín, prēm-mel szegélyezett sapkák fényteleneknek és durváknak tet-szettek.

A püspökök az első sorba ültek s mozdulatlanul vették körül Jean Malestroit-t, aki magasabb ülésében az egész terem fölött uralkodott.

Gilles fegyveres emberektől kísérve lépett be.

Megtört volt és sápadt. Egy éjszaka alatt legalább husz évet öregedett. Szeme lángolt a kivörösödött szemhéj alatt s az arca remegett.

A hozzá intézett kemény parancsra megkezdte go-nosztetteinek felsorolását.

Csengéstelen, könnyektől fátyolos hangon beszélte el gyermekrablásait, gyalázatos mesterfogásait, pokoli hajla-mait, folytonos gyilkosságait, könyörtelen erőszaktételeit; s áldozatainak kísértő látomásától gyötörve apróra leirta ezeknek szántszándékkal meglassított vagy mesterségesen siettetett haláltusáját, sikolyukat, hörgésüket, beismerte, hogy a belső részek rugalmas légységában fetrengett, meg-vallotta, hogy a kitágított sebekből sziveket tépett ki, mint érett gyümölcsöt.

Es alvajáró szemmel bámult ujjaira, amelyeket ugy rázogatótt, mintha a vért akarná lerázni róluk.

A terem földresujtva, komor csöndben hallgatta, ame-lyet csak néha tépett meg egy-egy hirtelen, rövid sikoly és ilyenkor ájult, a félelemtől tébolyult nőket vittek ki a teremből.

Es olyan volt, mintha Gilles se látott, se hallott volna: csak folytatta bünei rémséges litániájának morzso-lását.

Aztán egyszerre érdekesebbé vált a hangja. Most a hullarabló borzalmakra tért rá s azoknak a kis gyerme-

keknek a kinjaira, akiket becézgetett, hogy csók közben vághassa el a nyakukat.

Kitért a legapróbb részletekre és felsorolt mindent. Oly félelmes, oly borzalmas volt ez, hogy a püspökök elsápadtak aranysüvegük alatt; ezek a gyónások tüzeiben megedzett papok, ezek a bírák, akik az ördögi megszállottságnak és vérengzésnek ebben a korában, a legszörnyűségebb vallomásokat hallották, ezek a prelátusok, akik semmilyen gaztetten, az érzéseknek legiszonyubb elveteműltségén, semmi lelki szennyen sem csodálkoztak már el, keresztet vetettek magukra és Jean Malestroit felemelkedett és szégyenében eltakarta Krisztus arcát.

Azután mindenki lehajtotta fejét és anélkül, hogy egy szót váltottak volna, némán hallgatták a marsallt, aki dult arccal, verejtékben ázva bámult a keresztre, melynek láthatatlan feje kusza töviskoronájával tartotta a ráborított kendőt.

Gilles befejezte elbeszélését, most azonban nagy idegelnyedés következett be; eddig szilárdan tartotta magát s egész ködös fejjel beszélt, mintha csak önönmagának mesélné el gonosztetteire való emlékezéseit, amelyek örökre lelkébe vésődtek.

Mikor azonban az elbeszélés véget ért, erői egyszerre fölmondták a szolgálatot. Térdre hullott és valami szörnyű, görcsös zokogásban fulladozva kiáltott fel: Oh Istenem, oh Megváltóm, irgalomért és bocsánatért könyörgök hozzád! Azután teljesen megalázta magát ez a szilaj, gögös báró, aki a maga rendjében kétségkívül a legelső volt. A néphez fordult és sirva mondotta: »Ti is, azoknak a gyermekeknek a szülői, akiket oly borzalmas kegyetlenséggel pusztítottam el, legyetek, oh legyetek segítségemre forró imáitokkal!«

S ekkor ragyogott föl a Középkor lelke a maga főhéher fényességének teljességével ebben a teremben.

Jean Malestroit leszállott székeről és felemelte a vádlottat, aki kétségbeesésében homlokával verdeste a kőpadlót; a bíró eltűnt belőle és helyet adott a papnak; átölelte a bűnöst, aki bűneit megbánta és megsiratta.

Remegés futott végig az egész gyülekezeten, midőn Jean Malestroit így szólt Gilleshez, aki már felállott s fejét a püspök mellén nyugtatta: Imádkozzál, hogy elcsituljon a Magasságbeli igazságos és rettentő haragja, sirj, hogy könnyeid tisztára mossák gonosz valód eszeveszett vérszomját.

És az egész terem letérdelt és imádkozott a gyilkosért.

Mikor az imádság elhallgatott, egy pár pillanatra fejetlenség és zavar keletkezett. A tömeg, amely a félelemtől megbénult s ellágyult a részvéten, nyugtalanul hullámozott, de a hallgatag és kimerült ítélőszék csakhamar visszanyerte önuralmát.

Az ügyész egy intéssel végét szakította minden sütozásnak sivalósággal elfujta a szemekről a könnyeket.

Kijelentette, hogy a bűnök »tisztán és feltárva« állanak előttük, a bizonyítékok kétségbevonhatatlanok s az ítélőszék most már tiszta szívvél és nyugodt lélekkel megfenyitheti a bűnöst, majd kérte, hogy állapítsák meg az ítélelhozatal napját. Az ítélőszék a következő második napot jelölte ki.

És ezen a napon a nantesi templom officialisa, Jacques Pentecoedic egymásután felolvasta a két ítéletet. Az első, amelyet a püspök és az inkvizitor azokra a bűncselekményekre hozott, amelyek közös joghatóságuk alá tartoztak, így kezdődött:

»Jézus Krisztus szent nevében, mi, János nantesi püspök és Blouyn János testvér, a szent tudományok borostyánosa, a nantesi prédikáló-rend tagja, az eret-

nekség inkvizitorának Nantes városába s a nantesi egyházmegyébe kiküldött megbízottja, az ítélőszék ülésében és egyedül Istent tartva szem előtt...«

És a bűnök felsorolása után így végződött:

»Kijelentjük, megállapítjuk és mindenek tudomására hozzuk, hogy te, Gilles de Rais, akit ítélőszékünk elé idéztünk, gyalázatosan vétkeztél és bűnösnek találtattál az eretnekség, a hitelhagyás és a sátánidézés bűnében s hogy ezekért a bűnökért méltó vagy a kiközösítésre és mindama büntetésekre, amelyeket a törvény megszab.«

A másik ítélet, amelyet a püspök egyedül hozott, a kizárólag az ő joghatósága alá tartozó szodomia, szentségtörés s az Egyház szabadságának megsértése bűnében, szintén hasonló megállapításokkal végződött és csaknem teljesen azonos formában mondotta ki ugyanazt a büntetést.

Gilles lehorgasztott fővel hallgatta az ítéletek felolvasását. Mikor ennek vége volt, a püspök és az inkvizitor így szólott hozzá: Most, hogy tévedéseidet, bűbajos mesterkedéseidet és más bűneidet megutáltad, nem akarsz-e újra visszatérni az Egyház kebelébe?

És a marsall esengő kérésére feloldozták őt minden kiközösítés és átok alól s megengedték neki, hogy a szentségekhez járuljon. Az isteni igazságszolgáltatásnak eleget tettek. A bűn beismerést nyert, elvette büntetését s a megbánás és vezeklés letörülte a lélekről. Most már csak az emberi igazságszolgáltatás volt hátra.

A püspök és az inkvizitor ismét átadták a bűnöst a világi törvényszéknek, amely kizárólag a gyermekrablások és gyilkosságok ügyét tárgyalva, a halálbüntetést és Gilles

javainak elkobzását mondotta ki. Prelatit és a többi bűntársakat egyidejűleg ítélték el akasztásra és elevenen való megégetésre.

— Esedezzetek az Isten irgalmáért — mondotta Pierre L'Hospital, aki a világi tárgyalásokon elnökölt — és erősítsétek meg magatokat, hogy készen találjon a halál, nagy bűnbánatban, amiért ilyen rettentő vétkekbe estetek.

Erre a figyelmeztetésre már nem volt szükség.

Gilles minden félelem nélkül várta az ítélet végrehajtását. Alázatosan és sóvárgó vágygal reménykedett a Megváltó irgalmában s maga hívta minden erejével a földi bűnhődést, a máglyát, hogy a lángokkal váltsa meg magát halála után az örök tüztől.

Kastélyaitól távol, börtönében, a nagy egyedülvalóságban nyilatkozott meg először szíve és itt nézett először mélyére annak a mocskos csatornának, amelyet oly sokáig tápláltak a tiffaugesi és machecouli mészárszék véres szennyvizei. Ott bolyongott és zokogott ez ocsmány partokon kétségbeesve, hogy soha ki nem kászálódhat e rémséges hínár förtelmes tömegéből. S: az irgalom szikrája úgy érte, mint valami villámcsapás s lelkében a rémület és öröm zavaros sikolyával nagy átalakulás ment végbe; töredelmes panaszainak áradó könnyével tisztára mosta lelkét és vad áradatban buzgó imáinak és eszeveszett rohamainak lángjával felszárogatta. A szodomai mészáros megtagadta magát és újra megjelent Jeanne d'Arc kísérlője, a misztikus, akinek lelke az imádat rebegő áhitatában s a könnyek árján újra Istenhez emelkedett.

Aztán barátaira gondolt és az volt a kívánsága, hogy ezek is a kegyelem állapotában haljanak meg. Arra kérte a püspököt, hogy se előbb, se utóbb ne végezzék ki őket nála, hanem vele egyszerre. Kétségtelen, hogy ő a főbűnös, neki kell őket figyelmeztetni lelki üdvösségükre

és vigasztalni a szomorú percekben, mikor a máglyára lépnek.

Jean de Malestroit teljesítette ezt a kérelmét.

— A legérdekesebb a dologban — mondotta magában Durtal, félbeszakítva írását, hogy egy cigarettát sodorjon — az, hogy...

Ekkor lágyan csöngettek; Chantelouvené lépett be.

Kijelentette, hogy csak két percig marad, hogy lenn várja a kocsi.

— Tehát ma este... kilenc órakor eljövök érte. Előbb azonban írjon nekem egy levelet, körülbelül ilyen fogalmazással — s azzal írást adott át Durtalnak, melyet ez kibontott.

Egyszerűen a következő írásbeli nyilatkozat volt: Beismerem, hogy mindaz, amit a fekete miséről, a papról, aki bemutatta, a helyről, ahol állítólag a szertartáson jelen voltam s azokról az egyénekről, akikkel ott állítólag találkoztam s általában mindaz, amit erről a tárgyról mondtam vagy irtam, merő kitalálás. Kijelentem, hogy mind ezeket a meséket én eszeltem ki s hogy következőkép mindaz, amit erről beszéltem, valótlanság.

— Ez Docre műve — szólt Durtal, jáz apró hegyes betűs, ravasz és agresszív írást szemlélve.

— Igen és azt kívánja, hogy ez a kelet nélküli nyilatkozat levél formájában történjék, amelyet maga olyan valakihez intéz, aki e tárgyról magánál érdeklődött.

— Ugy látszik, nem nagy bizalommal viseltetik irántam a maga Docreja.

— Természetes, hisz maga író.

— Nem nagy kedvem van ezt aláírni — mormogta Durtal — és ha vonakodnám?

— Akkor nem lesz jelen a fekete misén.

Durtal kíváncsisága mégis erősebb volt a huzódozá-

sánál. Fogta és aláírta a levelet, amelyet Chantelouvené retiküljébe dugott.

— És milyen utcában tartják meg ezt a szertartást?

— Az Olivier de Serves-utcában.

— Hol van az?

— A Vaugirard-utca közelében, egész fenn.

— És ott lakik Docre is?

— Nem, egy magánházba megyünk, amely egyik bárátnőjéé. Egyébként azonban majd lesz szives ezt a vállatást más alkalmasabb pillanatra halasztani, mert most nagyon sietős az utam és már szaladok is. Tehát kilenc órákor, ugy-e? Legyen készen.

Alig volt ideje, hogy megölelje, már el is tűnt.

— Végre — mondta magában, mikor egyedül maradt — az inkubatuszról és a rontásokról már kaptam néhány felvilágosítást, most már csak az van hátra, hogy a fekete misét is megismerjem és akkor egészen tájékozott leszek atekintetben, milyen formák között él a szatanizmus napjainkban; és most meg fogom látni a fekete misét is. Akasszanak fel, ha csak a legkisebb gyanum is volt valaha, hogy Párisban ilyen rejtelmes dolgok történnek. És milyen titokzatosan kapcsolódnak és szövődnek egymásba az események; nekem éppen Gilles de Rais életével és a középkori ördöngösséggel kellett foglalkoznom, hogy a jelenkori diabolizmussal megismerkedhessem.

Aztán ismét Docrera gondolt és így szólt magában: Miféle minden hájjal megkent gazfickó ez a pap. Az összes okkultisták közt, akik az eszmék mai bomlottsága idején csak úgy hemzsegnének, ő az egyetlen, aki érdekel.

A többiek, a bűbájosok, teozófusok, kabbalisták, spiritiszták, hermetikuskok, Rózsa-Keresztesek, ha nem közönséges tolvajnépség valamennyi, legfeljebb gyámoltalan gyermekek benyomását keltik bennem, akik csak játszanak s vaktában csetlenek-botlanak valami sötét pincében; s ha

még lejjebb száll az ember a halottlátók és boszorkány-mesterek műhelyébe, mi mást talál ott, mint a prostitúció és zsarolás jól szervezett ügynökségeit. A jövődönék ezek a szatócsai általában nagyon kétes tisztaságu emberek, ez az egyetlen dolog az okkultizmusban, amiről bizonyos lehet az ember.

Des-Hermies csöngetése zavarta meg ezt az elmélkedést. Azt jött Durtallal közölni, hogy Gevingey megérkezett és hogy holnapután együtt fognak Carhaixnál vacsorázni.

— A harangozó tehát kigyógyult már a bronhitiszből?

— Igen, teljesen.

Durtal, akinek minden gondolata csak a fekete mise volt, nem tudott hallgatni és elmondta, hogy ez este részt fog egyen venni — s látva Des-Hermies meglepett arcát, hozzátette, hogy titoktartást fogadott s hogy a jelen pillanatban nem beszélhet erről többet.

— Az ördögbe, szerencséd van — jegyezte meg Des-Hermies. — És ha nem vagyok indiszkrét, szabad megkérdezniem annak a papnak a nevét, aki a szertartásnál közreműködik?

— Miért ne, maga Docre kanonok.

— Ah! — és Des-Hermies elhallgatott, nyilván azt találgatta, milyen fogással sikerült barátjának összeköttetésbe kerülnie ezzel a pappal.

— Te egy ízben azt beszélted nekem, hogy a Középkorban az asszonyok meztelen hátán, míg a XVII. században a hasukon mutatták be a fekete misét és most?

— Azt hiszem, hogy akárcsak a templomban, rendes oltáron mutatják be. Különben a XV. század végén pár ízben Biscayában is így mondták. Tény, hogy akkor a Sátán személyesen végezte a szertartást. Széttépett és mocskos püspöki ornátus volt rajta és nyütt papucsból

hasított, kerek börszeletkékké áldoztatott e szavakkal: ez az én testem. És hiveinek ezeket az utálatos ostyákat kellett szétrágniok, előbb azonban a balkezét, a lágyékát és a hátulját csókolták meg. Reményilem, hogy nem kell majd eféle hódolásokkal tisztelgedni prépostodnál.

Durtal nevetni kezdett:

— Nem, nem gondolnám, hogy ilyen szolgálatokat kívánna tőlem; de nézd csak, nem gondolod, hogy ezek az emberek, akik szinte jámbor áhitattal vesznek részt ezeken az ocsmány szertartásokban, örültek egy kissé.

— Örültek, és ugyan miért volnának? A sátánhit semmivel sem esztelenebb az istenhitnél. Az egyik genyed, a másik sugárzik, a te nézeteid szerint tébolyult volna minden ember, aki valamely istenséghez könyörög. Nem, a sátáni világnézet hívei csak a tisztátalan világrend misztikusai, de azért csak úgy misztikusok. Nagyon valószínű, hogy manapság a Gonosz tulvilága felé való szárnyalásuk az érzékiség dühöngő tombolásával kapcsolódik egybe, mert a kicsapongás a szatanizmus szülőanyja. Az orvostudomány a förtelemnek ezt az éhségét helyesen vagy helytelenül mind a neurózis ismeretlen utvesztőjébe sorozza be. És bátran teheti, mert senki se tudja, mi is tulajdonképpen ez a betegség, amelyben az egész világ szenved; annyi bizonyos, a mi századunkban az idegek sokkal könnyebben jönnek rezgésbe, mint hajdan, viháncolnak még a legkisebb megrázkódtatásra is. Emlékezz csak vissza azokra a részletekre, amelyeket az újságok egyes halálraitéltek kivégzéséről hoztak; meggyőződhetünk ezekből, milyen remegve dolgozik a hóhér, csaknem azon a ponton van, hogy elájul és idegrohamokat kap, ha egy embert le kell nyakaznia. Micsoda nagy nyomorúság ez, ha a régi idők rendithetetlen kinzópríbékjeihez hasonlítjuk őket. Ezek nyugodtan húzták fel a delikvens lábára a nedves pergamentharisnyát, amely aztán a tűznél

ismét összehuzódott és szép lassan szétmorzsolta a húst, éket vertek a combokba és szétrepesztették az ízületeket, a kezeken hüvelyszorítókkal roncolták szét az ujjakat, szíjat hasítottak a hátból s a hasbőrt úgy hajtották fel, mint valami kötényt; felnégyeltek, keréketörték, lassu tűzőn piritottak s égő szesszel öntözték le és mindezt érzéketlen arccal, nyugodt idegekkel, se sikoltozás, se jajveszékelés meg nem rendítette őket. Csak kissé fárasztó testgyakorlat volt az egész, amely után alaposan megszomjaztak és jó étvágyuk kerekedett. Jól egyensúlyozott, vérbő legények voltak ezek, de hol vannak ma már? Hogy azonban a ma esti szentségtörő társaságra visszatérjek, ez, ha nem is teljesen örültekből, de bizonyára visszataszító kéjencekből fog állni, ehhez semmi kétség nem fér. Figyeld meg őket. Bizonyos vagyok benne, hogy mikor Belzebubhoz fohászkodnak, testi csemegéken jár az eszük. Ne félj semmit, csak menj, bizonyára nem akad ebben a csoportban olyan ember, aki annak a vértanúnak példáját követné, akiről Jacobus a Voragine beszél remete Szent Pálról szóló történetében. Ismered ezt a legendát?

— Nem.

— Nos, hogy a lelkedet kissé felüdítem, elbeszélem neked. Ezt a vértanút, aki egész ifju ember volt, kezén-lában megkötözve, ágyra fektették, azután egy gyönyörű teremtest küldtek be hozzá, aki erőszakot akart rajta venni. Mikor a vére forrásba jött és már azon volt, hogy bünbe esik, leharapta a fogával a nyelvét és az asszony arcába köpte; és így a fájdalom elűzte a kísértést — mondja a derék Jacobus mester.

— Na, az én hősiességem nem fog ennyire menni, ezt be is ismerem. Hanem te már távozol?

— Igen, várnak.

— Milyen különös kor! — kezdte ismét Durtal, miközben barátját kikísérte. — Éppen akkor születik meg

a miszticizmus s kezdődnek az okkultizmus örültségei, mikor a pozitívizmus teli tudóval fujja harsonáit.

— De hisz ez mindig így volt, a századok hasonlítanak egymásra. Mind ide-oda ingadozik és csupa zür-zavar. Mihelyt az anyagiasság nagyon elhatalmasodik, felbukkan a mágia. Az a tünemény minden száz évben megismétlődik. Hogy tovább ne menjünk, vedd csak a XVIII. század végét. A racionalisták és istentagadók mellett ott vannak Saint-Germain, Cagliostro, Saint-Martin, Cabalis, Cazotte, a Rózsa-Keresztesek társaságai s az infernális körök, akárcsak ma. Most pedig Isten veled, jóestét és sok szerencsét.

— Igen ám — mondta magában Durtal, már az ajtót bezárva — csak hogy a Cagliostroknak legalább volt valamelyes föllépése s bizonyára egy kis tudása is, de a mai bűbájosoknak, ezeknek a szélhámosoknak és vásári kikiáltóknak!

XIX.

Rázós bérkocsi kapaszkodott fel velük a Vaugirard-utcába, Chantelouvené a kocsi sarkába huzódott és egy szót sem szólott. Mikor egy utcai lámpa előtt haladtak el s rövid időre egy kis fény villant be a kocsiba s a fátyolán végigcikázott, jól megnézte Durtal az asszonyt. Ugy tetszett neki, hogy látszólagos nyugalma ellenére rendkívül izgatott és ideges. Megfogta a kezét s az asszony nem huzta el, de a keztyűn át is jéghidegnek érezte ezt a kezét és úgy találta, hogy szőke haja ez este dult, kevésbé lágy, mint máskor és száraz. — Soká érünk még oda, drága barátnóm? — De az asszony rendkívül félénk és halk hangon mondta neki: — Kérem, ne beszéljen. — Erre Durtal, akit bosszantott ez a néma, sőt csaknem ellenséges kettes, az utat kezdte vizsgálni a kocsi-redőn keresztül.

Az utca szinte a végtelenbe nyult, teljesen elhagyott volt már s az irgalmatlanul rossz kövezeten minden lépésnél recscent egyet a kocsi tengelye; a gázlángok, ámelek az erődítések sáncaihoz közeledve egyre nagyobb-nagyobb távolságban következtek egymásután, alig világitották meg valamennyire. — Milyen különös utazás — mondotta magában Durtal, akit nyugtalanított az asszony fagyos, zárkózott arckifejezése.

Végre hirtelen egy sötét utcasarkon fordult be a kocsi, nagyot zökkent és megállt.

Hyacinte kiszállott; Durtal pedig, míg arra várt, hogy a kocsis aprópénzt adjon neki vissza, egy pillantással szemügyre vette a tájékot: valami zsákutca féleiben voltak. Alacsony és kihalt házak szegélyezték a hepehupás kövezetet. Gyalogjárónak hirtelen sem volt; mikor a bérkocsi távozása után megfordult, hosszú és magas köfal előtt találta magát, amely mögött lombok zugása hallatszott az árnyban. A szomorú köfal mélyén apró kilátó-nyílással ellátott ajtó húzódott meg, amelyet fehéren tarkázott a repedéseit és nyílásait betömő gipsz. Hirtelen fény csillant meg távolabb egy benyilóban s valami putikból fekete köténes férfi hajolt ki és köpött a küszöbre. Nyilván a kocsi dübörgése csalta elő.

— Megérkeztünk — szólt Chantelouvené.

Becsengetett; a kilátó megnyílt s ő felemelte a fátyolát. Lámpafény lövelt arcába, az ajtó zajtalanul kitarult és ők ketten egy kertbe léptek be.

— Jónapot, asszonyom.

— Jónapot, Marie.

— A kápolnában vannak?

— Igen, asszonyom, akarja, hogy vezessem?

— Nem, köszönöm.

A lámpát tartó asszony fürkészőn nézett Durtalra; Durtal észrevette, hogy törődött, vén arca körül a főkötoje

alatt ki van a szürke haj bodorítva, de nem sok ideje volt hozzá, hogy szemügre vegye, mert mindjárt behúzódott a fal mellett egy pavillonba, amely fülkéül szolgált neki.

Durtal követte Hyacinte-ot, aki puszpáng illatu allékon ment végig, míg egy épület feljáró lépcsőjéhez nem ért. Egészen otthonosan érezte magát ezen a helyen, ajtókat lökött be s a sarka élesen koppant a köveken.

— Vigyázzon! — mondta, mikor egy előszobán áthaladtak — három lépcső következik.

Udvarra léptek ki s egy ódon házhoz jutottak s itt az asszony ismét csöngetett. Egy kis emberke jött elő, udvariasan hátralépett s cikornyásan, éneklő hangon kérdezte, mit parancsol. Chantelouvené üdvözölte és belépett s Durtalra egy kiélt arc meredt, csipás, téveteg szemmel, krétafehérre mázolja és pirosítóval kifestett ajkakkal. Szép kis szodomita fészekbe kerültem én — gondolta magában.

— Mért nem mondta nekem, hogy ilyen társaságba fogok kerülni — mondotta Hyacintenak, akit egy lámpával megvilágított folyosó fordulójánál utólért.

— Hát azt hitte, hogy szentekkel találkozik itt — felelt ez vállat vonva s behúzott maga után egy ajtót. Alacsony mennyezetű kápolnában voltak s a mennyezetet szurokkal bevont gerendák keresztették, az ablakokat nagy függönyök takarták el s a falak repedések és vedlettek voltak. Durtal az első lépés után visszatántorodott. Egy füstölő nyílásain át szörnyű párázatok szűrődtek a levegőbe; valami förtelmes, áporodott, penészes illat keverve az új kályhák bűzével; alkáli, gyanta és égett levelek fanyar szaga szorította össze torkát s nehezedett halántékára.

Sötétben botorkált előre és átkutatta tekintetével a kápolnát, amelyet alig-alig világított meg néhány örökmécs, halványan pislákolva aranyozott bronz-tartójában a rózsapiros üvegen át. Hyacinte intett neki, hogy üljön le, maga pedig odalépett egy csoporthoz, amely az egyik

sarokban álló pamlagra telepedett le. Kissé kellemetlenül érintette Durtalt, hogy így háttérbe szorult, közben megállapította, hogy a résztvevők közt rendkívül kevés a férfi, de annál több a nő, vonásaikat azonban a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudta kivenni. De olykor-olykor, ha a lámpák fénye föl-föl lobogott, egy telt barna juniói formáin akadt meg a szeme, távolabb pedig borotvált, szomoru férfiarcot pillantott meg. Élénkén figyelte őket s megállapította, hogy ezek a nők nem apró pletykákat mondanak el egymásnak; beszélgetésük aggodalmas és komoly lehetett, mert egyetlen egy kacaj föl nem csendült s egy hangosabb szó hallható nem volt, hanem csak kusza, titokzatos sepegés, amelyet egyetlen taglejtés sem kísért.

— A pokolba — mondotta Dortal — úgy látszik, a Sátán nem valami bőkezűen dobálja hiveinek a boldogságot.

Vörös karinges minisztránszgyerek ment most a kápolna háttérébe és meggyújtott egy sor gyertyát. Erre láthatóvá vált az oltár. Egészen rendes templomi oltár volt ez, tabernákulummal, amely fölött Krisztusnak gyálázatos torzképe meredt. A megfeszített lehorgasztott feje emelt volt itt, nyaka tulságosan nyurga s fájdalmas arcát a ráfestett ráncok ocsmány kacajba fitorult pofává változtatták. A test meztelen volt, lágyékai körül nem omlott lepel és így a bozontos szőrök közt látni lehetett illetlenül felgerjedt férfiasságát. A tabernákulum előtt tányérkával (patena) letakart kehely állott. A minisztránszgyerek el-egyengette az oltárterítő ráncait és csipőjét ringatva, lábujjhegyre emelkedett, mintha csak el akart volna repülni és úgy illegette magát, mint valami kerub azalatt az ürügy alatt, hogy a fekete gyertyákat akarja elérni, amelyeknek szurós, szurokra emlékeztető büze most még dölgletesebbé tette ennek a teremnek fojtó levegőjét.

Dortal megismerte a vörös köpenyben a »kis Jézust«,

aki az ajtónál őrködött, mikor belépett s kezdett ráeszmélni arra, milyen szerep jut itt ennek az embernek, akinél szentségtörő ocsmányság helyettesítette azt a gyermeki tisztaságot, amelyet az Egyház megkíván.

Később előkerült egy másik még utálatosabb minisztránsgyerek is, lesoványodott, hektikától meggyötört testtel, vastagon felkent fehér és piros festékekkel kikészített arccal s kissé biccentve lépkedett, miközben halkán dudolt valamit magában. Az oltár két oldalán álló triptichonokhoz lépett, felpiszkálva a hamvadó, vörös parazsat és gyantadarabokat s száraz levelet vetett rá.

Durtal már unni kezdte magát, midőn Hyacinte ismét visszajött hozzá; mentegetőzött, hogy ilyen sokáig egyedül hagyta, azután azt ajánlotta neki, hogy változtasson helyet s azzal egy egész félreeső helyre vezette a padsorok háta mögé.

— Hanem ugy-e igazi kápolnában vagyunk — kérdezte Durtal.

— Igen, ez a ház, ez a templom, a kert, amelyen keresztül jöttünk, mind egy régi feldult Orsolyazárda maradványai. Sokáig takarmányt tartottak ebben a kápolnában, mert a ház egy bérkocsisé volt, aki annak a hölgynek adta el ott, látja — s azzal a telt bárnára mutatott, akire Durtal futó tekintetet vetett.

— És férjnél van ez a nő?

— Nem, azelőtt zárdában volt, de Docre kanonok annak idején elcsábította.

— Ah és ezek az urak, akik úgy látszik szeretnének a homályban maradni?

— Ezek szatanisták, az egyik közülök tanár volt az orvosi fakultáson; házi kápolnája van otthon, amelyben Vénusz Asztarte-szobrát állította az oltárra s azt imádjá.

— Oh!

— Igen, már öregszik, de ezek a démoni imák ismét

felrázzák lankadó erőit, amelyeket aztán eféle kreaturákra pazarol — s ezzel egy kézmozdulattal a minisztránsgyerekekre mutatott.

— Kezeskedik e történet hitelességéért?

— Nem én találtam ki, elolvashatja az egésznet elejétől végig az »Annales de la Sainteté« című vallásos lapban, amely apróra elbeszéli. És jöllehet a cikkben egész félreérthetetlen formában rámutattak erre az urra, mégsem volt bátorsága, hogy feljelentsé az ujságot. — Ah, de mi a baja — szölt most az asszony Durtalra pillantva.

— Hát... majd megfulladok, ennek a füstölőnek a szaga elviselhetetlen.

— Pár pillanat alatt meg fogja szokni.

— De ugyan mit égetnek, hogy ilyen büze van?

— Édesgyökeret, bürök- és maszlagleveleket, szárított pöfeteget és mirrhát, ezek az illatok kedvesek Miurunknak, a Sátánnak.

Ezt azon az elváltozott, különös torokhangon mondta, amellyel olykor az ágyban beszélt.

Durtal végigmérte; sápadt volt, száját összeszorította s nedves szeme pillogott.

— Itt van ő — suttogta egyszerre az asszony, miközben a többi nők előre futottak és letérdepeltek a padokban.

A kanonok lépett be két minisztránsgyerek mögött. Fején skarlátszin süveg volt, amelyből két, vörös szövettel bevont ökörszarv nyult ki.

Durtal jól megnézte, mielőtt az oltárhoz ment. Hatalmas, de aránytalan termetű volt, túl nagy felsőtesttel, magas homloka minden hajlás nélkül folytatódott egyenes orrában, ajka és arca borostás volt, amint ez már általában így van erős szörzetű, éltesebb papoknál, akik régóta borotválkoznak; arcvonásai viharedzettek és durvák voltak,

két almamag formájú, kis, fekete, erősen orrához szorult szeme benső tüztől lángolt. Egészben véve nyugtalan és gonosz, de energikus kifejezés ült az arcán és ezek a keménytekintetű, meredt szemek csöppet sem hasonlítottak azokhoz a tétova, alattomos szembogarakhoz, amelyeket Durtal magának elképzelt.

Ünnepélyesen meghajolt az oltár előtt, felment a lépcsőkön és belekezdett a misébe.

Durtal most észrevette, hogy a miseruha alatt egész meztelen. A magasan megfeszülő harisnyakötőknél kitűremelő husa elővillant a fekete harisnyák fölött. A miseruhának a szokásos miseruha szabása volt, de színe valami komor vörösben sötétlett, mint a megalvadtt vér s a közepén egy háromszögben, amely körül kökörcsin, bőröka, vad-alma és kutyatej fonódott össze kusza szövédékbé, fekete bak ágaskodott, hegyes szarvakkal.

Docre meghajtotta térdét és sorba elvégezte a szertartás által előírt egyszerűbb és mélyebb meghajlásokat, a minisztránsok térdelve, kristálytisztá hangon s a szavak végét éneklőn megnyujtva adták a latin feleleteket.

— Oh, hisz ez közönséges csöndes mise — mondta Durtal Chantelouvenének.

Ez tagadólag rázza a fejét. És valóban e percben a minisztránsok az oltár háta mögé mentek s réz parázstartókat és füstölőket hoztak elő s szétosztották őket a jelenlévők között. Valamennyi nő füstgomolyokba burkolódzott, néhányan valósággal nekiestek a fejükkel a parázstartóknak és tágranyílt cimpákkal szívták be a füstöt, majd vad önkívületben vetették el magukat s fulladt sóhajok szakadtak fel mellükből.

Most megszakadt a mise. A pap hiveinek háttal lejött a lépcsőkön, a legelső lépcsőfokra térdelt és remegő, éles hangon elkezdte:

»Bosszuságoknak Mestere, gatzettek jótéteményeinek

Tékozlója, pompás bűnök és nagy vétkek legfőbb Ura, Sátán, Te vagy az, akit imádunk, értelmes Isten, igazságos Isten...

Hamis szorongások mindenekfölött csodálatos Legatusa, kegyelmes kézzel nyulsz te könnyeink szegényes gyöngyéért, Te mented meg a csalóka becsületet felfedeztetések drága válságaiban a megtermékenyült méhek vetélésével; Te oltod be az anyákba az idéetlen szülések ösztönét s a Te bábaművészeted kiméli meg őket az érettség szorongásaitól, a születések előtt elhalt gyermekek romlása fölött érzett fájdalomtól.

Kétségbeesett szegények Támasza, letiportak Enyhülése, Te vagy az, aki megajándékozod őket a képmutatás, a hálátlanság és dölyf tehetségével, hogy ezek segélyével védekezni tudjanak az Isten gyermekeinek, a Gazdagoknak támadásai ellen.

Megvetés Fejedelme, megaláztatások Számontartója, régi gyűlölségek Jutalmazója, egyedül Te termékenyítet meg az igazságtalanság által tönkretett emberek elméjét, Te sugod a fűlekbe a jól kimódolt bosszu és a céltmentesztő gonosztettek tervét, Te bizgatod föl a gyilkosokat, Te szerzed meg nekik a kitöltött bosszu túlaradó örömét, a büntetés végrehajtásának jóleső mámorát s az általuk okozott könnyek fölött érzett gyönyört.

Férfiasság Reménye, meddő méhek Félelme, Sátán, nem kívánod Te szűz lányékok haszontalan próbáját, nincs előtted értéke böjtölés és koplalás örületének, csak Te fogadod kegyesen az érzéki esengéseket s a szegény és sóvár családok áhítatát. Te veszed rá az anyákat, hogy adják el leányaikat és engedjék fiaikat át, Te segited a magtalan és kárhozott szeretkezéseket. Vonagló neurózisok Oltalma, Hisztériák Ólomtornya, Erőszaktételek vérmocskos Edénye.

Uram! hü szolgálid térdenállva esedeznek Hozzád.

Könyörögnek Neked, tartsd meg számukra annak a gyönyörűséges gonoszságnak boldogságát, amelyet a jámborság soha meg nem ismerhet, kérnek Téged, segíts a rontó bűbájnak, melynek ismeretlen nyomai megtevéstlik az emberi értelmet, kérnek Téged, hallgasd meg őket, mikor mind-azok kinjait kívánják, akiket csak szeretnek s akik szolgálatukra vannak; végül Dicsőséget, Gazdagságot, Hatalmat kérnek tőled, a kitagadottak Királyától, a Fiutól, akit a Kérlelhetlen Atya kitaszított.»

Azután felemelkedett Docre és állva csengő, haragos gyűlöletben égő hangon, kiterjesztett karral kezdett szitkozódni.

»És te, te, akit papi hatalmannál fogva kényszerítetek akár akarod, akár nem, hogy ebbe az ostyába leszállj, hogy ebben a kenyérben megtestesülj, Jézus, csalások Kufije, hódolatok Tolvaja, szeretet Megrablója, ide hallgass. Attól a naptól fogva, hogy elhagytad a szűz ölet, mely hordozott, megszegted a rád bízott feladatokat és meghazudtoltad ígéreteidet; évszázadok vártak zokogó vággyal tünékeny Isten, néma Isten. Megkellett volna szabadítanod az embereket, de semmit meg nem váltottál; dicsőségtől övezve kellett volna megjelenned és alszol; menj, hazudj, mondd a nyomorultnak, aki téged hív: »Remélj, türr, szenvedj, a lelkek ispotálya befogad téged, az angyalok lesznek segítségedre és megnyílnak számodra a mennyek.« — Csaló. Jól tudod, hogy az angyalok, akiket restséged undorral tölt el, messze elkerülnek. Neked kellett volna panaszaink Tolmácsává lenned, könnyeink Kamarásává, neked kellett volna őket Atyádhoz juttatni, de te nem tettél semmit, mert az ilyen közbenjárás kétségkívül megzavarhatta volna, tulontul jóllakott, nyugalmas, örök álmodat!

Rég elfeledted azt a szegénységet, amelyet prédikáltál. Bankok szerelmes Jobbágya. Láttad, mint morzsolódnak szét a gyöngék az ázsió nyomása alatt, füledbe harsogott

az éhínségtől riadtaknak és bénultaknak nyögése s a falat kenyérért halálkint szenvedő asszonyok sikolya és te szimoniákusaid kancelláriájából, agyafurt üzletvezetőid, a pápák útján halogató mentegetődzésekkel, kitérő ígéretésekkel válaszoltál nekik; te Sekrestyehuszá, te Kalmáristen.

Szörnyeteg, aki az életet minősíthetetlen kegyetlenséggel létrehozta és ártatlanok nyakába sózta, akiben van mersz bünteleneket kárhoztatni az isten tudja miféle eredendő bűn nevében, aki büntetni mersz ki tudná milyen záradékok erejénél fogva, szerettünk volna már egyszer arcátlan hazugságaid és megbocsáthatatlan bűneid beismerésére rábirni. Szeretnénk ujjadra koppantani, egyet nyomni töviskoronádon, hogy csak még egyetlenegyszer kiserkeszthetnénk fájdalmas véredet beszáradt sebeid szélén.

És ez hatalmukba áll, megtehetjük és tüstént meg is tesszük, meggyalázva Tested nyugalmát. Te dus bűnöknek Megszentségtelenítője, bamba szüzességnek elvont Bölcsé, átkozott Názáreti, tunya Király, félelmetes Isten!»

Amen — kiáltották rá a minisztránsok kristályosan csengő hangon.

Durtal csak hallgatta az istenkáromlásoknak s a gunyolódásoknak ezt az áradatát és megdöbbsent ennek a papnak az elvetemültségétől; csönd követte ezt az üdvözlést, az egész kápolna szinte gőzölgött a füstölők sűrű ködében. Az eddig hallgatag nők izgulni kezdtek, midőn a kanonok ismét felment az oltár lépcsőin, feljük fordult és balkezüének egy hatalmas lendületével megáldotta őket.

És most a minisztránsok egyszerre megrázták a csengetyűt.

Ez úgy hatott, mint jeladás; a nők a földre vetették magukat és a szőnyegeken fetrengtek. Az egyiket mintha rugón rángatták volna, hasra vágta magát s a lábával a levegőben kalimpált, a másokra hirtelen valami förtelmes bandzsítás jött rá, kotkodácsolni kezdett, mint a tyuk,

aztán egyszerre elnémult, tátott szájjal meredt el, míg összekuncsorodott nyelve felső inyéhez tapadt, egy harmadik felpuffadva, ólomszínűre váltan, tágrameredt pupillákkal szegte hátra fejét vállára, azután nyugtalan lendülettel ismét felkapta és hörögve esett neki körmével a saját torkának; a negyedik, aki a hátán feküdt, megoldotta ruháit s kitakarta meztelen, duzzadt, hatalmas hasát, majd undorító arcfintorgatás közben megfordult s vörös fogával véresre marcangolt szájából kiöltötte fehér, rongyosszélű nyelvét, anélkül, hogy vissza tudta volna huzni.

Durtal is felemelkedett, hogy jobban lásson és egész tökéletesen kivette és hallotta most Docre kanonokot.

Ez a tubernákulum fölött álló Krisztusra meredt és karjait kiterjesztve szórta rá a legrettenetesebb szidalmakat s úgy ordította a szitkokat, mint valami részeg kocsis. Az egyik minisztráns eléje térdelt, még pedig háttal az oltár felé fordulva. A pap gerince végigborzongott. Unnepélyes hangon, de meg-megbicsakló szóval mondta: Hoc est enim corpus meum, és erre, ahelyett, hogy a konszekráció után a drága test előtt letérdelt volna, arccal a jelenlévők felé fordult s felgerjedtnek és ziláltak látszott és csurgott a veritéktől.

Izgett-mozgott a két minisztráns között, akik miseruháját fölemelve, meztelen hasát mutatták a jelenlévőknek és le nem bocsátották a ruhát mindaddig, míg az ostya, amelyet maga elé tartott, eltalálva és beszenyezve nem gurult le a lépcsőfokon.

És ekkor érezte Durtal, hogy megremeg, mert a tébolynak valóságos vihara rázta meg a kápolnát, a nagy hisztéria tombolása követte a szentséggyalázást s gubancolta görcsökbe az asszonyokat; míg a minisztránsok a pontifex meztelen részeit füstölték meg, a nők a megszentelt kenyérre rohantak s az oltár lábánál hasonfekve

nyalták fel, átnedvesedett darabkákat téptek le belőle, fel-
itták és felették ezt az isteni szennyet.

Az egyik egy keresztre görbedve, szivettépő kacajba
tört ki, aztán kiáltozni kezdet: én papom, én papom! Egy
vénasszony a haját tépte, fölugrott, elkezdett sűrögni, haj-
longott, már csak a féllában csimmedt, azután egy fiatal
leánynál topott le, aki a fal mellett görcsösen csikorgatta
fogát, habos tajtékot turt és sirva a legrettenetesebb isten-
káromlásokat hörögte. És Durtal rémülten látta, mint vil-
lognak át a füst sűrű ködén át Docre vörös szarvai, aki
most leült és tajtékozó dühvel rága és köpködté ki a kovász-
talan kenyereket, testéhez törülte az ostyákat és szétosztotta
a nők között; ezek pedig nyelték böggve, mint gerjert
szarvasok, vagy pedig rávették magukat, hogy meg-
gyalázzák.

Olyan volt ez, mint valami eszeveszett rabkórház,
örültek és cédák szörnyűséges fürdője. És egyszerre, míg
a minisztránsok a férfiakkal adták magukat össze, a ház
urnője pedig vadul az oltárra ugrott, egyik kezével a feszü-
let lábát ragadta meg, a másikkal meg a kelyhet tartotta
meztelen combjai alá; egy kisleány, aki még eddig nem is
moccant, kezdett kushadozva előmászni a kápolna homályos
hátteréből és eszeveszetten vonított, mint valami kutya.

Durtal az undortól kimerülten, félig-meddig fuldo-
kolva akart menekülni. Hyacinte-ot kereste, de már nem
volt a közelében. Végre sikerült felfedeznie a kanonok mel-
lett, keresztül lépkedve a szőnyegeken egymásba gubanco-
lódott testeket és közeledett hozzá. Az asszony remegő
cimpákkal szivta be a szagok és párák kigőzölgését.

— A boszorkányszombat illata — mondotta neki
fojtott hangon összeszorított foga között.

— Oh, hát nem volt még elég?

Ugy látszott, most magához tért az asszony, pár
pillanatig még tétozva, azután szónélkül követte Durtalt.

Ez a könyökével tört magának utat a nők között, akik harapásra vicсорított fogakkal közeledtek. Durtal valósággal az ajtóhoz lökte Chantelouvenét, végigment vele az udvaron, az első épületen s miután a kapus fülkéje üres volt, meghuzta a zsinórt s azzal kint voltak az utcán.

Ekkor megállott s teletüdővel szivta be a friss levegőt. Hyacinte mozdulatlanul s még félig öntudatlan állapotban dőlt a falhoz.

Durtal ránézett:

— Vallja be, hogy kedve volna visszatérni — mondotta olyan hangon, amelyen átc sillant a megvetés.

— Nem! — felelt az asszony erőt véve magán — de ezek a jelenetek megtörnek. El vagyok kábulva, egy pohár vizet kell innom, hogy magamhoz térjek.

Azzal visszament az utcába s Durtalra támaszkodva betért jobboldalt a borárushoz, akinek boltja még nyitva állott.

Nyomoruságos lyuk volt ez, kis terem asztalokkal és fapadokkal, cinkkel bevont söntésasztallal, amelyen egy Zanzibár játék és violaszin palackok állottak, a mennyezetről U-alaku gázkar nyult le. Az egyik asztalnál két földmunkás kártyázott; ezek megfordultak és nevettek; a korcsmáros kivette szájából kurta pipáját és kiköpött a porba, úgy látszott, egyáltalán nincs meglepetve, hogy ezt az elegáns hölgyet ebben a lebu jban látja. Durtalnak, aki élénken figyelte, úgy rémlett, mintha észrevette volna, hogy titokban kölcsönösen intettek is a szemükkel egymásnak Chantelouvenével.

A korcsmáros gyertyát gyújtott és halkán sepegte:

— Uram, nem ihatnak itt együtt ezzel a népséggel, feltűnő volna; majd bevezetem egy szobába, ahol egyedül lesznek.

— Nahát — mondotta Durtal Hyacintenak, aki most

a csigalépcsőre hágott — mégis csak sok komédia ez egy pohár vizért.

De közben az asszony már be is nyitott egy szobába, amelynek leszakadozott, penészes tapétáira folyó-
íratokból kivagdalt képek voltak hajtüvel felszurkálva, padlózatát kikopott, hepehupás kőkockák alkották és összes butorzata egy mennyezetes ágyféle volt, amelyről hiányoztak a függönyök s egy kicsorbult szélű éjjeli-
edény, mosdó és két szék.

A korcsmáros kis palack pálinkát hozott be, cukrot, egy üveg vizet és poharakat állított az asztalra, aztán lement. És ekkor az asszony vadul, tébolyult, fátyolos szemmel ölelte át Durtalt.

— Nem. Nem akarom! — kiáltott Durtal, aki dühös volt, hogy beleesett ebbe a csapdába, — már torkig vagyok ezekkel a dolgokkal. És aztán későre is jár az idő, a férje várja otthon, ideje, hogy hazatérjen.

De az asszony rá sem hallgatott.

— Vágyakozom rád! — kiáltotta s ravasz fogásai erőszakkal fellobbantották a férfi vágyát is.

És az asszony levetkőzött, ruháit a földre dobálta, elbontotta az utálatos, nagy ágyat s az ingét magasan felhuzva a hátán, tágra nyílt szemmel, kéjes kacagással dörzsölte gerincét a lepedő durva vásznához.

Azután megrohanta Durtalt és fegyházra érett fogásokra tanította, olyan ocsmányságokat tárt fel előtte, amelyeket soha föl nem tételezett volna róla s mindezt valami dühös telhetetlenséggel fűszerezte és mikor Durtal egy óvatlan pillanatban ki tudta magát tépni karmai közül, hirtelen borzadály fogta el, mert ostyadarabokat pillantott meg az ágyban.

— Oh, borzadok magától — mondotta az asszonynak — gyorsan öltözzék fel, megyünk innen.

Mialatt némán és zavartan öltözködött, Durtal egy

székre ült s valósággal émelyítette ennek a szobának a büze; nem volt egész biztos benne, hogy megtörtént-e az átlényegülés, nem hitte szilárd és megingathatatlan hittel, hogy a Megváltó megtestesült volna ebben a bemocskolt kenyérben, de mégis mélyen megrendítette ez az istengyalázás, amelynek akaratlanul is részesévé vált. — És ha mégis igaz volna — mondotta magában — ha Krisztus valóban jelen volna az ostyában, amint Hyacinte és ez a nyomorult pap erősítgeti! Nem, bizonyos, hogy mélyen elmerültem a szennyben, ennek végét kell vetnem, itt a kedvező alkalom, hogy szakítsak ezzel a kreaturával, akit első találkozásunk óta úgy is csak türtem; mindjárt meg is teszem.

Lenn, a korcsmában még el kellett túrnie a földmunkások gunyos vihogását, fizetett és nem is várva, hogy visszaadjanak, sietve futott ki ebből a helyiségből. Leérték a Vaugirard-utcába és itt kocsit hívott. És a kocsi vitte őket, de még csak nem is néztek egymásra, mind a ketten gondolataikba merültek.

— A viszontlátásra — mondotta Chantelouvené, csaknem félénk hangon, midőn Durtal a kapujok előtt letette.

— Nem — felelte Durtal — mi ketten sohasem érthetjük meg egymást. Maga mindent akarna és én nem akarok semmit; sokkal jobb, ha szakítunk. A viszonyunk nagyon hosszú találna lenni s keserűséggel és szemrehányásokkal végződnek. És azután, ami ma este történt. Nem — ez képtelenség. — Azzal megmondta a kocsisnak a címét s mélyen besüppedt a bérkocsiba.

XX.

— Nem igen unatkozik ez a derék kanonok — szólt Des-Hermies, midőn Durtal a fekete mise egyes részleteit elbeszélte neki. — Valóságos háremet rende-

zett be magának hiszteroepilepsziásokból és erotomániásokból; de mindebből hiányzik a nagyvonaluság. Az bizonyos, hogy a szentséggyalázás vagy az istenkáromlás szempontjából nézve a dolgokat vagy, ami az istentelenség művészetét s az érzékiség vad kaoszt illeti, rémséges ez, a pap, sőt páratlan a maga nemében; de a régi boszorkányszombatok véres és vérfertőző borzalmait hiába keressük nála. Docre különben is messze elmarad Gilles mögött, az, amit művel, befejezetlen, unott, sőt azt merném mondani, elpuhult dolog.

— Nagyon jól adod; nem tulságosan könnyű most olyan gyermekekre szert tenni, akiket büntetlenül lemészárolhat az ember; egy kicsit a szülők is lármáznának és a rendőrség is beleütné a dologba az orrát.

— Kétségkívül s nyilván ezeknek a nehézségeknek a rováására kell írni a mise békés lefolyását. De ebben a pillanatban ismét azokra a nőkre gondolok, akiket lefestettél előttem, azokra, akik a parázstartókra vetik magukat, hogy a növények és gyanták füstjét beszívják, valósággal az assanti négerek szokásaival élnek, akik szintén izzó füstölők gőzébe dugják arcukat, ha a művelkedéseikhez szükséges katalepsziás bódulat nem akar bekövetkezni.

Ami a többi jelenségeket illeti, amelyeket itt felsoroltál, azokat mind jól ismerik a kórházakban s a sátáni befolyáson kívül semmi új vonást sem tárnak fel előttünk — most azonban egyre figyelmeztetek, Carhaix előtt egy szót se erről, mert, ha megtudná, hogy jelen voltál egy olyan misén, melyet a Sátán tiszteletére mutattak be, képes volna neked ajtót mutatni.

Elhagyták Durtal lakását és a Saint-Sulpice tornyai felé siettek.

— Nem gondoskodtam ennivalóról, minthogy ezt te vállaltad magadra — szólta Durtal, de ma reggel csemegén és boron kívül valódi hollandi mézeskalácsot és két égé-

szen rendkívüli likört küldtem Carhaixnének; valami életelixirfélét, amelyet étkezés előtt fogunk étvágycsinálónak megkóstolni és egy kis palack zellerpárlatot. Elsőrangú gyümölcslepárolónál fedeztem fel őket.

— Ne mondd!

— De igen, barátom, úgy van; majd meglátod, hogy ez az életelixir a Codexnek egy igen régi receptje szerint szoktorai aloéból, apró paradicsommagból, sáfrányból, myrrhából s egész csomó más fűszeres növényből készült. Embertelenül keserű, de pompás.

— Hát jó, különben ez a legkevesebb ma, midőn Gevingey megmenekülését ünnepeljük.

— Te láttad már?

— Igen, kezdi magát összeszedni, majd elmeséltetjük vele gyógyulása történetét.

— Gyakran tanakodtam már magamban, ugyan miből él ez az ember?

— Miből? hát asztrológiai tudománya biztosít keresetforrásokat a megélhetéséhez.

— Hát akadnak még gazdag emberek, akik horoszkópot állíttatnak maguknak?

— Ugy látszik, igen; ha mondja, el kell hinnünk, de hogy őszintén megmondjam neked, úgy látom, Gevingeynek már nem megy olyan jól a sora. A császárság korában a császárné asztrológusa volt, aki rendkívül babonás nő lehetett, mert hitt a jóslásokban, a sors könyvében, akárcsak maga Napoleon is különben, de a császárság összeomlása után meglehetősen rosszra fordult a helyzete. Ő volna egyébként az egyetlen Franciaországban, aki a cremonai Cornelius Agrippa, Ruggieri és Gauric, a spassassin Sinibald és Trithemius titkainak leitéményese.

Beszélgetés közben feljutottak a lépcsőn egész a hangoró lakásának ajtajáig.

A csillagász már ott volt s terített asztal várta őket,

mindnyájan elfintorították az arcukat, midőn az erős, fekete likörbe belekóstoltak, amelyből Durtal töltött nekik.

Carhaix anyó, aki boldog volt, hogy régi vendégeit ismét itt láthatja, már hozta is a zsiros levest.

Szedett a tányérokba és izletesen elkészített zöldséget tálalt fel a leveshez s mikor Durtal egy fiatal hagyományt vett ki, Des-Hermies nevetve jegyezte meg:

— Vigyázz, Porta, egy XVI. századbeli bűbajos azt tanítja, hogy ez a zöldség, amelyet ősidők óta a férfiaság jelképeként tekintenek, a legártatlanabbak nyugalmát is megzavarja.

— Ne hallgasson rá — szólt a harangozó felesége. — Hát maga mit választ, Gevingey ur? Talán ezt a sárgarépát?

Durtal a csillagászra pillantott. Ennek most is olyan cukorsüvegformájú feje volt még s a hajának aféle piszkosbarna színe, mint a hidrokhininnek vagy az ipekakuana-pornak. Még most is a régi, ijedt, madárszemmel lesett s ormóttan nagy keze tele volt gyűrűkkel; még mindig hunyászkodón és szertartásosan viselkedett s hangja is a régi papos volt még; de arckifejezésén frissesség ömlött el, bőréen egy ránc sem látszott s szeme is tisztábbnak, csillogóbb fényűnek tetszett, mióta Lyonból visszatért.

Durtal szerencsét kívánt neki a kura kedvező eredményéhez.

— Ideje volt, uram, hogy Johannes doktor ápolására bizzam magamat, mert nagyon leromlottam már. Mint-hogy nem vagyok látóképességgel megáldva s nem ismerek egyetlen nőt sem, aki kataléptikus álmában természetfölötti látással bírna! s aki feltárhatta volna előttem Docre kanonok titokzatos mesterkedését, nem állott módomban, hogy az ellenjelek vagy a visszahárítás törvénye alapján védekezhessem.

— Nos és feltéve, ha valamely kósza lélek segítségével nyomára jöhetett volna a kanonok műveleteinek? — kérdezte Des-Hermies — hogy tudta volna azokat megghiusítani?

— A következőképen: az ellenjelek törvénye, ha az ember a támadás napját és óráját előre tudja, az, hogy el kell hazulról menekülnie, ami már magában is megteveszti és megsemmisíti a rontást, vagy pedig azt mondja az ember félórával a válságos pillanat előtt: sujts le, itt vagyok. Ez a második mód arra való, hogy a fluidumokat kifürkésszük, s a támadó erejüket megbénítsuk. Ami a visszahárítást illeti; ebben az esetben szintén előre kell értesülve lennünk a készülő dolgokról, hogy a rontást, még mielőtt bennünket elért volna, visszaháríthassuk annak fejére, aki ránk küldi.

Én tehát már egész bizonyos voltam benne, hogy tönkre kell mennem; a megrontásom óta már egy nap eltelt; még csak két napot kellett volna késnem és megáshatták volna siromat Párisban.

— De hát miért?

— Mert mindenkinek, akit bűbájos mesterkedéssel megrontottak, csak három napja van arra, hogy magát biztonságba helyezze. Ha ez a haladék lejárt, a baj legtöbbszörre gyógyíthatatlan. Mikor Docre tudomra adta, hogy saját bírói hatalmával halálra ítelt és mikor két órára rá, alig hogy hazatértem, rendkívül rosszul éreztem magamat, egy percig sem gondolkoztam, összeszedtem a motyómat és indultam Lyonba.

— És ott? — kérdezte Durtal.

— Ott felkerestem Johannes doktort, elmondtam neki Docre fenyegetését s feltártam előtte a bajt, amelyben szenvedtem. Egyszerűen csak ennyit mondott: ez a pap ért hozzá, hogy kell a leggyilkosabb mérgeket a legégbekiáltóbb szentségtörésekbe burkolni, a küzdelem makacs

lesz; de le fogom győzni. — Azzal tüstént hivatott egy nőt, valami halottlátó asszonyt, aki ott lakik nála.

Az asszonyt elaltatta s ez parancsára feltárta a rontás titkát, amellyel engem megbabonáztak, felidézte maga elé az egész jelenetet és szószerint ezt mondta: látja, hogy engem olyan asszony menstruációjával mérgeztek meg, akit megszurkált ostyákkal s ügyes adagolással ételébe és italába kevert mérgekkel tápláltak. A rontásnak ez a módja oly rettenetes, hogy Johannes doktoron kívül egyetlen csodatevő sem mer Franciaországban a gyógyítására vállalkozni.

Azért intézte aztán a doktor is végezetül a következő szavakat hozzám: »Az ön gyógyulása csak egy győzhetetlen hatalomtól remélhető: egy percet sem szabad késni, tüstént Melchizedek dicsőséges áldozatában fogunk oltalmat keresni.«

Nyomban oltárt állítottatott fel; az oltár egyszerű asztalból állott, amelyre kis házikóformájú tabernákulumot tettek s a tabernákulum fölött kereszt emelkedett, homlokzatát pedig, mint valami óralap, a tetragramm köralakú jegye ékesítette. Aztán ezüstkelylet, kovásztalan kenyeret és bort hozatott. Ő maga pedig papi ornátust öltött, ujára huzta azt a gyűrűt, amelyet a legfelsőbb áldások szenteltek meg, aztán valami egész különös mise-könyvből elkezdte olvasni az áldozati imákat.

Csaknem ugyanebben a pillanatban a látó asszony is felkiáltott: »Itt vannak a rontásra felidézett szellemek, akik a mérget a rontás szerzőjének, Docre kanonoknak parancsára közvetítették.«

Én az oltár mellett ültem. Johannes doktor fejemre tette balkezét, jobbkezét pedig az égre emelve, Mihály arkangyalhoz könyörgött, hogy legyen segítségére, a Pallostartók és Győzhetetlenségek dicsőséges légioit kérte, hogy fékezzék meg és verjék láncra a Gonosz Szellemeit.

Megkönnyebbülést éreztem, azoknak a tompa szurásoknak az érzése, amely Párisban gyötört, elmúlt.

Johannes doktor tovább mondotta imáit s mikor elérkezett a deprekációs könyörgés pillanata, megfogta kezemet, az oltárra tette és háromszor így kiáltott fel:

»Törjön meg minden mesterkedése és rossz szándéka a bajszerzőnek, aki megrontásodra tört, tiporjanak az égi hatalmak minden sátáni praktikával megkísérelt rontást a porba; legyen semmis és eredménytelen minden ellened intézett támadás; változzék át ellenségednek minden átka az örök Domb legfelsőbb magasainak áldásává; változzanak a halálhozó csöppek az élet csiráivá s az Igazság és Bűnhődés arkangyalai döntsék el sorsát annak a nyomorult papnak, aki a Gonosz és a Sötétség műveibe vetette bizalmát.«

»Te pedig — kezdte újból — megszabadultál, az ég ereje meggyógyított téged, vajha szived a hála leglángolóbb megnyilvánulásaival fordulhatna az élő Istenhez, Jézus Krisztushoz és a dicsőséges Szűz Máriához.«

Aztán egy kevés kovásztalan kenyeret és bort adott nekem. És én valóban meg voltam mentve, Des-Hermies, ön, mint orvos, tanum rá, hogy az emberi tudomány képtelen volt meggyógyítani — és most látja, hogy vagyok.

— Igen — mondta zavartan Des-Hermies — anélkül, hogy most az eszközökről vitatkoznám, meg kell állapítanom ennek a gyógymódnak a sikerét s beismerem, hogy tudomásom szerint nem első esetben mutatkoznak hasonló hatások.

— Nem, köszönöm — felelte Carhaixnénak, aki nagyon unszolta, hogy vegyen még egyszer a borsópüréből, amelyre apró retেকcsikok voltak szórva.

— De engedje meg — szól most Durtal Gevingeyhez — hogy néhány kérdést intézzek önhöz. Egyes

részletek érdekelnek. Milyen volt Johannes doktor papi ornátusa?

— Az öltözéke hosszú, derekán vörös és fehér zsinórral megkötött cinóbervörös kázmirköntösből állott. E fölött hasonló anyagból készült fehér palástot viselt, amely elől a mellén fejjel lefelé csüngő kereszt formájában volt kivágva.

— Fejjel lefelé! — szisszent fel Carhaix.

— Igen, ez a kereszt, amely fordítva csüng, akár a tarokk-kártyában az akasztott figurája, annyit jelent, hogy Melchizedeknek, a papnak meg kell halnia a régi emberiséggel s ujja kell születnie Krisztusban, hogy hatalma legyen a testté vált s érettünk kinhalált szenvedett Ige erejével.

Carhaix észrevehetőleg kellemetlenül érezte magát. Szigorú és féltékeny katolicizmusa nem tartott megengedhetőnek semmiféle elő nem irt szertartást. Elhallgatott és nem vegyült többé a társalgásba s elfoglalta magát azzal, hogy töltött a poharakba, elkészítette a salátát és körülhordta a fogásokat.

— És milyen volt az a gyűrű, amelyről ön beszélt? — kérdezte Des-Hermies.

— Tiszta aranyból készült jelképes gyűrű ez. Kigyót ábrázol, melynek domborműben kidolgozott és rubinnal kirakott szívét kis láncocska köti össze egy kisebb gyűrűvel s ez a gyűrű az állat két állkapcsát tartja összefogva.

— Leginkább az érdekelne — folytatta Durtal — mi az eredete és a célja ennek az áldozatnak? És hogy kerül bele Melchizedek?

— Oh! — mondta az asztrológus — Melchizedek egyike a legtitokzatosabb alakoknak azok között, akik a szent könyvekben szerepelnek. Salem királya volt és az Erős Istennek áldozott. Megáldotta Ábrahámot és ez neki ajánlotta a Sodoma és Gomorrha legyőzött királyaitól el-

vett zsákmány tizedrészét. Így mondja ezt el a Genézis. De említést tesz róla Szent Pál is és azt állítja, hogy nem volt sem apja, sem anyja, ősei sem voltak, az életének nincs sem kezdete, sem vége s ezáltal örökre hasonlóvá lett Isten fiához, az Áldozóhoz.

Másrészt pedig az írás nemcsak örökkévaló papnak nevezi Jézust, hanem, a zsoltáros szavaival: Melchizedek rendje szerint való papnak is.

Mindez meglehetősen homályos, amint láthatják: az exegeták közül némelyek a Megváltó előfutárját és előre vetett árnyát látják benne, mások pedig a Szent Józsefét, de mindnyájan megegyeznek abban, hogy Melchizedek áldozata, aki kenyérrel és borral kínálta meg Ábrahámot, amelyekből előbb áldozatot mutatott be az Urnak, dalmiettei Szent Izidor szavai szerint előzetes jelképe volt az isteni titkoknak, azaz a szent misének.

— Helyes — jegyezte meg Des-Hermies — de mindez a legkevésbé sem magyarázza meg azt a méreg-hajtó, antidotikus erőt, amelyet Johannes doktor ennek az áldozatnak tulajdonít.

— Tulsokat kívánnak tőlem! — kiáltott föl Gevingey. — Magának a doktornak kellene itt lennie, hogy kérdéseikre válaszoljon; a következőket azonban minden körülmények között figyelemre méltathatják, uraim:

A teológia azt tanítja, hogy a mise, ugy, amint azt bemutatják, a kálvária áldozatának felujtása, de a dicsőséges áldozat nem az; ez némiképen már a jövő áldozata, a dicsőséges officium, amelyet az isteni Paracletos uralma idején fog a föld megismerni. Ezt az áldozatot az újjászületett, a Szentlélek, a Szeretet tuláradó bőségében tisztára fürdött ember mutatja be majd Istennek. Az az emberi lény, amelynek szive így megtisztult és megszentült, győzhetetlen lesz és a pokol bűbajos mesterkedései erőt nem vehetnek rajta, ha ehhez az áldozathoz fo-

lyamodik, hogy elűzze a Gonosz Szellemet. Ez magyarázhatja meg Johannes doktor erejét, akinek szíve ebben a szent szertartásban Jézus isteni szívével egyesül.

— Ez a magyarázat nem tulságosan világos — jegyezte meg nyugodtan a harangozó.

— Ebben az esetben — tette hozzá Des-Hermies — azt kellene föltételezni, hogy Johannes doktor valami magasabbrendű lény s korát megelőző apostol, akiben a Szentlélek elevenedik meg.

— Hát az is — erősítgette nagy határozottsággal az asztrológus.

— Kérem, legyen szives, adja ide a mézeskalácsot — szólt Carhaix.

— Nézze, ezt így kell elkészíteni, levág belőle egy hajszálvékony szeletkét, aztán vesz egy hasonlóképen igen vékony kenyérszeletet, megkeni vajjal, összeborítja a kettőt és így eszi meg; aztán majd mondja meg nekem, nem olyan pompás ize van-e ennek a szendvicsnek, mint a friss mogyorónak.

— No, dehát mindentől eltekintve — érdeklődött Des-Hermies, — mit csinál mostanában Johannes doktor, bizony nagy ideje már, hogy nem láttam.

— Boldog, de egyben mégis szigorú életet folytat. Barátainál tartózkodik, akik tiszteletben tartják, sőt imádják. Kipiheni magát náluk a sok zaklatás után, amelyet el kellett szenvednie. Nyugalma tökéletes volna, ha nem kellene szinte naponként visszavernie azokat a támadásokat, amelyeket a tonzurás római bűbájosok kísérelnek meg ellene.

— De hát miért?

— Hosszadalmas volna ezt önöknek megmagyarázni. Johannest az ég küldötte, hogy megtörje a szatanizmus ragadós nyavalyáját és hirdesse a dicsőségteljes Krisztus, az isteni Paracletos eljövetelét. De az ördögi Kuriának, amely

a Vatikánt körülveszi, az a legfőbb érdeke, hogy megszabaduljon egy ilyen embertől, akinek imái szellemidézéseinek gátat vetnek és rontásait megtörik.

— Ah! — kiáltott föl Durtal — ha nem volnék tulságos kíváncsi, szabad volna arról felvilágosítást kérnem, hogyan látja előre ez az öreg pap ezeket a csodálatos támadásokat s miképen győzi le őket?

— Nagyon szívesen adok. Bizonyos madarak repülése és kiáltása ad hírt a doktornak ezekről a támadásokról. A kisebb fajta ragadozó madarak közül a vércsék és a karvalygunarak az előőrsei; abból, hogy hozzá repülnek, vagy elszállnak tőle, aszerint, amint keleti vagy nyugati irányt vesznek, aszerint, amint egy vagy több kiáltást hallatnak, pontos tájékozódást szerez, a támadás időpontjáról és résen áll. Amint egy napon nekem elbeszélte, a karvalyokat nagyon könnyen befolyásolják a szellemek és ő maga úgy bánik velük, mint a hipnotizáló a médiummal vagy a szellemek a palatáblával és az asztalkával.

— Ezek a bűvös sürgönyök telegráfdrótjai — jegyezte meg Des-Hermies.

— Igen, de ez a tapasztalat már a legkevésbé sem új; a madárjósítás századokra nyulik vissza, már a szent-könyvekben is rábukkanhatunk a nyomaira és a Sohar is erősitgeti, hogy számos intőjelet vehetünk észre, ha megtudjuk figyelni a madarak repülési módját és kiáltásait.

— De mért éppen a karvaly a kiválasztott a többi madarak között? — kérdezte Durtal.

— Mert beláthatatlan idők óta mindig ez volt a varázshatalmak követe. Egyiptomban a karvalyfejű isten volt a hieroglifák tudományának istene. Hajdanában a hierogrammatosok megették ebben az országban ennek a madárnak a szívét és vérét itták, hogy a bűbajos szertartásokra előkészítsék magukat, az afrikai királyok varázslói

még ma is karvalytollat tűznek hajukba; Indiában pedig szent ez a szárnyas, amint önök mondani szokták.

— És hogy fog hozzá a maga barátja ezeknek az állatoknak a megszelidítéséhez és megszoktatásához, amelyek alapjában mégis csak ragadozó madarak? — kérdezte Carhaixné.

— Nem szelidíti és nem is szoktatja őket. A karvalyok azokban a magas parti szikláknak fészkelnek, amelyek Lyon mellett a Szajnáat szegélyezik. Felkeresik azok őt, ha szükség van rá.

— Nekem ugyan nagyon mindegy ez — gondolta magában jó néhányszor Durtal, miközben ebben a kellemes és a maga nemében páratlan ebédlőben körülnézett s visszaemlékezett azokra a rendkívüli beszélgetésekre, amelyeket ebben a toronyban folytattak. — Olyan, mintha távol volna itt az ember a modern Páris eszméitől és nyelvétől! — Mindez a Középkorba visz bennünket vissza — mondotta mintegy hangosan fejezve be gondolatait.

— Hála Istennek — tette hozzá Carhaix, aki most felkelt, hogy harangozni menjen.

— Igen, — folytatta Des-Hermies — s a mai pozitív és otromba valóságok korában a legkülönösebbek ezek a harcok, amelyeket szinté a semmiben, az emberiség feje fölött, városokon keresztül vívnak egymással, ez a lyoni pap és a római prelátusok.

Franciaországban pedig ez a pap s a Rózsa-Keresztetek és Docre kanonok.

Durtal visszaemlékezett, hogy Chantelouvené tényleg említette neki, mennyire rajta vannak a Rózsa-Keresztetek főnökei, hogy a Sátánnal érintkezésbe lépjenek és gonosz mesterkedéseket üzhessenek.

— Ön azt hiszi, hogy ezek az emberek a Sátánnal cimborálnak? — kérdezte Gevingeytől.

— Csak szeretnének, de nem tudnak semmit. Mind-

össze arra szorítkoznak, hogy gépiesen megismételjenek bizonyos folyadékokat előállító és méregkeverő műveleteket, amelyeket az a három bramin fedezett fel előttük, akik pár évvel ezelőtt Párisban jártak...

— Én — mondotta közbevetőleg Carhaixné, aki elbucsuzott vendégeitől, hogy aludni térjen — én nagyon boldog vagyok, hogy semmi közöm az eféle históriákhoz, amelyek félelemmel töltenek el, örülök, hogy imádkozhatom és békességben élhetek.

Ezután, miközben Des-Hermies szokás szerint a kávé készítette, Durtal pedig a likőrös poharakat hozta el, Gevingey megtönte pipáját s mikor a harangok zaja foszlón elhalt, mintha csak a falak likacsai itták volna fel, nagyot szippantott a dohányból és így szólt:

— Pár feledhetetlen napot töltöttem annál a családnál, amelynél Johannes doktor Lyonban él. A negrázkódtatások után, melyeket elszenvedtem, páratlan jótemény volt számomra, hogy gyógyulásom ebben a szeretetteljes, szelid környezetben fejeződhetett be. És Johannes doktor a legtudósabb teológus és okkultista mindazok közt, akiket csak ismernek. Senki nem hatolt be oly mélyen a szatanizmus titkos arkánumaiba, mint ő, hacsak ellenlábasa, a förtelmes Docre nem; igazán el lehet mondani, hogy ők ketten az egyedüliek a jelen pillanatban egész Franciaországban, akik átlépték a földi dolgok küszöbét s természetfölötti szempontból nézve a dolgokat, határozott eredményeket értek el, természetesen mindegyik a maga birodalmában. De az általános érdeklődésen kívül, amellyel rendkívül szakavatott és gazdag társalgását kísértém: amely még engem is meglepett, valósággal elbűvölt Johannes doktor, mikor a csillagjósolás művészetére tért át — amely téren természetesen én vagyok kiválóbb — a népek küszöbön álló átváltozásáról elejtett néhány megjegyzésének szépségével.

Esküszöm önöknek, hogy valóban ő az a próféta, akinek megpróbáltatásos és dicsőségteljes küldetését a földre a Magasság maga határozta el.

— Ez könnyen meglehet — jegyezte meg Durtal nevetve — de ez a Paracletosról szóló elmélet, ha nem csalódom, a régi Montanus-féle tévtan, amelyet az Egyház formálisan kiátkozott.

— Igen, de minden attól függ, hogy értelmesezik a Szentlélek eljövételét — szolt közbe a harangozó, aki már visszakerült. — Ez Szent Ireneusnak, Szent Jusztinusnak, Scotus Erigenának, Amanry de Chartresnek, Szent Doucinenak és a csodálatraméltó misztikusnak, Joachim de Florenak ősi doktrínája. Ez volt az egész Középkor hite is és én beismerem, hogy engem egészen betölt, valósággal elbűvöl és kielégíti legforróbb óhajtasaimat is. Különböben pedig — kezdte újból, miközben leült és karját keresztbe tette — ha a harmadik országlás csak a képzelet világába tartoznék, micsoda vigasztalás maradhatna a keresztények számára a világ általános csődjével szemben, amelyet a keresztény szeretet kötelező erejénél fogva szintén nem szabad gyűlölnünk.

— Ezenkívül be kell vallanom azt is — tette hozzá Des-Hermies — hogy a Golgothán kiömlött vér dacára sem érzem magam személyemben megváltozva.

— Három országlás van — kezdte újra a csillagász lenyomkodva pipája hámját ujjával. — Az ótestamentumbéli országlás, az Atya, a félelem birodalma; az új testamentumbéli, vagyis a Fiúé, a megbocsátás országa. — És János evangéliumának országa, a Szentlélek birodalma, amely a Szabadulás és a Szeretet uralma lesz; — Ez a Múlt, a Jelen és a Jövő; a tél, a tavasz és a nyár; az egyik adta, amint Joachim de Flore mondja — a vetést, a másikat az aratást, a harmadik adja majd a gabonát. A Szentháromság két személye már megmutatta

magát az embereknek, következésképp meg kell jelennie a harmadiknak is.

— Igen, és a Biblia lapjai tele vannak ezzel, behatóan, kifejezetten, félremagyarázhatatlanul utalnak rá. Az összes próféták: Ézsaiás, Ezekiel, Dániel, Zakariás és Malakiás szóltak róla. Az apostolok cselekedeteinek története is nagyon világos ezt a pontot illetően. Űssék csak fel, mindjárt az első fejezetben a következő sorokat olvashatják: »Az a Jézus, aki töledek elválva az égbe emelkedett, ugyanugy el fog ismét jönni, amint az ég felhői közé felszállni láttátok.« Szent János is ezt hirdeti a Jelenések könyvében, amely tulajdonképpen Krisztus második eljövetelének evangéliuma: »Krisztus eljövend — mondja és ezer évig uralkodik a földön.« — Szent Pál nem elégszik meg eféle kinyilatkoztatásokkal. Timoteuszhoz írt levelében úgy idézi az Urat, »mint aki itélni fog elevenek és holtak fölött dicsőséges eljövetelének és uralmának napján.« A thesszalonikébeliekhez intézett második levelében így ír a Messiás eljöveteléről: »Jézus legyőzi az Antikrisztus megjelenésének erejével.« — Később megmagyarázza, hogy ez az Antikrisztus még nem jött el, következésképp Krisztusnak itt jószolt eljövetele alatt nem a Megváltónak azt a testtéválását érti, mely már Betlehemben történt születése alkalmával megvalósult. Szent Máté evangéliumában így válaszol Jézus Kaifásnak, aki azt kérdezte tőle, ha vajjon valóban ő-e a Krisztus, az Istennek fia?... »Te mondd, de én mondom neked, hogy nem sok idő múltán meglátjátok ülni az Ember Fiát az Isten erejének jobbján és eljönni az ég felhőiben.« — Egy másik versben pedig hozzáteszi az apostol: »Azért virrasztok, mert nem tudjátok sem a napot, sem az órát, mikor jön el az Ember Fia.«

És még nagyon sok más van, aminek szövegére mind ráakadnék, ha a szentírást fölteném. Nem, azt nem lehet elvitatni, hogy Krisztus dicsőséges országlásának

hívei egész biztossággal támaszkodhatnak sugalmazott helyekre és bizonyos főtételek alatt eretnekségtől való félelem nélkül tarthatják fenn ezt a tanításukat, amely Szent Jeromos tanúsága szerint a negyedik században általánosan bevett dogma volt: — Na de hátha megkóstolnók egy csöppet ezt a palack zellerkrémet, amelyet Durtal ur úgy dicsér.

Sűrű likőr volt ez, épp oly édes, mint az anizett, de még nőiesebb, még gyöngébb s ha beszürcsölte az ember ezt a lomha folyadékot, a nyelvtőnél enyhe zellerillat rémlett fel.

— Nem rossz! — kiáltott föl a csillagász — de nagyon gyöngé — s hogy élénkítse a hatását, jó csomó rumot töltött a poharába.

— Ha jól meggondoljuk — kezdte újra Durtal — a Miatyánk is céloz a harmadik uralomra e szavakkal: Jöjjön el a te országod!

— Persze — mondotta a harangozó.

— Látják — vetette közbe Gevingey — az eretnokség vádja elvitázhatatlan volna s egyben örültté és abszurdá válnék ez a hit, ha, mint egyes parakletisták teszik, lehetők tartanók a valóságos, földi megtestesülést is. Emlékeznek például a fareinizmusra, amely a XVIII. századtól kezdve Fareinben, Doubs egyik falujában dühöngött, ahová a Szent Medard-temető bezárása után a Párisból elűzött janzenizmus menekült. Itt egy Francois Bonjour nevű pap ismét megkezdte a mirakulisták keresztrefeszítéseit s azokat a delejes kísérleteket, amelyek Páris diakonus sirjának nyugalmaát megzavarják; azután egy aszszony elhitei ezzel a pappal, hogy teherbe esett Éliás prófétától, aki a Jelenések könyve szerint előfutárja lesz Krisztus utolsó eljövételének. A gyermek világra jön és utóbb egy másik is s ez állítólag maga a Paracletos. Ez a gyermek azután pamutkereskedő lett Párisban, Lajos

Fülöp uralkodása alatt ezredes volt a nemzetőrségben s mint jómodu ember halt meg 1866-ban. Boltos Paracletos volt ez, vállrojtos és aranygalléros Megváltó.

Valamint később, 1866-ban Vonorayben, egy Bochart nevű nő fünek-fának elmondja, hogy Jézus újból megtestesült benne, 1889-ben, valami David nevű jámbor őrült »Istenszava« címmel röpiratot ad ki Angersben, amelyben szerényen »a teremtő Szentlélek egyetlen Messiása« címet adományozza magának és arról is felvilágosít bennünket, hogy közmunkákat vállal s hogy egy méter tíz centiméter hosszú szőke szakála van. Utódjai még ma sem pusztultak ki; legutóbb egy Pierre Jean nevű mérnök járta be lovon a délvidéket s mindenfelé azt hirdette, hogy ő a Szentlélek; Párisban pedig a Pantheon-Courcelle-i vonal egyik omnibuszkalauza bizonykodik, hogy a Szentlélek testesült meg benne, valamelyik folyóiratnak egyik cikke pedig azt állítja, hogy egy Jhouney nevű költő személyében csillant meg a megváltás reménye; végül Amerikában időről-ídre asszonyok bukkannak fel, akik abban a hitben vannak, hogy Messiások és akik hiveket toborzanak az »új életreébredés felvilágosultjainak« sorába.

— Ez megdönti azoknak az elméletét — mondotta Carhaix — akik a teremtőt a teremtetett dolgokkal tévesztik össze. Isten teremtményeiben nyilatkozik meg; ő, a bennük lakozó legfőbb létföltétel, az eredet, a mozgás, létük egész alapja, amint Szent Pál mondja: de mégis különbözik az életüktől, a mozgásuktól, a lelküktől. Megvan a maga személyes Énje. »Ő az, aki van« — mondja Mózes.

— Krisztussal együtt a Szentlélek is benne fog lakozni a lények megdicsőülésében, Ő lesz a kutfő, amely átalakítja és megnemesíti őket; de ez még egyáltalában nem teszi szükségessé azt, hogy testté váljék. A Szentlélek az Atyától és Fiutól öröktől fogva származik, kiküldik, hogy

cselekedjék, de meg nem testesülhet; ennek az ellenkezőjét föltételezni, kész örület. Mert annyit jelent, mint beleesni a gnosztikusok és fratricelliánusok szakadárságába, novarai Dulcinnak és feleségének, Margit asszonynak tévedéseibe, Beccarelli abbé fajtalanságába, vagy a pármai Segarelli szörnyüségéibe, aki az alatt az ürügy alatt, hogy újra gyermekké lesz, mert így jobban jelképezheti a Paracletos egyszerű és gyermeteg szeretetét, pólyába csavartatta és dajka karjába tétette magát s a dajka megszojtatta, mielőtt a legaljasabb fertő mélyére süllyedt.

— De végeredményében — kezdte most Durtal — előttem egy csöppet sem világos ez a dolog. Ha jól érttem önt, a Szentlélek eláraszt bennünket s ezáltal gyakorol ránk hatást, elváltoztat bennünket s a lelkünket a passzív megtisztulás valamelyes nemével ujitja meg, hogy a teológusok nyelvén beszéljek.

— Igen, mind lelkünket, mind testünket meg kell tisztítania.

— Hogyan, a testünket?

— A Paracletos hatásának — kezdte most a csillagász — ki kell terjednie a fogamzás principiumára is; az isteni életnek meg kell szentelnie az érzékszerveket is, amelyeknek ettől kezdve csak kiválasztott lényeket szabad létrehozniok, amelyek tiszták az eredendő bűntől, olyan lényeket, amelyeket nem kell többé a megalázkodás kohójában kipróbálni, mint a Biblia mondja. Efélét tanított Vintras próféta is, ez a rendkívüli férfiú, aki tanulatlan ember létére, oly ünnepélyes és lángoló sorokat tudott írni. Halála után utóda, Johannes doktor folytatta és bővítette ki ezeket a feljegyzéseket.

— De hisz akkor a földi paradicsomról van szó! — kiáltott föl Des-Hermies.

— Igen, ez a Szabadság, a Jóság és a Szeretet országa.

— Lám, lám — folytatta Durtal — magam is egészen belegabalyodok már ezekbe a dolgokba. Egyrészt a Szentlélek eljövetelét hirdetik, másrészt Krisztus dicsőséges földreszállását. Egyesül egymással ez a két uralom vagy pedig követni fogja egymást?

— Nagyon jó különbséget tenni a Paracletos eljövelele és Krisztus győzedelmes visszatérése között — válaszolt Gevingey. — Az egyik megelőzi a másikat. Előbb ismét meg kell teremteni a harmadik hiposztazist, a Szeretet-től lángragyujtott társadalmat, hogy aztán Jézus, amint megígérte, alászálljon az ég felhői közül és uralkodjék a népek fölött, amelyek az ő képére és hasonlatosságára születtek ujja.

— És mi történik akkor a pápával?

— Ah! Éppen ez egyik legérdekesebb pontja a Johannita tannak. A Messiás első megjelenésétől számított idő, amint tudják, két szakaszra oszlik, a Megváltó feláldozásának és értünk való bűnhődésének időszakára, amelyben most élünk és egy másikra, amelyre most várunk, a minden földi szennytől megtisztult, a személyének minden imádatra méltó fényében lángoló Krisztus idejére. Ennél fogva más-más pápának kell lennie e két különböző időszakban; különben a Szentírás és az én horoszkópjaim is jelzik ezt a két egymástól független főpapságot.

A hittudománynak egyik sarktétele, hogy Szent Péter szelleme tovább él utódaiban. S tényleg a Szentlélek eláradásának pillanataig többé-kevésbé látható módon élni is fog bennük. Akkor azután, mint az Evangélium is hirdeti, Szent János, aki most egyidőre félreállott, megkezdí a szeretet művét s ezuttal az ő szelleme fog élni az új pápák lelkében.

— Nem tulságosan értem, mire lesz jó még pápa is, ha Krisztus saját személyében látható — jegyezte meg Des-Hermies.

Tényleg nincs is semmi létjogosultsága s csak abban a korszakban maradhat meg, amely arra van rendelve, hogy az isteni Paracletos lelke mindent elárasszon. Azon a napon, amelyen Krisztus a meteorok dicsőséges forgószelében megjelenik, megszűnik a római pontifikátus.

— Anélkül, hogy mélyebben belebocsátkoznám ezekbe a kérdésekbe, amelyekről évekig lehetne vitatkozni — szól Durtal — egyszerűen bámulom ennek az utópiának finomságát, amely el tudja képzelni, hogy az ember tökéletesedésre képes. — De nem, végeredményében az emberi kreatura önző, bűnös, alantas indulatokra született. Nézzenek csak kissé körül; szüntelen harc mindenfelé, cinikus és elvadult társadalom, a szegényeket és alázkodókat kikacagják és letiporják a felgazdagodott polgárok, a hájfejük. Mindenfelé a bűnösök és a közepszerűség diadalát látjuk s a politikai élet és nagybankok hülyéinek felmagasztalását. S azt hisszük, hogy lehet uszni ez ellen az ár ellen. Nem, soha, az emberiség semmit sem változott; lelke már a Genézis idejében gennyesedni kezdett, azóta sem gyulladtabb s még csak nem is büzhödtebb; bűneinek csak formája változott, a haladás csak a képmutatásban nyilvánkozik meg, ami körmönfontabbá teszi a bűnöket.

— Ez megint csak mellettem szól — válaszolta Carhaix. — Ha a társadalom olyan, amilyenek ön festi, akkor össze kell roppannia. Igen, én is azt hiszem, hogy teljesen rothadt, redvesek a csontjai és husa már oszlásnak indult, nem lehet többé sem meggyógyítani, sem feltámasztani. El kell tehát temetni és másnak kell születni helyébe. Ilyen csodát azonban csak Isten tehet.

— Nyilvánvaló — kezdte most Des-Hermies — ha föltesszük is, hogy a mai kor hitványsága csak átmeneti, letűnését csupán isteni beavatkozás útján lehet remélni, mert sem a szocializmus, sem a tudatlan és gyűlölködő munkások más ostobaságai nem fogják a lények alapter-

mészetét megváltoztatni s a népeket megreformálni. Ilyesminek a végbevitelére emberi erő nem elégséges.

— És a Johannes által várt idők közel vannak! — kiáltott fel Gevingey. — Emellett nagyon kézzel fogható bizonyítékok szólnak. Rajmundus Lullus kimutatta, hogy a régi világ alkonyát az Antikrisztus tanainak elterjedése fogja jelezni s ezeket a tanokat így határozza meg: A materializmus ez és a bűbájosság borzalmas feltámadása. Ez a jövődőlés azt hiszem egészen ráillik a mi korunkra. Másrészt, amint Szent Mátyás mondotta, a jó hír akkor válik valóra, ha a borzalmak teljessége magán a szent helyen is erőt vesz. És ma már valóban így áll a dolog. Látják ezt a félénk, szkeptikus, lagymatag pápát, ezt a szimonias és gyáva püspöki kart s ezt a joviális és elpuhult alsó papságot? Látják, mennyire hatalmába ejtette a szatanizmus és mondják meg, mondják meg, sülyedhet-e még mélyebbre az Egyház?

— De kifejezetten meg van ígérve, hogy el nem pusztulhat — és a harangozó az asztalra könyökölve, esdeklő hangon, égre emelt szemmel sóhajtott föl. — Miatyánk, jöjjön el a te országod.

— Későre jár az idő, már mehetnénk is — szólalt meg most Des-Hermies. Mialatt a kabátjukba bujtak, Carhaix megkérdezte Durtalt:

— Mit remél, ha nem hisz Krisztus visszatérésében?

— Nem remélek semmit.

— Akkor igazán nagyon sajnálom, ha semmi jobb jövőben nem hisz.

— Sajnos, abban a hitben vagyok, hogy a megvénült ég kimerült, összeroppanásra érett föld fölött lebeg. A harangozó égnek emelte karját és szomorúan rázta a fejét.

Mikor Gevingeytől a torony lábánál elváltak, Des-

Hermies, miután jóideig szótlanul mentek egymás mellett, így szólt:

— Egy cseppet sem lep meg téged, hogy mindazok az események, amelyekről ma este szó volt, kivétel nélkül Lyonban játszódtak le? — És mikor Durtal kérdően bámult rá, így folytatta:

— Én, látod, jól ismerem Lyont, az elmék oly gőzösek ott, mint a Rhone köde, amely reggelente a város utcáit ellepi. Pompásnak találja ezt a várost az az utas, aki a hosszú, egyenes utcákat, a gyepes térségeket, a nagy körutakat s a modern városok régi bünökért is vezeklő építési módját szereti, de Lyon egyuttal a miszticizmus menedéke is, valóságos kikötője a természetfölötti gondolatoknak és a kétséges jogoknak. Itt halt meg Vintras, akiben, úgy látszik, Éliás próféta lelke öltött ujra testet. Naundorffék utolsó hívei itt tartották magukat; itt még ma is nagyban járja az igézés, mert a Guilottiereben egy louisdorért bárkire rá lehet olvasatni. El ne felejtsd, hogy hiába hemzseg a radikálisoktól és anarchistáktól, egyidejűleg gazdag tárháza egy, hogy úgy mondjam, protestáns katolicizmusnak; vakbuzgó polgárasszony benyomását kelti ez a janzenista veretű város.

Lyon híres henteseiről, gesztenyéjéről és selyméről; de templomairól is. Magasba kapaszkodó, meredek utcái sűrűn be vannak hintve kápolnákkal és kolostorokkal és valamennyi fölött uralkodik a Notre-Dame de Fourviere-templom. Messziről egy XVIII. századbeli almáriomhoz hasonlít ez az épület, amely földöntve, lábbal áll az égnek; de belseje, amelyet még most fejeznek be, meglepő. — Meg kellene egyszer nézned. — Az asszír, román és gót stílusnak csodálatos keverékét fogod itt látni, valami egészen különös művet Bossannak, az egyetlen építőművésznek, aki az utolsó száz év alatt mégis csak képes volt formát adni egy dóm belsejének. A templom hajója

csak úgy ragyog a zománcból, az aranytól és bronztól; az oszlopokat angyal-szobrok szakítják meg, megtörve ünnepléses gráciájukkal a párhuzamos vonalak kimért, szigoru ritmusát (ázsiai barbár eredetű dolog ez), Gustav Moreau architektúrára emlékeztet, amelyek Heródiás-képén a háttérrel alkotják.

És a sok zarándokcsapat szünet nélkül egymást éri ott. Azért könyörögnek Miasszonyunkhoz, hogy jobban menjen az üzlet, esdekelve kérik, hogy új vevőket küldjön, új kolbász- és selyemvásárlókat. Dicsérik neki portékájukat, tanácsot kérnek tőle, hogy lehetne értékesíteni az állott élelmiszereket s mikép kellene tudni a tükrös bársonyon. A város kellős közepén a Szent Bonifác-templomban egy felhívásra akadtam, amelyben arra kérik a hiveket, hogy a szent hely iránt való kegyeletből ne osztogassanak alamizsnát a szegényeknek. Igazán nem is illett volna, ha az üzleti imákat a szűkölködők nevetséges panaszaival megzavarják.

— Igen — mondta Durtal — és ami szintén rendkívül különösen hat, az, hogy a demokrácia a szegényeknek leginkarnátusabb ellensége. A forradalom, amelynek tulajdonképpen oltalmába kellett volna vennie a szegénységet, a legborzalmasabb zsarnoknak mutatkozott vele szemben. Majd egyszer megmutatok neked egy rendeletet, amelyet a II. évben adtak ki, ez a rendelet nemcsak azokra szab büntetést, akik alamizsnáért nyújtják ki a kezüket, hanem azokra is, akik adnak.

— És állítólag, mégis ez az az orvosság, amely minden bajtól megszabadít — jegyezte meg Des-Hermies nevetve. És ujjával az óriási falragaszokra mutatott, amelyek Boulanger kérte a párisiakat, hogy szavazzanak rá a legközelebbi választáson.

Durtal vállalt vont:

— Bizony — mondotta — nagyon oda van ez a nép.

És talán igaza is van Carhaixnak és Gevingeynek, ha beismerik, hogy aligha akad olyan gyógyir, amely megmenthetné.

XXI.

Durtal elhatározta, hogy nem válaszol a levelekre, amelyeket Chantelouvené intézett hozzá. Szakitásuk óta az asszony mindennap küldött neki egy-egy lángoló levelet; de amint csakhamar észrevette, gyorsan ellankadtak ezek a menádüvöltések s panaszos nyögdécselésben, szemrehányásokban és könnyekben oldódtak fel. Az asszony hálátlansággal vádolta most Durtalt, szánta-bánta, amiért megengedte neki, hogy a szentségtörő szertartáson résztvegyen, hisz azért majd ott fönn ugyis számot kell adnia; aztán nem volt más kívánsága, csak hogy még egyszer láthassa; majd egy álló hétig hallgatott; s végre, miután Durtal hallgatása teljesen kimerítette, ő maga is hozzájárult a váláshoz utolsó levelében.

Miután gunyosan beismerte, hogy Durtalnak alapjában igaza van, hogy sem vérmérsékletük, sem lelkük nem illik egymáshoz, végül a következőket mondotta:

»Köszönöm a kedves kis szerelmet, amellyel megajándékozott; olyan kifogástalan és rendes volt, akár egy kottapapír, de az én izlésem más, az én szívem sokkal többre vágyik.«

— A szíve! — és Durtal nevetni kezdett. Azután folytatta:

»Nagyon megértem én, hogy magának sem hivatása, sem célja nem volt az én vágyaim betöltése, de legalább őszinte barátsággal tisztelhetett volna meg, amely lehetővé tette volna számomra, hogy asszonyi voltomat otthon hagyva, olykor-olykor esténként elbeszélgessek magával; ezt a dolgot, amely első tekintetre oly egyszerűnek látszik,

maga tette lehetetlenné. — Isten vele örökre. Számomra nem marad más hátra, minthogy újból frigyre lépjek a magánnyal, amelyhez hűtlen próbáltam lenni.«

— A magány, na és ez az atyás, tréfás külsejű, felszarvazott férj. Különben — kezdte ismét — alapjában ő most a legsajnálattaméltóbb, mostanában nyugodt estéket szereztem neki, mindig megszelidítve és kielégülten küldtem haza az asszonyát; ő élvezte fáradságom gyümölcsét, ez a sekrestyés. Oh, régen kiolvastam már én ezt álszenteskedő és hunyászkodó szeméből, valahányszor csak rámnézett.

Szóval ennek a kis regénynek vége: milyen jó dolog is a szívet ismét nyugdíjba küldeni. Az embernek nem okoznak szenvedést sem a szerelem rabláncai, sem a válás. Az bizonyos, hogy még mindig megmarad ez az átkozott agyam, amely időről-időre tüzet fog, de itt van a tűzörség is, amely egy pillanat alatt eloltja a tüzet.

Hajdanában, mikor még ifju, tüzes legény voltam, az orromnál fogva vezettek az asszonyok, most én vezetem őket az orruknál fogva. Ez az igazi szerep, öregem — mondotta kandurjának, amely fülét hegyezve hallgatta ezt a magánbeszédet. — Alapjában Gilles de Rais mégis csak érdekesebb, mint Chantelouvené; szerencsétlenségemre a hozzá való viszonyom is végére jár; még pár oldal és befejeztem a könyvet.

Na, szép dolog, itt jön ez a rémséges Rateau, hogy feldulja a házam táját.

És csakugyan a takarító lépett be, mentegetődzött, hogy elkésett, ledobta magáról ujjasát és kihívó tekintetet vetett a butorokra.

Aztán az ágynak rontott, mint valami birkozó, úgy nyalábolta át a matrácokat, az egyiket alsófogással kapta derékon, a magasba emelte, megcsóválta, azután ihálva egy oldaltaszitással az ág szélére lökte.

Durtal, kandurjától követve, a másik szobába ment át, de Rateau hirtelen abbahagyta a birkózást és utána sietett.

— Tudja az ur, mi történt velem? — hebegte siránkozó hangon.

— Nem.

— Rateauné asszonyság a faképnél hagyott.

— A faképnél hagyta? De hisz már legalább is hatvanesztendő.

Rateau az ég felé forgatta szemét:

— Megszökött egy másikkal.

E szavaknál Rateau csüggedten leejtette a derék-aljat.

— Az ördögbe, hát a feleségének még ebben a korban is olyan kívánságai vannak, amelyeket maga nem tud kielégíteni.

A takarító csak a fejét rázta és utoljára egészen ellentétes beismerést tett.

— Oh — mondotta Durtal, miközben jól megnézte ezt a vén gazfickót, akinek a padlások légvonatától s a pálinkától rezes volt az arca. — De ha már terhére van a férfi, miért szökött meg egy másikkal?

Rateau félig-meddig lenéző, félig-meddig szánakozó arcot vágott:

— Szegény tehetetlen az, szóval semmire sem való már, akit választott.

— Ne mondja!

— Az egész csak a kapuslakás szempontjából keletlen. A háziur nem tart nőtlenséget.

— Uristen! Micsoda szerencsés véletlen! — gondolta magában Durtal. — Éppen hozzád akartam menni — mondta Des-Hermiesnek, aki, miután látta, hogy Rateau a kulcsot benne hagyta az ajtóban, belépett a szobába.

— Helyes, a lakásod még úgy sincs rendben, hát

csak szállj le, mint valami Isten a porfelhők közül és jöjj hozzám.

Az uton elbeszélte Durtal barátjának a takarítója családi balvégzetét.

— Oh! — jegyezte meg Des-Hermies — milyen boldognak érezné magát nem egy asszony, ha ez a hevesvérű aggastyán kötné be a fejét. De nézd csak, milyen izléstelenség — folytatta aztán a házfalakra mutatva, melyeket egész elborítottak a falragaszok.

Valóságos plakátáradat volt ez. Színes papirokon, vastag, öreg betűkkel, mindenfelé csak a Boulanger és a Jacques nevét lehetett olvasni.

— No, vasárnap majd csak vége lesz már, hála-istennek.

— Igazán, csak egy mód van rá — folytatta Des-Hermies — hogy ennek a bennünket környező kornak iszonyától megmeneküljünk s ez a mód az, hogy egyáltalán nem szabad többé magasabb nézőpontra emelkedni s mindig meg kell őriznünk a szerénység alázatos tartását. És akkor, ha az ember állandóan csak a gyalogjárókat nézi, megpillantja majd a Poll-féle elektromos-társaság plakettjeit. Titokzatos jelek tömege, egész alchimista címer domborodik ki ezeken a kerek lapokon, kerekék, bűvös körök, bizarr varázsjelek napokkal, kalapácsokkal és horgonyokkal, ha ezt látja az ember, a szó szoros értelmében azt képzelheti, hogy a Középkorban él.

— Igen, de hogy a rettenetes tömeg másfelé ne terelje figyelmünket, ellenzőt kellene viselnünk a szemünkön, akár a lovaknak és elől a homlokon aféle ernyős sapkát, amelyet most a diákok és katonatisztek viselnek.

Des-Hermies fölsóhajtott:

— Sétálj be — mondotta és kitérta az ajtót; de ültek két karosszékbe és cigarettára gyújtottak.

— Még mindig nem tudok napirendre térni afölött a beszélgetés fölött, amelyet tegnap este Carhaix-val és Gevingey-vel folytattunk — kezdte nevetve Durtal. — Ez a Johannes doktor nagyon különös ember lehet. Nem tudom kivenni a fejemből. Mondd, hiszel te csodálatos gyógyításaiban?

— Akkor ismerkedtem meg vele, mikor még a párisi klérus tagja volt és éppen egy ilyen gyógyítása révén, amelyet — ezt be kell ismernem — nem tudtam megérteni.

Anyám szobaasszonyának volt egy nagyobbacska lánya, aki kezére és lábára béna volt, mellében sipolt a halál, fáj mindene és felsikoltott kinjában, hacsak hozzáérték. Ez az állapot hirtelen következett be egy éjszaka, de senki nem tudta, mi idézhette elő; már közel két éve volt ebben az állapotban. Lyon kórházaiból, mint gyógyíthatatlan távozott; mikor Párisba érkezett, a Salpetriereben kezelte magát, de otthagyta ezt a kórházat is, anélkül, hogy bárkinek sejtelve is lett volna valaha róla, mi baja van és anélkül, hogy egyetlenszer is csillapította volna szenvedéseit. Egy szép napon említést tett nekem erről a Johannes nevű papról; ez állítólag már meggyógyított olyanokat, akik ugyanabban a betegségben szenvedtek, mint ő. Én egy szót sem hittem az egészből, de tekintve, hogy a pap pénzt nem fogadott el, nem igyekeztem őket lebeszélni, hogy fel ne keressék, sőt csupa kíváncsiságból még el is kísértem a leányt, mikor a doktorhoz ment.

Itt egy székre ültették le és ez a kis, életre való fürge pap megfogta a kezét. Egymásután három drágakövet tett rá, aztán nyugodtan így szólt hozzá: »Kisasszony, önt megbabonázta valamelyik rokona, annak az áldozata.«

Majdnem elnevettem magamat.

»Emlékezzék csak — kezdte ismét — két évvel ezelőtt, mikor megbénult, valami civódásának kellett lennie egyik férfi- vagy nőrokonával.«

Ez igaz is volt. A szegény Máriát igazságtalanul megvádolta egyik nagynénje, hogy ellopott tőle egy öröklött zsebórát és esküdözött, hogy bosszut áll rajta.

»Lyonban maradt a nagynénje?»

A leány igennel válaszolt.

»Akkor nem csodálkozom — folytatta a pap — Lyonban nagyon sok a nép közt az igéző, akik értik az arrafelé igen elterjett bűbajos mesterséget, de legyen nyugodt, ennek a népségnek nincs valami nagy hatalma. Ezek csak játszanak ezzel a művészettel, mint a gyermek; ön pedig kisasszony meg akar gyógyulni, ugy-e?»

És miután a leány igent mondott, szép szeliden így szólt hozzá: »Nos, hát ez elég is, most elmehet.«

Meg sem érintette, nem irt neki semmi gyógyszert. Én azzal a szent meggyőződéssel távoztam, hogy ez a kuruzsló vagy tréfál, vagy bolond, de mikor három nap múlva a karok mozogni kezdtek, a fájdalmak elmultak és egy hét leforgása alatt a lányka már járni is tudott, a tényeknek mégis hitelt kellett adnom; felkerekedtem, hogy újra meglátogatom ezt a csodatevőt, megtaláltam rá a helyes utat-módot, hogy adott pillanatban szolgálatot tehessek neki, így kezdődött az összeköttetésünk.

— Csak egy rövid kérdést; mégis milyen eszközökkel szokott hatást gyakorolni?

— Akár az arsi pap, ő is imával kezdi; azután az égi seregeket hívja segítségül, megtöri a bűbajos köröket és elüzi a gonosz szellemeket, a saját kifejezése szerint »osztályozza« őket. Tudom, hogy ez az egész dolog megzavarja az embert és kartársaim rendesen fölényes arccal mosolyognak, ha ennek a papnak hatalmáról beszélnek előttük, vagy pedig értékes magyarázatokkal szolgálnak nekem, amelyeket azért találtak ki, hogy a Krisztus vagy a szent Szűz által eszközölt csodás gyógyítások titkát megfejtsek. A magyarázatok jórészt abban merülnek ki, hogy

a beteg képzelőtehetségére kell hatni s szuggerálni kell neki a gyógyulásra való akaratot, bebeszélni neki, hogy egészséges, szóval valami módon ébren hipnotizálni, hogy ez által az összezsugorodott láb ismét kiegyenesedjék, a sebek eltűnjenek, a sörvadásosak tüdeje elmeszesedjék, a rákos daganganatok ártalmatlan kis szemölcsökké váljanak s a vakok tisztán lássanak. Mindössze ennyire tudtak rájönni, hogy bizonyos gyógyulások természetfölötti voltát letagad hassák. Az ember önkéntelenül is megkérdi tőlük, mért nem használják szintén ezt a módszert, ha olyan egyszerű.

— De ugy gondolom, tettek is vele kísérletet.

— Igen, egyes bajoknál. Én magam is résztvettem azokon a kísérleteken, amelyekkel Luys doktor próbálkozott meg. Érdekes dolog. Volt a Charitéban egy mindkét lábára béna kisleány. Elaltatták és megparancsolták neki, hogy álljon fel; a kisleány hasztalan erőlködött. Azután két asszisztens próbálta támogatni, de ujra sajgó fájdalommal roskadt le béna lábára. Azt hiszem, mondanom sem kell, hogy egyáltalában nem tudott járni s miután pár lépésnyire vonszolták így, ismét lefektették és egyáltalában semmi eredményt sem értek el nála.

— De mondd csak, ugy-e Johannes doktor sem gyógyít meg kivétel nélkül minden embert, akinek valami baja van.

— Nem, csak olyan betegségekkel foglalkozik, amelyek rontásból származnak. Kijelenti, hogy a többi betegségekkel nem bír, ez az orvosok mestersége. Ő a szatanista bajok specialistája; leginkább a lelki betegeket kezeli, akik szerinte nagyrészt megbabonáztak, szellemektől megszállottak s ezért irtóznak az álomtól és a hideg tustól.

— És mit művel azokkal a drágakövekkel, amelyekről említést tettél nekem?

— Mielőtt felelnék neked erre, előbb tisztáznom kell előtted ezeknek a köveknek értelmét és erejét. Nem

mondok előtted ujat, ha utalok rá, hogy Arisztotelesz, Plinius s a pogány kor minden tudósa gyógyító hatalmat és isteni erőket tulajdonított nekik. Szerintök az achát és a karneol felvidit, a topáz megvigasztal, a jaspis kigyógyít a bágyadtságból, a jácintkő elveszi az álmatlanságot, a türkiz meggyógyítja vagy megakadályozza az erők elvesztését és az ametiszt legyőzi a mámort.

A katolikus szimbolizmus szintén hasznát vette a drágaköveknek és a maga részéről a keresztény erények jelképeit látta bennük. Itt a zafir a lélek szárnyalását jelképezi, a kalcedon a keresztény szeretetet, az onyx az őszinteséget, a berill a teológiai tudomány jelképe, a jácint az alázatosságé; a rubin pedig lecsillapítja a haragot és a smaragd megingathatatlaná szilárdítja a hitet.

Aztán a bűbájosság.... és Des-Hermies fölemelkedett és egy egészen picike kötetet vett elő a könyvtárából; úgy volt ez bekötve, akár valami imádságos könyv. Durtal megnézte a címét.

Az első lapon ez volt olvasható: Az természetes Mágia vagyis az természetben rejtezkedő titkok és tsudák; négy könyvbe foglalta a neapoliszi Porta Keresztelő János. Alul pedig: Párisban, Bonfaus Miklósnál a Szent Miklós-hoz címzett könyvesboltban. Miasszonyunk Uj-utcája 1584.

Aztán — folytatta Des-Hermies végiglapozva a régi könyvet — a természetes mágia, azaz tulajdonképen az akkori idő természetes gyógymódja ismét újabb jelentőséget kölcsönözi a drágaköveknek; hallgass csak ide:

Miután egekig feldicsért egy Alektorius nevű ismeretlen drágakövet, mely birtokosát legyőzhetetlenné teszi, ha azon melegében veszik ki egy négy év óta herélt kakas gyomrából, vagy egy tyuk begyéből, a következőkre ktkat ki Porta bennünket: a kalcedon pörnyéréshez segít, a komalin csillapítja a vérzést és »igen nagy hasznukra vágyon a tisztulós asszonyoknak«; a jácintkő megóv a

villámütéstől és távoltartja a járványokat s a mérgeket; a topáz megfékezi a holdkórosokat; a türkiz jó a buskomorság ellen és segít a negyednapos hideglelésen s a szivbajon. Végül kijelenti, hogy a zafir megvédi a félelemtől s megőrzi a tagok erejét, továbbá, hogy a smaragd, ha a nyakon hordják, megvédi a szédülés ellen és megreped, ha az, aki viseli, elveszti ártatlanságát.

Láthatod, hogy az ókor, a kereszténység és a XVI. század tudománya nincs éppen ugyanazon a véleményen az egyes kövek különös jótulajdonságát illetően; sőt csaknem mindenütt különböznek ezek a többé-kevésbé mulatságos jelképes értelmeik.

Johannes doktor átbuvárokodta ezeket a tanokat; egy részt megtartott, egy másik részt pedig elvetett belőlük és végül a maga részéről is egész sereg új jelképes erőt állapított meg, szerinte is, a mámort gyógyítja az ametiszt, de a lelki mámort, a kevélységet, a rubin gátat vet az érzéki elragadtatásnak, a berill megszilárdítja az akaratot és a zafir Istenhez emeli a gondolatokat.

Abban a meggyőződésben van, hogy minden kő valamely betegséggel vagy a bűn egy-egy fajtájával van titkos rokonságban és föltételezi, hogy mihelyt eljutottak odáig, hogy vegyi úton tudják a drágakövek leghatékonyabb alkatrészeit kivonni, nemcsak az ellenszere lesz meg minden betegségnek, hanem az óvszer is ellene. Abban a reményben, hogy ez az álom, amely kissé egyszerűnek látszik, valóra válhat és hogy a kövek természetével ismerős gyógyszereszközök tönkresilányítják a mai orvostudományt, drágakövek segítségével szokta a megbabonázottak diagnózisát megállapítani.

— De hogyan?

— Abból a föltevésből indul ki, hogy ha jezt vagy amazt a drágakövet a megbabonázottnak a kezére vagy beteg részére teszik, az ujjával megérinti a kőből szétáramló

kisugárzást s ebből megfejti a betegség természetét. Erre vonatkozólag elbeszélte nekem, hogy egy alkalommal előtte teljesen ismeretlen hölgy lépett be hozzá, aki gyermekkorától gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Egyetlen egy pontos feleletet sem tudott belőle kicsikarni. Rontásnak egyáltalában semmi nyomát nem tudta fölfedezni; miután köveinek már csaknem egész sorával hasztalanul kísérletezett, egy lapis lazulit vett elő; amely szerintő a vérfertőzés kémlelőszere; a hölgy kezére tette a követ és nyomban érezte a hatást.

»Az ön betegségé — mondotta — vérfertőzés következménye.«

»De én nem azért jöttem ide — felelt az asszony — hogy gyónjak.«

Végül azonban mégis beismerte, hogy az apja még serdületlen korában megbecstelenítette. Mindez rendellenes dolog és ellentétben van minden belénk gyökeresedett világszemlélettel; de az ember mégis kénytelen számolni azzal a letagadhatatlan ténnyel, hogy ez a pap olyan betegeket gyógyít meg, akiket mi orvosok elveszetteknek tartunk.

— Ugy, hogy az egyetlen párisi asztrológus, a bámulatraméltó Gevingey, szintén elpusztult volna az ő segítségével nélkül. De akárhogymint van is a dolog, mondd csak, ki van ennek az embernek mind a négy kereke? Hogy az ördögben történhetett az, hogy Eugenia császárné horoszkópokat rendelt nála?

— Hiszen már elmondtam neked. A császárság idejében nagyon élénken foglalkoztak a Tuillériákban bűbajoskodással. Az amerikai Homet olyan tiszteletben tartották ott, akár egy istent és spiritiszta szeanszokon kívül, az alvilági szellemeket is idézni szokták az udvarnál. Ez a dolog egy napon meglehetősen balul ütött ki. Valamelyik marquis arra kérte Homet, hadd lássa viszont halott feleléségét; Home odavezette az egyik szobában az ágyhoz

és magára hagyta. Mi döbbsenhetette meg ott annyira a marquist? Miféle rémületes árnyak, micsoda siri Ligeiák kelhettek ott életre? Annyi bizonyos, hogy a szerencsétlent holtan találták az ágy lábánál; szélhűdés ölte meg. A történetet nemrégiben közölte a Figaro megdönthetetlen hitelességű adatok alapján.

Oh, a sirontuli dolgokkal nem szabad játszani s nem nagyon tanácsos tulságosan mereven tagadni a Gonosz Szellemeinek létét. Ismertem valamikor egy gazdag agglegényt, aki egészen belemerült a titkos tudományokba. Elnöke lett egy párisi teozófus társaságnak s az »Izisz« gyűjteményben kis könyvet is irt az ezoterikus tanokról. De nem akart megelégedni azzal, hogy tulajdonkép teljesen tudatlan maradjon e téren, mint a Péladanok és Papusok, ezért Skóciába ment, ahol tudvalevőleg dühöng a szatanizmus. Egy embert keresett fel ott, aki pénzért bevezette a szatanista arkánumokba és próbát is tett vele. Vajjon látta-e azt, akit Bulwer a Zanoniban »a titkos küszöb őrének« nevez? Én nem tudom, de az bebizonyított tény, hogy rémületében elájult s kimerülten, csaknem félholtan tért vissza Franciaországba.

— Az ördögbe — jegyezte meg Durtal. — Ez a mesterség sem tulságosan rózsás; de mondd csak, ha már valaki erre adta a fejét, csupán a Gonosz Szellemeit idézheti?

— Hát el tudod képzelni, hogy az angyalok, akik itt a földön csak a szenteknek engedelmeskednek, majd az első jöttment parancsszavára fognak hallgatni.

— De végre is a Fényesség Szellemei és a Sötétség Árnyai közt mégis kell valami középutnak lennie, lehetnek szellemek, akik sem nem égiek, sem nem földiek, hanem valamikép a középben állók, amilyenek például azok, akik a leglaposabb ostobaságokkal érnek el sikereket a spiritiszta szeanszokon.

Egy pap beszélt el nekem valamelyik este, hogy a közönyös és pártatlan szellemek láthatatlan, de azért földi vidéken tartózkodnak, aféle hely ez, mint egy kis sziget, amelyet a jó szellemek és gonosz lelkek minden oldalról körülvesznek. Azonban egyre jobban szorongatják őket, míg végre beleolvadnak az egyik vagy a másik táborba. Ennélfogva az okkultisták, akiknek természetesen nem áll hatalmukban, hogy angyalokat hívjanak magukhoz, végeredményében a Gonosz Szellemeit csalják elő, mikor ezeket az árnyakat idézik és akár akarják, akár nem, öntudatlanul is belesznek a szatanizmus karjaiba. Alapjában véve egy adott pillanatban itt kell végződnie minden spiritizmusnak.

— Igen, és ha elfogadjuk ezt az ízléstelen föltevést, hogy egy ostoba médium képes föltámasztani a halottakat, akkor annál inkább beismerhetjük azt, hogy a Sátán keze van benne ezekben a mesterkedésekben.

— Kétségtelenül ocsmányság a spiritizmus, akármilyen oldalról nézzük is.

— Tehát te nem hiszel a theurgiában, a fehér mágiában?

— Nem, ez szemfényvesztés, aféle csillogó máz, amely a Rózsá-Keresztéseknek s más ilyen társaságoknak jó, hogy elrejtsek mögöttes a fekete mágia terén üzött visszasztító kísérleteiket. Senkisémmé meri beismerni, hogy a Sátánnak hódol; de hát tulajdonképpen mi más volna a tartalma a fehér mágiának, a választékos kifejezések ellenére, amelyekkel az álszentelkedők és a senkiháziak füzerezni szokták. Mit gondolsz, hová vezethet ez? Különben az Egyház, amelyet ezek a társulatok megtéveszteni nem tudnak, egyformán átokkal sujtja mind az egyik, mind a másik mágiát.

— Bizony — mondta Durtal szivarra gyujtva, miután jódarabig hallgatott — sokkal kellemesebb erről be-

szélgetni, mint politikáról vagy árfolyamokról. Hanem mi-csoda összevisszaság! Mit higyen már most az ember? E tanok egy része teljes örültség, más részük pedig oly titokzatos, hogy valósággal a szatanizmus elismerésére készítet. Bizony kissé kemény dió ez, amellet azonban mégsem tűnik fel egészen valószínűtlennek; de akkor, ha az ember következetes akar maradni önmagához, hinnie kell a katolicizmusban is és ez esetben nem marad más hátra, mint az imádság, mert hiszen, ha már vallásról van szó, sem a buddhizmus, sem a többi hasonló vallások nem eléggé rátermettek arra, hogy Krisztus vallásával a versenyt felvehessék.

— Nos, hát légy hívő.

— Nem tudok hinni. A vallásban egész sereg dogma van, amely elriaszt és amely ellen fellázadok.

— Ebben a dologban ugyan én sem érzem magam éppen valami rendkívül biztosnak — folytatta Des-Hermies. — És mégis vannak pillanatok, mikor úgy érzem, csaknem arra kerül már a sor, hogy hívő legyek. Azt mindenesetre bebizonyított ténynek tekintem, hogy természetfölötti dolgok léteznek akár a kereszténység keretén belül, akár azon kívül. Ezt letagadni annyi volna, mint tényeket tagadni, annyi volna, mint a materializmus szennyes vályujánál, vagy a szabadgondolkodók bamba lajtjánál fetrengni.

— Nekem azonban nagyon kellemetlen ez az ide-oda ingadozás. Oh, hogy irigylem Carhaix-t erős hitéért.

— Nem vagy éppen válogatós — válaszolt Des-Hermies — de tény, hogy az élet hullámai a valláson törnek meg; ez az egyetlen védőgát, amely mögött a hajótörött ember békés révpartot érhet.

XXII.

— Szeretik ezt? — kérdezte Carhaixné. — Hogy egy kis változatosság legyen, már tegnap megfőztem a marhahúst és eltettem mára s ma este csipdelt leves lesz, utána hideg hus salátával, egy kis füstölt heringgel és zellerrel, finom burgonyapüré sajttal, meg egy kis csemege. Aztán majd megköstölják az új almabort, amelyet most kaptunk.

— Ej, ej! — kiáltott fel Des-Hermies és Durtal, akik egy pohárka pálinkát hajtottak fel, míg az estebédre vártak — tudja Carhaixné, hogy a maga konyhája valósággal a torkosság és ingyenség bünére visz; ha ez csak egy kicsit így tart még tovább, kezdünk már egészen nagyevőkké és gödényekké válni.

— Ugyan ne tréfáljon. De milyen kellemetlen, hogy Lajos még nem jön.

— Valaki most mászik fel — szólott Durtal, aki lépéseket hallott a lépcsőkön csikordulni.

— Nem, ez egyáltalában nem ő — mondta az aszszony, miközben ajtót nyitott. — Ez Gevingey ur.

Tényleg az asztrológus lépett be, kék utazókabátjában, fején széles puha kalapjával; úgy köszönt, mint a szindarabokban szokás, a jelenlévők ujjait durva mancsain levő drágaköves gyűrűihez szorította s a harangozó után tudakozódott.

— Az ácsmesternél van, a tölgyfalábak, amelyek a nagy harangokat tartják, meghasadtak és Lajos fél, hogy esetleg leszakadnak.

— Mi az ördög?

— Van valami ujság a választásról? — kérdezte Gevingey; azzal pipát vett elő és bele-belefújt.

— Nem, ebben a negyedben csak úgy este tíz óra felé tudják meg a szavazás eredményét. Különben az ered-

mény nem kétséges; Páris elveszti a fejét és a tábornoknak könnyű dolga lesz, az bizonyos.

Egy középkori közmondás azt tartja, hogy mikor a bab virágozik, akkor a legtöbb a bolond. És a mostani különben is hitvány egy korszak.

Carhaix lépett be, bocsánatot kért, hogy megkésett s mialatt a felesége a levest behozta, papucsot húzott s felelgetett barátai kérdésére.

— Igen, a nedvesség szétmarta a vaspántokat és elkorhasztotta a fát. A gerendák kezdenek meghajolni, lépp ideje, hogy az ács közbelépjen; utoljára megígérte nekem, hogy holnap reggel biztosan itt lesz a legényeivel. No, akárhogymint van is, örülök már, csak hogy egyszer itt-hon vagyok. Az utcákon megszedülök mindentől, egész tompult leszek, bizonytalan, mint aki ivott; igazán csak a toronyban érzem jól magam és itt ebben a szobában. — Megállj csak feleség! bízd ezt rám — s fogta a zellersalátát, a füstölt heringet s a marhahúst, hogy körülhordja.

— Micsoda finom illat — szólt Durtal besziva a füstölt hering átható szagát. — Milyen érdekes dolgokat szuggerál nekem ez az illat; egy hatalmas kürtő képét idézi fel előttem, amelyben vígan pattognak a boróka-fenyő-galyak, valami földszintes házban, amelynek kapuja nagy kikötőre nyílik. És olyan, mintha e füstös arany s e száraz rozsdaszínek körül kátrány és sós tengerifű párázata terjengne. Pompás! — kiáltott fel, megízlelve a salátát.

— Na, ilyet máskor is kaphat, Durtal ur, magát nem nagyon nehéz kielégíteni — szólt Carhaixné.

— Bizony — jegyezte meg a férje mosolyogva — a testet nem nehéz kielégíteni, hanem a lelket, ha meggon-dolom, milyen vigasztalan aforizmákat hallottunk tőle tegnap este. De majd imádkozunk, hogy az Ur világítsa meg

elméjét. Megállj csak — mondta hirtelen a feleségének — majd Szent Nolaszkuszt és Szent Teodult fogjuk segítségül hívni. Ezeket a szenteket mindig harangggal ábrázolják, hát egy kicsit a mesterségünkhöz tartoznak; bizonyára nem fognak sajnálni egy kis közbenjárást olyan embertől, aki tiszteletben tartja őket és szent jelvényeiket.

— Na, hatalmas csodákra volna szükség, hogy Durtalt meg lehessen győzni — jegyezte meg Des-Hermies.

— De a harangokkal történtek már ilyen csodák — szólt közbe a csillagász. — Már nem emlékszem, hol olvastam, hogy abban a pillanatban, mikor madridi Szent Izidor meghalt, az angyalok huzták meg a lélekharangot.

— És még hány ilyen csoda van! — kiáltott fel a harangozó — a harangok egészen maguktól szóltak, mikor Szent Szigisbert Placidusz vértanu holtteste fölött a *de profundis*z énekelte; és midőn a gyilkosok Szent Ennemondnak, Lyon püspökének holttestét evezőtlen és vitorlátlan csónakba dobták, akkor is megszólaltak, pedig senki sem huzta őket és szakadatlanul zúgtak, míg a hajó, amelyet lefelé sodort a Szajna vize, tovauszott.

— Tudja mire gondolok? — mondta most Des-Hermies Carhaixra pillantva. — Azt gondolom, hogy magának kompendium jellegű gyűjteményt kellene összeállítania a szentek életéből, vagy nagy foliókötetet készíteni a címerek jelentőségéről.

— Ugyan miért?

— Hát mert maga, hála Istennek, oly távol él a saját korától s oly buzgó azokban a dolgokban, amelyeket ez a kor nem ismer, vagy megvet, hogy ez csak lelkesíthetné. Maga barátom az az ember, akit soha sem fognak megérteni a jövő nemzedékek. Szent áhitattal huzni a harangokat s közben odaadással merülni el a feudális művészetekkel való foglalkozásban vagy régi szerzetesek módjára dolgozni a szentek életén, ez valami tökéletes

volna, — Páristól annyira távoleső, oly mélységekben elmerült dolgok között s oly távoli, rég letűnt időkben gyökeredző.

— Sajnos — szólt Carhaix — én csak aféle szegény, tudatlan ember vagyok, de van abból a fajtából is, amelyről ön álmodozik, Svájcban, úgy tudom, évek óta gyűjtögeti valamelyik harangozó heraldikai feljegyzéseit. Azonban azt is jó volna tudni, nem árt-e ezek közül a foglalkozások közül az egyik a másiknak.

— Hát a csillagjósolás mestersége! Nem gondolják, hogy az még rosszabb hirbe keveredett, még jobban diatját multa — szólt bánatosan Gevingey.

— Nos, és hogy ízlik az almaborunk? — kérdezte Carhaixné. — Kicsit még nyers, mi?

— Nem, egy kissé legényes íze van, de itatja magát — válaszolt Durtal.

— Kedvesem, szolgálj fel a pürét és rám ne várjatok. Már úgy is eléggé feltartottam önöket a késedelmemmel és az estharangszó ideje közeledik. Ne törődjenek velem, csak egyenek nyugodtan, ha majd lejövök, utólérem én is a társaságot.

És miközben a férje lámpát gyújtott és kiment a szobából, Carhaixné valami kuglófformát hozott be egy tálon, aminek barna, cukros glazurtól foltos és aranyosra pirult héja volt.

— Oh, oh — álmélkodott Gevingey — hiszen ez nem is krumplipüré.

— De igen, csak megpirítottuk a tetejét a kemencében; kóstolják csak, megadtam neki mindent, amit csak kell, azt hiszem, jó lesz.

Valóban izletes volt és meg is dicsérték; aztán elhallgattak, mert lehetetlenség volt egymást megérteniök. Ez este erősebben és tisztábban csengett a harang. Durtal megpróbálta elemezni ezt a harsogást, amelynek hul-

lámái ide-oda ringatták a szobát. A zengésnek valóságos apálya és dagálya hullámzott ebben a hangtömegben; először iszonyatos ütest mért a nyelv a harang ércpalástjára, azután szétmorzsolódtak a hangok s finom porrá perdülve széles körben szóródtak szerte, végül visszacsapott a nyelv az ércfal másik oldalára s ez az új ütés ismét újabb zengő hullámokat csalt elő az ércpalástból s szétgyöngyözte és szerte hullogatva lóditotta vissza a toronyba.

Azután csendesebbek lettek az ütések, már nem haltszott semmi, csak valami távolodó hullámkerék bongó dübörgése, pár hangcsöpp perdült le még foszlón, lassan és Carhaix ismét belépett.

— Milyen különös idők — mondta elgondolkozva Gevingey — az emberek nem hisznek már semmiben, 'de felülnek mindennek. Minden reggel egy-egy új tudományt találnak fel; most például a pedagógusok parlagi tudománya jutott uralomra. És senki nem olvassa 'ma már azt a bámulatraméltó Paracelsust, aki mindenre rájött, aki mindent megteremtett. Próbálja 'ma valaki elmondani valamelyik tudományos kongresszuson, hogy ennek a nagy mesternek a tanítása szerint az élet csak egy csöppje a csillagok életerejének, hogy minden érzékünk titkos összeköttetésben van valamelyik bolygóval és az égi testek befolyása alatt áll s hogy következésképp mi az isteni szférák leszármazottai vagyunk, próbálja csak nekik azt mondani valaki — ami különben tapasztalati tény — hogy a Szaturnusz jegye alatt született ember buskomorságra hajló, zárkózott, hallgatóg és magányszerető s amellett szegény és hiu, hogy ez a lomha, égi pályáján lassan mozgó csillag, már születésünk pillanatában hajlamossá tesz a babonaságra és alattomoságra, hogy ez kórmanyozza az epilepsziát, a vérfolyást és a leprát s hogy sajnos, valóságos nagyszállítója a kórházaknak és a fegyházaknak; akkor a szeme közé fognak nevetni s egy-

szerűen vállat vonnak ezek a felesküdt szamarak, ezek a dicsőséges betűragók.

— Igen, — jegyezte meg Des-Hermies — Paracelsus egyike volt a titkos orvosi tudományok legrendkívülibb művelőinek. Ismerte a vérnek ma már rég feledésbe ment rejtelseit s a fénynek még ismeretlen gyógyító hatását. Miután, akár csak a kabbalisták, azt a hitet vallotta, hogy az emberi lény három részből van alkotva; anyagi testből, lélekből és az egészet beburkoló szellemből, amelyet asztrálestnek is hívnak, főképen ezzel az utóbbival törődött leginkább s a külső testi hüvelyre részben megmagyarázhatatlan, részben ma már feledésbe ment procedurákkal igyekezett hatást gyakorolni. A sebeket például úgy kezelte, hogy nem a szöveteket gyógyította, hanem a sebből kifolyó vért. Azt állítják, hogy egyes betegséget meg is gyógyított.

— Ami az asztrológiában való jártasságának köszönhető — szólt Gevingey.

— De ha a csillagzatok befolyásának tanulmányozása ennyire szükséges — szólt Durtal — miért nem tesz szert tanítványokra?

— Tanítványokra? Ugyan, hát hol vennék olyan boldokat, akik ráadnák a fejüket, hogy minden kereset és hírnév reménye nélkül husz évig dolgozzanak. Mert, hogy valaki egy horoszkópot felállithasson, elsőrangú csillagásznak kell lennie, a kisujjában kell lenni a mennyiségtannak is s elengedhetetlen, hogy évekig ünyölődjék a középkori mesterek homályos latinságával. No és végül hivatásának és hitének is kell lennié s ez ma már kivezett az emberekből.

— Így van ez a harangozóknál is — kezdte ismét Gevingey — azon a napon, midőn a Középkor nagy tudományai ennek a hitetlen népnek rendszeres és ellenséges közönyébe fulladtak, vége volt az igazi francia

léleknek is. És számunkra már nem maradt más hátra, mint hogy keresztbefont karral hallgassuk egy olyan társadalom izléstelen ajánlatait, mely felváltva, hol vihog, hol szitkozódik.

— Csak nem kell ugy kétségbeesni, lesz még ez jobban is — mondta Carhaix anyó békitető hangon és mielőtt visszavonult volna, minden vendégének kezet nyújtott.

— A nép — szólt Des-Hermies vizet öntve a kávéfőzőbe, — ahelyett, hogy javult volna, évszázadról évszázadra romlottabb, hitványabb és ostobább lett. Emlékezzenek csak vissza Páris ostromára, a kommunre, az esztelen vérengzésekre, a lármás és oktalan gyűlölködésre, egy rosszul táplált, ittas és fegyverekhez jutott tömeg tomboló tébolyára. — Hogy lehet ezt a Középkor gyermeki lelkű, irgalmas szívű népéhez hasonlítani? Beszélj csak el Durtal, hogy viselkedett a nép, midőn Gilles de Raist a máglyára vitték.

— Igen, igen, mondja el ezt nekünk — kérte Carhaix is, aki nagy szemével egész belerévült pipája füstjébe.

— Nos, tehát azt tudják, hogy Rais marsallt rémséges gonosztettei miatt akasztásra és elevenen való megégetésre ítélték. Mikor az ítélet kihirdetése után börtönébe visszakísérték, még egy utolsó kérelmet intézett Jean de Malestroît püspökhöz. Arra kérte, hogy járjon közbe az atyáknál és anyáknál, akiknek gyermekeit oly borzalmasan meggyalázta és halálba küldötte, hogy megbocsátó szívvél álljanak mellette bűnhődése percében.

És az a nép, amelynek valósággal a fogával marcangolta szét szívét és véres cafatokban köpdöste ki, résztvevően zokogott, nem látott már mást ebben az ördögös főúrban, csak a szegény, bűneit sirató embert, aki arra készült, hogy szembenézzen a Mindenható félelmes haragjával; és a kivégzés napjának reggelén, kilenc órá-

tól kezdve hosszú körmenetben járta be a várost. Zsoltárokat énekelt az utcákon, s esküvel fogadta a templomokban, hogy háromnapig böjtöt tart, hogy ezáltal próbálja a marsall lelkének tulvilági nyugalmit biztosítani.

Amint látják, akkoriban nagyon távol állott a nép a lincselés amerikai törvényétől.

Azután — kezdte Durtal újból — tizenegy órakor kihozták Gilles de Raist börtönéből és elkisénték a Biesse-patak réjtéjére, ahol magas bitóktól koronázott máglyák emelkedtek.

A marsall büntársait támogatta, átölelte őket és buzdította, hogy »nagy utálattal és megvetéssel forduljanak el bűneiktől« s mellét verve könyörgött a Szent Szűzhöz, hogy legyen irgalommal hozzá, mialatt a papság, a parasztság és a nép a halotti siralom borzongató és csengő strófáit zsolozsmázta:

Nos timemus diem iudicii,
Quia mali et nobis conscii,
Sed tu Mater summi concilii
Para nobis locum refugii,
O Maria!
Tunc iratus iudex...

Éljen Boulanger!

A tenger morajlásához hasonló zajból, amely a Saint Sulpice-térről hatolt föl a toronyba, egyes elnyújtott kiáltások váltak ki. Bullanzsé... lanzsé. Azután egy-egy hatalmas rekedt hang harsogta túl a tömeg éljenzését, egy osztrigaárus, vagy egy talicskahúzó hangja, amely újra bömbölni kezdte: Éljen Boulanger!

— Ez a választás eredménye; ezt üvölti a nép a polgármesteri hivatal előtt — szólt Carhaix gunyosan. Valamennyien egymásra néztek.

— Ez a mai nép.

— Bizony, ilyen örömujjongással egy tudóst vagy művészt sem ünnepelnének, sőt talán egy természetfölötti lényt, egy szentet sem — zsörtölődött Gevingey.

— A Középkorban bizony megtették.

— Igen, de akkor sokkal naivabb volt a nép s még kevésbé buta — kezdte újból Des-Hermies. — És hol akad ma szent, aki megmentsen. Nem lehet eléggé ismételni, hogy a mai csuhások romlott szívűek, esett lelküek s az agyuk sivár és állhatatlan. Vagy ami még rosszabb: vilódznak, mint az oszlásnak indult dögök, felfalják az őrizetükre bízott nyáját, Docre kanonokok ezek és sátánimádók.

— Elmondhatjuk, hogy a pozitivistáknak és atheistáknak ez a százada mindent megdöntött, a szatanizmust kivéve, amelyet egy lépésnyire sem tudott hátrább szorítani.

— Kezdem már érteni! — kiáltott föl Carhaix, — a szatanizmus most vagy feledésbe ment, vagy teljesen ismeretlen; és Ravignan páter, ha jól tudom, bebizonyította, hogy az ördög azáltal érheti el a legnagyobb hatalmat, ha sikerül neki elérni, hogy megtagadják a létét.

— Uram Istenem, milyen szennyes felhők usznak a látóhatáron — mormogta szomorúan Durtal.

— Nem! — kiáltott fel Carhaix — ne mondja ezt! Itt lenn talán szétrongyolódott, meghalt minden, de ott fönn. Elismerem, hogy a Szentlélek szétáradása, az isteni Paracletos eljövele várat magára, de az írások, amelyek jövetelét hirdetik, isteni sugalmazáson alapulnak, a jövőben tehát bizhatunk, a napkelte ragyogó lesz.

És lesütött szemmel, összekulcsolt kézzel buzgón imádkozott.

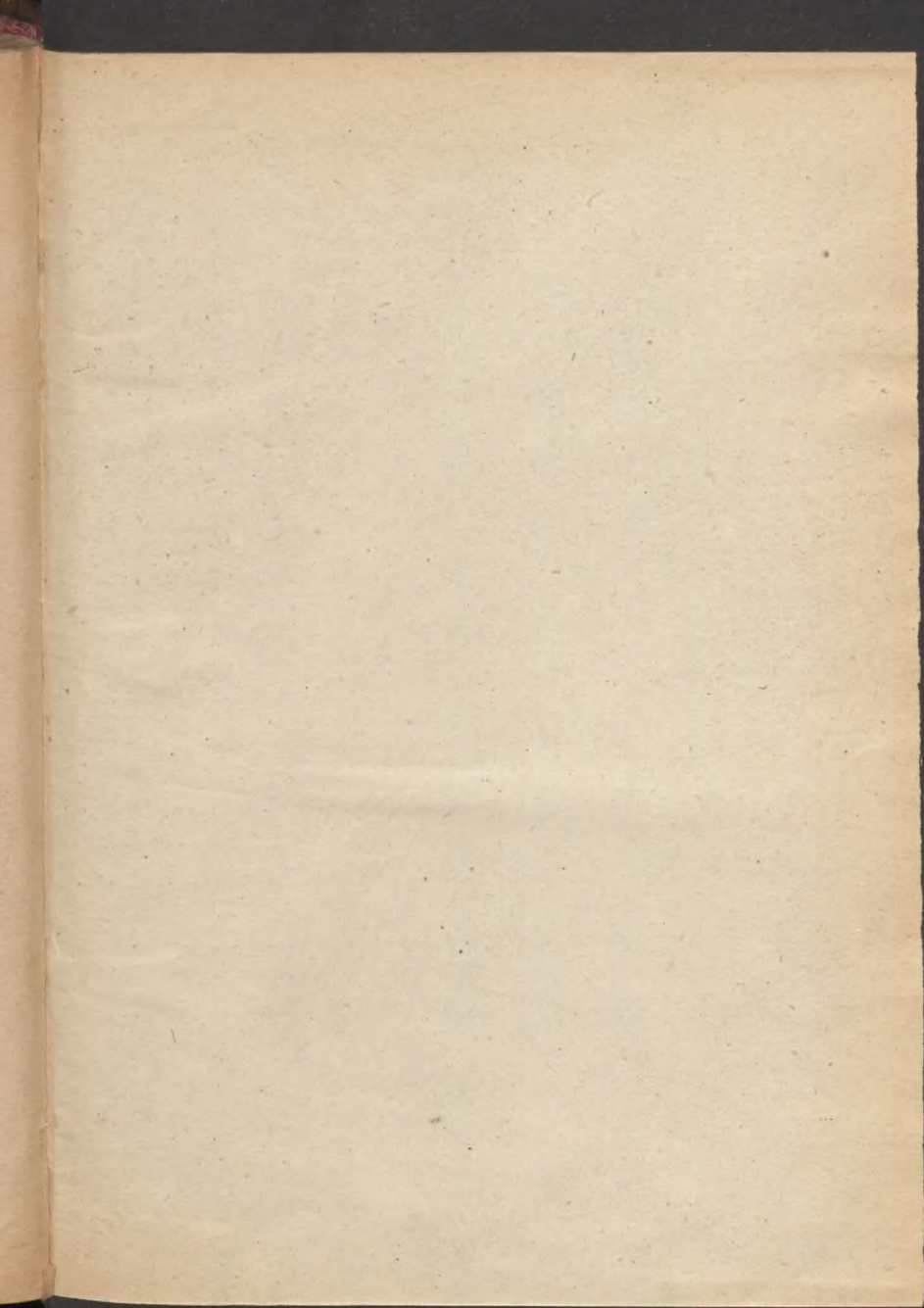
Des-Hermies felállt és pár lépést tett a szobában.

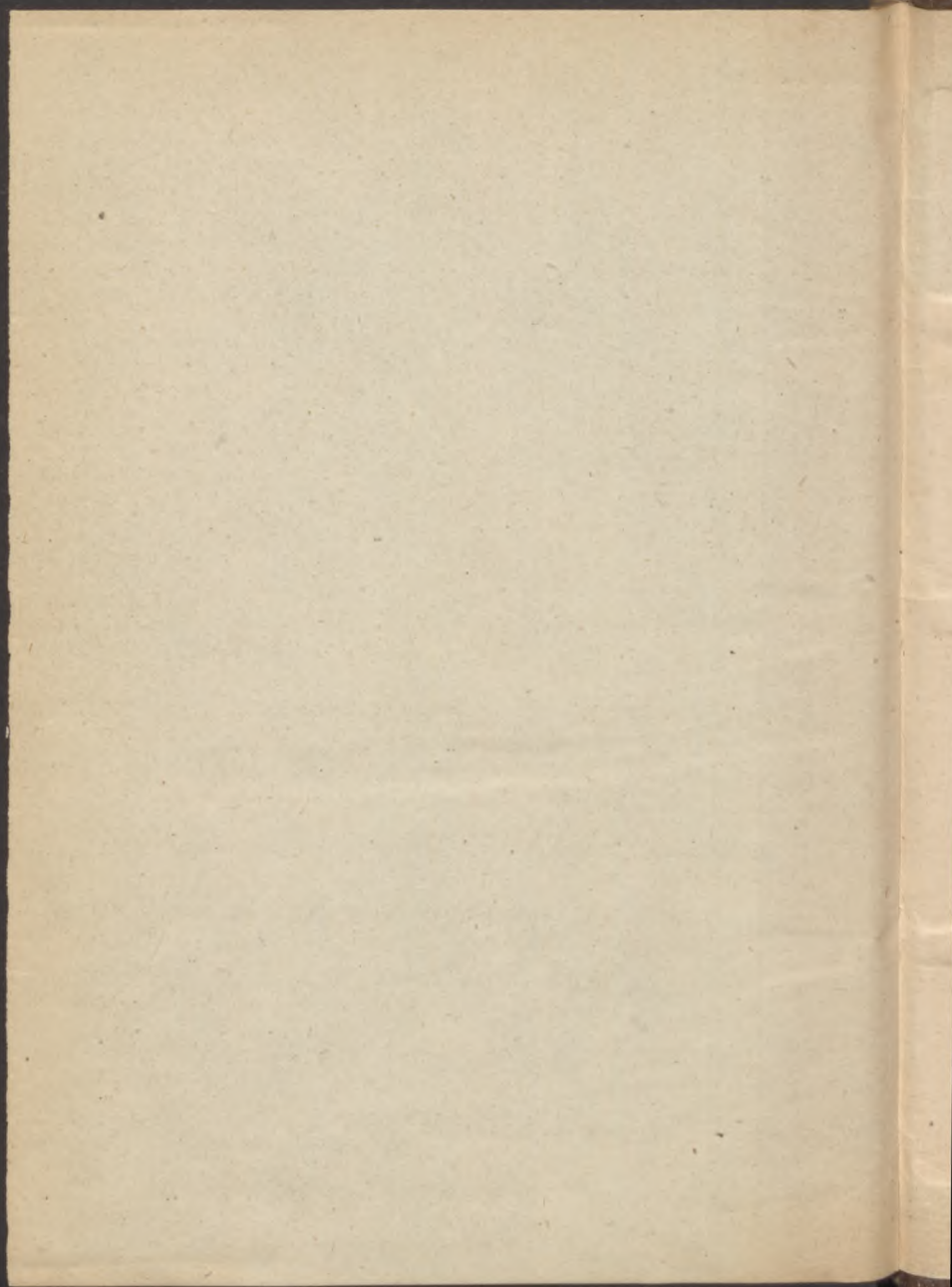
— Mindez nagyon szép volna — dohogta mérgesen — de ez a század egyáltalában nem törődik a dicsőségre.

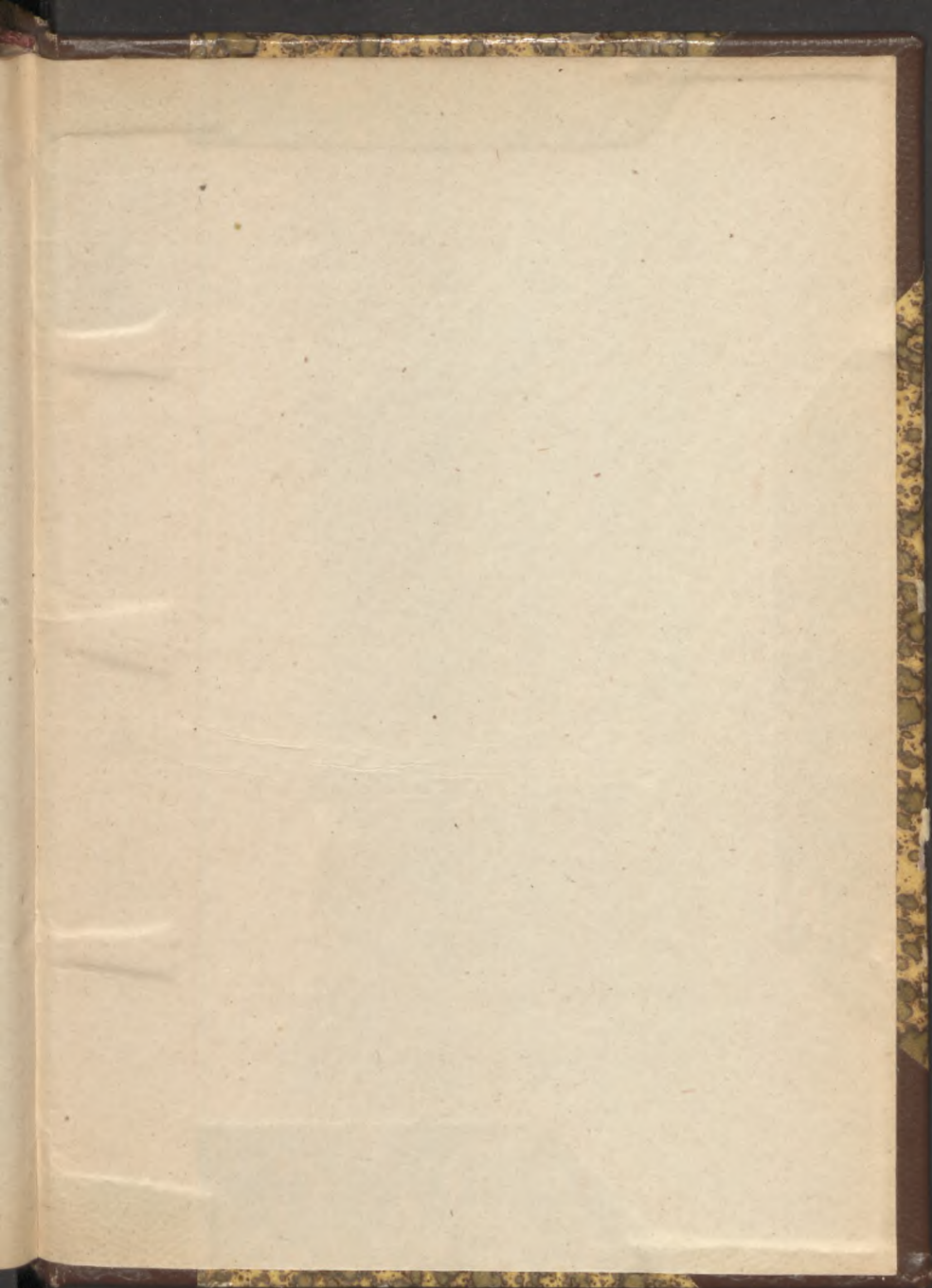
sen eljövendő Krisztussal; bemocskolja és leköpi a természetfölöttit. Hogy bizzam akkor a jövőben, hogy tudjam elképzelni, hogy a szennyes idő kellemetlen szagu polgárainak leszármazói megtisztulhatnak? Igazán nagy kérdés, mit fognak ezek az életben csinálni ilyen nevelés után.

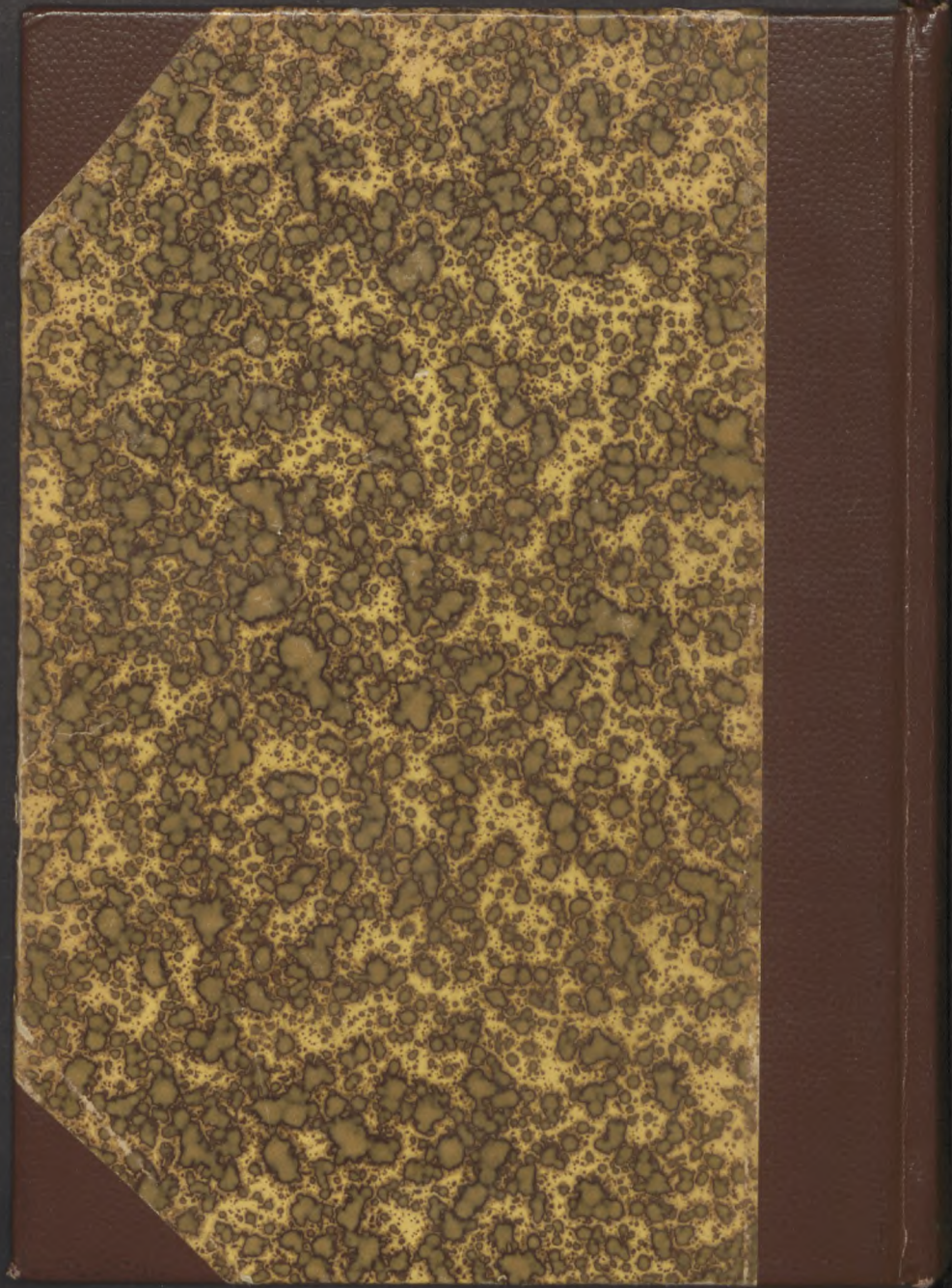
— Azt csinálják, amit az apjuk és az anyjuk csinált — válaszolta Durtal — megtömjük a bendőjüket s a lelküket is az altestükön át üritik ki.

261368

Huysmans

Ott lenn